

Turei, te 2 o Hurae, 1901.

No tenei ra ka whakatuwheratia e te Kawana te tuarua o nga tuunga o te Paremete tekau ma wha o Niu Tireni, a whakapuakina ana e te Kawana tenei whai-korero e whai ake nei, ara:—

Whai-Korero.

E NGA RANGATIRA HONORE O TE KAUNIHERA, ME NGA MEMA O TE WHARE O RARO,—

Nui atu te koa o taku ngakau i taku tutakitanga ano ki a koutou e noho huihui nei i roto i te Paremete.

I muri i tera tuunga o te Paremete pa ana tetahi aitua nui whakaharahara ki te iwi i runga i te matenga o to tatou Ariki Atawhai o Kuini Wikitoria i te 22 o nga ra o Hanuere kua taha ake nei.

No te putanga o te rongo o tona matenga, ka rangona te tangi, me te aue, puta noa i nga wahi katoa o te ao. Ko te mahi kaore rawa e taka ana i nga whakaaro o to tatou Kuini kua mate nei ko te whakahaere i te ora mo ona iwi, ko te whakauu i o ratou tika, me te hanga kia neke haere atu he painga mo ratou. Ko tona ingoa nui me ana mahi pai ka ora tonu, ake, ake, a kua tapaea mai etahi kororiatanga e kore rei e mate ki runga ki a tatou i runga i tona Kuinitanga. Kua pa, te matenga o to tatou Kuini pai, o Wikitoria, hei aitua nui ki runga ki te ao katoa e kore rawa nei e taea le whakaora. I arohata nuitia ia e ana pononga, a ka mau tonu tona ahua me te mahara tonu ki a ia o roto i o ratou ngakau, e kore e warewaretia, a e tino tika ana kia ringitia nga roimata o te iwi ki runga ki tona urupa.

Kua tukuna atu e au he kupu mihi he kupu tangi ki a Kingi Eruera me tona whanau, a whakautua peneitia mai ana e te Hekeretari Nui mo nga Koroni: "Kua whakahaua mai ahau e te Kingi me Tona Whanau kia whakapuakina atu e au a ratou kupu mihi pono, a tenei ka apitiria atu hoki nga kupu mihi a te Kawanatanga o te Kingi, mo nga kupu tangi a Niu Tireni mo te matenga o Kuini Wikitoria e tangihia nei."

No te matenga o tona whaea aroha, o Kuini Wikitoria Pai, ka eke te Kingi ki runga ki te Torona a kua tapaina tona ingoa ko "Kingi Eruera, VII," me nga tangata o tenei koroni i tino kaha ki te whakapai i te tuunga o te Kingi hou, me tona ekenga ki runga ki te Torona i ata panuitia tikatia i te kuaha tonu o to tatou Whare Paremete. I pera ano te panuitanga i ia taone i ia paro me ia kaute i roto i te koroni, kotahi ano marangatanga o te reo o nga tangata katoa ki te karanga "Kia ora te Kingi."

Ko te tino mea e ata tau ana hei koanga ngakau, mai o te whakatuunga o te koroni, ko te taenga mai i mua tata ake nei o te Tiuka o Cornwall me York raua ko tana Wahine, a e tino mohio ana ahau e kore e mutu ta raua whakapai ki nga iwi o tenei koroni mo te kaha rawa o te piripono me te pai o a ratou kupu powhiri whakatau, i a raua Ko nga whaikorero i puakina he mea ata hoatu marire e te iwi watea, e te iwi aroha, a e whakaatu ana i te whakaaro piripono ki te Kingi, me tona Torona, me tona tinana tapu. Ko nga kupu powhiri me nga kupu mihi i whakapuakina ki te Tiuka o Cornwall me York raua ko tana Wahine i nga wahi katoa o te koroni i haerea nei e raua, he kupu pono, he kupu tika, a na te katoa i whakapuaki

Ko nga mahi a nga iwi Maori i hui ki Rotorua nui atu te pai, katahi ano ka kitea kia pera le ahua, o mua iho, a e kore pea e kitea tetahi hui pera te ahua o tenei iwi ingoa nui, o te iwi Maori, a muri atu nei.

Ko enei kupu i kowhiria i roto i te reta a te Tiuka ki ahau, he tuku mai i tana kupu mihi whakamutunga i to raua haeretanga atu ko tana Wahine i konei, e whakaatu ana i te pai o to raua whakaaro, me to raua koa i a raua e noho ana i konei.

"Tanitini, Hune te 27, 1901.

"KI A RORE RANAPARE, - I te mea ka tata nei ta maua haere e tino hiahia ana ahau ki te whakaatu atu ki nga iwi o Niu Tireni i te nui rawa o te pai me te koa i tau ki a maua i to koutou whenua ataahua, me te toko ake o te aroha i a maua ka haere nei, me te mau tonu i a maua o aua mahi hei taonga nui rawa, e pumau tonu ai te aroha me te mahara ki te pai o te manaaki, ki te nui o te aroha, ki te kaha o te piripono, me te nui o te ngakau atawhai, i whakakitea mai nei ki a maua i nga wahi katoa, i a maua e noho ana i roto i a koutou

"I tino nui atu taku koa i taku tutakitanga a tinana ki te iwi Maori he kanohi he kanohi, tae noa hoki ki to ratou hui nui whakaharahara, hui pai, i tu nei ki Rotorua, tae noa ki taku kororerero tahitanga ki o ratou tangata ingoa nunui me o ratou rangatira. He koanga ngakau te rongonga atu ki a ratou i to ratou piripono ki te Kingi, me a ratou kupu tangi mo to ratou Kuini aroha, me te kitenga atu i te kaha rawa o to ratou ngakaunui me to ratou aroha ki a maua. Kei te tino pai rawa atu ki ahau tenei ahua e noho nei tenei iwi tawhito, tenei iwi toa, tenei iwi aroha i roto i te rangimarie me te ora, me te uru tahi ratou ko o ratou tuakana Pakeha ki te hapai i nga mahi o te ora me te tika, me te tautoko i te mana o tenei taonga nui o te kotahitanga o te tangata

"Ahakoa te poto o to maua nei noho i konei, na nga raruraru hoki i kore ai e taea te noho roa, engari ka

noho tumanako tonu toku ngakau me e kore e nuku ke ake te kaha o te aroha e takoto nei i waenganui o te Whenua Matua me Niu Tireni i runga i to maua taenga mai ki konei haerere ai, kitekite ai i te whenua, me te tangata, me e kore e aronga hei whaka u rawa i nga taura o te aroha me te whanaungatanga e here nei i a tatou i tenei ra kia tino piri tata rawa ai.

"Ko toku nei hiahia me mau tonu te ora me te tupu haere o to koutou whenua. —Hei kona, e Rore Ranapare, na to hoa pono.

"Na Hori."

No te timatanga o tenei rau tau hou ka whanau ko te Kotahitanga o nga koroni o Atareiria: Ko te Raiti Honore te Pirimia me te Honore te Minita Maori nga Minita o Niu Tireni i haere ki taua mahi nui. Whakatuwheratia ana te Paremete o taua Kotahitanga e te Tiuka o Cornwall me York i te 9 o nga ra o Mei, tetahi mea nui hei matakitaki: Ko te Honore te Hekeretari o te Koroni, me te Honore te Minita o nga Kura, nga mea i tae ki reira hei hari i te ingoa o tenei koroni.

Ka koa nga tangata katoa e whakaaro pai ana ki tenei koroni me nga iwi o Rarotonga me era atu moutere e ka rongo ratou kua whakaputaina he Letters Patent, i te 13 o nga ra o Mei, 1901, e whakaatu ana i te whakaaetanga a te Kingi ki te whakanukuhanga o nga rohe o te koroni kia uru mai ai nga moutere i whakaingoatia i roto i nga motini i paahitia e nga Whare e rua o te Paremete i tera tau, a i roto hoki i te Panuitanga i whakaputaina e au, a i panuitia hoki i te aroaro o te Tiuka o Cornwall me York raua ko tana hoa Wahine i to raua unga mai ki Akarana Kua whakanekhehia aua rohe timata mai i te 11 o nga ra o Hune, 1901.

Kei te mohio koutou i tae mai etahi hoia o nga ope o Ingarangi me Inia ki te Whakakotahitanga o nga Koroni o Atareiria, a no muri nei ka haere mai ki konei ki to tatou nei koroni, a nui atu te hari o toku ngakau i taku kitenga i te kaha rawa o te manaaki me te powhiri a nga iwi o Niu Tireni i a ratou. Nui rawa atu te whakamihia a nga apiha me nga hoia o aua ope mo te pai rawa o ta konei manaaki i a ratou. I puta ano hoki nga kupu mihi a nga apiha rangatira i to ratou hokinga atu i konei mo te pai o te atawhaitanga me te manaakitanga i a ratou

E hari ana ahau mo taku kahanga ki te whakaatu atu ki a koutou, i tae mai te manua "Brooklyn" o Amerika, ko Ria-Amirara Remy te kapene, ki Niu Tireni nei, a noho ana i Akarana mo tetahi wa poto, katahi ka haere mai ki Poneke

I manaakitia paitia te Ria-Amirara me ana apiha i to ratou taenga mai ki konei, a e tino mohio ana ahau, tera e mau tonu i a ratou, hei whakaatu ki to ratou nei whenua, te pai o nga mahi i mahia mo ratou i to ratou taenga mai ki tenei koroni.

E pouri ana ahau mo te whawhai e pakangatia mai nei i Awherika, kaore ano i mutu. Otira i runga i nga mahi kaha a Rore Kitena, e hinga haere tonu nei te hoa riri, e tika ana kia maharatia, e kore pea e roa rawa ka mutu taua whawhai.

Ko nga ope hoia tuatahi, tuarua, tuatoru, i tukuna atu i konei kua hoki mai ki te koroni. Ko te tuawha, me te tuarima kei te hoki mai, a no te 29 o tera marama ka tae mai te rongo kua u pai mai ratou ki Albany.

Ko te tuaono me te tuawhitu o nga ope i tukuna atu i konei hei whakakapi mo nga ope kua hoki mai, hui atu hoki ki nga mea e hoki mai ana, e tae ana pea ki te kotahi mano te huihuinga katoatanga o nga apiha me nga hoia o Niu Tireni kei Awherika i naianei, a kei te hapai tonu ratou i te ingoa toa i riro nei i nga ope tuatahi o Niu Tireni i tae atu ki reira i mua atu i a ratou.

He koanga ngakau ki a au taku kahanga ki te ki atu ki a koutou kua timataria te whakatakato o te waea hari korero ki tawahi o te Moana-nui-a-Kiwa (ara, te Pacific cable) Kua hainatia te kanataraka, kua whakatuungia he Poari Whiriwhiri, a e haere tonu ana te mahi whakatakato i te waea, a ko tena mahi nui a te Emepaea e aronga ana hei painga tahi mo nga koroni me te Whenua Matua, ki te mahara iho e kore e pau te rua tau ka oti

E pouri ana ahau ki te ki atu kua ara tetahi ahua raruraru i runga i te tauritanga o te Kawanatanga o New South Wales—tetahi o nga hunga i uru ki taua kanataraka—ki te hoatu i etahi painga ki te Eastern Extension Telegraph Company, e tirohia ana tena e aronga hei mate mo taua Pacific cable. I pa ano taua kamupane ki era atu o nga hunga i uru ki te kanataraka, engari kore rawa era i whakaae kia uru atu ratou ki tetahi tikanga tera e waiho bei mate mo te Pacific cable. Ko tera mahi a ratou, e tino mohio ana ahau tera e whakapaingia. Katahi rawa ano hoki ka whakakotahi mai nga mana o Ingarangi, me Canada, hui mai ki nga koroni o Atareiria me Niu Tireni, ki te mahi tahi i tetahi mahi penei, e aronga ana hei painga nui mo Ingarangi me nga koroni katoa, a e kore ano hoki e tika kia tukua tetahi ahuatanga hou kia uru ki roto, kia matua kororerotia ra ano, kia matua whakaaetia ra ano, e nga hunga katoa e uru ana ki taua kanataraka, katahi ka tika.

E pouri ana ahau ki te ki atu kei te mau tonu te mate uruta i etahi o era atu koroni. Engari he oranga ngakau te korenga o taua mate i pa mai ki Niu Tireni. Ko te Health Act o tera tuunga Paremete ka nui te pai o te haere, a kei te mahia hoki nga tikanga whakatupato katoa e mohiotia ana hei tiaki i te ora o nga tangata o to tatou koroni, hei arai atu hoki i taua mate uruta kino kei whiti mai ki to tatou whenua. Mo runga i te aronga o te ora o

te iwi, e koa ana ahau i taku kitenga kua kaha rawa te iwi Maori ki te whakahaere tikanga i raro i te mana o te Ture Kaunihera Maori o tera tuunga Paremete hei atete atu i nga kino, me to ratou kaha hoki ki te whakapai haere i te ahua o o ratou kainga.

Tera tetahi tangata Maori, kua paahi i nga uiuinga matauranga, kua whakaturia hei Health Officer, a he maha nga tohu i mahara ai ahau tera e nuku haere ake te ora o o tatou taina—o te iwi Maori— e ata haere ai te matemate o te tangata.

I roto i nga marama kaore i te tu te Paremete, whakatuturia ana etahi Roiara Komihana hei uiui, hei ripoata, mo runga mo nga take e pa ana ki nga mahinga waro o te koroni, mo nga rukenga para mahinga maina ki roto ki etahi awa, mo te Midland Reriwe, a mehemea ranei me whakauru atu tenei koroni ki te Whakakotahitanga o nga koroni o Atareiria, kua ranei, me te rapu mehemea ka taea, kaore ranei, te hanga kia kotahi te tikanga e utua ai nga kai-whakaako kura puta noa i te koroni o Niu Tireni.

I te tahi o Hanuere kua taha ake nei ka timata tetahi tikanga hou i roto i tenei koroni, ara, tuku reta i te meera mo te kapa kotahi, a nui atu te whakapai a te katoa, E hari ana ahau ki te ki atu tika atu te haere o taua tikanga, a ki te mahara iho, i runga i te mea e nuku haere atu ana te mahi, e kore pea e pau te rua tau kua eke ano nga moni e riro mai ana ki to mua ahua, ara, ki te ahua o mua atu i te whakahokinga o te utu. E pouri ana aku Minita mo te korenga o Atareiria kaore ano i whakaae ki taua tikanga hou, a mo ta ratou tapiritanga i etahi moni ki runga ki a tatou reta. E tino tumanako pono ana toku ngakau e kore pea e roa rawa ka whakaaetia te kapa kotahi mo te reta e te Kotahitanga o nga koroni o Atareiria, puta noa i roto i nga rohe o te Emepaea o Piritania. He maha nga iwi ke kaore ano i whiwhi i taua tikanya kapa kotahi nei mo te reta i o ratou whenua ake, engari, tere tonu ta ratou whakaae me tae atu a tatou reta ki reira mo te kapa kotahi.

I te 31 o nga ra o Maehe i pahemo ake nei ka tatauria nga tangata o tenei koroni. E whakaatu ana nga ritaana kua nui rawa ake i te kaute o te tau 1896 te tokomaha o te tangata, a he nui rawa atu te nukuhanga ake i to te 1891. Kei te ahua pai ano te tupu haere o te tangata e ka whakaarohia nga ahuatanga katoa, engari i runga i te mea he whenua hou tenei, he whenua ora, e tika ana kia nuku ke atu te tupu o te tangata, ko te hokinga iho o te whanawhanau tamariki tetahi mea hei maharatanga, hei awangawangatanga. Ko te tino mea pai rawa i roto i te tatauranga i mutu ake nei, ko te nui o te tupu haere o te iwi Maori; a nui atu te hari o te ngakau e ka tirohia taua ahua, mo nga ra e takoto ake nei, a e tauhou ana hoki taua ahua ki runga ki nga iwi Maori e noho huihui ana ki nga iwi Pakeha, e whai ana i a ratou tikanga me o ratou ture.

Ko te tikanga whakaputa moni ngawari ki nga tangata noho whenua, kei te mau tonu te paingia, a nui atu ano hoki te pai o te haere a i roto i enei marama tata kua taha ake nei, i te meatanga kia whakanukuhia ake nga moni itareti, kitea ana he tino painga nui taua tikanga tuku moni-ngawari a te koroni, ehara i te mea ki nga tangata noho whenua anake, engari ki nga tangata katoa e hiahia ana ki te nama moni. E whakaaro ana aku Minita kia hanga tetahi ture whakatikatika i te Ture Whakaputa Moni-nama ki nga Tangata Noho-whe-nua, kia ahei ai te whakaaro o te taha ki nga tangata e riihi ana i nga whenua i hoatu hei awhina kura, e kereme nei kia nama atu he moni ki a ratou mo runga i a ratou whakapainga e nuku ke atu ana i nga moni e whakahuatia ana i roto i a ratou riihi, a kua whakaaetia nei e nga mana whakahaere o nga kura kia hoatu he moni hei whakaae i o ratou mate.

I roto i te tau kua hori ake nei, ahua pai ana te haere o te tikanga kia hokona he whenua hei nohoanga putupututanga mo te tangata Kei te mau tonu te hiahia o te tangata ki te whenua, a hei ritenga e rato ai ana hiahia ka haere kaha tonu te tangotango i nga tu ahua whenua e rite ana mo aua mahi. Ko te Ture i hanga kia taea ai te tango he whenua i roto i nga taone paro hei kainga mo nga tangata kai-mahi, kua kitea kaore i whai kaha: e tae kau atu ana te kupu ki nga tangata nona kia whakahuatia he utu mo o ratou whenua, tere tonu ratou ki te tukutuku i etahi wahi ki nga whanaunga kia hoki iho ai te nui o nga whenua ki te nui e whakaaetia ana e te ture kia puritia, a hinga atu ana i kona te hiahia a nga Kai-hanga Ture.

E TE TUMUAKI ME NGA MEMA O TE WHARE O RARO,—

Ko nga rarangi moni utu mo nga mahi o tenei tau ka ata whakaritea i runga i te whakaaro tupato kei pau nui rawa nga moni, a ka tukuna atu ki a kontou pera ano me era atu tau. I te mea kaore ano kia mutu te whawhai i te pito whaka te Tonga o Awherika e kore ano hoki e taea te whakahoki iho nga moni e pau ana i te tari whakahaere i ana mahi.

I te mea e tonoa nuitia ana he moni i Ingarangi, i maharatia me kua e tonoa he moni nama i Ranana i raro i nga tikanga o te Ture Whakahaere Mahi Nunui. I whakaaro aku Minita he mea tika kia namaia he moni i konei ano kia hawhe miriona pauna, a taea paitia ana I tata ki te miriona pauna nga moni i tukunga mai i runga i taua tono. Ko tetahi mea pai o taua whakahaerenga ko te tokomaha o nga tangata i tuku mai i nga moni kaore nei i nui rawa te moni a te tangata kotahi, a ko nga moni e £5,000 iti iho ranei a te tangata kotahi i whakaaetia katoatia kia namaia mai. Kaore hoki i pau he moni utu mo te whakahaerenga i ana nama, heoi ano te moni i pau ko te panuitanga ki nga nupepa Ko tetahi tikanga hou i timataria i tenei namanga moni ko te whakaritenga kia utua nga hua itareti i Niu Tireni, i Atareiria, i Ranana ranei, a e mahara ana aku Minita ka pera ano hoki te whakahaere a era atu koroni a muri ake nei.

E koa ana ahau i au e whakaatu atu nei kei te nui haere tonu nga mahi utauta tangata utauta taonga o nga reriwe, a i runga i te nui o nga mahi ka nui ano hoki nga moni hei whakapau mo runga mo nga reriwe. Kia tae mai nga eniana me nga taraka kua whakahaua atu nei, e mahia ana hoki i konei, ka rite nga mea katoa e hiahia ana inaianei, a e mahara ana aku Minita e kore e roa ka taea te hanga katoa nga eniana me nga kareti me nga taraka ki konei ano.

E whaitikanga ana hoki kia ata rapua he tikanga e taea ai te whakarite he oranga mo nga kaimahi o nga reriwe, kia utua ratou ina pangia e te mate ina tupono ranei ki te mate aitua, me nga koroheke kua roa e mahi ana. E mahara ana aku Minita me aroha ano nga koroheke kua roa e mahi pai ana, e kore hoki e tika kia whakamutua reretia ratou. Kei te pena ano hoki etahi atu tari o te Kawanatanga, kaore he huarahi e taea ai te hoatu aroha ki nga kaimahi, e whakamutua ana, a kaore i te pai kia pera tonu he tikanga. Ko etahi o nga kaimahi a te Kawanatanga ina whakamutua ratou e whai tikanga ana kia mau penihana, ko etahi e utua ana ko te utu o te marama kotahi mo ia tau i mahi ai ia tangata, ko etahi e utua ana ki te utu o te marama kotahi tonu, engari kua aua utu e hipa ake i tona utu mo te tau kotahi. Ko etahi o aua kaimahi kaore i te kaha ki te pupuri moni hei oranga mo ratou ahakoa pewhea to ratou tupato ki te tiaki i a ratou moni, a i runga i enei tikanga o naianei e whakamutua ana ratou a kaore e hoatu ana he oranga mo ratou. E tino whai tikanga ana kia ata rapua he huarahi e taea ai te whakariterite te tuunga o nga kaimahi o nga tari katoa o te Kawanatanga, e taea ai hoki te whakarite he tikanga utu aroha mo nga koroheke ina whakamutua ratou.

I te kaha tonu te mahi hanga haere i nga tino reriwe i muri mai o tera huihuinga o te Paremete, a ka kaha tonu te whakamahi i aua reriwe. Ko tetahi putake nui e pa ana ki etahi o aua reriwe, ara ko etahi whenua pai hei whakanohonoho tangata kei te piki haere te utu i te mea e mahia haeretia ana nga reriwe ma roto i aua wahi, a e mahara ana aku Minita ki te hokona aua whenua e te Kawanatanga i raro i nga tikanga o te Ture Hoko Whenua hei Whakanohonoho tangata i roto i nga tau e rima e haere ake nei, me whakarite ko tona utu tika o aua whenua o naianei, a ko tera hei utu mo aua whenua ina hokona e te Kawanatanga i roto i nga tau e rima e haere ake nei.

E NGA. RANGATIRA HONORE O TE KAUNIHERA ME NGA RANGITIRA O TE WHARE O RARO,—

Kaore i te tino pai nga tikanga mo nga meera poutapeta o tenei koroni ki Atareiria me Ingarangi, me era atu wahi, a kaore e tino kaha ana te tautoko i a tatou mahi hoko taonga i raro i enei tikanga e mau nei i naianei. E mahara ana aku Minita me whakakoro atu nga raruraru e arai mai nei i aua mahi kia ahei ai te whakangawari nga huarahi whakahaere mo te hokonga atu i nga taonga o konei me te hoko mai i nga taonga o era atu wahi o te ao.

E whai tikanga ana kia whakahaerea nuitia nga mahi hokohoko taonga o tenei koroni, kia taea paitia ai te tukutuku i nga taonga o tenei koroni. Na kua tonoa atu ki nga kamupane whakahaere tima kia whakaaturia mai nga utu e tonoa ana e ratou mo te utanga atu i nga taonga o konei ki Awherika. Kaore i ahua ngawari nga kupu utu mai a aua kamupane, no reira ka ata waiho kia huihui te Paremete, kia tukuna atu hoki he mana whakarite tikanga mo aua mahi. Ka tukuna atu ki a koutou etahi tikanga hei whakarite huarahi mo aua mahi.

Na mo runga mo nga moutere e huaina nei ko te Cook group me era atu moutere kua uru mai nei ki roto ki nga rohe o tenei koroni, e whakaaro ana aku Minita me kua e whakarereketia hohorotia nga ture e pa ana ki aua whenua, a ko nga ture i whakamanaia e te Paremete o Cook Islands me whakamana a me waiho ko era ano hei ture mo reira mo tenei wa. Kua tonoa atu ki a Meiha Katene kia tu ko ia hei mangai mo tenei koroni, ara, mo te whakahaerenga i aua, moutere.

I etahi whenua o te ao me tenei koroni kua whakahoahoa nga tangata hoko taonga kia piki rawa ake ai nga utu mo nga taonga o roto o te koroni, a e tika ana kia ata whiriwhiria aua putake, a e mahara ana aku Minita mehemea ka tupu haere tonu aua mahi me whakamana he ture e te Paremete hei arai i taua mahi kia kore ai e ahei nga tangata nga kaporeihana nga kamupane ranei ki te whakapiki kia nui rawa te utu mo nga kai me nga waro e hokona ana i roto i tenei koroni.

E hiahia ana aku Minita kia mohio mai koutou kua piki ake te utu mo nga waro e hiahia ana mo nga mahi Kawanatanga. E whai tikanga ana kia whiwhi te Kawanatanga i tetahi keringa waro ana ake, kia kore ai aua raruraru, kia puta mai ai hoki he waro ki te Kawanatanga i runga i te utu tika Kei te nui haere tonu nga mahi whakapau waro, a kaore i te taea e nga wahi keringa waro o te Tai Hauauru o Te Waipounamu te whakaputa nui mai i te waro, no reira e tika ana kia whiwhi te Kawanatanga i tetahi keringa waro.

Akuanei te tukuna atu ai ki a koutou he Pire whakarite pooti o te iwi katoa mo ia putake, he Pire Mokete Whenua hoki, me etahi Pire whakatikatika whakatopu hoki i nga ture e pa ana ki nga kaimahi, me nga haora mahi o roto o nga whare mahi taonga, hei whakarite hoki i nga haora mahi mo nga karaka o roto o nga peeke, me nga karaka o nga whare hoku taonga, me era atu putake e pa ana ki te katoa.

Ka tukuna atu hoki ki a koutou i naia tata nei tetahi Pire hei whakanui ake i te utu mo nga mema o te Paremete, a ma koutou e ata whiriwhiri tera. I te mea kua nui nga tangata kua mate i te ahi, kua nui hoki nga whare me nga taonga kua pau i te ahi i muri mai o tera huihuinga o te Paremete, e whai tikanga ana kia ata whakaarohia he tikanga, a ka tukuna atu e aku Minita ki a koutou etahi Pire hei arai i aua mate i roto i tenei koroni kia kaha haere ai nga pirihimana tinei ahi, kia pai ake ai a ratou raweke tinei ahi, kia kaha ai hoki te rere

o te wai, kia ahei ai hoki nga pirihihana ki te whakahaere tikanga mo nga hotera me nga whare moenga, kia watea ai he ara putanga mo nga tangata ina wera nga whare i te ahi, a kia ara tonu ai he tangata i waenga po i roto i nga hotera rarahi hei kai tiroiro kei wera te whare i te ahi, a ko tana mahi he haereere tonu i roto i te whare tiroiro haere ai, a ki te kitea e ia kua ka te whare mana e karanga nga tangata katoa o roto.

I tera tau i whakatoputia i whakatikatikaia e te Paremete nga ture whakahaere i nga kawanatanga taone. a e tika ana i naianeia kia wkakaotia kia whakatikaia hoki nga ture whakahaere i nga kawanatanga takiwa. No reira ka hohoro te tuku atu i te Pire mo nga Kaute Kaunihera, a e hiahia ana au kia whakamania hei ture.

E whai tikanga ana hoki kia whakatikatikaina te Ture mo nga Tainamana haere mai i tawahi, ara mo ratou e haere heramana mai ana ki tenei koroni i runga i nga kaipuke.

Ka tukuna atu ki a koutou be Pire hei whakawhanui i nga mana o te Tumuaki Kaititiro Hohipera, hei whakarite tikanga hoki kia taea ai te rehita nga wahine kaitiaki turoro o nga hohipera

I te taenga mai o te Tiuka o Cornwall me York raua ko tana Wahine ka kitea kaore te ture i te whakamana i nga kawanatanga takiwa kia whakapau moni mo taua hakaritanga. No reira ka tukuna atu ki a koutou he Pire hei whakamana i te utunga o aua moni e nga kawanatanga takiwa mo aua mahi.

Ka tukuna atu hoki he Pire hei whakawhanui i nga mana whakahaere mo nga whenua e pangia ana e nga mahi keru koura o roto o nga awa.

E tika ana hoki kia whakatikaina nga ture maina me nga kamupane, kia taea ai te whakawa nga Kaiwhakahaere kamupane kia utu hea, a kia kaua e mana te tono ki nga tangata o roto o te kamupane kia utu hea, kia utua ra ano nga hea o aua Kaiwhakahaere, kia tonoa ranei kia utua; a kia pera nga keringa koura me nga keringa waro ara kia utu i tetahi utu iti hei awhina i nga kaimahi o roto o aua maina e pangia ana e te mate.

E koa ana ahu i au e whakaatu atu nei ki a koutou kua timataria te whakatu haere i nga Kaunihera me nga Poari i raro i nga tikanga o te Ture Kaunihera Maori me te Ture Whakahaere Whenua Maori, a kua wehewehea a takiwatia te koroni, kotahi ano te wahi kaore i wehewehea. Kei te mahia paitia aua tikanga, a e maharatia ana tera e whakapuaretia nga whenua a nga Maori e takoto watea ana a e kore pea e roa ka whakanohonohoa ki te tangata.

He mea nui kia mahia he huanui ki nga whenua o te koroni, kia whakanohonohoa hoki ki te tangata. Ka tukuna atu ki a koutou he Pire hei whakarite tikanga mo aua mahi. Na te maia o nga tangata noho whenua ki te mahi i nui haere ai nga taonga i tukuna atu i konei i te tau kua hori ake nei, i hipa atu i era atu tau, a e mahara ana au kei te tuturu te ora o tenei koroni, a e hiahia ana ahau kia pumau tonu hei oranga mo te iwi nui.

E hiahia ana hoki au kia at a whakaarotia nuitia e koutou kia ata whiriwhiria e koutou nga mea katoa ka tukuna atu nei ki a koutou, a ka inoi ahau kia atawhai te Atua i a koutou kia puta ai a koutou mahi hei painga mo te Kiingitanga nui, a kia pumau tonu hoki hei painga mo nga iwi o tenei koroni ataahua.

Wenerei, te 31 o Hurae, 1901. Pitihana A H. K. Taiaroa.

H. K. Taiaroa.—Ka patai atu ahau ki te Minita mo nga Kura, ara ki a Te Waaka, Mo awhea te Kawanatanga tuku mai ai i tetahi Pire hei whakamana i te whakataunga a te Komiti mo nga mea Maori mo runga mo te Pitihana a H. K. Taiaroa (Nama 15, 1898), i whakataua i te 19 Oketopa, 1899? E pouri ana au i te mea e tuaruatia ana e au taku patai, otira kei te whakaae mai ano te honore mema na, e hara i au tenei he. Ko te rua enei o aku tau e patai atu ana mo aua take, a kaore ano kia utua mai aku patai. Ko taua whenua e korerotia atu nei e au, i retia e te Komihana o nga Rahui i te tau 1860, a kaore he kupu o roto o nga rihi mo nga whakapainga: ara kaore he kupu o roto o nga rihi me utu atu ki nga tangata kaitango rihi nga utu mo nga whakapainga o runga o te whenua. I te mea kaore ano kia pau nga tau o te rihi, i whakaputaina mai ki a matou ki nga tangata whaitake he karauna karaati mo etahi wahi o aua rahui, a i taua wa hoki ka whakamana e te Paremete "Te Ture Rahui Maori o te Taihiuauru o Te Waipounamu me Whakatu, 1887," a murua ana i nga tangata whaitake e taua Ture nga whakapainga katoa o runga o to ratou whenua I te wa i mutu ai nga tau o nga rihi tuatahi, i te Kaitiaki mo te Katoa aua whenua e whakahaere ana, a panuitia ana e ia aua rihi kia hokona, a whakaritea ana i taua wa me utu atu nga whakapainga ki te tangata i a ia te rihi tawhito. Na runga na tenei huarahi katahi ka iti rawa iho nga moni o te reti hei utunga atu ki nga tangata no ratou te whenua. No reira i tukuna mai ai he pitihana mo aua take, a whiriwhiria aua e te Komiti mo nga men Maori, a tautoko ana taua ripoata i ta nga kai-pitihana. E penei ana na etahi kupu o roto o taua ripoata, ara:—

"I runga i le ahua o nga korero i tukuna mai ki te Komiti e kitea ana kua pangia kinotia nga whaipanga o te kai-pitihana ki taua whenua (Wahanga 1A me 2A, Arahura Rahui Maori) e nga tikanga o taua Ture ("Te Ture Rahui Maori o te Taihiuauru o te Waipounamu me Whakatu, 1887"), i te mea i hoki whakamuri tona mana, a tangohia atu ana i te kai-pitihana te mana whakahaere i tona whenua, a tangohia atu ana hoki i a ia nga

whakapainga o runga o te whenua, i tika ra mana ano aua whakapainga me i kore taua ture."

Me whakamahara atu ano hoki e au ki nga mema honore, i te wa ano e mahia ana taua Pire i roto i te Kaunihera nei, i ki atu ano au ka pa he mate ki nga tangata no ratou taua whenua mehemea ka whakamana taua Pire. I kaha rawa taku tautohe mo taua Pire, a riria ana ahau e te Tumuaki, ki mai ana ia kia noho au ki raro.

Te Waaka—E pouri ana ahau i te mea kaore au e kaha ki te ki au tera e whakahaerea he tikanga e te Kawanatanga. E penei ana nga kupu tohutohu mai ki au, e tika ana i mahia he Ture i te tau 1887, e kiia nei e te mema honore na, na taua Ture i takahi ona mana i whiwhi ai ia i mua atu o taua wa, engari hoki e kiia ana i roto i nga whakataua a te Hupirimi Kooti me te Kooti Piira kaore i tau ki te honore mema me ona whanaunga te tino whaitaketanga ki te whenua, a i tau ano ki nga kaitango-riihi te mana whakahou i o ratou riihi—ara i mua atu ano i te mananga o taua Ture—engari na taua Ture o te tau 1887 i whakatuturu rawa, me te tuku atu ma te Kaitiaki mo te Katoa e whakahaere taua whenua Engari kua roa ke nga tau inaianei. I te whakahaerea tonutia taua whenua e te Kaitiaki mo te Katoa mai ano o taua wa, a e kore e pai kia ki atu au ki te honore mema na tera pea te Kawanatanga e ata whiriwhiri me ka taea te mahi ture hei whakarereke i nga tikanga, notemea hoki atu ano etahi atu whenua Maori e pera ana ano nga tikanga, a e whakaaro ana te Kawanatanga, he mea pai me nga iwi e rua, kia kua e whakararururitia nga tikanga mo runga mo aua whenua i tona ahua e mau mai nei.

Wenerei, te 18 o Hepetema, 1901. Rahui Mo Te Karapu Maori I Nepia.

H. Tomoana.—He patai tenei naku ki te Minita mo nga Kura, Mehemea ka taea e te Kawanatanga te rapu mai he aha te take, i taea ai te hoko te Tekiona Nama 555, Taone o Nepia, notemea hoki ko taua tekiona he mea tuku mai na te Kawanatanga hei tuunga mo te karapu Maori? I mahara au e kore taua whenua e taea te hoko, no niaianei au ka rongu kua hokona taua wahi. I tono atu nga Maori ki te Kawanatanga i mua kia homai he whenua hei tuunga whare mo nga Maori i Nepia, hei whare mo ratou i nga wa e haere atu ana ratou ki nga huihuinga o te Kooti Whenua Maori, a homai ana e te Kawanatanga ko taua tekiona. I tino mohio au i taua wa he rahui tuturu tera mo nga Maori, no reira i mahia ai e au tetahi whare mo taku iwi, ko nga moni i utua e au mo taua whare e £340, no taku pakete ake aua moni. Ko taku hoa i haere tahi ai maua ko Kapene Hira, he tangata ia e reti ana i etahi whenua ano aku, a nana i utu atu taua moni. I te ngaro atu taku hoa a Karaitiana i taua wa i te Taihauauru nei ia, i te Kooti mo te hoko o te Manawatu Poraka, hoki rawa ake a Karaitiana kua utua e au taua moni Kaore hoki au i rongu mehemea ko wai ranei i whakaturia hei kaitiaki mo taua tekiona; heoi ano taku i mohio ai kua whakaritea taua wahi hei tuunga mo te karapu Maori.

Te Waaka—He patai atu tenei naku ki te honore mema, mehemea ranei ka taea e ia te whakaatu mai te tau i utua ai e ia taua moni

H. Tomoana.—Kaore au e kaha ki te whakahua atu i te tau, engari me ki atu e au no te tau i whakawakia ai te hoko o Manawatu Poraka, i te wa i tu ai a Te Pokiha hei kaiwhakahaere mo te taha ki te kawanatanga.

Te Waaka.—Ko te take i patai atu ai au he mea noku kia marama ai au ki te tikanga o taua tekiona. Mehemea ka titiro te honore mema ki nga Ture o te tau 1877 ka kite ia i ata whakaritea he tikanga mo taua tekiona me etahi atu tekiona hoki. He Ture motuhake taua Ture he mea whakamana i te Kawanatanga kia ahei ai te whakarite atu etahi whakaaetanga whenua, kia taea ai hoki te whakaputa Karauna karaati mo etahi o aua wahi. E penei ana nga kupu o taua Ture, "Ko nga kataraka, nga whakaaetanga, nga whakariteritenga ranei e whakahuatia ana i roto i te Kupu Apiti ki tenei Ture e whakamana e whakatuturutia ana e tenei Ture, a me whaimana te Kawana ki te mahi i nga mea kotoa e tika ana kia mahia hei whakarite hei whakaea mo aua kataraka, whakaaetanga, whakaritenga ranei; a ko nga Karauna karaati katoa e whakaputaina ana mo aua mahi ka meingatia e tino whaimana ana."

E penei ana te Kupu Apiti, ara:— "Whakaaetanga ki nga Maori—(2) Ki a Karaitiana Takamoana: I whakaaetia atu ki a ia kia karaatitia ki a ia te Tekiona 555, he hawhe eka i te Taone o Nepia, me tino here taua karaati."

Kaore au i te mohio mehemea ranei i roto te honore mema na i te Paremete i taua wa, me te mohio ona ki te mahinga o taua ture. No te tau 1877, ara tekau tau i muri iho i te wa e kiia mai na e te honore mema i utua ai e ia te moni hei hanga i te karapu Maori, ka tahi ka karaatitia taua whenua ki a Karaitiana i runga i te tikanga here, hei whakaea mo te kupu i whakaaetia atu ki a ia. I mahia tera i runga i te mana o taua ture kua whakahuatia ake nei e au. No te matenga o Karaitiana ka tahi ka tau iho taua whenua ki tana tamaiti, a no te tau 1896 no to tan 1897 ranei ka hokona hei whakaea mo ana nama. I te kimi au i nga pukapuka kia kite ai mehemea ranei kaore he kupu whakaatu mai koia tera te tikanga o taua whenua hei tuunga mo te karapu Maori. E ki mai ana te tari kua kore e kitea nga pukapuka tuatahi mo runga mo taua karaati, engari e tino mohiotia ana te whakataunga o taua tekiona i runga i nga tikanga o taua ture kua whakahuatia ake nei e au. Kaore hoki he

pukapuka i te Tari Maori hei whakaatu mai i whakaritea taua whenua hei tuunga mo te karapu Maori. Me ata whakamahara ake te honore mema na ki aua mahi, kia kaha ai ia ki te tautoko mai i tana korero, kia taea ai e ia te whakaatu pono mai he tika i whakaritea taua whenua hei tuunga mo te karapu Maori, a ki te taea e ia ka koa noatu au kia rapu tahi maua i tetahi tikanga pewhea ranei. Engari hoki he korero tawhito o nehe. Mehemea ia no te tau 1867 i utua ai taua moni, no mua atu ranei, a no te tau 1877 i herea ai taua whenua he mea tino uaua rawa te rapu huarahi e taea ai te whakarite he tikanga inaianei

Paraire, te 20 o Hepetema, 1901. Teihana Reriwe I Waipawa.

H. Tomoana.—He patai atu tenei naku ki te Minita mo nga Kura, Mehemea ranei kei te whakahaere te Kawanatanga i tetahi tikanga e taea ai te hanga he teihana reriwe mo nga Maori e noho tata ana ki Waipawa, i Haaki Pei? Me ki atu au kua whakaetia noatia atu taua teihana e te Kawanatanga, a kua hoha noaiho nga Maori i te roa o ratou e tatari atu ana kia whakaritea tau kupu whakaetanga atu.

Te Waaka—E ki mai ana te Tari Kawanatanga kaore i whakaetia taua tono. E hiahia ana ano te Kawanatanga ki te whakarite i era tu tono e whaitikanga ana kia mahia; engari e kiia mai ana ki au, he ahua teitei ake o taua wahi me te piki atu o te tereina o tetahi taha heke atu ki tetahi taha, no reira e kore rawa e taea te pupuru te tereina kia tu ki taua wahi, no reira e kore e taea i naianei te whakaae atu te tono a te honore mema, engari pea taihoa atu kia whakatikaia te raina o te reriwe kia kaua e piki atu ki taua wahi. Kotahi ano te maero me te hawhe o te matara atu o te kainga Maori i te teihana i Waipawa, a kua hanga hea arawhata hei whitinga mo nga Maori ma runga ma te piriti o te reriwe, kia pai ai to ratou ara atu ki te teihana. Ka tino koa te Kawanatanga ki te whakamanaki i nga tono totika ina taea te mahi, engari hoki e kitea ana e tino uaua ana tenei tono, e kore rawa e taea inaianei, ma te keru rawa i taua puke e taea ai.

Taite, te 26 o Hepetema, 1901. Panuitanga Takiwa Maori o Te Waipounamu.

H. K. Taiaroa—Ko taku motini tenei, ara: "Ki te mahara o tenei Kaunihera, he mea tika kia panuitia e te Kawana etahi takiwa i te Waipounamu hei takiwa Maori mo runga mo nga tikanga o "Te Ture Kaunihera Maori, 1900." Kua kite au i nga panui i roto i te Kahiti e whakatu ana i etahi takiwa o Aotearoa hei takiwa Maori i runga i nga tikanga o "Te Ture Kaunihera Maori, 1900," a e mea ana au he mea pai ano kia panuitia hoki he takiwa pera i te Waipounamu. E whakaae tahi ana ahau me nga Maori o te Waipounamu he mea pai mo ratou me ka panuitia he takiwa pera mo ratou, kia ahei ai ratou ki te whakahaere mahi i raro i nga tikanga o taua Ture. E kore au e torero roa atu, kaore hoki he tikanga kia korero roa atu au. Kati ra, me motini atu au i te motini e mau nei i toku ingoa, me taku ki atu ko taku hiahia tenei kia kahititia tetahi takiwa etahi takiwa ranei i raro i nga tikanga o te Ture i whakamana ra i tera tau.

Te Waaka—E whakanui atu ana ahau ki te honore mema mo tana tukunga mai i tenei motini e puta ai he painga ki te koroni, e puta ai hoki he oranga mo tona iwi Kaore i puta mai he take e tika ai kia mahia hohorotia te panuitanga o nga takiwa me te whakatuunga Kaunihera; engari e tika ana ano kia panuitia aua takiwa, kia ahei ai nga Maori ki te whakahaere tikanga mo ratou, ara te whakatakoto huarahi e taea ai te mahi pai i o ratou kainga kia ora ai nga tangala kia pai ai hoki te noho. Me ki atu au ki te honore mema, ka tahuri tonu mai taku hoa te Minita mo te taha Maori ki te whiriwhiri i aua take, me te whakahaere tikanga, notemea hoki e whakapai atu ana ia ki nga Maori mo to ratou kaha ki te tautoko i aua mahi ina tonoa atu kia whakahoahoa mai—me ki atu hoki au ki taku hoa mema honore e tino koa ana te Minita mo te taha Maori i te mea e whakaaro nui ana a Taiaroa ki te rapu oranga mo tona iwi Maori.

H. K. Taiaroa.—Heoi ano taku he mihi atu ki te Minita he whakapai atu ki a ia mo te ahua eka o ana korero mo taku motini nei.

Turei, te 1 o Oketopa, 1901.

Pitihana a Te Ao Anaru Me Etahi Atu.

Te ripoata a te Komiti mo nga mea Maori o te Whare o Runga mo runga mo te pitihana o Te Ao Anaru me etahi atu (Nama 102).

"Kua ata whiriwhiria e ta koutou Komiti te pitihana a Te Ao Anaru me etahi atu, a kua ata rapua hoki nga korero whakamarama mo aua take, a e penei ana te whakataau, ara:—

"E inoi ana nga kai-pitihana kia whakahokia atu ano ki a ratou tetahi whenua e huaina aua ko 'Whatakai' kei roto i te Poraka o Whareama Nama 2, i runga ano ia i nga tikanga i whakaaetia kia rahuitia taua whenua mo nga Maori whatake. E ki ana hoki nga kai-pitihana i hokona taua whenua ki te Karauna e etahi Maori me te kore mohio o o ratou kaumatua.

"I tukuna atu tenei pitihana ki te Tari Hoko Whenua Maori, tukuna atu hoki ki a te Make Kaiwhakawa o te Kooti Whenua Maori, i whakaturia ra ia i te tau 1884 hei Komihana whiriwhiri i nga kereme katoa e pa ana ki nga Rahui Maori i Wairarapa me te tono atu kia tukuna mai he ripoata mo runga mo taua pitihana.

"E tika ana i rahuitia ano tetahi whenua mo nga Maori i Whatakai i te hokonga o Whareama Nama 2 Poraka ki te Karauna i te tau 1853. Engari kaore taua wahi i ruritia i taua wa no reira ka wareware noaiho taua wahi a hokona atu ana e te Karauna. No muri iho ka tahuri te Kawanatanga ki te whakatika i tana raruraru, a whakaaetia ana kia utua he moni kia £150, ki nga Maori whaitake, a whakaaetia ana e ratou taua moni hei whakaea mo to ratou kereme.

"Kua ata tirohia te tiiti i mahia i te 25 o Aperira tau 1875, a kitea ana e ta koutou Komiti kua utua taua moni, tuhia ana e nga Maori o ratou ingoa ki te pukapuka whakaae mo te rironga atu o te moni i a ratou.

"No reira ka whakaaro ta koutou Komiti kaore he tikanga o nga putake e whakahuatia mai ana i roto i te pitihana.

"H. Wiremu, Tiamana. "Turei, te 1 o Oketopa, 1901."

Pitihana a Taiawhio Te Tau Me Etahi Atu.

Te ripoata a te Komiti mo nga mea Maori o te Whare o Runga mo runga mo te pitihana a Taiawhio te Tau me etahi atu (Nama 103).

"Kua ata whiriwhiria e ta koutou Komiti te pitihana a Taiawhio te Tau me etahi atu, i tukuna atu nei ki a ratou, a kua rongu ki nga korero tautoko mo te pitihana, a e penei aua te whakataau, ara:—

"E ki ana nga kai-pitihana ko tetahi poraka whenua 17,500 eka i waenganui o te awa o Otuhaumi ki te taha Whakarua me te awa o Whareama ki te Tonga, i rahuitia o nga Maori i te wa i hokona ai te whenua i waenganui o Otuhaumi hoki atu ki Waimataa ki te Karauna.

"Kua ata whiriwhiria e ta koutou Komiti nga putake o tenei pitihana. I tukuna atu hoki te pitihana ki te Tari Hoko Whenua Maori me Te Make Kaiwhakawa o te Kooti Whenua Maori, i tu ra ia i te tau 1884 hei Komihana whiriwhiri i nga kereme katoa mo nga rahui Maori i Wairarapa: I tae mai hoki ki te Komiti nga whaikorero i whakina ki te aroaro o te Komiti mo nga mea Maori o te Whare o Raro i te tau 1877 mo runga mo tetahi pitihana ahua penei ano me tenei.

"E kitea ano ko taua whenua i uru ki roto ki te tiiti hoko o te Castle Point Poraka, o te tan 1853. E kitea ana i roto i taua tiiti ko te rohe Whaka-te-Rawhiti o taua poraka e whai ana i te takutai tae atu ki te awa o Whareama, ko tera e rohe Whaka-te-Tonga, a e tino kitea ana ko taua whenua e keremetia nei e nga kai-pitihana i uru ki roto ki taua poraka

"E whakahua ana te tiiti hoko i nga ingoa o etahi rahui o roto o taua poraka i rahuitia e nga Maori. I ki mai te Maori i korero ki te aroaro o te Komiti, kua oti uga rahui e waru te whakataau e te Kooti Whenua Maori, e rua kei te toe ko Puketawai me Waimimiha, a e ki ana nga Maori no ratou aua wahi. I te taenga mai o Te Make Kaiwhakawa ki te aroaro o te Komiti, i ki mai ia kua oti aua rahui te whakataau, kotahi ano kei te toe, ko etahi kua hokona ki te Karauna: Kotahi ano e toe ana kaore ano kia whakataua ko Waimimiha anake, e whakahua ia ana i roto i te tiiti hoko 'he wahi iti hei hiinga ika.'

"E mahara ana ta koutou Komiti me whakatakoto nga rohe o taua rahui, me whakataau nga take e te Kooti Whenua Maori.

"H. WIREMU, Tiamana. "Turei, te 1 o Oketopa, 1901."

Turei, te 8 o Oketopa, 1901. Waihora.

H. K. Taiaroa.—He patai atu tenei naku ki te Minita mo nga Kura, Mehemea he tika ka whakamimititia te

wai o te roto o Waihora ma waenganui o te rahui mahinga ika a nga Maori; a mehemea he tika, ka pewheatia e te Kawanatanga te whakarite huarahi e taea ai te tiaki pad nga mana o nga Maori i whakahuatia ra i roto i te tiiti hoko o Ngaitahu? Kua rongo ahau kei te whakahaerea te mahi whakamimiti i te wai o taua roto o Waihora, a. tera e pangia kinotia te mahinga ika a nga Maori, ara nga pa tuna i te wahi e puta atu ai ki te moana nga wai o taua roto. Ko aua tu mahinga ika i rahuitia ki nga Maori i raro i uga tikanga o te tiiti hoko o Ngaitahu. Ki taku mohio me ka tukuna atu te wai ma roto i te paipa korere wai ka ngaro tonu atu te mahinga ika a nga Maori, koirā hoki to ratou oranga i enei tau maha kua hori ake nei, a e whakaaro ana ahau ma te hunga e mahi ana i aua paipa e whakarite atu he oranga mo nga Maori mo nga wa o muri ake nei. Ko taua wahi e whakahuatia atu nei e au, ko ta ratou wahi mahinga tuna tena i nga wa e heke atu ai te tuna ki te moana, a e mahia tonutia ana i nga tau katoa, mai ano o te wa i noho tuatahi atu ai a Ngaitahu ki taua wahi, tae mai ki tenei wa.

Te Waaka.—Ko nga kupu whakamarama mai ki au mo taua mahi, e mea ana kei te whakahaerea etahi mahi e te Kauti Kaunihera o Herewini, kua whakamana hoki ratou e te ture kia ahei ai ki te mahi i taua roto. E kere au e kaha ki te ki atu mehemea ranei e mahara ana nga apiha a te Kawanatanga tera e pangia atu e taua mahi nga mahinga ika a nga Maori. Engari ki taku rongo e kiia ana tera pea e kore nga ika e puta ake i nga wa e haere ake ai ki te whanau; engari hoki e kiia ana kua nui rawa te tupu o te taru ki te roto, a e kore ano nga ika e puta atu ki te moana inaiāuei. Otira maku e tono atu ki nga apiha a te Kawanatanga kia ata whiriwhiria aua take kia tuku ripoata mai hoki. Me tuku atu e au i te tuatahi ki te Minita mo nga mea Maori, me taku tono atu kia ata whiriwhiria tenei take nui e pa atu nei ki nga Maori, kia ata whakaarotia paitia nga take o nga Maori, kia ata tiakina paitia hoki o ratou take.

Paraire, te 11 o Oketopa, 1901. Taonga Maori o Namata.

Te Waaka.—E te Tumuaki, e mahara ana au tera ano e ngawari mai te Kaunihera ki tenei Pire, e tika ana ano he mea pai me i mauria mai tenei Pire i era atu tau ano, notemea hoki he nui nga taonga o namata kua mauria atu i konei, a ki te hiahia tetahi tangata o Niu Tireni nei ki te rapu i nga tikanga o nga mahi Maori o mua, me nga manu me nga ngarara o Niu Tireni nei e kore ano e kitea i konei, me haere rawa ki nga whare takotoranga o era mea i Ingarangi me era atu whenua. E hara tenei i te mahi hou te tiaki iho i nga taonga o te whenua. I tera atu rau tau i te wa o Neporiana, i taea e ia nga whenua katoa o Uropa, a na nga matamata o nga peneti o ana hoia i pahua haere nga taonga utu nui o ia whenua, hei whakanui i te tino taone o te Wiwi E whakahua kau ake ana au i tenei kia kite iho ai koutou i tona ahuatanga o taua mahi, ina tukuna kia kawea ki tona mutunga mai me ka kore tatou e tupato.... E tino whaitikanga ana kia tahuri tatou ki te pupuri mai ki konei i nga taura o nga mahi a nga kaumatua Maori o namata, inahoki he rereke te ahua o nga mahi a te Maori, a he mea tika kia tiakina iho e tatou aua taonga o ia ahua o ia ahua, kia taea ai e te tangata te rapu haere i ona tikanga o aua mea i konei ano i te whenua i tupu ai taua matauranga. I tenei whenua kaore rawa i mutu to tatou whakamiharo me to tatou aroha ki o tatou hoa noho tata o te iwi Maori. E mau tonu ana i a tatou te mahara ake he iwi rereke tona ahua, me o ratou ake painga ano, me o ratou nei ahua matauranga, a e tino whakamiharo atu ana tatou ki aua mahi me aua matauranga o te Maori No reira i hiahia ai nga tangata haerere i te ao, me e whai moni ana i te pakete, ki te mau atu i nga whare whakairo, me era atu taonga mea mahinga o namata, e tika nei kia matua rapua mariretia he tikanga e tenei koroni. Kaore ano au kia tino marama mehemea ranei e ahua rite ana te kaha o nga tikanga o tenei Pire. Ki taku mohio e tino kati aua te ture a te Paremete a te Itariana, kia kaua rawa e makere atu i to ratou iwi nga whakaahua tangata, ahakoa he taputapu no nga tupuna iho, e kore rawa e taea te hoko mo te moni nui noatu, ahakoa e noho mate ana nga tangata no ratou aua mea i te tino pohara o ratou. Ki taku mahara e pera ana te ture o reira e kore rawa te Kawanatanga o Itare e whakaae kia mauria atu aua taonga i to ratou nei whenua, a ki te hiahia tetahi tangata ki te ako i nga mahi matauranga o reira, mana e haere atu ki reira. No reira he tika ano hoki kia tatou, ki te hiahia tetahi tangata ki te rapu i nga matauranga Maori o namata mana e haere mai ki te kainga ake o te Maori rapu ai te tikanga o aua mahi. E mahara ana au kei te ahua ngawari rawa nga tikanga o te Pire nei, notemea hoki e penei ana, me matua whakaari mai nga taonga Maori o namata ki te Kawanatanga, a ma te Kawanatanga e whakaae e whakakahore atu ranei. Kei te mohio ano tatou ki te ahua o etahi Kawanatanga. Kei te mohio ano tatou kei etahi wa ka tutakina iho te pakete o te Minita whakahaere i nga Moni, a kei etahi wa kaore e puta mai ana he moni hei hoko i aua mea, e tika ana ra kia hokona mai. Engari hoki me ki atu au ki te Kaunihera, kua maha nga whakaatanga a tenei Kawanatanga ki te hoko mea pera, a he nui nga taonga Maori kua riro mai, a e mohio ana au ka pera haere tonu te mahi a tenei Kawanatanga. E tika ana ano tera e tu mai he Kawanatanga a muri ake nei, a e whakaae ana ahau mehemea ka tu mai he Kawanatanga Pirihitini kore whakaaro iho ki nga mahi tika hei mahinga ma ratou hei pai nga mo nga uri o enei whakatupuranga, me te kore whakaaro ki nga korero o namata, tera pea e kore aua tu Kawanatanga e

kohi pai i aua tu taonga. E tino mohio ana au kei te tika te aronga o tenei Pire, a e hiahia ana au kia paahitia e te Kaunihera. E te Tumuaki ka motini atu au kia korerotia tuaruatia tenei Pire.

H. K. Tairaoa.—E te Tumuaki, e hiahia ana hoki au ki te whaikupu atu mo runga mo tenei Pire. Kei te whakatika atu au i nga kupu a te Minita nana nei i mau mai tenei Pire. E pouri ana ahau i te mea kua waiho rawa mo naiane whakahaerea ai he tikanga e taea ai te tiaki aua taonga o namata. Mehemea i mahia he tikanga penei i te wa ano i a Kapene Kuki, i te wa ranei i riro ai te mana o enei motu i te Karauna, he nui ke nga taonga i toe iho ki konei. I taua wa he nui ke nga taonga me nga rawa, kua riro atu nei aua mea i nga Pakeha o etahi atu iwi, kua kohia atu e ratou hei painga mo ratou, hei ako hoki i o ratou iwi. Otira kaore he tikanga kia korero roa ahau mo tena. E whakaro ana ahau me tahuri tatou ki te mahi ture penei me tenei kua tukuna mai nei, kia taea ai te tiaki pai aua taonga. Me tahuri hoki ki te kohikohi i nga toenga iho o nga taonga i mauria mai e nga Maori i roto i nga waka i tae tuatahi mai ki enei moutere. Kaore he tikanga kia whakahua atu au i nga ingoa o aua waka me aua taonga i mauria mai ra e ratou. Tera ano etahi atu mea kua tae ke mai i mua atu ano i te putanga mai o aua waka. E hara i te mea na te tangata i mau mai. Tera atu ano hoki tetahi iwi i rokohanga iho e nga Maori i to ratou taenga tuatahi mai ki konei, i kiia e o matou tupuna he wairua. Ko taua iwi i huaina e nga Maori he Patupaiarehe, he Maeroero, he Pakepakeha. E hara i te mea he tangata, engari he wairua. Ko aua iwi i huaina ra e nga Maori he Patupaiarehe, e kiia ana e o matou tupuna he iwi ahua ma te ahua, he makawe makekehu korakorako. No te taenga tuatahi mai o nga Pakeha i runga i o ratou kaupuke ka mahara nga Maori ko taua iwi ano kua hoki mai nei, a ka ki ratou he wairua aua Pakeha, he Patupaiarehe, he Pakepakeha, a no taua ingoa ra ano te ingoa i tapaia ai to koutou iwi he Pakeha. Kua rongu au inaiane e hiahia ana nga mema o Poneke kia hanga ki konei he whare hei takotoranga mo aua taonga o namata, a e kiia ana me tu taua whare ki tua o te Whare Paremete nei. Mehemea ka pera, me whakaatu atu e au te ingoa Maori o te wahi e tu nei tenei whare, ara ko "Kaiota," a he mea pai ki au ko tera hei ingoa mo taua whare. Tera pea e kiia mai ki au, no tera motu ke koe, a he aha i mohio ai koe ki te ingoa o tenei wahi? I te wa i tae tuatahi mai ai ahau ki te Paremete i te tau 1870, ka kite an i a Ihaia Porutu raua ko Wi Tako, nga rangatira Maori o Poneke nei, a e mohiotia ana raua e nga Pakeha o Poneke nei. Ko Wi Tako i Te Aro e noho ana, a ko te kainga o Ihaia Porutu i Pipitea. I toku hokinga atu i te Paremete i te ahiahi ka mea mai raua, kua hoki mai koe i Kaiota. Katahi au ka patai atu i te tikanga o tera kupu. Ka mea mai raua koina te ingoa o taua wahi, ko te take i tapaia ai ki tera ingoa, he tununga kai na nga Maori a ka ohore te putanga mai o te hoariri, a kohia otatia nga kai ki roto ki nga kete tahuti ai ratou. Koia tera taku rongonga tuatahitanga ki te ingoa o tenei wahi. Otira no tera moutere ke angeahau, a ki te mea ka whakaturia taua whare e kiia nei kia mahia, kati me ki atu au ko te mea tika me hanga taua whare ki tera motu, ki te Waipounamu, ko tera te wahi pai hei tuunga mo taua whare, kei reira hoki te nuinga o aua tu taonga mo roto mo taua whare. Ka tautoko atu au i te Pire, a tera ano au e tuku menemana atu e ka tae ki te Komiti.

Kapene Peere. — E te Tumuaki, kanui te ahua e reka o nga korero a taku hoa mema kua korero ake nei, a tera ano e whaitikanga aua korero ki nga tangata rapu matauranga o nga tikanga Maori i ona wa a muri atu nei. Na mo runga mo te Pire nei, e whakaaro ana au kaore i te uaua ona tikanga, he ngawari rawa. E mahara ana au he mea tika kia kohikohia he taonga Maori o namata ki nga tino taone o te koroni. E tika ana he mutiama ano a tatou inaiane a e takoto mai nei etahi o aua tu taonga i roto i aua whare, a tera ano etahi tangata kua kohikohi i aua mea, pera me te Matara, tetahi tangata matau ki nga tikanga Maori, a he nui ana taonga Maori, a kua rongu au kei tana tama e tiaka ana aua mea. Tetahi hoki ko Takuta Hocken o Dunedin. I tae atu ano ahau ki tona whare i mua, a kua rongu au kei a ia nga taonga papai atu o tenei pito o te ao, ara o nga taonga Maori o namata, o nga moutere hoki o enei moana. Mehemea ka hokona aua taonga e te Karauna whakatakoto ai ki nga tino taone o te koroni, he painga tera mo nga tangata e rapu ana i nga matauranga o nga mahi a te Maori. Tenei ano tetahi mea i rongu ai au i tenei huihuinga o te Paremete, i naia tata ake nei. I rongu au ki a Peneti minita e mahi ana hei minita mo nga Maori o Taranaki, i ki mai ia ki au ko tetahi Pakeha ko Kina tona ingoa kei Taranaki tona kainga a i mua ake nei i hokona e taua Pakeha tetahi pounamu koropepe ko tona ahua he mea penei me te hapene, ara he tu ahua neke, a ko te upoko o taua mea he manu, ara he ikara. I ki ia ki te korero a nga Maori no Ihipa mai taua mea no Pahia me Inia. Kaore hoki nga Maori i mohio ki te ahua o tera mea o te hapene i mua atu o te taenga mai o te Pakeha. E kiia ana i hokona atu taua mea e tetahi Pakeha hokohoko taonga, a he mea kite nana i tetahi urupa Maori; a e kiia ana ki ta te Maori korero ko te tama matamaua a te rangatira nana taua mea ka mate i tona tamarikitanga ano. A e kiia ana e ono e whitu ranei nga whakatupuranga e mau tonu ana aua tikanga, na te karakia pure i whakanoa te tapu, katahi ka kore e matemate nga tamariki matamua. E kiia ana e rua ano aua koropepe kei nga Maori. He mea tika kia riro mai i te Kawanatanga taua mea. No reira au ka whakaaro he mea tika kia rapua e te Kawanatanga te tika o taua korero No reira au i whakahua atu ai i taua korero kia rongu mai te Minita mo nga Kura kia whakahaere e ia he tikanga e taea ai te tiaki pai taua taonga Maori o namata.

Te Kotarani (*Ko te whakapopotonga tenei o tana whaikorero*).—E te Tumuaki, kua waiho tenei Pire mo enei ra whakamutunga nei mahi mai ai. He pai ke me i whakahaerea he tikanga penei i era tau noatu o mua. Ko tenei kua tatari rawakia korekore aua taonga katahi nei ka whakahaere tikanga hei pupuri i aua mea ki konei.

Otira e whakaaro ana ahau ki te whakamana tenei Pire tera ano e taea te pupuri i etahi o aua tu taonga Maori o namata ki te koroni nei. I peratia ano he ture ma ratou i Ihipa, he mea kia kua rawa e taea te mau atu nga taonga o namata o tera whenua ki era atu wahi o te ao. Kaore au i te mohio mehemea i pewhea ranei te mana o taua ture, otira ka kaha au ki te ki atu, me i kore taua ture, kua kore rawa e taea te kohikohi e ratou nga tino taonga o namata o tera whenua e takoto mai nei i roto i te whare takotoranga mea pera e tu mai nei i Ihipa. Nei ano etahi Maori mohio ki nga mahi whakairo engari hoki e kore ano e rite to ratou matauranga ki to nga kaumatua o mua, notemea hoki kaore aua kaumatua i whaiwhakaaro ki te roa o te wa e mahi ana ia i tana mahi. Tera pea e maha noatu nga tau e mahi ana ia i tana mere pounamu, i tana takotoranga piki huia ranei. Kaore rawa i te rite nga mea e mahia ana inainei ki te tu ahua o nga mahi o namata.

T. Kere (*Ko te whakapotonga tenei o tana whaikorero*).—E te Tumuaki, e tika ana kua waiho tenei Pire mo muri rawa nei mahi ai, kua riro atu nei hoki te nuinga o aua taonga ki whenua ke, a kei te mohio ano te Minita ko te nuinga o aua taonga kei Ranana e takoto mai ana. Kei te mohio ano au he nui nga taonga Maori kua pau i te ahi, a e mohio ana hoki au kaore nga Maori e whakaae ki te hokohoko i etahi o aua taputapu, no nga tupuna mai pea, he mea tapu. A e whakaaro ana au no nga Maori ano te he i kore ai e taea te tiaki pai aua tu taonga, ara na o ratou tikanga Maori, tetahi hoki na a ratou whawhai i ngarongaro ai etahi o aua mea, tetahi hoki ko te haerere tonu o nga Maori o mua, me te kore kainga tiwai. I nga tau tuatahi i tae ai matou ki Taranaki i tahuri matou ki te rapu mea pera ma matou, a kaore rawa nga Maori i whakaae mai. Tetahi hoki he taurapa whakairo mea tawhito o namata mai, me etahi atu mea pera, a kaore rawa i makere mai i nga Maori. He mea pai ke ki a ratou kia pirau atu aua mea, kore rawa i whakaae kia hokona atu ki nga Pakeha, ko te tikanga Maori tera. Ki taku whakaaro he Pire pai tenei, notemea hoki ki te kitea tetahi mea e hiahiaitia nuitia ana, ka ahei te Kawanatanga ki te hoko i taua mea. E kore e taea te mau atu i te koroni kia matua whakaaetia atu ra ano. E koa ana ahau i te mea ka whakahaerea he tikanga inaianei e taea ai te kohikohi etahi o aua taonga Maori o namata ki tetahi whare takoto ai i Poneke i whea ranei; a ki taku mahara ki te tae atu he kupu tono atu ki nga rangatira Maori tera e tukuna mai aua tu taonga e hara i te mea me tono kia hokona mai, engari me tono atu kia tukuna mai i runga i te ngakau nui ki aua taonga kia tiakina paitia. Na mo runga mo te korepepe kua korerotia ake nei, kua rongo ano ahau ki taua mea, engari kaore au i te tino whakapono ki te korero e mea nei no Ihipa mai taua mea, ki taku mahara kaore be pounamu o tera whenua. I kite ano ahau i nga ahua o etahi mabi whakairo o Inia a e ahua rite ana ki nga mahi pera ano a nga Maori, ara a ratou atua tapu. E toru ano nga matihao o nga ringa o nga whakapakoko Maori a e pera ana hoki o Inia whakapakoko. Tera pea no Inia mai nga Maori. E koa ana ahau ki te autoko atu i tenei Pire.

Te Tieningi (*Ko te whakapotonga tenei tana whaikorero*).—E te Tumuaki, e koa ana ahau i te tukunga mai o tenei Pire, notemea katahi pea ka mutu te riro haere o nga taonga Maori ki era atu whenua. I tae au ki Mokau i mua tata ake nei a i rongo ahau ki tetahi korero mo tetahi atua tapu a nga Maori e kiia ana i riro mai i runga i a Tainui. I makaa tau mea ki roto i te awa o Mokau kia haere mai ai te ika ki tana awa Na tetahi Pakeha pokanoa i kimi i roto i te awa, a nui atu te pouri o nga Maori. E kiia ana i taua takiwa kore rawa he ika o taua awa i te wa e ngaro ana taua whakapakoko. I rongo au na te Kawanatanga i whakahaere he tikanga mo taua mea. a whakahokia atu ana ki tona takotoranga i roto i te awa, katahi nga Maori ka whiwhi ano ki te ika ma ratou. E whakaaro ana ahau he mea pai kia hanga ki Poneke nei he whare hei takotoranga mo aua taonga Maori o namata, ki tetahi wahi tata ki te Whare Paremete nei tu ai taua whare, kua te Minita e whakaae at u ki nga korero nukarau a Tairaroa e ki nei ia me tu taua whare ki te Waipounamu.

Te Waaka—E te Tumuaki, e koa ana ahau i te mea kua whakaae pai mai te Kaunihera ki tenei Pire. E mohio ana ano te Kawanatanga he pai ke me i mauria mai i mua atu i te wa e nui ana aua taonga he nui ke hoki nga mea kua riro atu ki wahi ke. Otira kei te toe ano etahi o aua taonga, a he mea pai kia kohikohia ki tetahi wahi pai ano o waenganui o te koroni. Me ata rapu marie te wahi pai hei takotoranga mo aua mea hei Aotearoa ranei, hei te Waipounamu ranei, penei me ta Tairaroa e ki mai nei. He whare takotoranga mea pera ano kei Karaitiati i te Waipounamu, a mehemea e whakaaro ana a Tairaroa kaore i te nui nga taonga o roto, kati mana me ona hoa rangatira o te Waipounamu e hoatu a ratou taonga pera ki reira takoto ai, tera e tiakina paitia i reira I hoki rawa te korero a Tairaroa ki te wa i tae mai ai a Kapene Kuki. No mua ke atu tera i toku nei wa me to Tairaroa hoki. Ko ta matou hiahia inaianei he mea kia kohia nga taonga Maori o namata kia taea ai te tiaki pai i tetahi wahi e kitea ai e te katoa, kia kua ai e mauria atu ki whenua ke. Kua rongo au ki etahi tangata e ki ana ka hangai atu nga tikanga o tenei Pire ki te whakamutu i nga mahi whakairo a nga Maori i nga paipa me nga tokotoko e hokona atu nei ki te Pakeha hei tuku atu ki Ingarangi, e kore ena tu mahi e pangia e nga tikanga o tenei Pire E ki ana hoki etahi tangata e kore te Kawanatanga e whakaae ki te utu nui pera me nga utu e whakaaetia ana e nga Pakeha o Ingarangi me ki atu au, i mua ake nei i kitea tetahi manu rereke i Te Waipounamu Ko taua manu i ahua rite ki te puke o engari he manu rahi atu taua manu a hokona ana taua manu e te Kawanatanga. I hokona taua manu e matou i runga i te moni nui atu i te moni i whakaritea mai ai e nga Pakeha i hiahia kia riro i a ratou, kaore i whakaaetia kia riro atu a utua ana ki te moni nui kia kore ai e riro atu taua manu i te koroni nei E kiia ana katahi ano taua manu ka kitea e nga tangata o tenei whakatupuranga, kaore

atu tetahi manu pera, ko tona kotahi ano, a kei te whare matakitaki i Otakou e takoto mai nei inaianei Tera e tino hari te Kaunihera i au ka ki atu nei kua ki mai te Minita mo te taha Maori, i tu tetahi hui ki te whare o Tame Parata i Papawai, a i tu ake a Tamahau, te rangatira Maori o Wairarapa, ka penei tana kupu i kokiri ai i roto i taua hui, ki te paahitia tenei Pire, a ki te whakaturia he whare ki Poneke hei takotoranga mo nga taonga Maori o namata, me tuku atu te whare puni i Martinborough hei whare takotoranga mo aua taonga, whakaaetia ana e nga Maori o Wairarapa, i runga i to ratou whakapai mai ki te hiahia o te Kawanatanga kia tiakina paitia nga taonga Maori o namata.

Paahitia ana te korero tuaruatanga o te Pire.

Paraire, te 18 o Oketopa, 1901. Pitihana a Kipa Te Whatanui.

Te ripoata a te Komiti mo nga mea Maori o te Kaunihera mo runga mo te pitihana (Nama 115) a Kipa te Whatanui.

"Kua ata whiriwhiria e te Komiti te pitihana a Kipa te Whatanui i tukuna atu nei ki a ratou, a kua rongohoki ki nga whaikorero mo runga mo taua pitihana, e mahara ana te Komiti e taea ana ano e nga kooti te whakatau tenei keehi. No reira kaore he kupu whakatau ma tenei Komiti.

"H. Wiremu, Tiamana."

Wenerei, te 23 o Oketopa, 1901. Pitihana a Taekata Te Tokoihi.

Pitihana Nama 116 a Taekata te Tokoihi mo Te Utanga Nama 9, Rotorua.
I runga i te tono a te kai-pitihana i unuhia atu tenei pitihana.

Turei, te 29 o Oketopa, 1901. Pitihana a Rewi Maaka.

Te ripoata a te Komiti mo nga mea Maori o te Kaunihera mo runga mo te pitihana (Nama 118) a Rewi Maaka.

"Mo runga mo te pitihana a Rewi Maaka, o Porirua, e inoi mai ana kia whakatikaia te Tiwhikete Whaitaketanga i whakataua nei mo nga whenua e huaina nei ko Whangarae, ko Whangamoa, me Onetea i te Takiwa Porowini o Whakatu, e penei ana te whakatau a te Komiti, ara:—

Ki te mahara o tenei Komiti, ko te mahi tika ma te kai-pitihana he tono atu ki te Tumuaki o nga Kaiwhakawa o te Kooti Whenua Maori kia whakatikaina te Tiwhikete Whaitaketanga i raro i nga tikanga o te tekiona 39 o 'Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894,' me te tekiona 49 o 'Te Ture Whakatikatika i nga Ture Whenua Maori, 1895'

"H. Wiremu, Tiamana."

Turei, te 29 o Oketopa, 1901. Pire Kaunihera Maori.

Te Waaka (Minita mo nga Kura).— Kei te mohio ano nga mema o te Kaunihera i paahitia te Ture Kaunihera Maori i tera tau, a i mahara tatou ma tera e puta ai he painga mo te iwi Maori, a tera ano nga tikanga o taua Ture e pai hei tuara atu mo nga Maori kia ahei ai ratou ki te whakahaere tikanga mo ratou ake mo ia takiwa mo ia takiwa. A tera pea etahi mema o te Kaunihera i te titiro atu ki te ahua whakamatautau a nga Maori

ki te whakahaere tikanga mo nga take e puta ake ana i ia wa i a wa. I tino ngakau nui nga Maori ki taku titiro atu, i nga takiwa katoa o te koroni ki te whakatu i a ratou Kaunihera, me te whakaputa i to ratou hiahia kia whaimana ai te whakahaere tikanga kia pa ai te tiaki i o ratou whare me o ratou kainga. I maharatia kaore i tino whaitikanga rawa kia whakaturia e nga Maori o te Waipounamu he Kaunihera pera mo ratou, notemea hoki e uru nui tahi ana ratou ki nga Pakeha, tetahi hoki e noho taki ruarua ana ratou i o ratou nei kainga, me to ratou ahua tupato ki nga tikanga e noho ora ai ratou, e ahua rereke ana to ratou noho i te tu ahua noho o nga Maori i nga kainga nunui me nga kainga tawhito o etahi wahi o A otearoa. Otira kua puta mai ano nga tono a nga Maori e te Waipounamu ki te Kawanatanga kia whakaritea atu he tikanga e taea ai e ratou te whakatu Kaunihera hei whakahaere i aua tu mahi mo ratou. No reira ka kitea e tino marama ana te titiro a nga Maori ki nga painga e taea ana te whakaputa e nga tikanga o te Ture i paahitia ra i tera tau, me to ratou hiahia kia mana ano hoki ona tikanga hei oranga mo ratou. Tetahi hoki i te haerere tetahi takuta ki nga wahi katoa hongu haere ai kia kitea ea ia nga wahi piropiro me nga wahi e puta ake ai te mate mo te tangata. Maringanui te whiwhinga o te Tari Takuta rapu oranga mo te Katoa, i te mea i tupono ki tetahi Maori ahua taitamariki i whakaturia hei takuta i Merika, kua hoki mai nei i reira, kua mahi haere i tona matauranga he painga mo ana hoa Maori. Kua whaihua rawa ana mahi kua whakarongo nga Maori o Aotearoa ki ana kupu tohutohu atu kia whakahaere nga Maori i nga tikanga e noho ora ai ratou. E kitea ana hoki he mea tika kia tautoko atu tatou i nga mahi e whakaherea ana i raro i nga tikanga o te Ture o tera tau, a ko te tino rarangi o te Ture o tenei tau e tuku mana atu ana ki nga Kaunihera kia ahei ai ki te whakahaere i ona tikanga e whakatakotoria ana e nga Kaunihera. Tera e koa nga mema o te Kaunihera i te mea he nui te pai kua taea te mahi i raro i nga tikanga o te Ture o tera tau, a tera ratou e ngakau nui ki te paahi i te korerotanga tuaruatanga o tenei Pire.

Te Riki (Hon. Mr. Rigg).—E te Tumuaki, ka tautoko atu au i tenei Pire, engari hoki ko te take i tu atu ai au, he mea kia ata titiro te Paremete ki enei putake, ara, ko te Ture Rehita Whanautanga Tamariki me te Matenga Tangata, kaore taua Ture i te whakahaerea mo runga mo te iwi Maori. Kua rongo au ki tetahi tangata matauranga nui, he kupa ano kei roto kei te Ture Kaunihera Maori o tera tau, whakarite tikanga mo te rehitatanga peratanga, engari hoki kaore ano au kia kite i nga tikanga pera o roto o taua Ture. Tena, kei te pewhea koia te tikanga inaiane mo te iwi Maori? Kei te whanau noa mai nga tamariki Maori me te kore tae atu o te takuta, a mate atu ana, nehua atu ana, me te kore tiwhikete a te takuta; kei te pera ano hoki nga kaumatua Maori. Ki taku whakaaro he take nui tenei, a i whaitikanga kia mahia mai ano i mua tetahi tikanga. I roto i nga pukapuka tatao o te iwi o mua ake nei, e kiia ana kei te tupu haere te iwi Maori. Kua korero atu au ki nga tangata whai matauranga mo aua take, a e kiia mai ana, ko te take i ahua nui ake ai nga Maori i tenei tatauranga, na te kaha o nga kaitatau i taea paitia ai te rapu i te tokomahatanga o nga Maori, tetahi hoki ko etahi Maori i whakaurua ki nga pukapuka tatao mo nga Pakeha, me te uru ano hoki o ratou ki nga pukapuka tatao o te iwi Maori. I pera ano te tatao mo etahi hawhekaihe, a e maharatia ana i runga i enei tikanga, akuarei pea kaore i te tupu haere nga Maori, penei me te ahua e kiia nei i roto i aua pukapuka tatao, engari kei te hoki haere te iwi Maori. Engari kua kite iho au i roto i te Ture Kaunihera Maori, kaore he tikanga e whakaritea ana mo te rehitatanga whanautanga tamariki, matenga tangata ranei, engari ano mo te rehitatanga kuri. E kitea ana pea ka puta mai he moni i runga i taua mahi rehita kuri, no reira i whaiwhakaarotia ai, a i kore ai tera kua whakahuatia ake nei e au. Tetahi hoki ko nga marena Maori, i roto i te Ture Kaunihera Maori, e penei ana ona tikanga,—

"E kore rawa tetahi kupu, aronga kupu ranei, o roto i tenei Ture e whai mana ki te wahi i te marenatanga o tetahi Maori ki tetahi Maori mehemea he mea marena raua i runga i te tikanga Maori i mua atu o te paahitanga o tenei Ture, ki te whakahe ranei i nga tika o nga tamariki i whanau i aua tangata i marenatia peratia."

Mehemea ia e whakahaeretia ana e nga Pakeha aua tu tikanga Maori, ka kiia kei te mahi kino kei te hara nui ratou. E taea ana e te tangata Maori te tango wahine mana mo tona wa e pai ai ia, a kia hoha ia ka panaa atu tera, tetahi hoki e hara i te mea kotahi ano wahine ma te tangata, a ki taku mahara kaore i te tika kia whakaaetia atu e tatou kia pera te tikanga, i te mea ia kua puta te matauranga nui i tenei wa. Mehemea hoki e he ana mo te iwi Pakeha kia pera te moemoe wahine, kaore hoki i te tika kia pera te mahi a nga Maori.

Te Tieningi (Hon. Mr. Jennings). —E tautoko atu ana au i tenei Pire. Ki taku mahara he nui te pai e puta i tenei Ture mo Aotearoa. Engari hoki e rapu ake ana au, mo awhea ranei te tutuki ai nga ture e mahia ana mo nga Maori me nga whenua Maori. Kua whatekau nga tau e mahi ture ana te Paremete mo nga Maori me o ratou whenua. He mea pai ki taku whakaaro he mea pai kia uru atu ano he Pakeha ki aua Kaunihera. Ki te waiho he Maori anake e kore ratou e tahuri ki te mahi, engari ki te uru atu he Pakeha hei hoa mo ratou, katahi ka whakahaerea he tikanga mo o ratou whenua me te whakarite huarahi e noho pai e noho ora ai hoki ratou i o ratou kainga, e puta ai he painga mo tenei iwi rangatira, e kore ai hoki ratou e noho mate a muri ake nei. Ka pai noatu me ka whakahaerea he tikanga pakeke e tere ai te mana haere o aua Kaunihera Maori. E whapono ana au tera e puta mai i tenei Pire nga painga e hiahiatia nei e te hunga nana i kokiri mai.

H. K. Taiaroa.—E te Tumuaki, ko te take i tu atu ai au, ko te kupa a te mema kua korero ake nei. Ki taku whakarongo atu kei te pohehe ia ki te Pire e korerotia nei. E hara ia i te Pire mo nga whenua Maori, engari ko te Pire Kaunihera Maori. E whakarite tikanga ana mo te whakahaere pai i o ratou kainga. E rua rawa nga Pire i

tukuna mai i tera tau, paahitia ana hei Ture, a i whakahua tahi aua Ture i nga Kaunihera Maori; engari ko tetahi o aua Pire e whakarite tikanga ana mo nga take whenua anake, ko tetahi e pa ana anake ki o ratou tikanga whakahaere mo ratou ake, me te noho ora noho pai o ratou i roto i o ratou kainga Koia tenei te Ture Kaunihera e meinga nei kia whakatikaia e tenei Pire. Engari ki taku titiro iho e hara i te mea e whakatikatika ana i taua Ture, engari e apitiria atu ana he mana kia ahei ai nga Kaunihera ki te whakatutuki i a ratou tikanga whakahaere e whakaritea ana e ratou.

Pauhitia ana te korero tuarua o taua Pire.

Wenerei, te 30 o Oketopa, 1901.

Pitihana a Kipa Te Whatanui Me Etahi Atu.

Te ripoata a te Komiti mo nga mea Maori o te Kaunihera mo runga mo te pitihana a Kipa te Whatanui me etahi atu (Nama 120).

"Mo runga mo te pitihana a Kipa te Whatanui me etahi atu, e inoi mai ana kia mahia atu he pire kia taea ai nga kai-pitihana te rehita ko ratou etahi o nga tangata whitake ki etahi poraka whenua, e penei ana te whakatau a te Komiti, ara:—

"Kua ata whiriwhiria e ratou taua pitihana, a e mahara ana te Komiti me tuku atu ma te Kawanatanga e whiriwhiri.

"H. Wiremu, Tiamana."

Whakapuaka Poraka.

H. Tomoana.—I motini penei atu, ara: "Kia tonoa atu te Kawanatanga kia ata rapua e ratou i muri o tenei tuunga o te Paremete, mehemea ranei tera atu ano etahi Maori whitake tika ki Whakapuaka Poraka, e 30,000 eka, i whakataua ra e te Kooti Whenua Maori ki a Huria Matenga, kia taea ai te rapu orange mo ratou." E te Tumuaki me nga mema honore o te Kaunihera. E hiahia ana ahau ki te whakaatu atu ki te Kaunihera kia mohio mai ai koutou tenei ano nga tangata e whitake ana ki Whakapuaka Poraka, a kua tae ki te tahi tekau ma rima o ratou tau e tono ana kia whakaaetia atu, kia tukuna to ratou keehi kia whakawakia ano e to Kooti Whenua Maori. Maku e whakamarama atu aua take ki te Kaunihera. I te tau 1883 i tu te Kooti Whenua Maori ki te whakawa i taua keehi, a i enei tau e tu nei au hei mema i te Kaunihera nei, kua maha aku tuunga atu ki te tono atu kia whakahaerea he tikanga mo ta raua pitihana. Ko nga kai-pitihana ko Atiraira raua ko Ngawaina he tuakana no Huria Matenga, i whakataua nei ki a ia taua whenua. Ko taua Poraka ko Whakapuaka e 30,000 nga eka, a ki te hokona taua whenua ki taku mohio tera e tae ki te £50,000 te utu, a kua whakataua katoatia taua poraka ki a Huria Matenga, ki tona kotahi. Kati tena, me whakamarama atu e au ki te Kaunihera nga take o nga kai-pitihana. Ko taua whenua no Ngatikuiua i mua. Na te Wahapiro i whawhai taua poraka i riro mai ai ki a ia, nana i patu te tangata rangatira nona taua whenua, no reira ka riro mai i a ia. No muri mai i tena ka houhia te rongo e Taiaroa kaumatua me ona hoa rangatira o Ngaitahu i waenganui i a ratou me nga rangatira o tenei motu, ka mutu te whawhai a Te Wahapiro. No muri i tena ka haere atu hoki a Te Puoho ki tera motu, ka tono atu ia ki a Ngatikoata kia tukuna atu ki a ia te take me te mana o Whakapuaka, kaore a Ngatikoata i whakaae ki te tuku atu i taua whenua ki a Te Puoho. No reira a te Puoho i haere ai me tana taua ki te kimi whenua ke atu mona. No te rongonga o Te Wahapiro kua riro tona papa ka pouri ia. Ka haere ia ki te whai atu, a tae rawa atu ia kua timata te whawhaiki a Ngaitahu. No te rongonga o Taiaroa kaumatua kua haere atu te taua ka haere mai ratou ki te whawhai, tae rawa atu kua mate a Te Puoho, i taua ra tonu. Na Taiaroa kaumatua tonu i whakahaere tona ope, i tohe tona ia, ko ia ki mua kaere ai, whakaeke ai i te pa, e takoto mai ra a Te Puoho i roto. Ka karanga atu a Taiaroa ki a Te Wahapiro kia puta mai ia i roto i te pa. No te rongonga atu o Te Wahapiro i te reo o Taiaroa e karanga mai ana, ka mohio atu ia he whakaora i a ia, katahi ia ka haere atu ki a Taiaroa. Katahi ka uhia atu te kahu topuni o Taiaroa ki runga ki a Te Wahapiro hei whakaora i a ia, tae rawa atu nga rangatira o Ngaitahu kua houhia te rongo e Taiaroa. Ka noho a Te Wahapiro i reira i te mea hoki kua houhia te rongo, i runga ano hoki i te rongo pai i houhia e Taiaroa raua ko te Rauparaha me nga rangatira o tenei motu. No muri mai ka hoki ake ano a Te Wahapiro, ka rokohanga atu e ia e hokona ana nga whenua e nga rangatira o Ngatitoa me tona iwi ki te Karauna. Ka uru atu hoki ia ki aua hoko i runga i tona rangatiratanga, a kei roto tona ingoa i nga tiiti hoko o taua wa. Ka kitea ano hoki tona ingoa i roto i nga pukapuka whakarite i nga rahui i wehea mai mo nga Maori i roto i taua hoko. E whakaaro ana ahau ka marama mai te Kaunihera e hara i te take iti to Te

Wahapiro ki nga whenua o tera takiwa. Kati tena, me whakamarama atu au inaiane i nga take i tono atu ai a Kauhoe kia homai he whenua mo ana tamariki. No te rongonga o taua wahine kua mate tana taane a te Puoho ka haere atu ia, ka tono atu ki a Ngatikoata kia hoatu ki a ia taua whenua i whawhaitia ra e Te Wahapiro, whakaaetia ana e nga rangatira a haere atu ana ia me ona tamariki ki reira noho ai, i runga i te rangimarie. Kati tena, me whakamarama atu e au nga tamariki o Kauhoe Ko te Wahapiro tana tamaiti matamua, muri iho ko Kahiwa, muri iho ko Konehu. Ko tetahi o nga wahine a Te Wahapiro no Kawhia he mea moe mai ano i reira. Ko tetahi o ana wahine no Ngaitahu, ara no te iwi nona taua whenua i mua. Ka whanau mai ko Atiraira raua ko Ngawaina. Me whakamarama atu au i te whakapapa o Huria Matenga, i whakataua nei ki a ia taua whenua. Kua korerotia atu e au nga tamariki a Kauhoe raua ko Te Taku tana tane tuatahi, na no muri i te matenga o Te Taku ka moe a Kauhoe i a Te Puoho te tuakana o tana tane tuatahi o Taku, ka whanau mai ko Wi Katene te matua o Huria Matenga, kua whakataua nei ki a ia taua whenua. Koia nei nga take i inoi mai ai nga kai-pitihana kia whakaaetia atu kia tae atu ratou ki te Kooti whaki atu ai i o ratou take ki taua poraka. Heoti ano ta ratou e tono mai nei. E kore au o whakarua i taku whaikorero kia watea ai hoki nga honore mema ki te korero i a ratou nei korero.

Kia ora koutou.

Te Waaka (Minita mo nga Kura). —He take nui tenei, a ki taku whakaaro e kore e pai kia paahitia e te Kaunihera tenei motini i tona ahua o naiane, notemea he whakaae tonu tena ki te tika o aua kereme. No reira ka tono atu au ki te honore mema, i te mea kua whakina mai e ia ona whakaaro, me waiho e ia ma te Kawanatanga e ata uiui i runga ano i ta ratou i kite ai he mea tika. I runga i tera huarahi e kore e puta atu he tikanga whakararururu mo taua keehi. Ka kaha au ki te ki atu ka ata whiriwhiria e te Kawanatanga aua take, a ki te kitea e whaitikanga ana kia uiuia ano aua take ka whakahaerea ano he tikanga kia rite ki tenei e hiahiatia nei. Ka taea e au te ki pono atu ka peratia e te Kawanatanga he tikanga, engari e kore e tika i runga i nga take penei kia puta atu he kupu ahua whakaae atu ahakoa iti nei te whakaaetanga atu, kua puta atu pea he mate i runga i aua take. Kaore e tika te pera, he putake nui rawa hoki tenei, no reira au ka tono atu ai ki te honore mema kia unuhia tana motini, i te mea hoki kua puta ana korero mo runga mo taua keehi.

Te Teone (Hon. Mr. Jones). —Ki taku titiro ki nga kupu o te motini kei te pai noatu, kaore hoki he kupu pakeke o roto. Ki te paahitia atu hoki, heoi ano te tikanga he tono atu ki te Kawanatanga kia rapua e ratou mehemea ranei tera atu ano etahi Maori whaitake tika ki taua poraka E hara i te mea e whakataua ana te Kaunihera i te tika i te he ranei o aua take.

Te Makarini (Hon. Mr. McLean). —E whakaae atu ana au ki ta te Minita e ki mai nei he take nui tenei E tika ana ano kia whakapai atu tatou ki a Tomoana mo nga tikanga o aua take kua whakina mai nei e ia, engari hoki kei te mohiotia hoki kua tae ki te tahi tekau ma whitu nga tau e puritia ana taua whenua e te tangata nona taua wahi. Kua whakawakia ano o ratou take, a kua whakawa tuarua ano hoki, me te tae mai o ta ratou pitihana i te tau 1899. Me ata whakaaro ano hoki nga mema ki te mahi nui a te Komiti mo nga mea Maori mo taua pitihana, i ata whiriwhiria mariretia aua take, a mehemea ka ata korero nga mema i te ripoata a te Make Kaiwhakawa, e kore ratou e whakaae kia peratia te ritenga mo te Kawanatanga penei me tenei i roto i te motini. He aha te take e tahuri atu ai te Kawanatanga ki te whakahaere tikanga mo aua take i te mea kua tae mai nei ta ratou pitihana ki te Kaunihera, me te puta atu o te ripoata whakataua kaore o ratou take. Ki taku rongo kua unu katoa nga kaipitihana i ta ratou pitihana, tokorua ano e tohe nei. Ki taku whakaaro he mea uua tenei hei whakaae atu ma te Kaunihera kia rapua e te Kawanatanga te tika te he ranei o te whakataua a te Kooti. Kei te puare ano te tono whakawa tuarua, ahakoa kua waiho kia roa, e whakaaro ana au tera ano e taea te tono pera, a kaore he tikanga kia pokanoa te Kaunihera ki te whai kupu atu mo aua take, i te mea hoki kua whakaae te Kawanatanga ki te tika o taua whakataunga, ina hoki kua whaikupu atu kia hokona ona take ki te Kawanatanga tetahi hoki kua ki atu te Minita ki a Tomoana ka ata uiuia e te Kawanatanga aua take, a he mea pai pea kia unuhia tana motini.

H. K. Taiaroa. —E hiahia ana au ki te whaikupu atu mo runga mo te motini a taku hoa honore. Mehemea e whakaae mai ana te Minita kia ata rapua e te Kawanatanga aua take, kati ki taku mahara e kore ano e puta mai he kino ina paahitia atu tenei motini, notemea hoki e mea kau ana kia ata uiuia e te Kawanatanga mehemea ranei e whaitake tika ana ano nga kai-pitihana ki taua poraka. Na mo runga ia mo nga kupu i whakaputaina mai na e Te Makarini, me ki atu au kaore ano kia whakawakia tuarua taua keehi e te Kooti Whenua Maori, a kua kore e taea inaiane e nga kai-pitihana te tono whakawa tuarua, notemea hoki i runga i etahi take, me te mahi pohehe o nga kai-pitihana, kaore i tukuna atu e ratou he tono whakawa tuarua i roto i nga ra e whakaritea ana, mo nga tono pera, a koia tera te take i tuku pitihana mai ai ratou i roto i enei tau katoa I tuku pitihana mai ratou inoi mai kia whakaaetia atu kia whakawakia tuarua taua keehi e te Kooti Whenua Maori. I tae atu ano taua pitihana ki te Komiti mo nga mea Maori i te tau 1897, a i penei ta ratou whakataua, i te mea kua ata whiriwhiria taua keehi e te Komiti, e mahara ana te Komiti kua whakaaturia mai e nga kai-pitihana he mea tika ano kia ata whiriwhiria to ratou kereme kia rehitatia ano ratou he tangata whaitake ratou ki Whakapuaka Poraka, me te apiti atu hoki i te kupu tohutohu atu kia rapua e te Kawanatanga mehemea ranei e kore e taea te

whakahaere tikanga i raro i te wahanga-tekiona (10) o te tekiona 14 o "Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894." Na ko te tikanga ia o taua ripoata he whakaaro no te Komiti he mea tika ano kia whakawakia tuarua, ara he mea pai noatu kia whakaaetia he whakawa tuarua; engari i pohehe te whakahuatanga atu i te tekiona o te Ture hei huarahi tukunga atu mo taua tono, a no te whakaaturanga atu a nga kai-pitihana ki te Kawanatanga, ka kiia mai i mahia taua ripoata i runga i te pohehe ki nga mana o te tekiona i whakahuatia atu ra e te Komiti. No muri mai ka tuku pitihana mai ano nga kai-pitihana ki te Kaunihera mo aua take ano. I whakataua ano e te Komiti i te tau 1898. a no te tau 1899 ka tukuna mai ano he pitihana, a penei ana te whakataua:—

"Ko te Komiti mo nga mea Maori, i tukuna atu nei ki a ratou te pitihana a Ateraira Paremata (Nama 16) inoi mai kia mahia tetahi ture hei whakamana i te Kooti Whenua Maori ki te whakawa tuarua i nga kereme katoa mo Whakapuaka Poraka, a, i te mea e tatari ana kia whakamanaia he ture pera, kia whakataua he here ki runga ki taua poraka, e whakataua penei ana, ara:—

"Kua ata whiriwhiria e te Komiti taua pitihana kua rongo hoki i etahi whaikorero mo aua take.

"I te mea e hiahia ana nga Maori whaitake kia watea ano hoki ratou ki te whaikorero mo aua take, e whakaaro ana te Komiti me nuku atu mo tera huihuinga o te Paremete ata whiriwhiri ai ano i tenei pitihana."

Na ka kitea i runga i tenei ahua kaore i tatu taua whakataunga. I mea ia me ata whakahaere ano i tetahi tuunga o te Paremete, kaore nei ano kia mahia, koia tera te take i kokiri ai a Henare Tomoana i tana motini. Ka taea noatia atu e au te korero katoa i aua take, engari hoki kaore au i te hiahia kia whakarua ahau i te Kaunihera Tera ano pea au e tu atu a tetahi wa ki te korero atu mo aua take. Ki taku mahara he mea tika kia paahitia te motini, kia whai whakaarotia hoki te ripoata a te Komiti, i mea ra e tika ana kia mahia atu aua take.

Tk Tieningi (Hon. Mr. Jennings). —He mema ano ahau no te Komiti a kua maha nga tau e mahia ana aua take. E kore au e kaha ki te ki atu he tika he he ranei taua kereme, engari hoki i te mea kua whakaae te Minita kia ata rapua e te Kawanatanga, ka tono atu au kia apitiria atu enei kupu ki te motini, ara, "kia tukn ripoata mai te Kawanatanga i tera huihuinga o te Paremete."

Te Waaka.—Kaore au e pai kia toia rawatia tenei korero kia roa, i te mea hoki kua tae ki nga ra whakamutunga o te Paremete. E tika ana, kaore au i ata titiro ki nga kupu o roto o te motini. Ka pai noatu au kia whakaaetia te motini, mehemea ka unuhia te motini a te Tieningi.

Unuhia ana tera.

H. Tomoana.—Ki taku rongo atu e ki ana te Minita e kore ia e whakahe ki taku motini, no reira ka kore hoki he take kia whakahoki kupu atu ahau.

Whakaaetia ana te motini

Taite, te 31 o Oketopa, 1901. Kainga Maori I Taumutu.

H. K. Taiaroa —I patai atu ki te Minita mo nga Kura, Mehemea ranei e whakahaere tikanga te Kawanatanga hei whakahau atu i te Kaute Kaunihera e whakahaere ana i te takiwa o Taumutu kia mahia atu e ratou ki te mutunga mai o te tai timu, to ratou awa-keri, e mau atu nei i nga awa, me nga wai toenga o te wai o nga korere wai e mauria mai ana i tawhiti mo nga paamu, e rere atu nei ki te roto o Waihora, e whakamaku e whakakino mai nei i te Kainga Maori i Taumutu? Ki taku mahara he mea tika pea kia ata whakamarama atu aui ona tikanga. I te tau 1883 i tukuna atu taua whenua mo nga Maori i raro i nga tikanga o Te Ture Kainga mo nga Maori i Taumutu, e 700 eka taua rahui. Ko nga wai o nga rori me era atu rerenga wai, e mauria mai ana ma roto i nga awa-keri ki runga ki taua rahui Maori. Tetahi hoki ko nga wai e mauria mai ana i te Awa o Rakaia mo nga paamu, a ko nga toenga o aua wai kei te haere mai ma roto ma aua awa-keri, e whakapuke ana i taua rahui, a kei te whakakino kei te whakamaku i taua whenua i te nui o te wai e puke mai ana. Ko taua whenua i whakaritea hei painga mo nga Maori e noho ana i taua takiwa, a he mea tika kia titiro te Kawanatanga, kia kaua e whakakinongia, kia kaua e pukea e te wai e mauria mai ana ma aua awa-keri. E kiia ana i roto i te wahanga-tekiona (5) o te tekiona 4 o "Te Ture Kainga Maori i Taumutu, 1883,"—

"I raro i nga tikanga o 'Te Ture Awakeri, 1881,' me mea ko Te Kuini ano nana aua whenua."

Ki taku titiro ki nga tikanga o taua wahanga-tekiona e kore nga Maori e kaha ki te arai i te mahi a te Kaunihera, e mau mai nei i te wai ki runga ki taua whenua, engari ko te mea tika ma te Karauna e tiaki kia kaua e whakakinongia o matou whenua; na koia taku e tono atu nei, kia mahia haeretia taua awa-keri e mau mai nei i te wai, kia tae rawa ki te mutunga mai o te tai timu. Ki taku mohio e kore e roa atu i te 40 tiimi te mahinga, e tae atu ai ki reira. Me whakamarama atu au ki te Minita, i mahia ano he awa-keri ki reira i mua, engari kaore i tiakina paitia e nga hunga whakahaere i taua takiwa, a kua kiki, kua kore e rere te wai. Ki taku mahara ko te take i pera ai, no te tukunga atu o taua whenua ki nga Maori, katahi ka mutu te mahi whakawatea a te Kaunihera i taua awa-keri.

Te Waaka.—Me patai atu au ki te honore mema na, kei tewhea taha taua Kainga Maori, kei waenganui i te roto me te moana, kei te taha ranei ki te hauauru o te roto?

H. K. Taiaroa.—Ko taua whenua kei te taha ki te tonga whaka-te-hauauru o te roto, kei te taha atu ki uta.

Te Waaka.—Ki taku whakarongo atu, e penei ana te tikanga, ara e mea ana nga Maori kei te rere atu te wai ki runga ki a ratou, a kaore i mahia e te Kaute Kaunihera te awa-keri kia hohonu kia riro atu ai te wai. Kei te pera koia te tikanga?

H. K. Taiaroa.—Ae.

Te Waaka.—Kaore au i te tino mohio mehemea ranei e whaimana ana te Kawanatanga ki te whakahau atu ki te Kaute Kaunihera; engari ko te Minita Maori kei te tiaki i aua tu mea mo te taha ki nga Maori, a mana e ata whiriwhiri, a ki te taea, mana e whakarite, mehemea ra e whaimana ana ia ki te tautoko atu i nga Maori; engari hoki e kore au e kaha ki te whakaae atu kei te pera te tikanga, i te mea hoki kaore au nei i te mohio ki aua take. Ina hoki e whakahuatia mai ana nga mahi korere wai. Kaore tahi he korere wai o taua takiwa, engari ano nga awaawa rerenga wai ma runga tonu i te mata o te whenua, a e kore te tangata e mahara ma aua tu mea e kino pera ai te whenua. E pau katoa ana te nuinga o aua wai i te mea kaore ano kia tae noa ki taua wahi, no reira au i mahara ai, e hara i te mea na te Kaute Kaunihera tera he. Engari mo te roanga atu o aua take maku tena e titiro, kia ata rapua ai te tikanga, a ki te kitea tera e taea te kimi tetahi orange, ka mahia peratia ano.

H. K. Taiaroa.—Me ki atu au tera pea i pohehe taku whakahuatanga atu i te kupu korere-wai. Engari he tika kei te mauria mai te wai i te Awa o Rakaia, tera pea he awaawa tona huarahi mai; engari hoki e puta mai ana ma roto i nga paamu, a ko nga toenga o aua wai kei te rere atu ki roto ki taua awa-keri kua whakahuatia atu nei e au.

Paraire, te 1 o Nowema, 1901. Pitihana a Iritana Waimatao Me Tetahi Atu.

Te ripoata a te Komiti mo nga mea Maori o te Kaunihera mo runga mo te pitihana a Iritana Waimatao me tetahi atu (Nama 119).

"Mo runga mo te pitihana a Iritana Waimatao, inoi mai kia whakaritea te kupu whakaae, e kiia mai ana i whakaaetia ki tona tupuna ki a Rawiri Piharau, kia tukuna atu ki a ia tetahi rahui, e penei ana te whakatau a te Komiti, ara:—

"I tae ake a Te Whatahoro (J. A. Jury) ki te aroaro o te Komiti, ki mai ana ia i mohio ano ia ki taua whakaaetanga ki a Rawiri Piharau, me tona mohio kaore ano taua whakaaetanga kia whakaritea.

"I tae ake hoki a F. Waldegrave, te Hekeretari o te Tari Maori ki te aroaro o te Komiti, ki mai ia kaore he kupu o roto o te tiiti hoko o te Poraka o Tauherenikau mo taua rahui, engari i tae ano a Hiraki, tetahi apiha o taua Tari i muri mai nei, ki te whiriwhiri i te kereme a Rawiri.

"I te tau 1891 ka tu a Te Make, Kaiwhakawa o te Kooti Whenua Maori, hei Roiara Komihana, a whiriwhiria ana e ia nga tikanga o te Tauherenikau Poraka, a penei ana tana ripoata, ara:—

"Kotahi tonu te rahui i roto i taua poraka, i Motupiri, ko tana 100 eka. Ko taua rahui i whakaritea mo tetahi Maori, ko Rawiri Piharau tona ingoa, engari hoki i hokona pohehetia atu ki a Mr. Vennell. I whakaritea atu ano tetahi atu 100 eka mo Rawiri, ko taua wahi e tata ana ki te Tekiona Nama 5, Tauherenikau, kaore tera i whakaaetia e Rawiri, no muri mai ka hokona te 150 eka mona i Te Pouawatea, a kaore hoki tera i whakaaetia e ia, notemea hoki he wahi wai, kaore i pai hei kainga. A kaore ano nei taua kereme kia whakaeangia."

"Na i runga i enei take kua tuhia ake nei, e mahara ana ta koutou Komiti, i whakaritea ano tetahi rahui 100 eka i te wa i hokona ai taua poraka, penei ano me tenei e whakahuatia mai nei i roto i te pitihana, a kaore ano taua whakaaetanga kia whakaritea atu i te wa i tukuna mai ai te whakatau a Te Make, Kaiwhakawa, mo runga mo taua keehi.

"No reira ka whakaaro ta koutou Komiti he mea tika kia ata whiriwhiria e te Kawanatanga taua take, kia taea ai te kimi he huarahi hei whakarite pai, hei whakaoti tuturu i taua kereme, mehemea ra ia kaore ano kia whakaritea.

"H. Wiremu, Tiamana."

Turei, te 5 o Nowema, 1901.

Pitihana A Rewi Maaka.

Te ripoata a te Komiti mo nga mea Maori mo runga mo te pitihana a Rewi Maaka (Nama 117).

"Mo runga mo te pitihana a Rewi Maaka, o Porirua, inoi mai kia utua atu te toenga o nga moni utu i whakaritea kia utua atu mo te whenua e huaina ana ko Karioi, e tata ana ki Raglan. E penei ana te whakatau a te Komiti, ara:—

"Kua ata whiriwhiria e ratou taua pitihana, a kua rongo hoki i nga whaikorero mo runga mo taua pitihana: a kaore he kupu tohutohu atu ma te Komiti.

"H. Wiremu, Tiamana."

Pitihana a Hohaia Te Hoata Me Etahi Atu.

Te ripoata a te Komiti mo nga mea Maori mo runga mo te pitihana a Hohaia te Hoata me etahi atu (Nama 122).

"Mo runga mo te pitihana a Hohaia te Hoata me etahi atu, inoi mai kia ara he whakawa tuarua mo to ratou kereme ki tetahi poraka whenua e huaina ana ko Wharerangi. E penei ana te whakatau a te Komiti, ara:—

"Kua ata whiriwhiria e ratou taua pitihana, a kua rongo hoki ki nga whaikorero mo runga mo taua pitihana: a e whaikupu atu ana ratou kia tukuna atu taua pitihana ki te Kawanatanga kia ata whiriwhiria kia ata uiuia nga putake o taua pitihana.

"H. Wiremu, Tiamana."

Taite, te 7 o Nowema, 1901. Pire Whakatau Kereme Whenua Maori, Whakatikatika Ture.

Te Waaka.—E te Tumuaki, ka motini atu nei kia whakaaetia te korerotanga tuarua o tenei Pire, engari hoki i te mea kua tae rawa ki waenga po e kore au e kaha ki te korero katoa atu i nga rarangi, whakamarama haere ai i ona tikanga. Kua kiia mai ki au e tino whaitikanga katoa ana aua rarangi kia paahitia. Kaore au e kaha ki te korero roa atu inaianei, engari e hiahia ana au kia ata titiro kia aua rarangi, notemea hoki ko aua take katoa he mea tika anake kia whakaotia e te Kawanatanga, koia ra hoki te take i mahia mai ai tenei Pire. Ka taea ano e au te whakaaiu atu i nga take i whakaritea mai ai ia rarangi ia rarangi. Ka tonoa atu e au kia paahitia te korero tuarua o tenei Pire.

Te Poene.—E te Tumuaki, kaore au i te hiahia kia whakararuraru atu i tenei Pire, engari hoki he mea tika ano kia ata whakamaramatia mai nga tikanga o enei tu Pire Mana Motuhake, he pera ano hoki nga tikanga o tenei Pire. Ko te hurahi tika mo tenei Pire ko te tuku atu ki tetahi Komiti kia ata rapua mariretia nga tikanga o ia rarangi. E kore ano e taea e te tangata te titiro haere i nga rarangi me te rapu i ona tikanga i te mea kaore i te mohiotia nga take i mahia mai ai; heoi ana he whakapono matapo kau atu. Tera pea kei te pai ano kei te whaitikanga ano kia mahia peneitia, kowai ka mohio, engari hoki me ki atu au ki taku whakaaro he take ano tenei hei pouritanga mo tatou, ara te whakahaeretanga peneitanga i a tatou mahi.

H. Tomoana.—E te Tumuaki, e hiahia ana au ki te whaikupu atu mo tenei Pire. Kaore he tikanga kia roa atu aku kupu Kaore au i te mohio iho ki te katoa o nga tikanga o roto o te Pire nei, i te mea hoki he reo Pakeha anake, engari kei te kite iho au i nga ingoa o nga Maori e whakahuatia ake ana, a kei te mohio au ki o ratou take. Ko te nuinga atu o te Pire e pa ana ki nga pitihana mai a nga Maori, kua whakatau atu nei e nga Whare e rua o te Paremete, kua roa e tatatari ana, a he mea tika kia whakaotia atu inaianei. E tono kau atu ana hoki nga Maori kia tukuna atu a ratou keehi kia rapua e te Kooti Whenua Maori, a ko etahi o aua tono pera kua tae ki te tahi tekau ki te rua tekau tau e mahia ana i te Whare o Raro, a kaore ano nei kia whakaotia atu. He mea tika kia paahitia atu tenei Pire i tona ahua ano o naianei. He maha ke atu nga whakataunga a te Komiti o tera Whare mo runga mo nga pitihana i whakaurua ano ki roto ki te Pire nei, engari hoki i patua mai ano i tera Whare. I pa atu ano hoki au ki tehahi o aua rarangi, me taku hoa me Tairaroa hoki Engari i patua mai aua rarangi, otira e taea hoki te aha. Heoi ano me paahi atu i tenei ahua ano o te Pire. Ki taku mahara me paahi atu tenei Pire me kaua e menemanatia, notemea hoki ka tukuna katoatia atu aua take kia atu rapua e nga Kaiwhakawa o te Kooti.

Te Waaka (*Ko te whakapotonga iho tenei o ana korero*).—He ruarua nei aku kupu. E mea ana au kia ata

titiro iho nga mema, he maha nga rarangi o te Pire nei i uru ano ki tetahi Pire i tukuna e te Kaunihera ki te Komiti mo nga mea Maori i te tau 1899. Tenei kei au te kape o taua Pire. I timataria taua Pire i te Kaunihera nei, a kei te mau ano taku ingoa i runga. I ata rapua ano ona tikanga e te Komiti mo nga mea Maori, tekau ma waru ona tekiona, a kua uru era ki tenei Pire. Ko taua Pire i patua mai i tera Whare. Kua tae ki te rima me te ono tau e takoto mai ana aua kereme a nga Maori. Tetahi hoki me titiro nga mema ki te ahua o aua rarangi o roto o te Pire nei, ko te nuinga o aua rarangi e peni ana, ara, me ahei te Kooti ki te whiriwhiri i aua take. No reira au ka tono atu ai ki te Kaunihera kia paahitia te korero tuaruatanga o tenei Pire.

Korerotia tuaruatia, tuatorutia ana.

Mane, te 1 o Hurae, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga. Ka karakia te Whare.

Whakatuwheratanga I Te Paremete.

Ka tae mai te karere o te Kaunihera ki te karanga kia haere atu nga mema honore o te Whare kia rongu i te panuitanga o te pukapuka whakatuwhera i te Paremete.

Heoi haere ana nga mema o te Whare ratou ko te Tumuaki ki te Kaunihera, me te haere ano o te Haihana o te Whare i mua i a ratou; a ka mutu te panui o te Pukapuka Komihana hoki ana ratou ki to ratou Whare.

Te Oatitanga o Nga Mema.

Te Pika (Mr. Speaker), ka korero atu ki te Whare, i te mea kua tu he Kingi hou, ara, ko Eruera te Tuawhitu, na reira me whakaoati ano nga mema honore. Ka mutu tana whai-korero, ka panuitia atu e ia te pukapuka a te Hekeretari mo te Koroni, me te pukapuka hoki a te Kawana, mo runga i taua mahi, te mutunga iho oatitia ana nga mema.

Takiwa Maori Ki Te Tai Tokerau.

Te Pika (Mr. Speaker), ka panui atu i te pukapuka a te Karaka o nga Riti, he whakaatu kua tu a Hone Heke, i runga i te pooti, hei mema mo te Takiwa Maori ki te Tai Tokerau.

Etahi Mema I Whakamutu I A Raua.

Te Pika (Mr. Speaker), ka panui atu i te pukapuka a Charles Lewis (Te Ruihi), mema mo te Taone o Christchurch, he whakamutu i tona mematanganga mo taua taone.

Te Pika (Mr. Speaker), ka panui atu i te pukapuka a George Hutchison (Hori Hatihana), mema mo Patea, he whakamutu i tona mematanganga mo taua wahi.

Kuini Wikitoria.

Te Pika (Mr. Speaker), ka panui i te pukapuka i tukua mai e te Kawana:—

"RANAPARE, Kawana.

"Ka nui te pouri o te Kawana ki te whakaatu ki te Whare kua mate to tatou Kuini tino Atawhai a Wikitoria, no te Turei, te 22 o nga ra o Hanuere, 1901, i waenganui o te ono me te whitu karaka i te ahiahi, i mate ai ki Osborne House, Isle of Wight, Ingarangi.

"Kua tu ko tana tama matamua, ko Arapeta Eruera, Piriniha o Weera, hei kai-whakakapi mo tona turanga, a no te 24 o nga ra o Hanuere, 1901, i panuitia ai ki Ingarangi, a no te 28 o nga ra o taua marama ano i panuitia ai ki Niu Tirenī, te tuunga o Eruera te Tuawhitu hei Kingi.

"Ko te Panuitanga i whakaputaina nei ki Niu Tirenī i ata perehitia ki roto ki te Kahiti i te 4 o nga ra o Pepuere, 1901, e whai ake nei:—

"PANUITANGA.

"Notemea kua pai nei te Atua Kaha Rawa, he nui nei hoki no tana mahi tohu, ki te tango ki a ia i te wairua o to tatou Rangatira o Kuini Wikitoria, Ingoa Rongo Nui, Ingoa Kororia, kua mate nei, a no tona matenga i tau tika ai te Karauna Imipiriara o te Rangatiratanga o Kereiti Piritana me Airana, me era whenua katoa o te Kuini kua mate nei, ki tona Tino Rangatira, Mana Nui, ki a Piriniha Eruera, ki a ia anake: Na, tenei tatou a Uchter John Mark, Earl of Ranfurly, te Kawana o te Koroni o Niu Tirenī, me Richard John Seddon, he Mema nei ia no te Kaunihera Whiriwhiri a te Kuini, kua mate nei, me Joseph George Ward te Kai-Riiwhi o te Pirimia

o taua Koroni, hui atu ki nga Mema o te Kaunihera Whiriwhiri o taua Koroni, hui atu ki nga Mema o nga Whare e rua o te Paremete, me Nga Tiati o te Hupirimi Kcoti, nga Kai-whakawa, nga Apiha o nga Kooti, nga Minita o nga Hahi, nga Mea o nga Taone, nga Tiamana me nga Mema o nga Ropu Whakahaere Takiwa, me era atu Pakeha tokomaha, Maori tokomaha hoki, kua tae tinana mai nei ki konei, tenei tatou i runga i te waha kotahi, i runga hoki i te whakaae o te arero raua ko te ngakau ka panui, ka whakaatu nei, no runga i te matenga o to tatou Kuini, Ingoa Rongo Nui, Ingoa Kororia, kua tu ko te Tino Rangatira Mana Nui, ke Piriniha Arapeta Eruera, ko ia anake, ko Eruera te Tuawhitu, hei Ariki mo tatou i runga i te atawhai o te Atua, ko ia te Kingi o Kereiti Piritana me Airana, Kai-tiaki o te Whakapono, Emepara o Inia, Tino Ariki o te Koroni o Niu Tireni me nga Wahi katoa i raro i te mana o taua Koroni, e tino whakaae ana tatou ki te piri pono ki a ia, me te whakarongo tonu ki a ia i runga i te ngakau hari me te ngakau iti, aroha hoki, me te inoi ki te Atua, nana nei i tu ai nga kingi me nga kuini, kia manaakitia te Roiara Piriniha Eruera te Tuawhitu, kia roa ai, kia hari ai ona tau e tu ana hei Kingi mo tatou.

"He mea whakaputa i Poneke, i roto i te Koroni o Niu Tireni, i tenei te rua-tekau-ma-waru o nga ra o Hanuere, kotahi mano e iwa rau ma tahi.

RANFURLY. R. J. Seddon. J. G. Ward. W. C. Walker. C. H. Mills. DUDLEY ALEXANDER, Kapene.

"E te atua Tohungia te Kingi!"

Ka mutu nga whai-korero a te Pirimia me Kapene Rahera, ka tau te motini me tuku he kupu mihi ma te Whare ki te Kawana a ma te Kawana e tuku atu ki Ingarangi, ki te Hekeretari Nui mo nga Koroni.

No te hawhe-paahi i te toru karaka ka hiki te Whare.

Turei, te 2 o Hurae, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga kia tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka panuitia tuatahitia tetahi Pire.

Te Whai-Korero a Te Kawana.

Ka tae mai te kupu a te Kawana, he karanga i nga mema kia haere ki te Kaunihera.

Haere ana te Pika ratou ko nga mema honore, me te haere ano o te Haihana o te Whare i mua i a ratou, kaore i roa atu ki te Runanga Kaunihera ka hoki mai.

Katahi ka tahuri te Whare ki te whakahaere i etahi Pire.

Te Pika (Mr. Speaker).—I haere tatou nga mema o tenei Whare ki te Whare o te Kaunihera, i runga i te tono a te Kawana, a i pai te Kawana ki te whaikorero ki nga Whare e rua o te Runanga Nui, a kia tino marama ai ta tatou hurihuri i nga korero a te Kawana mauria mai ana e au he tauira o ana kupu i whakapuaki ai, a i runga i nga tikanga o te Whare nei, tenei ka whakatakotoria e au taua tauira ki runga ki te teepu o te Whare.

Katahi ka whakahaerea ko etahi mahi a tae noa ki te hikinga o te Whare i te rima meneti ki te ono i te ahiahi.

Wenerei, te 3 o Hurae, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi motini ka mutu e ra ka whakaturia e te Whare te—

Komiti Mo Nga Mea Maori.

Koia enei nga mema i whakaturia, Te Arena (E. G. Allen), Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser), Te Kiripeta (Mr. Gilfedder), Te Horo (Mr. Hall), Hone Heke, Te Auhana (Mr. Houston), Henare Kaihau, Te Makuaea (Mr. McGuire), Te Maka (Mr. Monk), O'Meara (Mr. O'Meara), Tame Parata, Wi Pere, Kapene Rahera (Captain Russell), Tiaki Tiwini (John Stevens), Te Hetana (Mr. Seddon), Te Wirihiri (Mr. Willis), me Timi Kara (Mr. Carroll).

Haere tonu nga mahi a te Whare, a no te tekau meneti ki te tekau ma rua i te weherua i te po ka hiki te Whare.

Turei, te 9 o Hurae, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.
Ka wvakahaerea ko nga motini.

Nga Maori Whenua Kore I Te Waipounamu.

I runga i te motini a Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu), ka whakahaua, Kia whakatakotoria ki runga ki te teepu o te Whare te ripoata a nga Komihana mo runga mo nga whenua mo nga Maori Whenua-kore i Te Waipounamu.

Kooti Whenua Maori.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, He aha te take i kahititia ai nga wira a nga tupapaku Maori o Te Waipounamu kia whakawakia e te Kooti Whenua Maori ki Poneke, te whakawakia ai ki Te Waipounamu, ki te wahi i takoto ai nga whenua i wirangia e aua tupapaku, a kei reira nei nga kainga o nga tangata Maori e paangia ana e aua wira? Ko te take o tenei patai aku, kua tae mai nga kupu a etahi tangata ki ahau e whakahe ana i te kahititanga o aua keehi kia whakawakia ki Poneke. E hiahia ana ahau ma te Minita Maori e whakahau atu ki nga apiha o te Kooti Whenua Maori kia kua aua keehi e whakawakia ki Poneke, ma te Minita e ata whiriwhiri tenei take.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—Ka mea, i runga i te ahua itiiti rawa o nga mahi Kooti Whenua i Te Waipounamu, no reira e tatahi rawa ana nga tuunga o te Kooti ki tera motu. He mea ano ka eke he taumahatanga ki runga ki te tangata ka pau ranei nga moni a nga tangata e paangia ana e tetahi tono i runga i te whakawakanga o taua tono, no reira hei arai atu i tena mate, e whakawakia ana ki Poneke, i etahi wa, etahi tono e hiahitia ana kia hohoro te whakahaere, a e pa anake ana ki runga ki nga tangata ruarua noa, penei me nga tono whakatu riwhi tupapaku, me nga tono whakamana wira. Engari e whakahaerea peratia ana i runga anake i tenei tikanga na, ki te whakapuakina he kupu whukahe ki te aroaro o te Kooti, ki te kite ranei te Kooti i tetahi take e mohio ai ia kaore i tona aroaro katoa nga tangata e paangia ana, tetahi tangata ranei mo te taha ki a ratou, katahi ka hikitia atu aua keehi mo tetahi atu wa e ahei ai te whakawa ki te tino takiwa whenua kei reira nei e noho ana nga tangata nana i tono.

Whenua Mo Nga Maori Kore Whenua.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu)—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Whenua, Mehemea kei te pehea te haere o nga ruri a te Tari Ruri Whenua i nga whenua mo nga Maori kore whenua o Te Waipounamu me Rakiura? I au e noho nei i Poneke kua tae mai nga patai a nga Maori, he ui mehemea kei te pehea te haere o te mahi whakawhiwhi ki te whenua, ki Waiarau me etahi atu wahi, i nga Maori kore whenua. E tumanako tonu ana ahau tera e ata tiroirohia e te Minita tenei take, a tera e whakamanaia e ia te patai.

Te Takana (Mr. Duncan, Minita mo nga Whenua).—E rua nga kai-ruri i whakahaua kia haere ki te ruri i nga whenua mo nga Maori kore whenua. Kei te taha hauauru o Waiarau awa aua whenua, a no te marama i mahue ake nei ka wehewehea etahi whenua nunui, e rua nga poraka, e te Poari i whakaritea hei whakahaere i taua mahi, a tera e tere tonu te whakanohonoho nga tangata ki runga ki aua whenua.

Etahi Mahi Tohunga A Te Maori.

Te Makenehi (T. Mackenzie, mema mo Waiarimo).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea ka whakaae ratou, i runga i te mahara kia whakatoea hei painga mo te koroni nga mahi tohunga pai a te iwi Maori, ki te whakatakoto i tetahi rarangi ture e whakamutu ana i te mahi harihari atu i nga whakairo Maori, me nga rakau Maori, me era atu mea, ki te kore e matua whakaae te Kawanatanga? Kua tino kitea hoki e pahuhu haere atu ana a tatou mea pai pera ki waho atu o te koroni, a e mohio ana hoki ahau ko te hiahia o nga tangata o Niu Tireni e whakaaro tika ana ki Niu Tireni, kia puritia ki konei nga mea pera e pa ana e whai tohu ana ki runga ki nga korero o era whakatupuranga tangata i Niu Tireni nei. I nga whenua tawhito ke atu i tenei, ara, i Kariki, i Ihipa, me Roma, i hanga he ture kia kua rawa ai e haria atu ki waho atu o aua whenua nga mea pera e pa ana ki nga korero tawhito o aua whenua ki te kore e matua whakaaetia e nga kawanatanga o reira. E mohio ana ahau kua kitea i naia tata ake nei etahi rakau whakairo Maori tino pai atu, a e mea ana ahau me kua ta te Kawanatanga e mutu i te pupuri kau i aua whakairo, engari me tahuri tonu ki te whakahaere kia riro mai i a ia,

notemea ka taka haere nga wa ka uaua haere hoki te kitea o nga mea pera.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—Ka mea e tino whakaae ana ahau ki te tika o te patai a te honore mema nei. Ki taku me ata whakaaro rawa te Kawanatanga, hei painga mo te koroni, kia tiakina nga mahi tohunga pera katoa a te Maori, a ki taku mohio tena e tirohia paitia e te Whare e ka hanga he rarangi ture mo taua take. Ki taku he mea tika kia whakaritea kia hanga tetahi whare, ara, museum, ma te iwi katoa, hei takotoranga mo nga mea whai tikanga pera, nga oha o namata, nga rakau whakairo, me era atu mea pera e pa ana ki runga ki nga korero o tenei whenua me tona putaketanga mai.

Ka mutu nga patai, ka tahuri te Whare ki te mahi i etahi Pire me etahi atu mea.

No te rima meneti ki te tekau ma rua o nga haora i te weherua i te po ka hiki te Whare.

Turei, te 16 o Hurae, 1901.

No te hawhe-paahi i te tekau o nga haora i te ata ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea ko nga motini me nga patai, ka tae ki te patai mo—

Nga Maori O Te Waipounamu.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mehemea e whakaaro ana te Kawanatanga kia whakatakotoria i tenei tuunga ano o te Paremete he rarangi ture hei whakamutu i te mahi hanga wira tuku i o ratou paanga whenua a nga Maori o Te Waipounamu? Te take i whakanohoia ai e au tenei patai ki runga ki te ota pepa he maha no nga pitihana a nga Maori o Te Waipounamu e whakahe aua ki tera mahi a nga Maori o tera motu, e hanga wira nei hei tuku i o ratou paanga whenua ki te tangata ke i waho atu i o ratou whanaunga ake. I roto i te marama o Aperira kua taha ake nei tu ana te Kooti Whenua Maori ki Waikouaiti me Kaiapoi, ki te whakawa i etahi tono whakamana wira i takoto ki tona aroaro i aua wahi, a kitea ana nui atu te mate me te kino, a ara ana he raruraru nui i runga i taua mahi. I ata whakaaturia atu ki te Tumuaki KaiWhakawa o te Kooti Whenua Maori, i runga i te ahua o uga mea i kitea i reira, kua kaha rawa te tahuri a nga Maori ki te hanga wira, whakahapa i o ratou whanaunga ake, tuku ke atu i o ratou whenua ki nga tangata ke, no reira e tika ana kia ata hanga he tikanga whakamutu atu i taua mahi a ratou. I kitea ano i tae ki te rima ki te ono nga wira a te tupapaku kotahi, he tangata ke i tukuna ai nga whenua i tetahi, he tangata ke i tetahi, he tangata ke i tetahi, a kore rawa ona whanaunga ake i uru ki tetahi o aua wira kia kotahi. Ko ahau e mea ana ki te kore e whakamutua taua mahi hanga noa ake i tena mea i te wira e nga Maori o Te Waipounamu, e kore rawa e roa ka ngaro katoa o ratou whenua i a ratou. Ka riro nga whenua i nga Pakeha e tika ana i raro i nga kupu o te wira, ka riro ranei i nga Maori tangata ke kei te motu o Aotearoa noa atu pea e noho ana, a ka kore noa iho he painga i whakatungia ai he Komihana hei whakarite whenua mo nga Maori whenua-kore o Te Waipounamu mehemea e tukuna ana aua Maori ki te moumou i o ratou whenua i runga i taua mahi hanga wira patu i o ratou whanaunga, tuku atu i o ratou whenua ki te tangata ke. Ka tino tono ahau ki te Kawanatanga kia hanga he ture hei arai hei whakawhaiti i te mana o nga Maori whai whenua o Te Waipounamu ki te mahi wira.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—Ka mea, ko tenei take e pa ana ki runga ki nga tikanga whakahaere a te Kawantanga, a he tino take nui ano hoki i runga i nga kupu whakamarama a te mema honore. Otira, taku kupu ki te mema honore, ka ata whakaarohia ano e te Kawanatanga mehemea e kore e taea te arai atu nga mate e maharatia nei e ia, me te tika ano hoki. Nui atu taku pouri mo tenei ahua, i te mea e mohio ana ahau e tika ana he maha ano etahi wira hanga noa ake e tonoa ana kia whakamanaia e nga Kooti. Ki taku ake mahara me whakawhaiti rawa te mana o te Maori ki te hanga wira; engari tera pea tenei mahara aku e taea te whakahe, e pa ana hoki ki runga ki te mana me te tika o tenei mea o te tangata ki te banga i tera mea i te wira i runga i ta tona whakaaro i pai ai. Otiia mo te nuinga o nga mea penei tera e hangai te whakaiti i te mahi hanga wira, hei painga mo te nuinga o te iwi Maori, engari tera atu ano etahi kua tae rawa ki runga ki nga huarahi o te matauranga, me te whai whakaaro, e tika noa atu ana ki te ki, me whai mana ano ratou ki te mahi wira hei tuku i o ratou whenua. Otira i runga i te ahua o nga ture e mana ana i naianei kaore e taea e te Maori te wira atu i ona paanga whenua katoa kia kua rawa ona uri, ona whanaunga ranei, e whiwhi i tetahi wahi, ara mehemea kaore e nui ana nga whenua o nga whanaunga hei oranga mo ratou, kaore e taea e ia te wira atu i ona whenua katoa ki te tangata ke. Tena, maku e patai atu ki te mema honore; ka whakaae ranei koe kia murua rawatia atu te mana o te Maori ki te hanga wira e tuku ana i ona whenua i runga i tana i pai ai ki nga tangata o tona whanau ake, ki waho ranei o tona whanau?

Tame Parata.—Kaore.

Timi Kara (Mr. Carroll)—Otira, he tino take nui tenei, a kua waiho te patai a te mema honore hei tohu whakamahara i nga mana whakahaere, ara, kei te mahia hetia te wira hei whakahapa i nga tangata take tika ki o

ratu paanga whenua, a e tika ana kia ata whiriwhiri rawa a tatou Kooti i te tika me te he o nga tangata e paangia ana, kia matua takoto marama te tika ka whakamana ai tena mea te wira E kore e taea e au te whakautu hangai i te patai a te mema honore e patai nei, ara, ka tahuri ranei te Kawanatanga ki te whakarereke i te ture e takoto nei i naianei. Me ata whiriwhiri tenei take.

Ka mutu etahi atu patai maha noa atu, ka tahuri te Whare ki te mahi i etahi Pire.

No te hawhe-paahi i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 24 o Hurae, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea tetahi Pire, ka mutu tera ka mahia ko nga patai.

Nga Waiariki I Rotorua.

Te Whitiwhata (Mr. Witheford, mema mo te Taone o Akarana).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea tera e whiriwhiria e ratou etahi tikanga e whakapaia ai nga waiariki i Rotorua, a e hokona ai i nga Maori nga whenua waiariki o reira? Ka whakaatu ahau ki te Minita mo nga Reriwe, ko te mahi a nga Maori o reira he tono i te moni e wha hereni mo ia tangata e haere ana ki te matakitaki i nga waiariki o reira. Ki taku he pai rawa mehemea ka whakakorea atu te taitara o nga Maori ki nga waiariki, kia riro ai ma te Kawanatanga anake e whakahaere aua mea.

Te Waari (Sir J. G. Ward, Hekeretari mo te Koroni).—Kei te whakahaerea etahi tikanga e te Kawanatanga e pai ate ai nga waiariki, engari e kore te Kawanatanga e hoko i naianei i nga whenua waiariki o nga Maori o Rotorua.

Nga Hapu o Rangitane Me Ngatikuia.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea ka hanga e ratou he ture e ahei ai kia whakaputaina atu he tairara ki nga tangata o nga hapu o Rangitane me Ngatikuia e noho ana i te takiwa o Te Hoiere me Wairau mo nga whenua a te Kawanatanga i hoatu ai ki a ratou, i te mea he tangata whenua kore, ratou i mua tata ake nei. a e nohoia mai nei e ratou aua whenua i naianei? Na aua tangata ahau i t no mai kia whakaaria atu e au tenei take nui ki te Kawanatanga Ko nga tangata o aua hapu kua whakahuatia ake ra e au e tino hiahia ana kia whakaputaina he taitara mo nga whenua e nohoia ana e ratou, a ka noho tumanako tonu atu au kia whakaaetia e te Minita tenei tono aku.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—Ko nga whenua i hoatu mo nga Maori whenua kore o Te Waipounamu, he mea wehe atu i raro i nga tikanga o wahanga-tekiona (6) o tekiona 235 o "Te Ture Whenua, 1892." Tera pea e tupono ma te mana ture anake ka taea ai te whakaputa atu he taitara mo aua whenua i rahuihia peratia, a i wehewehea hoki i waenganui o aua tangata. Tae mai nei ki naianei heoi te mea kua oti ko te hoatu i etahi whenua ki etahi iwi me nga hapu wehewehenga o aua iwi— kaore ki nga tangata, engari ki nga hapu. Mehemea e tino tohe ana nga Maori kia ata whakaputaina he taitara mo te paanga whenua o ia tangata kotahi, kaati, e noho whakaae ana te Kawanatanga kia whakaarohia taua take i runga i tera ahua.

Ka haere tonu nga mahi, a no te rima meneti te paahitanga o te toru karaka i te po ka hiki te Whare.

Turei, te 30 o Hurae, 1901.

No te hawhe-paahi i te rekau o nga haora i te ata ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea ko nga patai, ka tae ki te patai mo—

Mangatoro Poraka.

O'meara (Mr. O'Meara, mema mo Pahiatua).—Ka patai ahau ki te Pirimia, A hea whakatuwheratia ai a Mangatoro Poraka hei noho ma te Pakeha? Ka patai ano hoki ahau ki te Pirimia mehemea ranei tera e hokona e te Kawanatanga i nga Maori nga eka tekau ma tahi mano, a e riihitia nei e ratou ki te Kamupane? Kua rongo ahau kua tae te kupu a nga Maori ki te Kawauatanga, he whakaatu i ta ratou utu e pai ai mo taua whenua, a ki taku rongo he mama te utu e tonoa ana e nga Maori, na reira he mea tika kia hokona taua whenua i nga Maori kia wawe te haehaea atu me te tuku atu kia nohoia e te Pakeha. Heoi ka tumanako tonu au tera e tere te hoko a

te Kawanatanga i te waahi o taua poraka kei nga Maori.

Te Hetana (Mr Seddon, Pirimia). —Ko te patai e penei ana mo a hea hokohokona ai e te Kawanatanga a Mangatoro ki te Pakeha? Ko te utu mo te patai e penei ana, kei te tahi o nga ra o Aperira te tau, 1902, e riro mai ai te whenua i te Kawanatanga, a hei te tahi o nga ra o Hanuere, 1903, e tukuna ai taua whenua ki te makete, ara, e hokohokona ai ki te Pakeha. Na, mo te taha ki te wahi o taua whenua kei nga Maori ano, kaore e tika kia whakina atu o te Kawanatanga whakaaro mo taua wahi o te whenua.

Ka haere tonu etahi mahi, no te hawhepaahi i te tekau karaka i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 2 o Akuhata, 1901.

No te hawhe-paahi i te tekau karaka i te ata ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahahaerea etahi Pire, ka mutu era ka tae ki te—

Pire Tuku Moni Nama Kawanatanga Ki Nga Tangata Noho Paamu.

Te Mira (Mr. Mills, Minita mo nga Moni Nama e tukuna ana e te Kawanatanga ki nga Tangata Noho Paamu).—Ka tu ki te whakamarama i nga tikanga o te Pire, ka mutu tana ka tu ake ko etahi mema, ka tae ki a—

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—E tu ake ana ahau ki te whakapuaki i etahi kupu mo runga mo tenei Pire e korerotia nei, e tono ana tenei Pire kia whakaaetia e tenei Whare kia namaia kia £2,000,000 nga moni hei tuku-a-nama ma te Tari Nama Moni a Te Kawanatanga ki nga Tangata Noho Paamu. Kaati, e te Pika, e hiahia ana ahau kia whiwhi hoki nga Maori i nga painga e whakaputaina ana e taua Tari. Ko ia Maori kua whiwhi i tana tiwhikete motuhake mo tona poraka whenua e tino tika ana kia whakaaetia me eke hoki ki runga ki a ia nga painga e hua ana i taua mahi whakaputa moni nama ki nga tangata noho paamu, engari tae rawa mai ki naianei ko nga Pakeha anake, te iwi i haere mai i tawhiti, kua noho nei ki runga ki nga whenua, ko ratou anake e whiwhi ana i nga painga o taua Ture, ko nga Maori kaore e whakaaetia ana kia whiwhi. E mohio ana ahau ki etahi Maori i tuku tonu ki te Tari Nama Moni ki nga Tangata Noho Paamu, kei runga tonu aua Maori i to ratou whenua e noho ana, a i reira tonu ano hoki e noho ana e mahi ana i te wa i tukuna ai a ratou tonu. Ko te take i tonu moni ai ratou, hei whakapai mo to ratou whenua. Kaati, me tohu atu ahau ki te Whare, ki te kore nga Maori e tukua kia whiwhi hoki i nga painga o taua Ture e kore rawa ratou e kaha ki te whakahaere tahi i te taha o o ratou hoa Pakeha, engari ka haukotia mai to ratou kaha, e kore e tutuki atu ki te mutunga mai o te matauranga e mohio ai ratou ki te whakahaere tika i o ratou whenua. He maha nga Maori mehemea ka whiwhi ratou i te moni iti te utu ka kaha ratou ki te mahi i nga mahi whakatete kau miraka, me era tu ahua mahi paamu. Kei te tino kaha rawa atu taku mea kia tahuri te Minita, kei a ia nei e tiaki ana te Pire nei, ki te whakauru i tetahi rarangi e whakaeke ana i nga ritenga o tenei Ture kia pa tahi ki runga ki nga Maori whai whenua me nga Pakeha, kaua ki nga Pakeha anake. Ki taku mohio me tino kaha rawa te Minita ki te ata whakaaro marire i tenei tonu aku. He mea tika rawa kia tukua nga Maori ki te nama moni ma ratou i taua Tari. Tena hoki etahi whenua Maori kei te Pakeha e riihi ana i naianei, kei te tai hauauru o te motu o Te Waipounamu, kei te takiwa ki Mawhera, kei Hokitika, kei Arahura, me era atu wahi i te takiwa o Kerei, engari kore rawa taua Tari e whakaae ki te nama moni ki aua Maori kia ahei ai ratou ki te whakapai i aua whenua. Ko te tikanga a taua Tari i naianei e kore ratou e whakaae ki te nama moni ki nga Maori whai whenua mehemea kaore e riihi ana ki te Pakeha nga whenua mo reira nei nga moni e hiahia ana kia namaia, kia ahei ai nga moni o te reti hei utu i te itareti o nga moni i namaia. Ko ahau, e te Pika, e ki ana, ahakoa ko wai te Maori e hiahia pono ana kia whakapai ia i tetahi kainga mo ratou ko tana wahine me a raua tamariki, me tuku tena tangata kia nama i te moni mana i taua Tari, kaua e whakakorea. He maha nga apiha mohio, whakatauri wariu a te Kawanatanga kei te mata o te whenua e kopikopiko haere ana, e mohio ana ki nga takiwa, me nga poraka, me nga whenua, me nga tangata no ratou aua whenua, a ma aua apiha e whakaatu atu ki taua Tari mehemea e tika ana kia whakaaetia mai nga moni e tonoa ana e aua tangata, kaore ranei. Ka tuarua ano ahau ki te tonu atu ki te Minita kei a ia nei tenei Pire e tiaki ana kia ata whakarongo pai mai ia ki enei korero katoa aku kua oti nei e au te korero, kia whakaekengia mai nga ritenga o tenei Pire kia eke ki runga ki nga Maori whai whenua, a ka tonu atu ano hoki ahau ki taua Minita mana e whakatakoto atu tetahi whakaaro pera ki te aroaro o to ratou Hiuhuinga Kawanatanga. Mehemea e pono ana te korero a te Kawanatanga e ki nei kei te tino kaha rawa te rapu a o ratou whakaaro i te ora mo te iwi Maori, kaati e tohu atu ana ahau ki a ratou he wa tika rawa tenei hei whakaaturanga mai ma ratou i te tika o ta ratou korero pera, na reira me tahuri ki te whakamana i tenei tonu aku. Tenei, e te Pika, taku kupu whakamutunga. I tu ake etahi mema i mua ake i ahau, i ki, ki ta ratou mahara he nui rawa te £2,000,000 e kiia nei kia namaia; kei te whakaae atu ahau ki taua kupu a ratou, otira kaore ahau e mea ana kia

korero roa ahau mo tena. Kaati ra, kua puakina e ahau nga kupu i mahara ai ahau e tika ana hei korero atu maku: Kua whakaaturia atu e au ki te Whare aku nei whakaaro mo runga mo tenei Pire.

Ka haere tonu nga mahi, a no te hawhe-paahi i te tekau karaka i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 16 o Akuhata, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi Pire a tae noa ki te hikitanga o te Whare i te hawhe paahi i te rima karaka.

Whai-Korero Mo Nga Moni a Te Koroni.

No te huihuinga o te Whare i te hawhe-paahi i te whitu karaka i te po, ka takoto te motini kia huri te Whare ki te Komiti i nga Moni. No te whakaaetanga ka tu ko—

Te Hetana (Mr. Seddon, Pirimia, Minita hoki mo nga Moni).—Ka panui atu ki te Whare i te Pukapuka o nga Moni a te Koroni. E toru haora ia e panui ana ka mutu. Me titiro taua pukapuka reo Pakeha i *Hansard*.

Katahi ka motini te Pirimia kia hiki te Whare. Ko te tuunga atu o—

Kapene Rahera (Captain Russell).—He ui atu taku, i runga ano i nga tikanga o tenei Whare, kia whakaaturia mai e te mema honore mo a hea timataria ai nga whai-korero mo te Pukapuka Moni kua panuitia mai nei.

Te Hetana (Mr. Seddon).—Ko taku hiahia hei te Paraire e haere ake nei.

Ka korero poto ko etahi atu mema, te mutunga iho whakaaetia ana te motini.

Heoi hiki ana te Whare i te rua tekau ma rima meneti ki ta tekau ma tahi karaka i te po.

No te Paraire te 23 me etahi ra i muri iho ka Komiti ano te Whare mo taua Pukapuka Moni. No taua ra ka tu ko te kai-arahi o te Apitihana, ara, ko Kapene Rahera, me etahi atu mema Pakeha, tokomaha ano, ka whai-korero mo taua pukapuka, engari kaore i puta he korero ma ratou mo nga mahi e tino pa ana ki te iwi Maori.

Wenerei, te 21 o Akuhata, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea ko nga patai, ka tae ki te patai mo te—

Ture Whakahaere Whenua Maori.

Te Herihi (Mr. Herries, mema mo Pei o Pereti).—Ka patai ahau ki te Minita mo te taha Maori. A hea timata ai te mana o te Ture Whakahaere Whenua Maori, i paahitia nei i te tuunga o te Paremete i tera tau, a he aha hoki te take i penei rawa ai te roa o taua Ture e whakatarewatia ana? I paahitia te Ture Whakahaere Whenua Maori i tera tau, a i taua wa he nui te tumanako ka ora i taua Ture nga mate katoa me nga uauatanga me nga raruraru katoa e pa ana ki nga whenua Maori, engari e pouri ana ahau mo taku kitenga kaore ano i tutuki aua hiahia a tae mai ki naiane. I muri o te pataitanga i taku patai kau puta te kupu a te Minita e whakaatu ana i tona whakaaro kia whakatikaina taua Ture, no reira pea kua ahua ngoikore te patai nei; engari, ko taku hiahia ka taea pea e te Minita te whakaatu mai i te take i penei rawa ai te roa o tenei Ture e whakatarewatia ana, tae noa hoki ki te take i puta ai he kupu whakapai mo taua Ture i roto i te Whaikorero a te Kawana. Koia enei aua kupu e whai ake nei:—

"E koa ana ahau i au e whakaatu atu nei ki a koutou kua timataria te whakatu haere i nga Kaunihera me nga Poari i raro i nga tikanga o te Ture Kaunihera Maori me te Ture Whakahaere Whenua Maori, a kua wehewehea a takiwatia te koroni, kotahi ano te wahi kaore i wehewehea. Kei te mahia paitia aua tikanga, a e maharatia ana tera e whakapuaretia nga whenua a nga Maori e takoto watea ana, a e kore pea e roa ka whakanohonohoa ki te tangata."

Kaati, ka patai ahau ki te Minita mehemea ko tenei ranei te take i whakatarewatia ai taua Ture, no te korenga kaore ano tetahi wahi o te koroni i rohea-a-takiwa, pena me nga kupu e mau na te whakaatu i roto i te Whai-korero a te Kawana, a he aha ano hoki te take i kore ai i rohea taua wahi, a he aha ano hoki te take, ahakoa kaore ano taua wahi i kahititia, i te mea kua kahititia era atu wahi katoa o te koroni, kua oti te wehewehe, me nga mema kua oti te pooti, te tukuna ai aua takiwa kia whiwhi i nga painga o taua Ture?

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo te taha Maori).—Kei te mohio ano pea te mema honore ki te take o te

roa ina hoki te ahua o ana korero. Kaore he tino tikanga o tenei wa kua ngaro atu nei, i te mea no tenei tau ano kua hori ake nei i paahitia ai taua Ture, a he maha ano etahi mahi uaua, mahi hou, e takoto ana hei mahinga kia ahei ai te whakahaere tika i taua Ture. Kua oti te koroni te roherohe-a-takiwa, a i roto i te nuinga o aua takiwa kaore he raruraru i ara i te pootitanga o nga mema Maori mo aua Kaunihera i runga i ta te Ture i whakarite ai. Engari he maha ano nga mahi e toe ana hei mahi ma te Kawanatanga hei whakatutuki i te whakitunga o aua mema me te hanganga i nga Kaunihera. Ma te Kawanatanga e matua whiriwhiri nga tangata e whakaingotia ana e ratou e taea ai te whakatu tika i nga Kaunihera. A kaore tera i taea wawetia e ratou i runga i te uaua o te rapunga i nga tangata totika. Kei te mohio hoki te mema honore e puta tika ai nga mahi o taua Ture ma te whakatu anake i nga tangata totika hei whakahaere i ona tikanga. No reira ka ahua roa ano e ata whiriwhiri ana i aua tangata kia tino tutuki ai ki te ora me te pai ona whakahaere. Ma tenei ka kite te mema honore he tika tonu nga take nana i whakaroa. Engari tenei ke te tino take nana i whakaroa te whakahaere o taua Ture, he raruraru i ara mo tetahi o nga takiwa Kaunihera, he maha nga iwi Maori e whai paanga ana a e ekengia ana e taua take, a he rohe ke ta etahi he rohe ke ta etahi e hapai ana. Tetahi wehenga o aua iwi e mea ana kia whakaurua katoatia aua whenua e tautohetia nei ki roto ki te takiwa Kaunihera kotahi, ko tetahi wehenga e mea ana kaore, me ata wehewehe ano. Tukua ana taua raruraru ki te Kawanatanga mana e whakaoti. Whakahaua ana e te Kawanatanga kia tu he pootitanga ma aua iwi, tonoa ana e te Kawanatanga kia haere tetahi o ana apiha ki nga kainga o aua iwi Maori e pa ana ki aua rohe mana e rapu haere kia kitea mehemea ko wai ma e hiahia ana kia kotahi tonn te takiwa Kaunihera, a ko wai ma hoki nga mea e tohe ana kia rua tahi. Kaati, e koa ana ahau mo taku kahanga ki te ki atu kua oti taua mahi a kitea ana kua riro te tuturutanga i te hiahia o te hunga i tohe nei kia rua tahi nga takiwa Kaati, i te mea kua mutu atu taua raruraru i naianei, ka tahi hoki ka whakahaua kia hohoro te tu nga pootitanga mema. Kia oti i nga Maori te pooti i o ratou mema, me ki tonu atu ahau ki te mema honore, ka tahuri tonu te Kawanatanga ki te whakatu i ana mema, a ki te paahitia e te Whare i tenei tau te Pire whakatikatika kua oti e au te whakaingoa atu ki te Whare, ka tino kaha ahau ki te ki atu, e kore e roa kua timata nga mahi i raro i taua Ture. Me korero poto atu ahau ko te take o te Ture whakatikatika he hanga huarahi ngawari e taea ai te whakahaere pai nga mahi o te Ture. Tera hoki etahi tikanga i whakaurua atu ki te Ture o tera tau ki te whakaaro iho kaore i aronga hei whakatutuki tika i ona ritenga, pera me ta te ngakau i hiahia ai, no reira e tika ana kia whakarereketia aua tikanga, me te whakakore atu hoki pea i etahi. Engari ko te tikanga nui o taua Ture e kore e whakarereketia; a tenei ano hoki nga tohu i tino mohio ai ahau a te wa tonu e mana ai te Ture, apiti atu ki nua whakatikatikanga e maharatia nei, e tika ana kia noho tumanako atu o tatou ngakau tera e taea etahi mahi whai tikanga nui. Kei te mohio ahau tera etahi poraka whenua Maori nunui kei roto i etahi takiwa e takoto ana e hiahitia ana e nga tangata nana kia tukua mai ki raro i te mana o tenei Ture. Ka taea e au te whakaatu o te ingoa o tetahi 80,000 eka, he tino whenua pai, kei to takiwa o Whanganui, a e noho whakaae ana aua Maori kia whakahaerea taua whenua, ara, kua uia mai e ratou ki ahau te patai a te mema honore e mau nei i te Ota Pepa— ara, "Awhea whai mana ai tenei Ture? E hiahia ana matou kia whakahaerea to matou whenua, kia wehewehea, kia retia ki te Pakeha, kia puta mai ai he painga ki a matou." Pena ano hoki te patai ki ahau a etahi tangata i etahi atu wahi o te motu; na e whakaatu ana tena kei te kaha tonu te hiahia o te iwi Maori kia huri mai ratou ki te Kawanatanga me te tuku mai i o ratou whenua kia riihitia i runga i te Ture i paahitia i tera tau, a te wa tuatahi tonu e taea ai, kia oti pai ai he tikanga, a kia neke ake ai ano hoki he painga tuturu ki a ratou. Kei te tino mohio ahau a te wa e korerotia ai tenei Pire, kua oti nei e au te motini atu ki te Whare, tena e huri mai te mema honore hui atu hoki ki era atu mema hei hoa moku ki te whakatikatika i te Ture i paahitia nei e tatou i tera tau.

Te Herihi (Mr. Herries).—Kaore ranei te Honore Minita e whakaatu mai ki ahau mehemea tera ranei tetahi take, mehemea ka oti nga mema Maori te pooti, e kore ai e tika kia timata tonu nga mahi o te Ture, ina whakaturia nga mema Kawanatanga o ia Kaunihera?

Timi Kara (Mr. Carroll).—Ka whakaturia e te Kawanatanga aua tangata a te wa tuatahi tonu e taea ai, koia tonu tena te uaua, kei taku korero tuatahi i ki ake ra ahau, ko te rapunga i nga tangata totika, ki ta te Kawanatanga titiro, hei whakahaere i nga mahi o Te Ture. Te mahi tuatahi ma matou he whiriwhiri i nga mea mohio o a matou apiha.

Te Herihi (Mr. Herries).—Kua pau nei hoki te tau tinana e rapua ana e te Kawanatanga.

Timi Kara (Mr. Carroll).—He tino take nui atu tenei, a e tupato ana te Kawanatanga kei paangia e te raruraru tona timatanga, no reira kaua e pouri mehemea ka ahua roa e rapurapu ana i nga tino tangata totika. Tena etahi tino tangata pai i roto i nga Tiati me nga apiha o te Kooti Whenua Maori, a, e tika ana me maunu mai ratou ki waho o te tikanga tawhito ka whakauru ai ki raro i te tikanga hou. Me ki penei atu ahau ki te mema honore, ahakoa ko wai nga tangata e whakaturia e matou hei mema mo aua Kaunihera, kua tuturu ta matou whakaaro me hohoro tonu te whakatu, a ka whiriwhiria e matou hei nga tangata mohio o roto i a matou apiha, o waho ranei.

Haere tonu nga mahi a no te koata paahi i te tekau ma rua o nga haora i te weherua ka hiki te Whare.

Paraire, te 30 o Akuhata, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Whai-Korero Mo Nga Moni a Te Koroni.

Ka mutu te korero a etahi mema Pakeha, ka tu ake ko—

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser, mema mo Nepia).—He roa tana whaikorero, engari ko te nuinga i hangai ke ki nga mea e pa ana ki te iwi Pakeha. Koia tenei. e whai ake nei, ana kupu, i te pito whakamutunga o ana korero, e pa ana ki te iwi Maori:—

I mahara ahau i taku tuunga ake ki te korero, tera e whai taima ahau ki te korero roa mo nga mea e pa ana ki te iwi Maori, otira i te mea kua pau taku taima, kaati me torutoru nei aku kupu, e taea hoki te pehea i nga tikanga o te Whare nei. Ka korero ahau mo nga whenua Maori kua hokona e te Kawanatanga. Kaore pea e whakaponohia e etahi mema honore ki te kii atu e au, timata i te wa i tu ai tenei Kawanatanga tae mai ki naianei, kua nuku atu i te rua miriona me te hawhe nga eka whenua kua hokona e ratou i nga Maori mo te utu iti rawa atu. Na, e tino mohio ana ahau, he maha nga mano eka o roto i aua whenua e tae ana ki te toru pauna te utu tika mo te eka

Pirani (Mr. Pirani).—E he ana tau.

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser). —E ki ana te mema honore kei te he taku, otira kei te tika taku; ma tona hamumu pena ake e mohiotia ai te tika o taku korero. Ko aua whenua, i he rawa te moni i hokona ai. E korero ana te mema honore kei te he aku whika; engari, kei te tika Ina hoki, timata i te tau 1891 tae mai ki naianei, ka 2,551,236 nga eka kua hokona tenei Kawanatanga i nga Maori, a ko te utu e £678,868. Ki te rihanatia tena ka kitea e rite ana tena ki te rima hereni me te hikipene mo te eka. Kaati, ki taku, kua taka te wa i naianei e mutu ai te hoko a te Kawanatanga i nga whenua Maori. Kua ngata to te Kawanatanga hiahia, me tuku i naianei kia tuwhera aua whenua ki te iwi nui tonu. Mehemea kaore i tangohia e te Kawanatanga ki a ia anake te mana hoko i nga whenua Maori i te tau 1894, engari i whakawhirinaki ia ki runga ki te Ture Whakawhiwhi Whenua Maori o te tau 1893, katahi ka tika, notemea i raro i taua Ture me ata kimi te wariu tika o ia eka whenua Maori e hokona ana, kia kitea ai e tika ana ranei e he ana ranei te utu e hoatu ana mo te whenua, a ko tetahi kia ata tirohia ai mehemea kei te toe etahi whenua ki ia Maori e rite ana hei oranga mona. Na, i runga i te Ture i paahitia i tera tuunga o te Paremete, ka kite tatou kua hereherea rawatia kia taapu nga mahi katoa mo nga whenua Maori. I runga i tenei ahua tera e pa he mate nui rawa ki te koroni, ara, ki te Motu o Aotearoa; ka pa he mate nui whakaharahara ki te iwi Maori i runga i taua Ture. Ina hoki kua kore ratou e whai mana ki te hoko ki te riihi ranei i o ratou whenua, ahakoa eka kotahi, hei whakaea i a ratou nama me o ratou raruraru; he aha te take o tenei ahua? Koia tenei, i nga ra mutunga o tera tuunga o te Paremete, ka paahitia kaikatia e te Kawanatanga tetahi Pire, e hara nei i te mea ata whiriwhiri, a kihai nei i hoatu kia whakaaetia e te Komiti mo nga Mea Maori, ara, kotahi ano pooti te hipanga o te taha hapai i te Pire i te huihuinga o taua Komiti, otira, ko tona tikanga, kua e peratia te paahitanga o taua Pire. Na, no muri iho i te paahitanga e te Paremete, kua kite nei tatou, kaore i pahure he mahi i raro i taua Ture. Ko te mea tika kua tatou e tahuri ki te whakatikatika i taua Ture, engari me horoi atu me tino whakakore atu i roto i te pukapuka o nga ture o te koroni, a me hoatu e tatou hei riiwhi mo tera ko tetahi atu ture marama, ahua pai. Heoi i te mea kua pau te taima e homai ana e te Whare hei korerotanga maku i oku whakaaro, me waiho e au aku korero mo tenei take nui, ara, mo nga whenua Maori, mo tetahi atu ra.

Ka mutu te mema honore, ka haere tonu nga korero.

No te hawhe-paahi i te tekau karaka i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 6 o Hepetema, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka tahuri te Whare ki te whakahaere i etahi take, ka mutu era ka karaugatia kia haere ano ko nga—

Whai-Korero Mo Nga Moni a Te Koroni.

Te Ranga (Mr. Lang, mema mo Waikato).—Ka roa tenei mema honore e korero ana mo nga mea e pa motuhake ana ki te iwi Pakeha, katahi ka whakaputa i ana whakaaro mo te taha Maori, a i penei ana korero,

ara:—

Ka tahuri ahau i naianei ki te korero mo nga ture kua paahitia nei e te Kawanatanga mo te iwi Maori. Ki taku mohio kei te whakaae nga mema katoa, ko nga ture kua mahia e te Pirimia mo te iwi Maori i te wa e tu ana ia hei Minita Maori, kua he katoa, kaore rawa i whai hua. He aha te take i penei ai? Koia tenei, kaore ia i whakarongo ki nga tohutohu a te Komiti mo nga Mea Maori. Na, te Pirimia taua Komiti i whakatu, he mea kowhiriwhiri nga mema o taua Komiti i nga wahi katoa o te koroni e nohoia ana e te iwi Maori, ara, i kowhiria i nga mema mohio ki nga tikanga Maori. I te wa i paahitia ai te ture hei tango i te mana hoko o nga whenua Maori, i tukuna e te Whare ki te Pirimia te tikanga. Ahakoa te whakaha e te Komiti mo nga Mea Maori, riro ana i ta te Pirimia te tohe i roto i te Whare. Ki ana te Pirimia ka kore i taua ture nga mate e pa ana ki te iwi Maori; otira kaore i puta he ora i taua ture, engari na taua ture katahi ka kino rawa atu, ka maha rawa atu nga mate i pa ki te iwi Maori, a hereherea ana o ratou whenua kia kore rawa ai e tuwhera he hoko ma ratou ki nga Pakeha noa iho Mehemea i waiho tonu i nga ture o mua atu, ki taku mohio kua oti noa atu te whakanohonoho o te nuinga o nga whenua Maori ki te Pakeha i tenei wa, a kua puta he oranga nui ki nga Maori. Ko te korero tonu a te Pirimia, ko te rarunga o nga Maori i nga Pakeha noa iho, ara, ko taua iwi ki te tahae i nga whenua o te Maori, otira i kino ke atu ta te Kawanatanga mahi ki nga Maori i raro i te ture o te 1894, i ta nga Pakeha noa iho i mahi ai. Ko ta te Kawanatanga hoko he hoko i katoa te whenua, kaore e whakatoea ana tetahi wahi hei oranga mo te Maori e hoko ra i tona whenua. Ka hoko te Pakeha noa iho i te whenua Maori, tupatoria ai ano kei riro katoa te whenua i te Pakeha, kei kore-whenuatia te Maori. Ma tenei e kitea ai he kino atu ta te Kawanatanga hoko whenua Maori i ta nga Pakeha noa iho.

Ka mutu tera pito o te korero a te mema honore, ka tahuri ia ki te whakaputa i ana whakaaro mo re katinga o te hokohoko waipiro i roto i te takiwa o te Rohepotae. Ki tana me whakatuwhera taua mahi ki reira, engari i runga ano i etahi tikanga marama.

Ka haere tonu nga korero a nga mema, a ka tae ki a—

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—E te Pika, e tu ake ana ahau ki te whakapuaki i etahi kupu mo runga mo tenei take e korerotia nei e te Whare. Ki taku titiro ki tenei pukapuka whakahaere moni he tino take nui tenei e aronga ana ki runga ki te ora o te koroni; ara, o nga iwi e rua o te iwi Pakeha me te iwi Maori. No reira e hara i te mea e tu ake ana ahau ki te whakaha e nga koreo a nga mema honore kua mutu ake nei a ratou korero mo runga i tenei take i mua ake i ahau. Kaore au e mea ana kia whakahaere kupu ahau mo runga mo nga whika e whakaatu ake ana i roto i tenei pukapuka, kia whai kupu ranei ahau mo ia take kotahi e noho ana i roto, hei whakaatu e tohu ana taua mea i nga huarahi e ora ai te koroni. Kei te mohio nga mema honore ka maha oku tau e noho ana i tenei Whare, taka atu he tau taka atu he tau, me taku whakarongo tonu ki nga whai-koreru mo runga mo ia pukapuka whakahaere moni e whakatakotoria maiana ki te Whare ia tau katoa, a kaore ahau nei e kite ana he aha te rerenga ketanga o tenei pukapuka i o era atu pukapuka penei ano e whakatakotoria mai ana ki te Whare i era tau o mua atu. Ki taku mohio e tika ana ia mema o tenei Whare ki te whakapuaki i ona whakaaro mo runga mo nga take katoa e korerotia ana i roto i tenei Whare, koia ahau i ki ake ai ki taku me i mahara he tohu tika tenei pukapuka no te pai o te whakahaere me te tika o te tiaki a te mema honore, kei a ia nei te mana i enei ra, i te ora o to tatou whenua. Kaati, mo nga kupu i whakapuakina e etahi o nga mema honore e whakaha ana ki tenei pukapuka me te whakapuaki kupu awangawanga mo te aronga o te takoto o nga moni o te koroni i naianei, kua rongu ahau ki etahi mema e ki ana kaore e taea te whakapono nga whika o roto i tenei pukapuka, a e hara ano hoki tenei i te pukapuka pai mehemea ka whakaritea atu ki nga pukapuka moni o era atu tau. Engari, e te Pika, e patai ana ahua me pehea koia tatou e mohio ai kei ta wai o nga mema honore nei nga whika tika? E tino ki ana ahau, tika atu tatou ki te waiho atu i tena take kia tu mai ra ano te Minita o nga moni o te koroni ki te whakautu i enei whaikorero, hei reira tatou mohio ai ki te whakaaro ko wai i tika ko wai i he. Ka whakahaere kupu ahau i naianei mo runga mo nga moni e kiia ana kia whakapaua ki runga ki nga mahi nunui ki nga mahi rori me te whakapai i nga tini takiwa whenua e roto i te koroni—ki taku mohio ka whakaae mai te nuinga o nga mema ki taku korero e ki atu nei he moni era e tino tika ana kia whakapaua peratia; ka whai hua mai ano hoki ena mahi i whakapaua ai aua moni, a ko nga moni hua mai i runga ka hoki mai ano ki te whakaki i te takotoranga moni a te koroni. Na, mo nga mahi reriwe tenei kupu aku, me ki atu ahau, ki taku titiro nui atu te marama me te pai o te whakaaturanga mai a re Minita o nga Reriwe. E kite aua ahau kua whakahokia nuitria te utu mo nga tikiti tangata tae noa ki nga moni utauta taonga, no reira ahau i ki ake ai e tino tika aua kia koakoa te koroni mo te peneitanga o te takoto. E te Pika, e tino whakaatu marama ana tenei Pukapuka i te tika rawa o ena whakahokinga, ina hoki, ahakoa te nui rawa o nga moni i whakahokia kei te kite tatou kua nui rawa nga moni e whiwhi mai ana i naianei i runga i nga reriwe, kua nuku ke atu i nga mea e hua mai ana i mua atu i aua whakahokinga utu. Pena ano, e te Pika, te ahua o te whakaitinga i nga utu o te Tari Poutapeta, kite ana tatou no te whakahokinga i te rua kapa ki te kotahi kapa mo te tuka reta ki te meera nuku ke atu nga moni i whiwhi mai. E te Pika, i te kawenga mai o taua Pire ki tenei Whare, ko ahau tetahi i tu ki te tautoko, he mohio hoki noku ki te oti tena tikanga kia kotahi ano kapa mo te reta i tenei koroni, katahi ka tino kaha nga tangata ki te tuhi reta ki o ratou whanaunga me o ratou hoa, a ka nuku ke atu nga moni e

puta ki te Tari Poutapeta, ahakoa i whakahokia iho i te rua kapa kia noho ki te kapa kotahi. Ko tena ano, e te Pika, tetahi take i ki ake ai ahau e tino tika ana kia koakoa nga iwi o tenei koroni E hara i te mea mo te iwi Pakeha anake taua kupu aku, engari hui ki nga iwi Pakeha me nga iwi Maori i roto i te koroni te tikanga o taku kupu. Kaati, e te Pika mo te taha ki nga kupu whakahe i whakapuakina e etahi mema o tenei Whare mo runga mo nga moni i pau i te taenga mai o te Tiuka o Ioaka raua ko tana hoa Wahine ki tekoroni nei. Ko ahau, e te Pika, e ki ana i tino tika rawa te paunga o aua moni ki taku nei mahara. Kei te ki atu ahau e whakaatu ana te paunga o aua moni i te kaha o te hari me te koa o nga iwi Pakeha me nga iwi Maori o tenei koroni mo te taenga mai o aua manuhiri ki konei, notemea te hokinga atu o taua tamaiti, o te Tiuka o Kanawara me Ioaka, ka tae atu ki te kainga matua ka korero ki tona matua, ki a Kingi Eruera te Tuawhitu, i te pai rawa o nga tikanga i tona taenga manuhiri mai ki tenei whenua, ka korero ano hoki ia i te kaha rawa o te aroha me te nui rawa o te piripono o nga iwi katoa o tenei whenua ki te powhiri mai i a ia. Tetahi, ka taea e ia te korero atu ki te Kingi kua kite-a-tinana ia i te iwi Maori i to ratou kainga ake. A e ki ana hoki ahau kore rawa he mema o teuei Whare, ahakoa pehea tana korero, e kaha ki te whakaatu mai ki ahau kaore i tika kia tu te hui a nga iwi Maori i tu nei ki Rotorua. E tino penei ana taku mahara, e te Pika, katahi rawa ano te hui pera o mua iho, a e kore ano pea e tu he hui pera a muri atu, e kore e pera rawa te maha o nga iwi Maori e hui mai i nga wahi katoa o nga motu e rua nei ki te wahi kotahi, pera me taua hui i tu nei ki Rotorua, engari ma te tupono aoake pea o te taenga mai o tetahi atu manuhiri Kingi a nga tau e haere mai nei. E te Pika, he mea nui rawa atu tena, kaore rawa itik a kia kore; he painga tena i hoatu ki te iwi Maori kia haere atu ratou i nga wahi katoa o Niu Tireni ki reira whakaputa-a-tinana ai i to ratou aroha me te ratou piripono ki te Torona. Ko te kuia o te Piriniha i tae mai nei ki konei, ara, to tatou Kuini aroha i mate nei, i rongo korero kau ia ki te whakaaro piripono o ana pononga Maori i tenei koroni, engari i naiane kua tino kite tana mokopuna, te Piriniha i hoki atu nei, i te kaha rawa o to tatou aroha me to tatou piripono, a mana e korero-a-ngutu atu ki tona matua, ki te Kingi, ona whakaaro mo aNa mea i kite ai. E tino ki ana ahau, e te Pika, me nui rawa te hari o tatou ngakau e ka hoki ana o tatou mahara ki taua mea nui, notemea katahi rawa ano te mea pera o mua iho tae mai ki naiane, e tohu nui ana i te kaha o te piripono me te aroha o te iwi Maori o tenei koroni, rite tonu ki tana whakaaturanga i te piripono o nga iwi Pakeha o tenei whenua. Nui rawa atu te hiahia me te tumanako o nga iwi Maori o nga Motu e rua kia kite-a-tinana ratou i te Piriniha e ka u mai ia ki tenei koroni. E tono ana ahau kia mahara nga mema honore ki te pukapuka powhiri a nga iwi Maori i hoatu nei ki te Tiuka e te Minita mo nga Mea Maori i e taenga atu o te Tiuka ki Rotorua. Ki taku mohio kaore he tohu nui atu e kitea ai te kaha o te aroha me te piripono o nga iwi Maori o Te Waipounamu i to ratou haeretanga mai i te pito rawa ki runga o taua Motu a tae rawa ki Rotorua i nga ra i mua atu o te taenga mai o te Tiuka, ahakoa te nui rawa o te raruraru o etahi. Whakarerea atu nga mahi, mahue atu ana nga kainga, na ratou ano i utu to ratou haerenga atu ki Rotorua, a noho ana i reira ki te powhiri i te Tiuka. Kotahi anake ano te mea i pouri ai toku ngakau mo rungai te taenga mai o taua manuhiri Kingi, ara, ko te korenga o te Kawanatanga kaha ki te whakawhanui i nga ritenga o taua haere kia ahei ai nga Maori o Te Waipounamu ki te powhiri i te Tiuka ki o ratou kainga ake ano. Otira e mohio ana ahau kua oti noa atu nga ritenga katoa o taua haere te whakatakoto i mua atu o te taenga mai o te manuhiri, a e kore ano hoki e taea te takahi nga tikanga kua oti ke te whakatakoto. I te taenga atu o te Tiuka raua ko tona hoa wahine ki te Motu o Te Waipounamu haere atu ana nga Maori o te pito rawa ki runga, ara, ki Marihiku, ki Ruapuke, ki Rakiura, me era atu wahi, i haere rawa mai ki raro mai nei, ki Otakou, a ki Christchurch rawa nei etahi, i runga i te hiahia kia kite ratou i te Tiuka. Otira, ahakoa kaore ratou i kite i te mea kua oti ke nga tikanga te whakatakoto, engari e koa ana ano ratou i te mea kua tae atu ta ratou koha ki te Tiuka, ara, he whakakai pounamu me era atu mea whaitikanga hei tuhu i te nui rawa o to ratou piripono me to ratou aroha ki a ia. Kaati, e te Pika, ka mutu i konei aku kupu, e kore ahau e whakaroa i te Whare.

No te mutunga o ta Tame Parata korero hiki ana te Whare.

No te hawhe-paahi i te tekau o nga haora i te po i hiki ai te Whare.

Taite, te 12 o Hepetema, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mea poto.

Te Kohukutanga O Te Tumuaki O Te Iwi O Marikena.

Te Hetana (Mr. Seddon, Pirimia). —Ka tu ake ki te whakatakoto i tana motini mo runga mo te taenga mai o te rongo i te waea, kua puhia e tetahi tangata te Tumuaki o te iwi o Marikena.

Ko te tikanga o te motini he whakaatu na nga iwi o Niu Tireni i to ratou kino ki tera mahi, a he tuku atu i a

ratou mihi aroha ki te iwi o Marikena mo tera aitua nui kua pa nei ki a ratou i runga i te puhanga o to ratou Tumuaki.

Kapene Rahera (Captain Russell, mema mo Haaki Pei).—Ka mutu ta te Pirimia ka tu atu ku tenei mema, i te mea koia hoki te kai-arahi i te Apitihana. He tautoko tana i te motini a te Pirimia.

Ka mutu tana, tokorua nga mema i tu ake ki te korero mo te motini.

Heoi ano paahi ana te motini.

Haere tonu nga mahi, a no te po ka tahuri ano te Whare ki te—

Whai-Korero Mo Nga Moni a Te Koroni.

Te Tamihana (Mr. Thompson, mema mo Marsdon).—Nana i timata te korern mo nga moni i tenei po, ka roa ia e korero ana ka puta etahi kupu ana mo nga Penihana Kaumatua e utua nei ki nga kaumatua Maori, ara, i penei ana kupu:—

He kupu atu taku, ki te Whare nei, kia tirohia e nga mema te aronga o te Ture Penihana Kaumatua, ara, tona paanga ki te iwi Maori. E hara i te mea e hiahia ana ahau kia ture ke mo nga Pakeha kia ture ke mo nga Maori; otira e penei ana te ahua; ki te whiwhi te Pakeha i etahi taonga i tetahi whenua ranei ka whakakorea tona penihana. Na ko tetahi, ki te whiwhi ia i te whienua, ahakoa iti, ahakoa rahi, ka utu ano ia i te taake ki te Kawanatanga me nga reiti hoki ki nga, ropu takiwa. Na, ko nga Maori, i raro i nga Ture Whenua Maori e mana nei, tena pea e whiwhi ana i etahi whenua nunui i raro i nga tikanga Maori, a he aha te take i whiwhi ai nga mea kaumatua o ratou i te penihana. Ki taku nei whakaaro e he ana tenei ahua. Ki taku, mehemea ka tonu te Maori i te penihana, a ka hoatu. a muri iho ka kitea he nui noa atu ona whenua me etahi atu taonga, ka tika kia utaina nga moni penihana i riro atu i taua tangata ki runga ki ona whenua, hei taunaha, a ma ona whenua e whakaea; a me pera ano hoki he tikanga mo nga Pakeha. Notemea hoki ko nga penihana katoa e riro ana i runga i te mahi tinihanga me te whanako, e tika ana kia utaina ki runga ki nga whenua me nga taonga o te tangata nana taua mahi kino. Na reira, ka tika taku, kei te he te whakahaere o taua Ture. I te wu i uru tuatahi ai te Pire Penihana Kaumatua ki te Whare net kia korerotia, kaore nga mema Maori i pai ki taua Pire i taua wa, he wehi no ratou kei utaina aua moni penihana ma nga whenua Maori e whakaea. No muri iho ka rereke o ratou whakaaro, ara, ka whakaae ki te Pire. Otira ki taku me whakatikatika taua Ture Penihana. He maha nga takiwa o te Motu e whiwhi ana nga Maori i etahi tino whenua papai, nui te utu, a kaore rawa nga Maori nona e utu taake ana ki te Kawanatanga, ki nga ropu takiwa ranei. Ki taku, i te mea kua whiwhi nga Maori i nga tika katoa e whakawhiwhia nei ki te Pakeha, kaore he tikanga e rereke ai nga tikanga mo te Maori i nga tikanga mo te Pakeha. Me kotahi tonu te ture me nga ritenga mo nga Maori me nga Pakeha. He nui nga whenua nunui o te iwi Maori kaore rawa i te utu i nga reiti mo nga rori. Ko nga Pakeha anake te iwi e utu ana i nga moni i oti ai nga rori, otira whiwhi ai nga Maori i nga penihana i raro i te Ture Penihana Kaumatua rite tonu ki nga Pakeha. Kei te he tenei tikanga.

Heoi ano nga korero a te mema honore i tino hangai ki te iwi Maori, ko te roanga atu o etahi atu korero ana me titiro i *Hansard*.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—E te Pika, e hiahia ana ahau ki te whakapuaki i etahi kupu mo runga mo te Pukapuka Moni e korerotia nei e te Whare. Ki taku mohio kua tae pea i naianei ki te toru wiki e korerotia ana tenei take ki te aroaro o tenei Whare, a he maha ano nga mema honore kua tu ki te whakahaere korero mo runga i taua Pukapuka, rereke ta tetahi, rereke ta tetahi. Otira, hei aha tena, i te mea e mohio ana ano hoki ahau he tino take nui tenei e tika ana kia ata whakaarohia kia ata whiriwhiria paitia e nga mema honore. Taku nei titiro ko tenei mea ko te Pukapuka Moni o te koroni te mea whakaatu mai i te ahua o te ora o te koroni, ma tena pukapuka tatou mohio ai ki te whakaaro kei te piki haere ranei kei te pehea ranei. E te Pika, i rongo atu ahau i te wa e panui ana te Pirimia i taua Pukapuka Moni i korero ia e rima rau e toru tekau ma rua mano e rima rau e ono tekau ma wha (£532,564) pauna nga moni i toe mai ki te koroni i tenei tau. Kaati, kua rongo katoa nga mema honore o tenei Whare koi ana nga moni toenga e whakaaturia ana i roto i tenei Pukapuka Moni. Na, ko taku kupu mo runga mo aua moni toenga koia tenei: ki taku mohio i roto i nga tau katoa e noho ana ahau i tenei Whare, takoto tonu ai he Pukapuka penei i ia tau i ia tau hei whakaatu i nga moni toenga, a penei ano te ahua i nga tau katoa. A kaati, ki taku, e hara i te mea he tohu tena kei te piki rawa atu te ora o te koroni i raro i te whakahaere a tenei Kawanatanga, kei te neke atu i to mua ahua. A, e te Pika, i kite ai ahau i tena mahara na runga na taku patai ki ahau nei ano, penei. Ki te whakahaerea tena £532,564 moni toenga hei whakaea atu i tetahi wahi o nga moni nama a te koroni, akuanei pea e kore rawa tatou e whai toenga a tenei tau e haere mai nei. E te Pika, ki taku mahara, he tohu nui tenei e mohio ai nga mema honore o tenei Whare e whai tikanga ana tatou kia tautohetohe mo te ahua o te takoto o nga moni o tenei koroni. Anei taku tohutohu atu ki te Whare nei; me maaka rawa e tatou nga taringa o taua £532,564 moni toenga ka waiho ai ki rahaki takoto ai, kua rawa e tukuna kia paangia e te ringa tangata tae noa ki te whakatakotoranga mai o te Pukapuka Moni o te tau e haere mai nei, kia mohio ai tatou e whia nga moni toenga i ko atu o tenei moni a taua wa. Kaati, tenei

tetahi mea e tino hiahia ana ahau kia mohio ahau, i te mea kaore rawa nei ahau i te marama, koia tenei: Mehemea penei rawa nga moni e toe ana ki a tatou i ia tau i ia tau neke atu i te £530,000 ka patai atu ahau, he aha te take i namanama tonu ai tatou i etahi atu moni hei whakahaere i nga mahi o te koroni? E te Pika, ki taku mohio ki te waiho e tatou tena tikanga hei mahi tuturu ma tatou, tona mutunga iho ka whakanuia rawatia e tatou nga moni nama a te koroni hei kawenga taumaha rawa ma te whenua me nga tangata o tenei koroni, a tona mutunga iho akuanei e kore rawa e taea te whakamakere atu i runga i a tatou. Me ki atu ahau, he nui rawa atu taku wehi, a tenei ahau ka whakatupato atu ki te Whare mo tenei mahi a tatou e whakapiki nei i nga moni nama a te koroni ia tau ia tau. E mea ana ahau kia mohio mai nga mema honore, ahakoa he Maori ahau, otira kei te nui toku mohio ki nga aronga me nga pekanga haeretanga i roto i enei tikanga moni, ki taku titiro e tino tika ana ahau kia tupato mo tena mahi, me te tahuri ki te arai atu i taua tikanga kei whakaekengia mai tetahi wahi o taua nama ki runga ki nga whenua o nga Maori. Kaati, e te Pika, kua rongo ahau kua tae i naiane te huihuinga o nga moni nama o Niu Tireni ki te rima tekau pea miriona pauna, a ki taku mohio mehemea ka wehewehea pea tena moni ki runga ki nga tangata katoa o te koroni ka tae pea ki te £50 ki te £60 i te pane o ia tane o ia wahine o ia tamaiti i roto i te koroni. Ki toku nei whakaaro, katahi te mate kino ko tenei mehemea ka mau tonu tena tikanga, hei arai i te ora e homai nei e te Kawanatanga mo te koroni. Nui rawa atu nga mate me nga taumahatanga e peehi nei i te iwi Maori, a i roto i oku tau e noho ana i tenei Whare katahi hoki ka tino nuku atu aua mate. Maku e whakamarama atu ki te Whare te ahua o aua mate. Ko nga whenua o nga iwi Maori e hokohokona ana e te Kawanatanga ki te moni iti rawa atu. Ki taku mohio, e te Pika, e tae ana pea ki te rua miriona nga eka whenua kua hokona peratia i roto o toku takiwa. No reira kaore rawa e taea e au te whakaae kei te tupu haere te ora o te iwi Maori; engari me ki atu ahau kua nui haere rawa atu nga mate me nga taumahatanga e peehi nei i a ratou i roto i nga tau e noho ana ahau i tenei Whare E te Pika, i mahara ahau, me te whakapono tonu o toku ngakau, i toku taenga tuatahi mai ki tenei Whare, he pono te hiahia o te Kawanatanga kia whakaorangia te iwi Maori etahi o nga mate e peehi ana i a ratou i aua ra. I mahara ahau i te mutunga o nga kororerotanga i waenganui o te Piriimia me etahi rangatira i whiriwhiria e te iwi Maori, tena e hanga he ture hei whakaora i o ratou mate. Kaati, tenei ano, e te Pika, tetahi mate kino rawa kua pa ki te iwi Maori i runga i te paahitanga o te "Ture Whakahaere i nga Whenua Maori, 1900," a koia tenei taua mate kua pa i taua Ture. E tahirihuri noa ana te iwi Maori me te rapu o ratou mahara, ka pehea ranei te tukunga iho o tenei mahi, a oti ana i o ratou whakaaro he mate anake mo ratou tona mutunga iho. Ko te putaketanga mai o tenei Ture koia tenei. I puta te hiahia o te iwi Maori kia hoatu ki a ratou he Kaunihera hei whakahaere i o ratou whenua, a hei whakarite tikanga e mahia ai e riihitia ai o ratou whenua, a kawea mai ana e ratou a ratou tikanga i whiriwhiri ai mo runga i taua hiahia o ratou ki te aroaro o tenei Whare, ara, he Pire tona whakakiteatanga mai ki konei, engari kaore taua Pire i paahitia e tenei Whare, otia e mahara ana ratou ko taua Pire a ratou te kaupapa i hanga ai te Ture o tera tau, ara, o "Te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori, 1900," otira kite rawa ake nga iwi Maori i taua Ture kaore rawa tetahi kia kotahi o nga tikanga i hiahiatia e ratou, a i ata whakaatuaturia nei e ta ratou Pire, i uru ki roto ki taua Ture. Kaore rawa i hoatu nga mana whakahaere i hiahiatia e ratou, a nui rawa atu te kaha o to ratou pouri. Kite ana ratou katahi te tino mate kino rawa atu ko tenei, taumaha noa atu i nga mate o mua atu. Kaore rawa he painga o tenei Ture ki a ratou. I runga i te nui rawa o nga moni e pau i nga whakahaerenga kaore rawa he wahi e toe hei painga mo nga tangata nona te whenua. Me penei taku whakamarama atu: A te wa tonu e whakatuungia ai nga Kaunihera Maori ka tae pea ki te kotahi hereni i te eka kotahi te nui o te moni ka tau ki runga ki te whenua e whakahaerengia ana e te Kaunihera. A, apiti iho ki tena, kaore he tohu e taea ai e nga Maori te mohio e hia nga tau e riihitia ana o ratou whenua ka hoki atu ai ki a ratou. I raro hoki i taua Ture e ahei ana kia riihitia nga whenua mo te rua tekau ma tahi tau, a kei roto ano i taua Ture tetahi rarangi e whakamana ana i te kai-tango i te rihi ki te whakahou ano i tana rihi mo tetahi atu rua tekau ma tahi tau ano. Ki te whakahoutia te rihi ka utaina nga whakapainga katoa hei taumahatanga ki runga ki te whenua. A, tera atu ano tetahi raruraru kua oti e au te whakamarama, ina ka whakahoutia te rihi. Apiti atu ki tena me mahara ano tatou ki te utu o te ruritanga, ka utaina ano hoki tena taumahatanga ki runga ki te whenua. A i ko atu o tena, tenei ano tetahi mate hei maharatanga ma tatou; ka wehewehea taua whenua ka utaina ano te moni o nga ruri wawahanga ki runga ano ki taua whenua. Ka mutu tena ko te hanga i nga rori o runga i te whenua, kia pai te takoto kia hiahia ai te iwi Pakeha ki te reti i aua whenua. Ma tenei e mohiotia ai kua pa tetahi mate tamauha rawa ki runga ki te iwi Maori. Engari, e te Pika, e hara i te mea ko enei anake nga mate kua whakawahangia mai ki runga ki a matou i raro i taua Ture. Apiti atu ki ena, ka oti i te tangata te whakapai i tona whenua, ka hanga kia whakahokia iho te wariu tuatahi o aua whakapainga. Tetahi, e te Pika, ko nga itareti e hua ana i runga i nga moni e nama ana e te Kaunihera mo nga mahi ruri, me nga ruri wawahanga, me nga mahi rori, i runga i aua poraka, ka takoto ano hoki tena hei utunga, a ki taku mohio e kore ena itareti e hoki iho i te rima pauna mo ia ran pauna. Ko tena tetahi take nui e tika ana kia ata whiriwhiria rawatia, a ka tino kaha atu taku tono atu i naiane ki nga mema honore me tahuri rawa ki te whakatikatika i te Ture o tera tau i tenei tuunga ano o te Paremete, kia whakamamatia ake ai te taumaha o ena mate. Nui atu, e te Pika, te pouri kua tau ki runga ki te iwi Maori, kaha atu ta ratou tangi me ta ratou aue mo te korenga kaore o ratou hiahia i whakaritea e taua Ture. I

roto i nga tau maha kua hori ake nei e whakaaro ana nga iwi me nga hapu me nga tangata o te iwi Maori me o ratou rangatira ko tenei Whare te wahi tika hei kawenga mai ma ratou i o ratou mate, i o ratou hiahia, me o ratou whakaaro mo runga mo nga take e maharatia ana e ratou ma tenei Whare e whakaora e whakarite. Tenei ano tetahi mea i raruraru ai matou: ko nga takiwa Kaunihera e wehewehea ana i te pito ki raro o tenei Motu i raro i taua Ture, e ono tahi aua takiwa. Ko etahi o nga hapu kaore nei i tae mai ki konei ki Poneke nei i tera tau, i te wa e whakahaerengia ana te Pire nei, kei te uru atu i naianei ki te whakatakotoranga o nga rohe, a e kite ana hoki tatou i nga pitihana e tukua mai ana ki konei e whakahe ana ki nga rohe i whakatakotoria i raro i te Ture o tera tau. Ki toku whakaaro, ina ke te huarahi e taea ai tena raruraru; tukua atu ki nga iwi Maori e noho ana i roto i nga wahi o tenei Motu e paangia ana e taua Ture ma ratou e whakatakoto nga rohe o nga takiwa Kaunihera e whakatuungia ana i raro i taua Ture. Ki te tupono ka whakaurua he Pire whakatikatika i tenei tuunga o te Paremete, tena e uaua rawa te whakahaerenga, ko te take, he hira nga kino i roto i taua Ture, he maha nga mate e whakaekengia aua ki runga ki te iwi Maori i raro i taua Ture. I rongo ahau ki te kupu a te Minita Maori e ki ana, nui atu te koa me te whakapai a te iwi Maori ki te Ture i paahitia i tera tau. Ae pea—nga tangata pea e kite ana ia, e korero ana ki a ia; engari maku e tohutohu atu ki te Whare nei, tera atu ano etahi atu Maori kei etahi atu takiwa o te Motu e noho ana Ko nga iwi Maori o roto i te Takiwa Pootitanga Mema o te Tai Hauauru, e tino mohio ana ahau, kaore rawa atu i te pai ki taua Ture, e kore rawa ratou e pai kia pa atu ki runga ki a ratou, ahakoa pehea. Me whakaatu e au ki te Whare tetahi mea e tino pouri nei nga iwi o toku takiwa nana nei ahau i tuku mai ki konei—ko te taha ki nga whenua raupatu taua take. He roa te wa e noho mate ana nga tangata o toku takiwa i raro i taua take, mai o te wa o taua raupatu tae rawa mai ki naianei. A ka patai atu ahau, kei hea kia whakaarohia e te Kawanatanga nga mate o aua tangata? E whakaae ana ahau i whai whakaaro ano nga Kawanatanga o mua atu, i timata i a Te Makarini tena whai maharatanga, nana i whakaae kia whakahokia atu etahi whenua ki nga iwi Maori o Waikato, i murua katoatia nei o ratou whenua i raro i te raupatu. I muri mai i tena i whakaaro pera ano etahi atu Kawanatanga. Ko te Kawanatanga a Hori Kerei i whakaae kia whakahokia atu etahi whenua ki nga Maori, a i muri mai ano i tena puta ana te kupu a te Kawanatanga whakaae kia whakahokia he whenua ki nga iwi i mate i raro i te raupatu. A mo te aha ano hoki kia kore e rahuitia etahi whenua mo ratou? Kore rawa ahau nei e kite ana he aha ranei te take i tika ai kia raupatutia o ratou whenua, ina hoki: Ki taku i mohio ai i runga i taku rapunga i taua take, ko te Ture i murua ai aua whenua i raro i te rau o te patu he mea ata hanga i taua wa mo taua take. Kaore rawa ahau e mohio ana he aha te take i murua ai nga whenua o Waikato i runga i te whawhai, notemea e mohio ana tatou kua oti ke nga whenua i mua atu o te whawhai te tuku atu ki te Kuini o Ingarangi tiaki ai i raro i te Tiriti o Waitangi. No te tau 1840 i hanga ai te tiriti, a no te tau 1863 rawa ka puta te whawhai ki Waikato. No reira he aha te take kia toro atu te ringa o te Kawanatanga ki te muru i nga whenua o aua tangata, i te mea kua oti ke aua whenua te tuku atu ki roto ki te ringa o te Kuini o Ingarangi tiaki ai, i mua atu o taua whawhai?

Timi Kara (Mr. Carroll).—Na te hea Kawanatanga i muru nga whenua?

Henare Kaihau.—Me ki atu ahau ki te Minita, me ui atu e ia tena patai ki nga Kawanatanga o mua.

Te Maahi (Mr. Massey).—Na tea hea Kawanatanga i whakahoki atu nga whenua Maori i Mangere?

Henare Kaihau.—Ko te whenua i Mangere i whakahokia atu ki nga tangata kei reira nei e noho ana i naianei e te Kawanatanga o Te Miterehana. Ko ahau ano tetahi i uru atu ki te whakahaerenga mo aua whenua. Kaati, e penei ana taku patai atu ki te Whare nei: Mehemea he pono te korero a te Kawanatanga e ki nei—kei te whakahaere ratou i te ora mo te koroni katoa me te iwi Maori—he aha ratou te whakahoki atu ai ki aua tangata i nga whenua e tika ana ki a ratou, he aha ranei ratou te whakamana, ai i nga kupu me nga whakaaetanga i whakapuakina e nga Kawanatanga o mua atu? E te Pika, kei te noho tumanako tonu, kei te noho tatari tonu ahau, kia whakamanaia e te Pirimia tana kupu i whakaae nei ia i mua ake nei, penei, tena e kitea e ia he maramatanga e taea ai e ia te whakahoki mai i etahi whenua ki nga Maori whenua-kore o roto o Waikato. Ki te oti i a ia tena, katahi pea ahau ka kaha ki te ki, "Ae, kua timata ahau ki te whakapono tena pea e hanga, a tona wa, tetahi painga tetahi ora mo nga iwi Maori o tenei koroni." Kia tino mohio mai te Pirimia raua ko te Minita Maori, e mea ana ahau me tahuri raua ki te mahi ora mo te iwi Maori i roto i tenei tuunga o te Paremete e tu nei. Tetahi, e te Pika, e tino mohio ana ahau ki te kore aua mema honore e tahuri ki te whakatutuki i a raua kupu tohutohu me a raua kupu whakaae i whakapuakina nei e raua i to raua taenga kia kite i nga iwi Maori i nga tuunga hui i kororerero tahi nei ratou ko nga iwi Maori i nga takiwa maha o te motu nei, ki taku mohio e kore raua e roa e noho ana hei tumuaki whakahaere mo te Kawanatanga o tenei koroni. Kei te kaha rawa atu te rongo o te iwi Maori i te mamae me te pouri kino rawa mo runga mo nga mate me nga kino e peehi nei i a ratou. I runga i nga mate me nga kino e patu kino nei i a ratou i raro i enei Ture, ko to ratou ahua me te mea nei kua wera ratou i te ahi. Ahakoa kata mai koutou nga mema honore ki taku korero, otira kei te mohio au ki te tikanga o taku korero, he tino tika rawa atu taku korero. E te Pika, e penei ana taku korero, ahakoa ko wai te tangata, ki te kore ia e mahi i te tika e kore rawa tena tangata e roa e noho ana i te nohoanga teitei i te nohoanga whai mana. Na, e te Pika, me tohu atu e au tetahi mate ano e peehi ana i te iwi Maori i roto i enei ra. E noho nei, tenei tetahi ahua hoko whenua e haere tonu ana i naianei i roto i toku takiwa, e ngau tonu nei i te iwi Maori i te tau i

te tau. Ki taku mohio e tika ana kia penei taku whakahua i nga eka whenua e toe ana ki nga iwi Maori o tenei motu, ara, kei waenganui pea o te toru miriona o te wha miriona eka. Engari, ahakoa tena, kei te hoko tonu te Kawanatanga i aua toenga whenua, akuanei te mutunga iho o tena mahi ka tino mate te iwi Maori. Ka ahua pai ake ano pea mehemea e hokona ana mo te moni e ahua tatata ana ki te wariu tika o aua whenua; tena ko tenei, e hokona ana e te Kawanatanga aua whenua mo te rima hereni, mo te ono hereni i te eka, a hokona atu ai e te Kawanatanga ki nga Pakeha mo te £2 mo te £3 i te eka. Takitoru rawa takiwha rawa te nui o nga moni e riro ana i te Kawanatanga i te huihuinga katoatanga o a ratou i pau i te hokonga ai o aua whenua i nga Maori.

Timi Kara (Mr. Carroll).—E hia nga eka kua tukua e ratou i runga i te hoko?

Henare Kaihau.—Ki te tikanga kua pau katoa nga whenua te hoko atu.

Timi Kara (Mr. Carroll).—E hia nga mea kua hokona atu e te Kawanatanga?

Henare Kaihau.—Heoi ano ra taku; e penei atu ana taku korero ko aua whenua e ki nei ahau i hokona mo nga moni he rawa i whakaatu ake ra ahau e tae ana ki te £2 ki te £3 i naiane te utu mo te eka. Me penei taku ki atu ko etahi wahi o nga whenua tino pai rawa o taua takiwa timata i te £3 tae atu ki te £5 i te eka i naiane. He mahi tika ranei tena ma te Kawanatanga, e tika ai ratou kia whakakoakoa mo ta ratou mahi? Ki taku mohio e tika ana ahau kia titiro whakatupato ki tena tu mahi a te Kawanatanga. Ki taku mohio e tika ana taku tu penei atu, me te whai kupu whakamahara atu ki te Kawanatanga, ko ahau to ratou hoa tautoko tuturu i roto i nga tau e wha, a i roto i aua tau e wha he tohe tonu taku mahi kia mahia e ratou nga tikanga e tika ana kia hanga e ratou hei ora mo te iwi Maori. E tino tika ana ki taku mohio kia penei aku kupu. Ko toku iwi hoki te Maori, a e korero ana ahau mo te taha ki a ratou, a no matou hoki nga whenua. A ka tino ki atu ahau ki te Kawanatanga i naiane me mutu tena mahi a koutou. I mahara ahau i ahau e whakarongo atu ana ki te pai o nga korero a te Kawanatanga he korero pono he korero tika aua korero a ratou. I ki mai hoki ratou ki ahau ahakoa kua tapoko rawa te tangata ki roto ki te paru ka taea e ratou te tiki atu te whakarewa ake ano. E patai atu ana ahau. e te Pika, kei hea tetahi mahi a ratou e taea ana e ratou te tohu mai e whakamana ana i taua kupu a ratou? I ahau e noho atu nei e rua nga mea kei roto i toku ngakau ko te tupato ko te tumanako. Kei te tumanako tonu toku ngakau tera ano e mahia e te Kawanatanga etahi o nga tikanga i whakaaetia nei e ratou. Engari kaore ano i poto noa i ahau te whakaatu nga mate e peehi nei i a matou, a ka korero atu ano ahau i etahi ki te Whare. Me penei taku whakamarama atu: Me ki tera tetahi poraka whenua nui kei roto i toku takiwa e takoto ana kaore ano kia ruritia, a ko nga tangata no ratou taua whenua, ara, nga tangata e noho ana i roto i taua takiwa, kaore e pai ana kia ruritia taua whenua, ko te take kaore a ratou moni hei utu i te ruri. Katahi ka naomia atu e te Minita mo te taha Maori, ka whakaputaina e ia be mana ki nga kai-ruri kia haere ki runga i te whenua ruri ai, a ruritia ana e ratou aua poraka, ahakoa pehea te whakahe a te tokouinga o nga tangata nona te whenua. Ahakoa pehea te kaha o nga Maori ki te whakahe, ahakoa pehea a ratou kupu, kore rawa e whakarongonga, kore rawa e tirohia atu. A he aha te take, e te Pika? Koia tenei, he hiahia no te Kawanatanga kia hohoro te mau o ratou ringaringa ki runga ki nga whenua, no reira e mea ana ratou kia utaina atu nga moni ruri hei taumahatanga ki runga ki nga whenua, kia hohoro ai te taka atu aua whenua ki roto ki o ratou ringaringa.

Timi Kara (Mr. Carroll).—Ko te hea poraka whenua tau e korero nei?

Henare Kaihau.—Ka nui nga poraka whenua pera te ahua. Ka taea e au te whakahua ake i tetahi i naiane. Ko Rangitoto Tuhua tetahi poraka i ruritia i mua ake nei, a he rere tonu mai te mahi a te reta me te waea a nga tangata nona taua whenua ki ahau, e tono mai ana kia whai kupu atu ahau ki te Minita Maori kia whakamutua taua ruri he kore no ratou kaore i pai ki a ruritia taua whenua. A i tae atu ano he kupu maku ki te Pirimia me te Minita Maori tono atu kia whakamutua taua ruri. Ki taku mohio tena pea e whakaae mai te Minita Maori kua ea tana patai i tenei whakautu aku. E penei ana taku korero; tangohia atu nga kai-ruri i runga i te whenua i naiane tonu, katahi ka tika. a me kua rawa tetahi tangata e whai mana ki te haere ki runga ki tetahi whenua Maori ki te kore e hiahia e whakaaetia e nga Maori nona te whenua. Kaati, tena take. Ka whakahaere kupu ahau i naiane mo runga mo tetahi take ano, tena e waiho hei take raruraru hei take taumaha akuanei ki taku mohio. I rare i te Ture whakatu Kaunihera e kiia ana me pooti hou nga mema mo nga Kaunihera i ia toru tau. E te Pika, e tono atu ana ahau ki nga mema o tenei Whare kia ata whiriwhiria paitia e ratou enei mate kino kei roto i taua Ture kua oti nei e au te whakamarama atu ki a koutou, a, ki te tae mai he Pire whakatikatika ki o tatou aroaro, me tahuri tatou ki te whakapau i o tatou kaha ki te whakatika i te ture kia ahei ai te iwi Maori kia tu tahi i te taha o te iwi Pakeha i te aronga kotahi me te turanga waewae kotahi. Ka korero ahau i naiane i etahi kupu maku mo runga mo te taenga mai o te manuhiri Kingi i mua ake nei, i te haerenga mai o te mokopuna a to tatou Kuini i mate nei kia kite i a tatou. Nui atu, e te Pika, te koa o nga iwi Maori mo te haerenga mai o taua tamaiti ki a kite i a ratou. Ki taku mahara kaore e tika kia whai kupu whakahe tatou mo te nui o nga moni i pau i te taenga mai o taua manuhiri, notemea i haere mai te Tiuka raua ko tona hoa Wahine ki te whakahonore i nga iwi e rua o tenei whenua, i Tunga i to raua taenga mai hei manuhiri ma tatou. Engari me penei taku kupu, ko te whakahaerenga o nga tikanga i whakatakotoria mo runga mo te haerenga o taua Piriniha raua ko tona hoa Wahine kia kite i o raua iwi Maori i tenei Motu kaore rawa i tika kia pena te takoto, kaore rawa i pai te whakatutukitanga. E korero ana tena kupu aku mo te taha ki nga tangata o roto i te takiwa e karangatia ana ko Waikato tona ingoa, he nui rawa

nga iwi Maori kei reira e noho ana, a kei reira ano hoki te tino tangata o te iwi Maori—te tangata kua oti nei e ratou te whiriwhiri hei tumuaki mo ratou, i tika ai ia kia whakahuatia i runga i ta te Pakeha whakahua mo tona tangata tumuaki, koia i kiia ai tona ingoa ko te "Kingi." Kaati, ko te Honore te Minita Maori me te Raiti Honore te Pirimia e mohio katoa ana ki te ahua o taua tangata ki te ahua o tona tu me te kaha o te manaaki a ona iwi i a ia, a kaore rawa i tika kia pena te tikanga mona mo runga i te taenga mai o taua manuhiri, ara, o te Tiuka o Ioaka. E te Pika, ki taku mohio koia tenei te take i pena ai te tikanga a nga Minita honore nei mo Mahuta, i mahara pea raua, kaore kau noa iho he mana o tenei tangata—he tangata korekore noa iho, kua murua katoatia atu nga whenua o tona iwi, a kaore rawa ratou e tika kia mea he mana ano to ratou i naianei. Kaati, ko ahau e ki ana kaore rawa i tika taua mahi a te Raiti Honore te Pirimia raua ko te Honore Minita Maori mo taua wahanga o te iwi Maori, engari mehemea i penei me taku te tikanga a aua Minita, katahi ano ka tika, ara:—I to raua kitenga kua kaha rawa te hiahia o aua Maori kia puta ta ratou powhiri mo taua manuhiri Kingi i runga i ta o ratou hiahia me o ratou whakaaro i pai ai, tae noa ki to ratou tino tangata kia Mahuta, e whakaetia tuturutia ana e ratou i nga wa katoa ko to ratou tumuaki tera; ko te mea tika, i te kitenga o nga Minita e pera ana te ahua, me whakamana te hiahia o aua Maori me tuku ki a ratou te tikanga powhiri i te manuhiri Kingi i runga i ta o ratou mahara i hiahia ai. E te Pika, naku tonu i whakamarama atu te aronga ki te Raiti Honore te Pirimia raua ko te Honore te Minita Maori. Naku tonu i whakamarama atu ki a raua kaore rawa e taea e nga iwi o Waikato te haere ki Rotorua.

Timi Kara. (Mr. Carroll).—He aha te take?

Henare Kaihau.—He tikanga Maori te take. A ka taea ano e au taua tikanga te whakamarama atu ki te Whare, i te mea e tino mohio ana ahau ki ona aronga katoa. Ko te tangata whenua tuatahi kei mua i te huarahi e haerea ana e te manuhiri, i te mea ko ia te tangata whenua tuatahi kei mua i te manuhiri, na reira ka tika ma taua tangata e karanga e powhiri taua manuhiri ki tona kainga ake, a tona wa i tika ai, kia tangi tahi raua mo nga mate me tenei aitua kua pa nei ki a tatou i runga i te matenga o to tatou Kuini, e tangihia nei e tatou. Koia tenei, te ahua: Ki te haere te ope ki te whawhai, a ka tutaki atu ki te hoa riri; e kore ahau e rere atu ki te hoa riri, a kaore ano kia tae atu ki a ia e tu mai ana, ka tahuri mai ano ahau ka hoki mai ki taku wahi i haere atu ai, kaore; i haere atu hoki ahau i runga i te whakaaro kia tae tonu atu ahau ki te patu i taku hoa riri, na reira, me maro tonu taku haere me kawe rawa e ahau kia tutuki taku whakaaro, ahakoa mate iho ahau. Na kei te penei ano tenei ahua e korero nei ahau. Mehemea kei taku kainga ahau e noho ana, ka kite atu ahau i te manuhiri e haere mai ana, ka titiro atu ahau ka mohio ahau ki a ratou, muri iho ka tahuri ke taku kanohi ki wahi ke, kua he ahau, he mahi whakaiti tena naku i taku manuhiri, he mahi kuare, a kaore e kore te aitua, a e kore rawa ahau e tika i muri atu kia kiia he tangata. Kua huri ke hoki taku kanohi i taku manuhiri, kua waihotia atu e au ma era atu tangata te manaaki tuatahi, kua mahi ahau i te mahi tutua, i te mahi kuare, e kore rawa nei e mahia e te Maori totika e te Maori whakaaro rangatira, koia ahau i ki ake ai kore rawa i tika te whakatakoto a nga Minita i nga tikanga i whakahaeretia ai nga mahi i mahia i te taenga mai o taua manuhiri Kingi. E te Pika, ahakoa i kiia mai kia homai kia kotahi miriona rawa pauna moni ki a maua ko Mahuta kia haere maua ki Rotorua, e kore rawa maua e haere, ko te take e kore rawa maua e whakaae kia takahi maua i o matou tikanga, a ka tu tonu matou ka tohe tonu matou ki te tautoko i o matou tika me o matou tikanga, ahakoa pehea. Kei te ki atu matou, ko matou te iwi e hapai tika ana i nga tikanga Maori i runga i te ngakau pono me te ngakau tapatahi. He iwi matou e pupuri tika ana i o matou mana, e tiakina ana e te Kingi, a i runga i te mea e tino mohio ana matou kei te tika aua mana, no reira, e kore rawa matou e whakaae ki te tuku i tena tika o matou ki raro i runga i te tono a te tangata. E te Pika, kaore ahau e pai kia pohehetia mai taku korero. E hara i te mea e whakahe ana ahau ki nga iwi Maori i haere nei ki Rotorua. Mehemea na nga iwi Maori i karanga ki reira te kainga hei kitenga i te manuhiri, mehemea na ratou te tono kia haere atu matou ki reira, kua pai, kua haere matou; engari e kore matou e haere i runga i te tono a te Kawanatanga. Tena mea te tikanga Maori, e te Pika, he tino u rawa mo runga i tenei tu ahua, e kore rawa e nekeneke, a e mohiotia nuitia ana hoki e te katoa. Ma te iwi whenua te kupu karanga tuatahi i te manuhiri, ki te kore, e kore hoki te manuhiri e pokanoa ki te haere atu. Ki te haere atu te tangata ki te whatitoka o te whare patoto atu ai ki te kore e huakina mai e nga tangata o roto e kore hoki ia e tomo atu ki roto; a e kore ano hoki ia e pokanoa ki te patoto atu ki te kore ia e matua karangatia atu e te tangata kainga. E pouri ana ahau mo te tatanga o taku taima ki te mutu, heoi ra, hei kupu mutunga maku, me whakapuaki e ahau etahi kupu mo runga mo nga korero a etahi mema honore i whakapuaki ai mo te taha ki nga penihana kaumatua. E te Pika, i puta te kupu a etahi mema honore, ki ta ratou whakaaro kaore nga Maori e tika kia whakawhiwhia ki te penihana kaumatua. He aha te take? Engari a wai? Engari ranei nga Pakeha? He aha te take kia whakawhiwhia nga Pakeha ki tena penihana? No matou ke te Motu, a i hua ake hoki i runga i te whenua nga moni e kia nei ko nga moni a te koroni. I haere kau noa mai nga Pakeha ki tenei whenua kaore ana mea i mau mai ai, i whiwhi ratou i a ratou moni ki konei. A ahakoa tena ahua, ka tahuri koutou i naianei ka ki he kore noa iho matou. Kei te ki atu ahau ki nga mema honore nana nei te kupu kia kaua te Maori o whakawhiwhia ki te penihana kaumatua, kei te tuturu he rawa atu ta ratou. Ko ahau e mohio ana ki etahi Pakeha i haere kau noa mai ki tenei motu ki te kimi oranga mo ratou, kaore a ratou take ke atu, a i naianei kua whiwhi ratou i runga i nga whenua o nga Maori. I

raro i te Ture me tae rawa ki te rua tekau tau te roa o te Pakeha e noho ana i te koroni ka tika kia tango ia i te penihana kaumatua. Kaati, kaore tena tikanga i pa ki te Maori notemea e whia mano tau o matou e noho ana i konei. Tena, no hea nga moni o tenei koroni? Kaore hoki i haria mai e nga Pakeha. Engari no roto ake ano i te whenua, a me titiro atu ano tatou ki taua whenua mana e whakahoki atu a ko ake nei i nga moni e nama ana e tatou i Ingarangi. I ki te mema mo Whangarei ki tana whakaaro kaore e tika kia whakawhiwhia te Maori ki te penihana kaumatua; ko tetahi take o tona mahara pera, e ki ana ia, kaore nga Maori e utu ana i te taake whenua. Kaati, maku e ki atu kei te utu nga Maori i te taake whenua, mehemea ka tahuri te mema honore ki te titiro i roto i te pukapuka ture ka kite ia kei te utu taake tonu te Maori.

Te Tepute-Pika (Mr. Deputy-Speaker). —Kua pau te taima.

Te Auhana (Mr. Houston, mema mo Peiwhairangi).—Kaore au i mea me tu au ki te korero mo runga i tenei take e korerotia nei e te Whare. He whakamoemiti atu taku ki te mema honore i mutu ake nei mo te marama me te kaha o tana whai-korero. Engari tenei tetahi wahi o tana korero kei te whakahengia e au. I whakahe ia i te Pirimia me te Minita mo nga Mea Maori mo ta raua korenga e whakaae kia tu he powhiri ma Mahuta me tona iwi ki Akarana mo te Tiuka o Ioka raua ko tona hoa wahine i to raua unga mai ki tenei Motu. Ki taku nei whakaaro, mehemea i whakaae te Pirimia raua ko te Minita Maori ki tera kua takahi raua i nga tikanga o ta raua mahi e tu nei raua hei Minita mo te koroni. E mohio ana tatou kua whakawhiwhia te Minita mo nga Mea Maori ki etahi tikanga nunui, hei tiaki mana mo te taha ki te iwi Maori, a mehemea i whakaaetia e ia ta Mahuta, kua pa i taua Minita he pouritanga nui ki nga iwi Maori katoa e noho nei i waho o te tikanga a Mahuta. Ko Ngapuhi te iwi Maori tuatahi i tonono kia haere atu te Tiuka ki to ratou nei takiwa, ara, me kite ratou i te Tiuka ki te wahi ingoa nui i hainatia ai te Tiriti o Waitangi. Kaore taua tonono i whakaaetia, a pa ana he pouri nui ki nga iwi o Ngapuhi; otira kaore taua iwi i whakamau, engari i tahuri mai ki te tautoko i te Kawanatanga, hei hoa mona ki te powhiri i te Tiuka. Engari e pouri ana ahau i taku kitenga i naomia atu taua korenga o te Kawanatanga e whakaae ki nga hiahia o Mahuta e tetahi o nga nupepa o Akarana, hei take e akina ai te Kawanatanga kia tu he i te aroaro o te iwi.

He Mema Honore.—Kaore i te tika tena.

Te Auhana (Mr. Houston).—Maku e whakaatu nga ingoa o nga tangata na ratou taua mahi. Kaore au i te wehi. Ko Te Miterehana (Mr. Mitchelson), Te Ropiha (Mr. Hobbs). Te Kereama (Mr. Graham). me Te Hinikerea (Mr. Sinclair). Ko enei nga tangata i whakatupu mahi, i runga i taua take, kia pa ai he raruraru mo te Kawanatanga na reira ahau i korero ake ai kaore e tika taua mahi a au Pakeha me Mahuta kia whakaaetia e te Kawanatanga. E kiia ana ko Mahuta te Kingi o nga Maori Mehemea he tika ko ia te Kingi o nga Maori, ka tika kia ata whakahaerea he tikanga mona; engari e hara ia i te Kingi o te Maori katoa, he wahanga iti nei te iwi Maori e whakaae ana ki a ia hei Kingi mo ratou.

Ka mutu i konei nga korero, mo te taha Maori a tenei mema honore, ko te roanga atu o ana korero e pa ke ana ki nga mea Pakeha anake.

Hone Heke (mema mo te Tai Tokerau).—Ka motini ahau kia hiki te Whare mo te hawhe - paahi i te rua apopo.

Whakaaetia ana te motini.

Hiki ana te Whare i te rua tekau meneti te paahitanga o te tekau ma rua karaka i te po.

Paraire, te 13 o Hepetema, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute - Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka mutu etahi mahi poto nei, ka karangatia ko te—

Whai-Korero Mo Nga Moni A Te Koroni.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—E te Pika, e tu ake ana au ki te whakapuaki kupu mo runga mo etahi o nga korero a te mema honore o Whangarei (Marsden) i whakapuaki ai i tera ahiahi. Ki taku titiro kaore ano taua mema honore i mohio ki nga tino tikanga i tika ai nga Maori kia whiwhi penihana i raro i te Ture Penihana Kaumatua. I korero ia, he tokomaha nga tangata whai paanga whenua nunui e tango aua i te penihana kaumatua. E te Pika, tena tu ahua korero a te mema honore o tenei Whare e whakaatu ana, kei te tino kuare rawa atu ia ki nga tikanga o te Ture Penihana Kaumatua Ko nga tonono penihana katoa e ata tiakina ana e nga tikanga whakahaere i raro i taua Ture. E ata uiuia ana hoki kia kitea mehemea he whenua ano o te Maori e tonono ana i te penihana kaore ranei. A kei roto hoki i te Ture o tera tau e noho ana etahi tikanga pakeke atu hei tiaki kei whakawhiwhia hetia te Maori ki te penihana Otira, haunga ta te mema honore i korero ake nei, me patai atu ahau ki a ia, Kaore koia e rite tahi ana te tika o te iwi Maori ki to te iwi Pakeha i tenei koroni kia whakawhiwhia

ki te penihana? Ki taku he rite tonu. Kaati, i ki te mema honore kei te whiwhi nga Maori i te penihana ahakoa he whenua ano o ratou.

R. Tamehana (R. Thompson). —I runga ra i nga tikanga a nga iwi Maori.

Hone Heke.—I raro i nga Ture o te koroni kaore he Maori e whai take ana ki o ratou whenua Maori kaore nei ano i whakawakia i whakataua e te Kooti nga tangata nona. Kei te ki atu ahau kei te marama noa atu a tatou ture e takoto nei hei rapunga i nga paanga whenua katoa a te Maori, mehemea hoki he whenua ona he oranga ranei tona e kore ai ia e tika kia whakawhiwhia ki te penihana. I ki ano hoki te mema honore kaore e tika kia hoatu he penihana ki te Maori i te mea kaore e utu reiti ana te iwi Maori, kaore he moni taake e utua aua e ratou ki te koroni. Kei te tino he rawa atu tena korero ana. E te Pika, mai o te timatanga o te koronitanga o tenei whenua, ko nga whenua katoa e hokona ana e te Maori ki te Pakeha ki te Karauna ranei e utu ana i te tuturu taake ki te koroni—nuku ke atu i nga moni e utua ana e te Pakeha i runga i nga mea pena ano te ahua. Ki te hokona atu he whenua e te Maori ki te Pakeha kotahi tekau pauna e tonoa ana a e utua ana hoki hei taake i runga i ia rau pauna moni utu o te whenua, a ki te hoko atu te Pakeha i tetahi whenua tekau ma rima hereni anake ta te Pakeha e utu ana i runga i ia rau pauna. No tera tau tata, no te paahitanga o te Ture Whakahaere Whenua Maori, ki ana te Pirimia raua ko te Minita Maori kua tae ki te wa tika hei whakakorenga atu i taua tiute taumaha e utua ana i runga i nga hoko whenua Maori i mua, me whakahoki iho te tiute kia rite ki te moni tiute e utua ana e te Pakeha i runga i ana hoko whenua, he whakamana tena i taku tohe i tohe tonu nei ahau i roto i nga tau maha kia pena te tikanga. I ahau e korero ana mo tenei mea mo te taake, e penei atu ana taku kupu ki nga mema o tenei Whare e kuare ana ki nga ahuatanga o nga Ture whenua Maori, kaore rawa ratou i te mohio ki te nui rawa o te taumaha o nga taake e utua ana e nga Maori ki te koroni. Hei tohu e mohiotia ai te tikanga o taku korero, me whakaatu atu e au, tera etahi whenua e hokona ana e nga Maori ki te Karauna, a tera etahi tino taonga kei runga kei aua whenua, he rakau me era atu mea. Ko Waimarino Poraka tetahi, he ngaherehere totara kei tena whenua, kaore he ngaherehere totara i pai atu i tera i te koroni katoa. Ko te wariu o aua totara e kiia ana nuku ke noa atu i te wariu o te whenua i te hokonga e te Karauna. E whakaatu ana tena i nga mate e pa ana ki te iwi Maori, e ka hoko ana i o ratou paanga ki te Karauna, i te rereke rawa o a tatou ture nana i arai kia kaua e hoko whenua te Maori ki nga Pakeha noa iho engari ki te Karauna anake, a i runga i tena aronga kua hanga e te Koroni kia utu taake te iwi Maori ki a ia. Na, ko wai koia e whiwhi ana i tena painga? Ko te koroni ano ra pea hoki. Heoi te mea e riro ana i te Maori ko te moni itiiti rawa nei e hoatu ana mo tona whenua, he moni korekore noa iho i te mea kua riro ke te tino wariu i runga i taua ahua. Kei nga wahi katoa o te koroni tena ahua puta noa, a, apiti iho ano hoki ki tena, ko te 10 paiheneti tiute pane kuini. No reira i a ratou hokonga whenua katoa kei te utu tonu nga Maori i nga taake taumaha rawa ki te koroni.

He Memu Honore.—Pehea nga reiti mo nga rori?

Hone Heke.—Pena tonu ano te tikanga mo nga reiti rori. E ekengia ana nga whenua Maori i naianei e te reiti. Kaore e kore ana te utu i nga reiti, ahakoa kua oti nga paanga tangata te wehewehe kaore ano ranei. Ko te Ture Whakataua Reiti kua oti te whakatikatika kia ahei ai te ropu takiwa ki te tono atu ki te tangata whai whenua kia utu reiti ia. Ko etahi e utua ana, ko etahi kei te takoto ona tikanga e puta ai. Kaati, he roa rawa te whai korero a te mema mo te takiwa Maori o te Tai Hauauru i whakapuaki ai mo runga mo te Ture Whakahaere Whenua Maori o tera tau me tana ki mai ki tenei Whare kei te whakahe nga iwi Maori puta noa i te koroni ki taua Ture. Ko ahau e ki atu ana kaore kau i te pena te whakaaro o nga iwi Maori, ara, te huihuinga o nga iwi katoa. E whakaae ana ahau tera etahi tangata takitahi me etahi wehenga iti o nga iwi e whakahe ana ki taua Ture, engari he aha kei tena, ko te nuinga o nga iwi kei te whakaae.

He Memu Honore.—He aha te whakahaerea ai ona mana?

Hone Heke.—E hara i te mea ma nga Maori e mea kia whakahaerea, engari ko te hiahia tena a nga Maori me hohoro te timata o te whakahaere o taua Ture. Ko nga korero a te mema Maori o te Tai Hauauru e pa anake ana mo nga kino e whakatururia ana e nga tangata o Waikato mo te ture o tera tau. Kaore rawa atu i te pa ki te katoatanga o te takiwa pooti o te Tai Hauauru, haunga hoki tetahi wehenga iti i te pito ki te tonga o taua takiwa—ara, ki a Ngati- Raukawa, nga tangata o te takiwa ki Otaki. Ko te take o to ratou kino, o to Waikato, e hara i te mea mo nga tikanga kei roto i taua Ture e noho ana, engari he kore i rite no to ratou hiahia. He iwi whakararuraru ratou, ko to take o ta ratou whakararuraru i tohe tonu ratou ki te whakatete atu ki nga hiahia o nga iwi tika no ratou nga whenua i taua takiwa, ara, o Ngati-Maniapoto, te iwi o Rewi, o Taonui, o Wahanui, me era rangatira. Ko Waikato tuturu, ko te iwi o Mahuta, e kiia nei he Kingi Maori, he iwi kore whenua i runga i te haugaitanga o tenei kupu whai whenua. Kaore o ratou whenua nunui, he paanga itiiti ano o ratou, engari e kore rawa etahi o ratou whenua kia kotahi, nei e taka ki rare i te whakahaere o taua Ture. Heoi ano te tino hiahia o taua wehenga i korerotia nei e te mema o te Tai Hauauru, ara, te iwi o Mahuta—heoi kau to ratou hiahia kia whai mana ratou ki te whakahaere, kia eke atu to ratou ringa ki runga ki nga whenua o Ngati-Maniapoto kei roto i taua takiwa e takoto ana ma ratou e whakahaere, a mehemea ki te pena te tikanga heoi ka mate nga tangata tuturu nona nga whenua, kaore ratou e whai reo i runga i te Kaunihira Whenua Maori, engari, ka kite tatou, ko nga tangata whenua kore o te iwi o te tangata e kiia nei he Kingi Maori, ka tu ki te

whakahaere i nga whenua o taua hunga whai whenua, a ko ratou ka mate i runga i to ratou kore whai reo i roto i te Kaunihera. No reira ko te hiahia o Ngati- Maniapoto e penei ana, me wehe o ratou nei whenua kaua e tukua kia ekengia e nga tikanga a nga tangata o te Kingi, e kiia nei he Kingi Maori, no reira haere mai ana ratou ara, to ratou mema ki tenei Whare ki mai ai e whakahe ana nga Maori katoa ki te Ture o tera tau. Kaore kau he whakahe a nga iwi Maori o te koroni. Engari ko etahi tangata takitahi, me tetahi wehenga iti o nga tangata e whakahe ana, ko te take o ta ratou whakahe e pa ana ki o ratou tinana ake. Tirohia nga Maori katoa o te takiwa ki te Tai Tokerau, ko te nuinga o nga iwi o tera takiwa e whakaae katoa ana ki te Ture o tera tau, a kei te tatari ratou i naianei kia whakaturia te Kaunihera Whenua Maori, kia haere ai ana mahi. Pera ano nga tangata whai whenua o te takiwa ki te Tai Hauauru i korero ake ra ahau, ara, o te Rohe Potae. E hara ia Waikato tera whenua. Ko tera whenua he whenua no tetahi iwi i piri ki te Kingi Maori ki a Tawhiao i nga ra o mua, engari i roto i enei tau kua wehe atu ratou, he mohio no ratou ka mate ratou, a ahakoa nga korero a te mema Maori o te Tai Hauauru kua tonoa mai e ratou a ratou tangata, a Hone Omipi raua ko Pepene Eketone, kia haere mai ki konei, ki Poneke nei, whakatakoto mai ai i te hiahia o aua iwi ki te aroaro o te Minita Maori mo runga mo etahi menemana mo taua Ture. Kua pera ano hoki nga Maori o te takiwa pootitanga o te Tai Rawhiti. Tera etahi whenua nunui kei te Tai Rawhiti kei te taha hauraro o Kihipane, no Ngati- Porou, no te iwi o Ropata Wahawaha, i mate nei, he nui nga whenua o taua takiwa kei te toe ki nga Maori, a ko te hiahia o aua Maori kia hohoro te timata o te whakahaere o te Ture o tera tau. Engari ahu mai nei whakarunga ki Heretaunga, a ki Wairarapa nei, kaore he tino take i naianei e whakaekengia ai taua Ture kia pa ki nga Maori whai whenua o reir?, ko te take ko te nuinga o o ratou whenua kei te retia ki nga Pakeha i runga i te rihi roa. Engari tera etahi poraka pakupaku, kei tena wahi kei tena wahi, e hiahiatia ana e nga Maori nona aua whenua kia tukua ki raro i te whakahaere a te Kaunihera Whenua Maori e ka oti taua Kaunihera te whakatu. Me huri atu he kupu maku mo runga mo te tinana o taua Ture, i korero ahau i tera tau i te wa e takoto ana te Pire i te aroaro o te Whare nei, kaore i pai ki ahau nga tikanga katoa o taua Pire, kaore i rite ki taku i hiahia ai. He tika, tena ano ona wahi he. Otira he maha ano etahi tikanga o taua Ture i naianei e puta ai he painga ki nga Maori, e rite ana ki te hiahia o nga Maori. Ko te tino take nui e tohea nei e nga iwi Maori, mai o nga tau o mua, kia mau ki a ratou o ratou whenua. He iwi kite ratou, no te mea kua kite ratou he maha o ratou e tahuri ana ki te hokohoko i o ratou whenua, kaore i te whakaaro mo nga ra kei te haere mai. Engari ko nga kaumatua i ki ko ta ratou kupu tuturu tenei i roto i o ratou hui katoa—heoi te mahi tika ma tatou me whai whakaaro ki o tatou uri whakatupuranga a nga wa e takoto mai nei. Heoi kau te huarahi e ora ai ratou hei iwi ki te ao nei ma te u o te pupuri i nga morehu whenua e toe nei ki a ratou i naianei, notemea he nui nga whenua kua hokona e ratou kua riro atu i te Pakeha me te Kawanatauga. E te Pika, ko nga toenga o a matou whenua e toe ana ki a matou i naianei kaore e taea te ki e nui ana hei oranga mo nga morehu o te iwi Maori. Ko te mahi tika ma te iwi Maori, tae noa ki te iwi Pakeha, tae noa ki tenei Paremete, tae noa ki te ao katoa, me tahuri ki te rahui i nga toenga whenua Maori hei oranga mo te iwi Maori mo nga wa e takoto mai nei i mua i o tatou aroaro. Kite iho ana tatou ko tena hiahia nui, i roa noa atu nei e kimihia ana e nga Maori, kua rite i te Ture o tera tau, kua araitia te mahi hoko a te Karauna i nga whenua Maori. Ko te take o tena he kite no te Kawanatanga kua tae i naianei ki te wa tika hei whakamutunga atu i taua mahi. Na ko nga Maori e hiahia ana ki te whakaatu, otiia kua maha a ratou korerotanga mo te paahitanga o te Ture o tera tau, i te nui o ta ratou whakapai mo taua mahi a te Kawanatanga. Kaati, ko nga wahi he o te Ture o tera tau, ki taku titiro, he itiiti rawa. Anei tetahi, he tokomaha rawa nga mema o te Kaunihera. E titiro ana ahau mo te taha ki te moni. He ahua taumaha rawa. Taku korero tuturu mai o te tau 1899 tae mai ki tera tau, he tokomaha rawa te whitu mema mo taua Kaunihera. Kaore e mama mo te mahi. Ki taku kia toru nga mema katahi ka mama nga mahi; a ka hoki iho ano hoki te nui o nga moni e pau i te Kaunihera ki te whakahaere i ana mahi. Kei te noho tumanako atu toku ngakau kia whakatikaia ena wahi o te Ture o tera tau a nga ra e tokoto mai nei. Taku hiahia me whakatu taua Ture i naianei, me timata ana mahi, a kia haere ana mahi tena e kitea maramatia e tatou ona wahi he, a tena hoki e tahuri te Kawanatanga i runga i te tohutohu a nga Maori ki te whakatikatika i ena he me ena raruraru. Tenei ano ki taku titiro tetahi he o taua Ture, engari ka waihotia atu e au ma nga ra e haere mai nei e whakaatu, ara, ko te huihuinga kia kotahi o nga mana e rua, e motuhake nei tetahi i tetahi, ara, o te mana whakawa me te mana whakahaere. Taku korero tuturu me ata wehe ano ena ahua e rua, me ropu ano mo tetahi mo tetahi hei whakahaere. Ma tena ka mama ake te mahi a tetahi a tetahi, otira he tino pai atu mehemea kia ata wehea aua ahua kia motuhake atu tetahi me tetahi, a ka tumanako tonu ahau ma nga wa e haere mai nei e whakaatu e tika ana kia pera he tikanga. Taku hiahia he awhina i aua ropu kia ahei ai te haere o a ratou mahi, haere watea atu i nga raruraru tena e ara i runga i to ratou mana whakahaere hui atu ki to ratou mana whakawa. Tenei ano tetahi mea e hiahia ana ahau ki te whakaatu ki nga mema o te Whare. Kaore nga Maori e mea ana kia araitia te whakapuaretanga o o ratou whenua. Kei roto i o ratou hui nunui katoa e korero tonu ana ratou, penei, ara, me whakatikatika nga Ture kia ahei ai ratou te tapatapahi i o ratou whenua kia nohoia e te tangata, ara, ki te kore ratou nga Maori e hiahia ma ratou ano e mahi. Ko te hiahia nui tena o nga Maori o te iwi o Ngati-Maniapoto, he iwi whai whenua nunui kaore nei e taea e ratou anake te mahi. Ko taua iwi e hiahia ana kia wehewehea i naianei tonu aua whenua kia nohonohoia e te

Pakeha. Pena ano hoki te hiahia i korerotia e nga iwi Maori whai whenua nunui o te takiwa ki Whanganui me era wahi. Pena ano ta nga Maori o te taha hauraro o Akarana he iwi whai whenua ano hoki ratou. Kaore kau rawa he hiahia arai i te tupu haere o te koroni, heoi kau te hiahia he mea kia paahitia he ture e puta ai he painga ki a ratou, a e taea ai hoki te tuku i o ratou whenua kia whakapuaretia hei nohoanga ma te Pakeha kia whiwhi ai ratou i te painga. Me whai kupu ano hoki ahau, e te Pika, mo runga mo te Ture Kaunihera Maori o tera tau. Ko taua Ture Kaunihera o tera tau i paahitia e tenei Whare kia whai mana ai nga Maori ki te hanga tikanga hei tiaki i te ora me te pai o o ratou kainga. Kaati, kitea ana e matou, otiia kua puta te hiahia o nga Maori katoa kia timataria nga mahi a taua Ture; engari e kite ana ano hoki matou, i te mea kua ata tiro-tirohia ona tikanga, kei te he etahi wahi o taua Ture, engari he itiiti nei nga wahi i he, a e tumanako ana ahau tera e whakaurua e te Minita Maori he Pire whakatikatika i etahi wahi o taua Ture. Me tohutohu atu ahau i etahi. Kei tekiona 6 o te Ture, e hoatu ana he mana wehewehe i nga takiwa hei parihi. Kaati, ko te whakaaro o tenei Whare he whakamana i nga tangata o ia parihi ki te whakaingoa i tetahi o nga mema o to ratou parihi hei mema mo ratou mo roto i te Kaunihera. Engari koia tenei te mate, tena tetahi wahi he o te Ture o tera tau no muri nei i kitea ai, ara, kaore he mana i hoatu ki te Apiha Whakahaere Pooti kia ahei ai ia ki te whakatu, ki te pooti ranei, i etahi tangata hei Tepute Apiha Whakahaere Pooti. No reira ka nui nga ahua raruraru i ara mo runga mo etahi takiwa nunui kaore nei i ata whakaturia te tangata i whakaingoa o roto o to ratou takiwa ake hei mangai mo ratou ki roto ki te Kaunihera. E noho tumanako ana ahau tera e whakatikaia tena he. Tenei ano hoki tetahi: Kei tekiona 16 o te Ture kua whakamanaia te Kaunihera Maori ki te whakahaere tikanga mo etahi ahua mea. Kua kite tatou i naianei, anei ke te mea tika, me hoatu he mana ki nga Kaunihera Maori ki te hanga tikanga whakahaere mo runga mo nga hara mama, ara, hara mama i ara i runga i nga tikanga Maori. Taihoa tatou ka kite he maha nga take pena tena e ara i raro i wahanga-tekiona (1) me (2) o tekiona 15 o te Ture o tera tau, nana nei i whakamana te Kaunihera ki te whakawa hara mehemea ka hiahiatia e nga Maori kia whakahaerea ta ratou tikanga Maori tango utu mo tetahi mahi he, hara mama ranei. Ki taku mohio e tika ana kia hoatu he mana whakawa ki nga Kaunihera mo runga mo nga hara mama pena te ahua. Tenei ano tetahi mea, ki taku mohio tena tatou ka kite ka ahua uaua te timatanga o nga mahi a aua Kaunihera i te kore moni; a he pai pea kia ata whakaarohia e te Kawanatanga tena taha ka whakaputa atu ai i etahi moni ki nga. Kaunihera. Ka tonu atu ahau ki te Minita Maori kia whakaarohia tenei take, me te wehe atu i etahi moni mo reira i runga i te pukapuka moni tuarua (supplementary estimates). Mo runga mo te tikanga mo te taake kuri e noho nei i roto i te Ture o tera tau, ki taku titiro tena e raruraru e taupatupatu i raro i te Ture. E whakatuungia ana hoki ko te Kaunihera Maori te mana o te takiwa. Kaati, i raro i te Ture Whakatikatika i te Ture Rehita Kuri o te tau 1882, me ona Ture Whakatikatika, e whakatuungia ana ko nga ropu takiwa te mana o te takiwa, a ki taku titiro ka whai mana katoa aua ropu takiwa e rua ki te whakatau taake ki runga ki nga kuri Maori me nga kuri Pakeha, a akuanei mahi hianga ai nga tangata nana nga kuri i waenganui o nga kupu a aua ropu e rua, a e kore e taea te whaina ina kore e utua e ratou te taake. Hei arai atu i tena ahua me hanga tetahi tikanga penei na, ina whakahaere te Kaunihera Maori i tena mana ona me whakahaere mo nga kuri a nga Maori anake, waiho ma nga ropu takiwa te tikanga mo te taha ki nga kuri a nga Pakeha. Kua maha pea enei kupu aku mo runga mo nga Ture e rua o tera tau. E kore ahau e whakahaere korero i naianei mo nga aronga maha o nga raruraru e pa ana ki nga whenua Maori, tena atu ano pea tona wa e ahei ai ahau ki te whakapuaki kupu mo ena take. E kore ano hoki ahau e whai i nga korero a te mema mo Nepia, a Te Pareiha. Ko te take ko tona korenga i whai taima ki te whakaatu i ana whakaaro mo runga mo nga whenua Maori, engari e mohio ana ahau ki ana whakaaro. Ka whakahengia e ia te Ture o tera tau ki taku mohio, me te hapai i nga take tawhito i rapua i roto i nga Tari Kawanatanga hei tautoko i tana whakahe. Mai o taku taenga tuatahi mai ki tenei Whare he whakahe tonu taku mahi ki te tikanga hoko a te Kawanatanga i nga whenua Maori, engari e koa ana ahau ki te ki atu kaore i te pena rawa taku kaha i naianei mo runga i tena take, notemea i runga i te tikanga o taku kupu i ki ake ra ahau i mua ake nei, kua oti i naianei te hanga he tikanga pupuri ki nga Maori i o ratou whenua hei painga mo ratou me o ratou uri whakaturanga. Taku hiahia me kua tera tikanga e whakakorikororia mo nga ra roa e takoto mai nei. I nui nga korero a te mema mo te Tai Hauauru, a Henare Kaihau, i tera po i a ia e korero ana i te mahi a te Kawanatanga mo runga mo te taenga mai o ta tatou manuhiri Kingi, ara, o te Tiuka o Ioaka raua ko tona hoa Wahine. E hara i te mea i mutu ki te Kawanatanga anake te riri a te mema honore, engari i hapainga atu ano ki runga ki nga iwi Maori o te koroni i waho atu o tona iwi ake. Kaati, i te noho tatari tonu ahau i taua po katoa kia puta mai i a ia taua kupu. I mohio ano ahau tena taua mema honore e whai kupu mo runga i taua take, notemea e kaha rawa ana tona mamae mo taua mea. I ki te mema honore ko te tikanga Maori tuturu ma te tangata-whenua o te kainga tuatahi i u mai ai te manuhiri te kupu powhiri tuatahi i taua manuhiri. Mehemea he tika tena korero, kaati, heoi ano te iwi mana te powhiri tuatahi, heoi ano te iwi e tika ana kia whakahe, ko oku iwi ko Ngapuhi, Te Rarawa, Te Aupouri me Ngatiwhatua. I tika mai hoki aua manuhiri momo-kingi ma Te Reinga, a i runga i te korero a te mema honore ko Kororareka ke te wahi tika hei unga tuatahi mai mo raua. Ko Kororareka hoki te tuunga o te Kawanatanga tuatahi. I muri tata iho i te hikitanga o te Whare i te tau 1900, ka karangatia e au kia tu he hui ki Waitangi mo nga iwi Maori o toku takiwa kia korero matou mo te taenga mai o taua manuhiri Kingi ki nga moana o Niu

Tireni. Paahitia ana e matou he kupu whakatau, penei na, me ki atu matou ki te Kawanatanga ko Waitangi, Peiwhairangi, te wahi tika hei unga tuatahi mai mo taua manuhiri Ko te take o tena whakaaro a matou ko te nohoanga tera o te Kawanatanga tuatahi tonu me te hanganga ki reira o te Tiriti o Waitangi, nana nei i hono nga iwi e rua kia kotahi. Engari ko te he tenei, no te taenga mai o te whakahoki a te Minita whakaatu mai i te whakautu mai a te Kawana i ta matou kupu, i penei kaore e taea to matou hiahia te whakaaro e ia i te poto rawa o te taima. Na Ngapuhi te kupu karanga tuatahi a nga iwi Maori o te motu nei, kia haere mai te manuhiri Kingi ki Waitangi. Engari matou i whai take tika, e whakahe ai matou; a kaore hoki matou i whakahe. I mohio hoki ahau i reira he tika he poto te taima tetahi ko nga wahi katoa hei uunga atu mo taua manuhiri ki uta, kua oti noa atu te whakarite. No reira whakaaturia atu ana e au ki aku iwi, me te whakamarama atu ki a ratou i te ahua, a ahakoa i ahua pouri ano etahi o nga kaumatua, engari no te roanga, whakaae mai ana ratou ki taku tohutohu penei, heoi ano to matou tino hiahia he whakaatu atu ki te tama a to tatou Kingi me tona hoa wahine ko nga iwi Maori o to matou takiwa o te Motu he iwi piripono ki te Karauna o Ingarangi i raro i nga whakaritenga a nga kaumatua i roto i te Tiriti o Waitangi. Whakaae mai ana ratou ki tenei, whakaae ana ano hoki ki te kupu a te Minita Maori i tuku ake ai ki ahau me te maha o nga rangatira, tono i nga iwi Maori katoa kia haere atu ki Rotorua, kia waiho ko Rotorua te wahi huihuinga mo nga iwi Maori ki te powhiri i te manuhiri Kingi. Kaati, ko te kupu a te mema honore mo te Tai Hauauru i penei; kei te mohio te Kawanatanga tera tetahi tangata kei tona takiwa e rite tonu ana tona nui tona mana ki to tenei mea ki to te Kingi. Ae pea, ki tana mahara pea, pena te ahua. Katahi ka haere tonu tana korero ka ki ko taua tangata—engari kaore i whakahuatia e ia te ingoa—ko taua tangata te upoko Kingi Maori. Katahi rawa ano! Kaore e mohiotia ana tera korero. A ka haere tonu tana korero, ka ki, na tetahi tikanga tawhito a tona iwi kihai rawa i taea e ia te whakaae atu ki te tono a te Kawanatanga kia haere ratou ki Rotorua, me tana ki mai ki nga mema o tenei Whare ko taua tangata i korero ra ia, kei tona takiwa e noho ana, ko te Kingi Maori. Kaati, ahakoa tika taua korero ana—ko ahau e ki ana kaore i te tika—engari ahakoa i tika, kaore kau he ritenga o te wahi i whakaritea hei tuunga mo te powhiri. Mehemea be pono he Kingi no nga Maori taua tangata hei aha mana i amuamu ai, notemea nona katoa te Motu katoa mehemea i pena. Otira hei aha tena. Kaati, me penei taku kupu atu ki a koutou; kei te tino he rawa atu te korero a te mema honore e ki nei ko taua tangata—kaore nei i whakahuatia e ia te ingoa, engari maku e whakahua ake tona ingoa—ko Mahuta, e kiia nei he Kingi, ara, he Kingi Maori. Kaore rawa te iwi Maori e mohio ana ki tenei mea ki te Kingi i nga ra o mua, kore rawa; kaore kau he Kingi i o ratou nei ra. He tika he rangatira i nga ra o mua, he nunui etahi he iti iho etahi, e whai mana ana ki runga ki tona iwi ki tona iwi i roto i o ratou wahi ake o te motu. Kaore ahau i te ki e hara a Mahuta i te rangatira, he rangatira nui ano a Mahuta, engari mehemea ka kiia he Kingi ia no nga Maori he tino korero kuare tena ki nga tangata e mohio ana ki te ahua, haunga hoki tetahi wehenga itiiti nei o te iwi Maori e hapai nei i tona mana, a he hunga korekore rawa koki ratou. Me pewhea hoki era atu iwi Maori e titiro atu ai ki tena tangata ko te Kingi Maori?

Timi Kara (Mr. Carroll).—Ko ia te upoko o tera iwi, o Waikato.

Hone Heke.—He upoko ia no tona iwi anake ano i roto o Waikato, ka mutu, kaore i tua atu. Kei reira anake te pukaitanga o tona mana, kaore i puta atu ki waho. E penei ana taku kerero tena ano nga tohu tika i mohio ai nga iwi Maori o toku takiwa, i te pito ki te Hauraro o Akarana, e hara ia i te Kingi, a e hara ano hoki tona iwi i te iwi e kaha ana ki te ki e neke atu ana to ratou mana i to etahi atu. Mehemea ka hoki whakamuri ta tatou titiro, ki nga korero tawhito o to tatou whenua, ka kite tatou i haere mai nga ope whawhai a nga iwi o te Tai Tokerau patu haere ai i roto tonu i te takiwa o taua tangata, a hinga ana i a ratou etahi o nga iwi o taua tangata e kiia nei he Kingi; a me pewhea e taea ai te titiro o nga iwi ki te tangata o roto o aua iwi i raupatutia nei e era atu iwi, ko ia he Kingi mo nga Maori? E kore rawa e taea. Tetahi, ko tena mahi whakatu kingi kaore rawa i moemoeatia e Ngapuhi. He rangatira ra ano hoki ratou. E ki ana tetahi kupu a te mema honore me whai whakaaro te Kawanatanga ki te koroua o tenei tangata o Mahuta, e kia nei he Kingi, mo tona tahuritanga ki te awhina i nga Pakeha i nga ra o mua. Heoi ra, e tika ana pea tena awhinatanga, engari e hara i te mea nui tena, kei raro noa atu te awhina a Potatau i te awhina a Tamati Waaka Nene i te Kawanatanga Pakeha. Tenei ke te take i kino ai a Mahuta me tona iwi, e hara i te mea kei ta te mema honore e ki nei, he takahanga i te tikanga Maori, kore noa iho; e hara ano hoki i te mea he kore no te iwi whenua i Rotorua i tuku karanga atu ki taua tangata, e kiia nei he Kingi Maori, kia haere atu ki reira, notemea e tino mohio ana ahau i te tuunga o te hui a Te Arawa me Te Heuheu me Te Keepa me era atu rangatira i Rotorua i ata tukuna atu he reta karanga atu i taua "Kingi" Maori kia haere atu ki Rotorua. Haunga hoki te kupu pena ano te ahua a te Kawanatanga ki a ratou. Kaati, ko te take i tahuri ai a Kaihau ma ki te tautoko i te hiahia o Akarana he mea kia whakarewaina rawatia a Mahuta te Kingi e korerotia nei—kia neke ki runga noa atu i te turanga e tika ana mona. Mehemea i whakaaetia e te Kawanatanga te hiahia o Waikato me taua "Kingi" Mahuta, kua kore rawa i tu nga mahi Maori i Rotorua. Kua kotahi te whakaaro a nga iwi katoa o te motu nei. Notemea e kore matou e whakaae kia whakakake taua tangata, e kiia nei he Kingi, i a ia kia kiia ai he tiketike noa atu ia i te turanga e tika ana mona. No reira whakaae katoa ana nga iwi o nga takiwa o te Tai Rawhiti, o te Tai Hauauru, me te Tai Tokerau, me Te Waipounamu, kia tautokona te hiahia o te Kawanatanga, me hui atu ratou ki Rotorua ki reira powhiri ai i te manuhiri Kingi. Kaore ratou i

mahara mo nga raruraru o te huarahi. I ki ratou he wahi tika tera hei whakakitenga atu ma ratou i to ratou piripono ki te tama a to ratou kingi, kaore a Mahuta, engari a Kingi Eruera VII., a penatia ana e ratou; toko ake ana te koa i toku ngakau i te pai o a ratou mahi. Kua korero ahau i waho o tenei Whare, a ka korero ano hoki ahau i roto i naiane, i te hiahia o nga iwi Maori i tae ki Rotorua ki te whakapuaki kupu mihi, kupu whakawhetai, ma ratou ki te Minita Maori, ki te Pirimia, me te Kawanatanga, me te koroni mo ta ratou tiaki me ta ratou manaaki i a ratou i roto i taua mahi katoa. Ahakoa ano nga raruraru pakupaku nei i pa ki aua Maori, kaore kau rawa a ratou kupu tangi, notemea heoi ano to ratou hiahia nui he whakakitekite i a ratou ki ta ratou manuhiri nui, rangatira, me te kite, me to whakanui i a ia. E tika ana ahau te mihi ki oku iwi Maori katoa, me nga iwi i tae ki Rotorua, ki te iwi whenua hoki ki a Te Arawa, mo nga kai i awhinatia ai te hui, mo te kaha hoki. E te Pika, ngaoko ake ana te hiahia kata i roto i au e ka mahara ana ahau ki te korero a te mema mo te Tai Hauauru mo te taha ki taua tangata i whakaaro nei ki a ia e rite ana ia ki te Kingi o te Emepaea o Piritania. I te mea, ko te koroua o taua tangata he tuatoru noa iho i te wa i tupu ake ai te whakaaro hou nei kia whakaturia he Kingi Maori. Nga tangata tuatahi i whakaarohia a i karangatia hoki kia tu i taua turanga, no Taupo, no te Tai Rawhiti—ko Te Kani-a-Takirau, ko Te Heuheu Tukino. Kaore raua i whakaae. No muri i tena katahi ano ka whakahokia ki roto o Waikato. Ko taua whakaaro whakatu kingi no roto i te Paipera apiti iho ki nga tohutohu a nga Pakeha. Kaore rawa toku iwi—a Ngapuhi —i tautoko i tena mahi. Kaore hoki nga iwi Maori o te motu katoa i ki me kua a Waikato e haere ki Rotorua. Me i hiahia ratou ki te haere ki Akarana me a ratou waka, kaore he tangata e whakahe. Kaore toku iwi i whakahe, kaore ahau i whakahe. Engari no taku mohiotanga kei te whai kupu mai te mema mo te Tai Hauauru raua ko Mahuta ki te Kawanatanga, me te tautoko hoki a Akarana, kia whakahaerea tetahi tikanga motuhake hei whakanui rawa ake i te ahua o Mahuta i runga i nga nohoanga i wehea mo nga tangata nunui i Akarana, katahi ano ahau ka peke atu, matou tahi ko etahi ano, ka whakaatu ki te Kawanatanga i te whakahe a to matou iwi: I penei ta matou kupu, ki te whakaaetia e te Kawanatanga tena tikanga mo Mahuta, heoi ano e kore e tautokona e o matou iwi nga mahi ki Rotorua. Engari tenei ke te ahua rereke i roto i taua tikanga, e hara i te mea kaore he tangata o Waikato i tae ki Rotorua, i tae ano he tangata o te iwi ake o Mahuta, he tino whanaunga tata tonu ki tona tinana, ko Honana te Maioha te ingoa, he rangatira kaumatua no Waikato. Tena ano etahi o nga tangata tawhito a Mahuta, me tana hekeretari, me etahi atu he maha noa atu, i reira katoa e whakahonore ana ki a tatou manuhiri Kingi.

Te Herihi (Mr. Herries).—I whakawhiwhia ranei ratou ki etahi tohu mera?

Hone Heke.—Aua, kaore ahau i te mohio.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—E te Pika, kaore e tino roa taku korero i tenei po, notemea kaore au e whai-kupu mo nga rarangi Moni kua whakatakotoria nei ki te aroaro o te Whare, i te mea kua maha nga ra e korerotia ana taua mea e nga mema honore. Ko te tino take i tu ake ai au ki te korero be utu naku i te whaikorero a te mema honore mo te Takiwa Maori o te Tai Hauauru. Kaore e tika etahi o ana korero kia waiho noa iho e au, engari me utu atu e au i naiane. I whakahe taua mema honore, i a ia i tu ake nei ki te korero, i nga tikanga e whakahaerea nei e te Kawanatanga ki runga ki te iwi Maori. I korero ia ki te Whare kaore e rite ana i tenei Kawanatanga ana korero i whakapuaki ai ki te aroaro o te iwi; a kaore rawa i rite te pai o tenei Kawanatanga ki te iwi Maori, ki te pai o nga Kawanatanga o mua atu. Tetahi korero ana, i roto i nga tau e tu nei ia hei mema mo tona iwi, kaore ano he mahi i oti hei painga mo tona iwi. Na, e whakahe ana ahau i tenei korero a te mema honore. Me whakamahara atu au ki te Whare, i te wa e tu nei tenei Kawanatanga, a i te wa hoki e tu nei te mema honore hei mema mo te Tai Hauauru, kua maha ke noa atu nga mate kua whakaorangia me nga raruraru kua whakaotia e tenei Kawanatanga i nga mate me nga raruraru i whakaorangia i whakaotia e nga Kawanatanga o mua atu. He nui ke atu nga mahi kua whakaotia me nga mate kua whakaorangia e matou i runga i te "Pire Horoi" i nga mea pera i oti i era atu Kawanatanga.

He Mema. Honore.—Kaore ra i oti he Pire pena i tera tuunga o te Paremete.

Timi Kara (Mr. Carroll).—Ahakoa kaore i paahitia be Pire pera i tera tuunga o te Paremete, otira e hara i te mea ko tera anake te tuunga Paremete o tenei koroni. Ka maha nga Pire pera kua paahitia e tenei Whare, a ko nga mea e whakaotia ana e aua Pire ko nga mea e pa ana ki te iwi Maori— ara, ko nga mate me nga raruraru kaore nei i tahuritia iho e nga Kawanatanga o mua, a waiho ana hei oha ma tenei Kawanatanga. A, tetahi kupu aku ki te Whare nei, kaore rawa tenei Kawanatanga i mangere, engari kei te ngakau nui tonu ki te uiui ki te whakaora i nga mate e pa ana ki te iwi Maori. Kaore e titahataha ana a matou korero ki a ratou, engari tohitu tonu atu ai. Kua ki atu matou kia whakina mai o ratou whakaaro, kia whakapono ratou ki a matou. Ka maha noatu o matou paanga atu ki a ratou kia whakina mai nga tino take o o ratou mate me o ratou raruraru, a ko nga mea e kitea ana e matou he tika tonu, a e taea ana te whakaora, kua whakaorangia ena e matou, a ko nga mea e kitea ana e matou kaore e taea te whakaora kua kiia tonutia atu e matou, e kore e taea; kaore matou i wehi ki te hamumu atu i tera kupu ki a ratou. Kaore matou i whakaroa haere i a ratou take, engari i whakaatu tika tonu ki a ratou i nga huarahi e taea ai aua mate te whakaora, na reira, koia tena te take e whakapono nei nga iwi Maori o tenei koroni ki nga mahi a tenei Kawanatanga. Kua tae matou ki o ratou kainga haere ai, kua kite i a ratou he kanohi he kanohi; kua uia atu kia whakaaturia mai te mate—te wahi e ngaua ana e te mamae—te kitenga iho,

whakaorangia ana nga mea ano e taea ana te whakaora, na konei ka kite koutou e noho pai nei te iwi Maori. Ko te iwi anake o te mema honore te iwi e noho kino nei. Na, i whakahua te mema honore i te Ture Whenua Maori i paahitia nei i tera tuunga o te Paremete, a ki ana ia kaore taua Ture i puta mai i te iwi Maori, kaore i uru ki roto i taua mea nga whakaaro me nga hiahia o te iwi Maori: kaore ratou i hiahia kia pera he ture mo ratou. I korero taua mema honore na te Kawanatanga anake taua Ture i hanga, kaore ia i mohio kei te hanga mai taua mea e te Kawanatanga.

He Memu Honore.— Kaore ano he Pire i paahitia e tenei Paremete i rite ki taua Pire te kino.

Timi Kara (Mr. Carroll).—Taihoa ake nei te mema honore ka kite he ture pai rawa taua Ture.

He Memu Honore.— Kaore ano i kitea tona pai i naianei.

Timi Kara (Mr. Carroll).—Ki te roa te mema honore e ora ana tera ia e koa mona i tupono hei mema mo tenei Whare i te wa i paahitia ai taua Ture. Kaati, i korero taku hoa, te mema honore mo te Takiwa Maori o te Tai Hauauro, i penei ia, ka turaki ia i taua Ture, i te mea he Ture kino, i te mea he uta ta taua mea i etahi kawenga taumaha rawa ki runga ki te whenua me te iwi. Kaati, me panui atu e au ana korero i korero ai mo te Pire i tera tau. Kaore he mema i tua atu i taua tangata i rite ki a ia te piri tonu ki taku taha ki te tautoko i te Pire, kia puta ai te Pire i te Whare nei. I penei ana korero,—

"E te Pika, e tu ake ana ahau ki te whakaatu atu ki te Whare i nga hiahia o te iwi Maori mo runga i te Pire Whakahaere Whenua Maori. Ko nga whakaaro o te iwi Maori mo runga i tenei Pire kua oti te whiriwhiri me te whakaatu e ratou i te wa i whakatakotoria atu ai te Pire o te tau 1899 ki to ratou aroaro, a e noho nei tatou kua tino mohio, a kei te tino whakapai, nga Maori puta noa i tenei Motu ki nga tikanga o taua Pire. Kua oti i a ratou taua mea te korero me te whiriwhiri, a kua takoto a ratou menemana me a ratou whakatikatika, a kua oti katoa aua menemana te whiriwhiri me te whakatautau haere e te Komiti mo nga Mea Maori, i te mea hoki koia tera te Komiti i tukuna atu ai mana e whiriwhiri te Pire; a kia mohio ai te Whare nei ki te tika o aku kupu e korero atu nei, me titiro nga mema honore ki tenei ahua: ara, kaore rawa— otira kei te mohio koutou— kaore rawa he pitihana kia kotahi, he kupu ranei kia kotahi, i tae mai ki tenei Whare i roto i te tau nei hei whakahe mo te Pire. Ko te whakaaro o te iwi Maori, puta noa i tenei Motu mo tenei Pire, ehara i te whakaaro hou, engari he mea tawhito kua maha nga tau e hurihurihia ana e te iwi Maori. He maha nga mate e pa ana ki nga whenua Maori, na reira kei te tautoko te iwi Maori i tenei Pire, notemea e kite ana ratou ma tenei Pire ka oti he tikanga e taea ai e ratou te riihi i o ratou whenua i runga i nga huarahi e paingia ana e ratou. Engari me ki atu ahau, ehara enei painga i te mea hei painga mo te iwi Maori anake. Ka whiwhi nga iwi e rua i nga painga o tenei Pire, tae atu ki te koroni katoa."

Ahako ano i muri iho o te paahitanga o te Ture, a i muri iho hoki i te hikitanga o te Paremete i te wa i whakahaerea ai etahi o nga tikanga o te Ture nei, ara, i te roherohenga o nga takiwa, i te whakaae tonu te mema honore ki nga ritenga katoa o te Ture nei. Heoi ano te wabi i rereke ai nga whakaaro o te mema honore ko tetahi wahi o Aotearoa me wehe kia kotahi takiwa, otiia ko te hiahia o te nuinga o nga tangata no ratou nei te nuinga o nga whenua i roto i aua rohe, i hiahia kia wehea ano to ratou takiwa kia riro ano ma ratou ano e whakahaere o ratou whenua, kia kore ai ratou e mate i runga i nga pootitanga mehemea ka waihotia kia kotahi ano he rohe. Tera hoki tetahi wahanga he maha te tangata otiia he iti te paanga ki te whenua, a he korewhenua rawa atu etahi. E te Pika, i pai katoa nga tikanga o tenei Ture ki roto ki nga mahara o te mema honore i roto i tena wa roa, engari no te mohiotanga kua penei nga whakaaro o te hunga whai whenua katahi ano a ia ka whakahe. A he aha ia nei te mea i oho i muri mai? Ka tukua te raruraru mo nga rohe nei ki waenganui i te iwi nui, a whakaarahia ana he ritenga pooti hei tataui i te maha o nga tangata e hiahia ana kia kotahi he rohe, a i te maha hoki o nga tangata e hiahia ana kia wehe ratou ki waho, ara, kia rua nga takiwa. Kaati, ko te hua i puta mai i roto i taua pootitanga, oti ana kia rua takiwa. No runga no te mohiotanga o te honore mema kua pera te ahua, katahi ano ia ka tu ka ki he ture kino te Ture nei, e hara teaei i te ture i hiahiatia e ratou, a i mana ai te ture nei na runga na nga hiahia raweke o te Kawanatanga. Mehemea ka tahun nga mema honore o te Whare nei ki te titiro i te whai-korero a te mema honore nei mo runga i te Pire i paahitia nei hei Ture i tera tau, hei reira ka whakarite ai ki ana kupu o te po o nanahi nei, ko reira nga honore mema kite ai kaore e ahei kia whakaponohia he honore mema u tenei ki runga ki ana kupu korero, a kaore e taea kia u he mahara ma nga honore mema o te Whare ki runga ki nga kupu rerere a nga tangata e tu ana i enei turanga. Kaati ra, ka waihotia ia e au i naianei kia morimori ano i a ia me ana whakaaro rerere kua takoto nei ki te aroaro o te Whare. Ko tetahi whakapae ana mo te Kawanatanga, i penei, kaore ano i mutu te hoko whenua a te Kawanatanga i roto i te takiwa o Waikato me te takiwa e tu nei ia hei mema mo reira, otira, e ai ki tana, kei te haere tonu aua hoko whenua. Taku kupu ki te mema honore kei te he tena korero ana. Kei te pono tonu te mahi a te Kawanatanga ki te iwi Maori i runga i nga hoko whenua. Koia tenei te kupu a te Kawanatanga i panui ai, e kore e timataria e ia etahi hoko hou mo nga whenua Maori, heoi ano nga hoko e tuwhera ko nga hoko anake i timataria i mua atu. Ko enei anake nga hoko e whakahaerea nei e te Kawanatanga i naianei, kaore kau he hoko hou. Ko nga hoko whenua katoa a te Kawanatanga i roto i te takiwa o Waikato kua kati, kaore kia kotahi he hoko e whakahaerea ana i roto i taua takiwa i naianei. Tetahi kupu a te mema honore ki te Whare—a kei te whakaae au ki te tika o tetahi wahi o taua

kupu—e ki nei ia, he iti rawa te moni e hoatu ana e te Kawanatanga mo nga whenua Maori. He tika tena. Tetahi kupu ana ko nga whenua e hokona ana ki te Kawanatanga mo te ono hereni mo te eka, mehemea i hokona ki te Pakeha noa iho, kua nui ke noa atu te moni e hoatu ki te Maori.

Nga Mema Honore.—Hia, hia, hia.

Timi Kara (Mr. Carroll).—Kei te rongu ake au i nga umere a nga mema. E tika ana, he pena etahi o nga hoko a nga Pakeha noa iho; otira, he pehea ia nei te mutunga iho, e nui ke ana ranei te ora e puta ana ki te Maori i runga i nga hoko a aua tu Pakeha, i nga hoko ranei a te Kawanatanga? Tirohia ia na nga hoko katoa a nga Pakeha noa iho: me ki e tatou, ae, he nui ake te moni e hoatu ana e ratou mo nga whenua Maori i ta te Kawanatanga moni e hoatu ana hei utu mo te whenua. Tena, he aha te take i pena ai? Koia tenei, tikarohia ai e aua Pakeha ko nga karu o te whenua hei hoko ma ratou, ara, ko nga wahi papai anake. Kaore ratou e hoko nui ana i te whenua katoa penei me te Kawanatanga. Ko ta te Maori titiro ki te Kawanatanga, he ropu tera e pai noa atu ana kia tinihangatia i runga i ana hoko whenua i te Maori, a i roto i te maha o nga tikanga e meatia ana ko nga Maori ke e whiwhi ana. E ki ana hoki ratou, "Ka taea noatia atu e tatou te whakawhiti atu ki te Kawanatanga i nga whenua o nga ahua maha noa atu, ara, kino." Otiia kaore ratou nga Maori e kaha ki te pera ki nga Pakeha noa iho, notemea ko nga Pakeha noa iho kei te mataara tonu ki te titiro ki te ahua o te whenua o te taonga hoki e hiahia ana e ratou, e te Pakeha noa iho. He tika e hoatu ana e te Pakeha noa iho i te utu pai, otiia he nui ke atu te hua e puta ana ki taua Pakeha ra i te nui o te momona o te whenua e riro atu ana i a ia. Ko te Pakeha tonu te mea e whiwhi nui ana ki nga pai o nga ngaki penei i waenganui i a raua ko te Maori. Ka taea ranei e te honore mema te tohu mai ki an tetahi Maori etahi ropu Maori ranei kua whiwhi ora nui i tenei ra i runga i ana, i a ratou ranei, hokonga whenua ki nga Pakeha noa iho? Kaore e taea e ia. Kaore hoki e pera ana te nui o nga taumahatanga e okioki ana ki runga ki te tuara o te tangata noa iho penei me te nui o te taumahatanga e okioki ana ki runga ki te Kawanatanga o te koroni; kaore he maharahara nui, he tikanga nui ranei, hei whakararuraru i te tangata noa iho; kaore hoki he whakaaro o te tangata noa iho mo te Maori ina whenua-koretia. Kaore a ratou tiro-tiro ki tera; otiia ko te Kawanatanga e whai kanohi ana ki nga ahua katoa o te iwi e okioki nei ki runga ki a ia, i te mea ma te Kawanatanga e whaka-mama e whakawhiwhi te katoa, e tiaki kei pa he mate ki te iwi Maori. E huri mai ana te Maori ki te Kawanatanga i roto i nga wa o te raruraru inoi oranga ai i nga wa katoa e mohio ai ratou kua taka ratou ki roto ki te mate, na konei he aha te he ki te whiwhi pai iti te Kawanatanga? Ko ta te Kawanatanga mahi e hoko ana mo te katoa, a tenei katoa ko te huihuinga o nga iwi e rua, Maori, Pakeha. E whai hea ana hoki te Maori ki roto ki te taonga o te koroni, pera tahi me te Pakeha. I nga wa e tono ai te mema honore ki te Kawanatanga kia whakaarohia nga tangata kore whenua, e inoi ana ia ki te Kawanatanga kia whakahokia, ara, kia hoatu etahi o nga whenua i roto i te taonga nui o te katoa, ara, etahi o nga whenua i hokona nei e te Kawanatanga, e whakahe nei te mema honore ki te Kawanatanga mo te hokonga i aua whenua, koia ra hoki nga whenua hei wbakawhiwhinga ma te Kawanatanga ki nga Maori kua whenua-koretia. E te Pika kaore oku hiahia ki te whakaroa i te Whare, i mea ahau kia hawhe haora noa iho ahau e korero ana, kia tere ai te mutu i tenei ahiahi o te take e korerotia nei e tatou. Otira i mua o taku nohanga ki raro, tenei tetahi mea e hiahia ana ahau ki te korero, ara, mo te hui i tu nei ki Rotorua. Kei te tino whakahe ahau ki nga korero a taua mema honore i korero ai mo taua hui. I korero ia e kore rawa a Mahuta e kaha ki te haere ki Rotorua, notemea i ahu mai i te Kawanatanga te karanga ki a ia kia haere ki reira; mehemea i riro ma te iwi Maori ia e karanga kia haere ki reira kua kaha ia ki te haere. Na, e rua rawa nga karanga i tae kia Mahuta, na te Kawanatanga tetahi, na Te Arawa tetahi, ara, na te tangata whenua. I penei ta Te Arawa karanga, "Haere mai ki konei! Nou tenei waka, haere mai!" Na, me korero atu au ki te Whare nei i whakaae a Mahuta ki te haere ki Rotorua; engari na te mema honore i pupuri a Mahuta kia noho, kia kaua e haere ki Rotorua, he mahi na te mema honore ratou ko ona hoa Pakeha. Na te Pakeha te take o taua mahi, e hara i te mea na te tikanga Maori, I runga i to te iwi Maori ritenga e tika noa atu ana a Mahuta kia tae ki Rotorua, i te mea ko reira te marae i tau i nga iwi Maori katoa o nga motu e rua hei kitenga mo te iwi Maori i te tama a te Kingi raua ko tana wahine. Tena ko tetahi atu marae pera me ta Mahuta i tohe ai—pera me ta te mema honore me ona hoa i tohe ai—e kore rawa tera e taea, notemea me whakaaro te Kawanatanga ki te hiahia o te iwi nui tonu, kaua e whakaritea ko te hiahia o te tangata kotahi. Ina hoki, ko te hiahia o te mema honore me ona hoa, koia tenei, kia nui ai ko te ingoa me te ahua o Mahuta, kia hoki ai te ahua o era atu rangatira o te iwi Maori, me wehe ke he marae hei kitenga mo Mahuta i te Tiuka o Ioaka. He mea kia pamamao ai te rongu ko Mahuta anake te upoko o te iwi Maori, kaore etahi atu; kaua e tuhera he huarahi ki nga iwi Maori e "Ae" atu ai e "Kaore" atu ai ranei ki taua whakaaro. He aha te take i kore ai te mema honore me ona hoa e haere tonu atu ki te iwi Maori katoa mea atu ai kia whakaaetia mai he turanga motuhake mo Mahuta, i. kokuhu ke ai te haere ki o ratou hoa Pakeha kimi huarahi ai mo ratou? Otira, ka patai au, he aha te take e pera rawa ai nga mahi mo Mahuta? Koia tenei, notemea i whakaturia te koroua o Mahuta e etahi o tona iwi hei kingi. Otira, mo runga i taua kingi Maori, me korero atu ahau ki te Whare nei, i mauria haeretia taua kingitanga ki nga rangatira o nga iwi o te Motu nei, kia whawhatia mai e tetahi o ratou, no te korenga i tahuritia mai katahi ka tau ki a Te Wherowhero, ki te koroua o Mahuta. Tuatahi i haria ki te rangatira nui o te Tai Bawhiti o taua wa, no tona korenga e tahuri atu ka haria ki te Tai

Hauauru, no te korenga e tahurititia mai e to reira rangatira ka haria ki waenganui pu o te Motu nei, a kihai i paingia. Koia tenei te kupu a tetahi o aua rangatira, "No oku tupuna tuku iho ki au toku rangatiratanga. Kaore au e pai ki tena ingoa kingi hei ingoa moku, kei kiia na tena ahau i whai ingoa ai." Te mutunga iho whakahokia ana taua mea ki a Te Wherowhero, ara, ki a Potatau, a tu ana ko ia hei kingi mo te iwi Maori me ona uri i muri i a ia. Taku kupu ki te mema honore mo Mahuta me nga morehu o te iwi Waikato, me tahuri ia ki te ako i taua iwi kia mohio ai ratou, kia matatau ai ki te ahua o tenei wa e noho nei tatou, i te mea hoki kua rereke te ahua i naianei, a kei te rereke haere tonu, kia hopukia atu ai e ratou nga matauranga o tenei wa e whiwhi ai ratou i nga turanga tika mo ratou. Me korero atu ia ki a ratou, e kore rawa e taea te whakatutuki o nga mea e minaminatia nei e Waikato i roto i nga tau maha kua hori ake nei. Me ki atu ia ko ta ratou e hiahia nei kia tu he mana Maori, ko Mahuta he upoko mo taua mana, a kia whakaaetia taua tikanga e te Kawanatanga, e kore rawa e taea; e kore rawa nga iwi Maori o Niu Tireni e whakaae; na reira kaati ra te moumou i a ratou taonga me a ratou moni i te whaiwhainganga noatanga i taua mea, notemea he wairua noa iho tera mea, e kore e mau i a ratou. Me pera atu he kupu ma te mema honore ki a ratou, katahi ka tika tana whakahaere mo ratou i a ia e tu nei hei mema mo ratou. Ka nui te aroha o tatou katoa ki a Mahuta me te iwi o Waikato. Ka nui to tatou aroha ki nga rangatira Maori me o ratou iwi; a ko te hiahia o ia Pakeha me ia Maori i roto i enei ra, me te hiahia hoki o te Paremete, kia arahina te iwi Maori ma runga i nga huarahi e tupono atu ai ratou ki te ora mo ratou. Kua taka te wa i naianei e akona atu ai te iwi Maori kia mohio ai ratou ki te whakawaha i nga taumahatanga e tika ana kia tau ki runga ki ia tangata ki ia tangata o tenei koroni. Kia waha tahi ai ratou ko nga Pakeha i aua kawenga e tau nei ki a tatou i runga i nga mahi whakahaere i te Kawanatanga me nga mahi e tupu nui ai te ora o te koroni. Kaore e taea i naianei te whakarereke rawa i nga tikanga mo nga Maori kia takoto ke i nga tikanga mo nga Pakeha. Ko te mea tika me kotahi te haere o nga iwi e rua—me kotahi te whakaaro, ara, ko te pai kia puta ki nga iwi e rua. E tino mohio ana te honore mema kei te tino whakapaua e maua ko te Pirimia to maua kaha ki te kimi huarahi e puta ai te ora me te pai ki te iwi Maori. Tenei kei te whakahaerea e maua nga mahi e taea ana hei whakawhiwhi i nga Maori kore-whenua ki etahi whenua mo ratou, pera ano me ta maua mahi mo nga Maori kore-whenua o Te Waipounamu. Ko to maua hiahia kia piri mai te mema honore hei hoa mo maua; kua ia e whakararururu e puru i te huarahi e puta ai he ora mo te iwi Maori. Kua ia e homai rarangi ingoa kia maua, pera me tana rarangi i homai ai i tera tau, e toru mano nga ingoa o nga Maori i roto, e ai ki tana, he tangata kore-whenua anake, a no te uiuinga kitea ana he tangata whai whenua te nuinga. Ko to maua hiahia me pono te tautoko i a maua. Mebemea e hiahia ana te mema honore kia tutuki ona whakaaro mo te iwi me marama tana tautoko i te Kawanatanga; me tika tana whakaatu atu mai. He take nui tenei, a kaore e kore te tonu a te Whare nei kia marama te whakatakoto atu ki tona aroaro. E kore hoki e taea taua mahi e te Kawanatanga ki te kore e whakaaetia mai e te Whare. Ka nui te pouri o toku ngakau mo te roa o enei tautohetohe e kawea ana, a i mahara au kua tae tenei ki te wa e kore ai e kaha te tangata ki te tu ake ka korero kua wehe tetahi taha o te iwi Maori o tenei koroni i a ratou, penei me Mahuta me tona iwi kua wehe nei i a ratou. I mahara au kua taka te wa e whakawhirinaki ai ratou ki runga ki te Paremete o tenei koroni hei hoatu i te mea tika. Me whakamutu e au aku kupu i konei kei roa i au tenei take e korerotia nei e tatou. Otira, kua whakaurua e au he Pire ki te Whare i tenei tuunga o te Paremete hei whakatikatika i te Ture mo nga Whenua Maori; a kia tae ki tona korerotauga tuarua, hei reira tatou whakapau ai i a tatou korero mo nga mea katoa e pa ana ki te iwi Maori.

Ka mutu nga korero a te Minita mo nga Mea Maori, haere tonu te korero a weherua noa a awatea noa. No te waru karaka i te ata, i te rahoroi, katahi ano ka hiki te Whare.

Paraire, te 20 o Hepetema, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mahi, ka mutu era ka tae ki nga patai, ka roa nga patai a nga mema Pakeha e haere ana, ka tae ki te patai a te mema Maori mo te Tai Rawhiti mo—

Nga Ripoata a Te Komiti Mo Nga Mea Maori.

Wi Pere (mema Maori mo te Tai Rawhiti).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mo a hea hanga ai he Ture hei whakatutuki i nga ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga mo nga pitihana a nga tangata kua ripoatia paitia e taua Komiti i roto i nga tau e rima kua hori ake nei? I roto i enei tau e rima kaore ano i whakaurua be Pire ki tenei Whare hei whakatutuki i nga ripoata a te Komiti mo nga mea Maori mo runga i nga pitihana a nga Maori e ripoatia paitia ana e taua Komiti. Kaati, ko nga mema Maori i tenei Whare e tohea tonutia ana i ia wiki i ia ra e nga kai-pitihana Maori i nga wahi katoa o te Motu nei, he tonu kia kaha ta ratou akiaki atu ki te Kawanatanga kia whakatutukitia nga ripoata a te Komiti e tautoko ana i a ratou pitibana. A i oku

haerenga ki te Minita Maori mo etahi o aua pitihana, ka ki mai taua Minita ki ahau me baere ahau ki a Te Heretini, te upoko o tetahi o nga tari a te Kawanatanga, ka haere au ka tae atu ki taua tangata, heoi ano tana whakahoki mai "taihoa, taihoa; me titiro e tatou; a waiho mo tera tau," me era atu korero. Ka tae atu ki tetahi tau, pera ano te kupu mai, "Taihoa, taihoa, me titiro." Ka tae atu ana ahau ki taua tangata, kaore rawa e ngawari mai ana tona ahua, kaore rawa e rite ana ki taku i mahara ai hei mahi man a ki au, heoi ano ka omaoma haere, ka tupekepeke haere, me te ruru i tona pane, a kaore noa iho he painga ki ahau o te haere atu ki a ia. Kaati, i runga i tena tu mahi ana kua mohio ahau i naianei kei runga noa atu te mana o taua tangata i to te Pirimia raua ko te Minita Maori. Na, he maha noa atu aua ripoata e tino tika ana kia whakaotia, ki taku nei me hanga rawa he Pire motuhake mo aua take, ma te Whare e whiriwhiri ko e hea o aua mea e whakaoli i tenei tau, ko e hea e waiho mo tetahi atu tau, ko e hea mo to muri atu tau, kia oti katoa ai aua mea. Ki te kore hoki te mema nana i kokiri te pitihana mo te taha ki aua tangata nana nei ia i pooti mai ki tenei Whare e tohe kia whakatutukitia te ripoata a te Komiti mo runga i taua pitihana, a ki te taka taua mema i tona nohoanga i tenei Whare ka uru mai he mema hou, e kore rawa te mema hou e pena rawa te kaha ki te kawea i taua take me te mema tawhito nana nei i kokiri taua pitihana. Mo te taha ki nga ripoata e kawea mai ana e te Komiti mo nga Mea Maori, tautoko i nga pitihana a nga tangata, ki taku nei titiro heoi kau nga mea o aua ripoata e whakatutukitia ana ko a te Kawanatanga anake i pai ai, ko era anake nga mea e whakaurua ana ki te "Pire Horoi." Ko te nuinga o aua ripoata e waiho noa iho ana kia takoto, kaore e whakamanaia ana. Koia ahau i tino tono atu ai ki te Kawanatanga kia hanga he Ture i tenei tuunga o te Paremete hei whakaoti i aua take. Kei te kino rawa atu te whakama i roto i ahau, i ahau e tu atu nei mo tenei tu ahua, ahakoa taku kaha ki te tohe, kaore ano i mana mai aku tono. Na i runga i tena ahua e tirohia kinotia mai ana nga mema Maori e o ratou iwi. Engari e hara ano hoki i nga mema Maori te he, no te Kawanatanga ke te he. No te Kawanatanga te he, nana i whakatu i taua tangata i a Te Heretini hei upoko whakahaere i enei ahua take.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—Ka korero atu ahau ki te mema honore kei te hangaia he Pire i naianei hei whakatutuki i nga ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori me era atu Komiti. Me whakaae ano te mema honore he maha ano nga whakamatauranga a te Kawanatanga ki te paahi i tetahi "Pire Horoi" (Special Powers and Contracts) hei whakatutuki i nga ripoata a nga Komiti, engari na nga mema o tera taha i whakararuraru.

Etahi Memu. Honore.—Kaore.

Timi Kara (Mr. Carroll).—Na etahi ra o nga mema o tera taha i tawari taua Pire i era whakaurunga mai. Kaati, e mea ana ahau ki te whakauru ano i taua Pire ki te Whare, me te apiti atu ano i etahi rarangi ki taua Pire hei whakaotiti i etahi ripoata a nga Komiti i whakaputa ai i muri mai o te urunga o taua Pire. Kua kiiia mai ki ahau—me taku mahara, ae, e pai ana taua kupu—me hua he ingoa hou mo taua Pire ko te "Maori Special Powers and Contracts Pire," a me whakawhaiti ona tikanga ki nga take Maori anake. Engari me tone atu ahau ki te mema honore kia ahua tika ano tana weiu kupu whakahe mo te Kawanatanga. Kaore ano hoki te Kawanatanga i whakapohehe i tinihanga ranei i te mema honore. E hara i te mea no te Kawanatanga te he, pera me tana i korero nei. Kei te mohio pea te mema honore he maha nga pitihana e ripoatatia paitia ana e nga Komiti Whiriwhiri o te Whare, a no te taenga ki te uiuinga kitea ana kaore kau he tuunga waewae, kaore he take tika e whakaarohia ai. He roa te taima e pau ana i te whakahaerenga i aua uiuinga kia kitea ai te mea tika. Ko te mahi e utaina ana ki runga ki a Te Heretini, te apiha a te Kawanatanga e tukua nei mana e uiui e rapu te tika me te he o aua take, e hara tana i te mahi mama. E tangohia ana ko ia mea kotahi o aua ripoata me te rapu me te uiui kia kitea te tika, a ko ena tu uiuinga he mahi whanui noa atu, e hoki raw a atu ana ki nga putaketanga mai o mua, ka mutu ka kawea mai ia mea kotahi o aua keehi ki te Kawanatanga mana to whiriwhiringa whakamutunga. Ko etahi o aua keehi he tino uaua rawa atu, a tau atu tau atu e wetewete ana ka matara ka takoto marama. Ka tono atu ahau ki te mema honore, whakarerea atu te whakahe, tahuri mai hei hoa mo te apiha a te Kawanatanga ki te whiriwhiri kia kitea ai te pone me te maramatanga, ara, nga keehi e tika ana kia whakaorangia e te ture. Tera ano etahi keehi me waiho i rahaki, tera ano etahi taihoa marire e ata uiui ano, engari ko nga mea katoa e taea e kitea ana te maramatanga, me whakaoti era i naianei. Ki taku mahara ka taea, e tatou te whakaae nga keehi e tika ana, kia whakaotia i tenei tau, ara, nga mea e tino tika ana. Ina kite to mema honore i te Pire, ki taku mohio e kore ia e whakahe ki te apiha a te Kawanatanga, ki a wai atu tangata renei, i te mea ka kite ia kua tino whakaarohia te taha ki a ia.

Wi Pere.—E koa ana ahau mo te kupu mai a te Minita kia haere atu ahau hei hoa mo Te Heretini ki te whiriwhiri i nga keehi hei whakaoti i naianei, notemea i runga i te ahua o te uiui a taua apiha e kore rawa e kitea e ia he maramatanga. Kaore hoki ia e patai ana ki nga Maori e paangia ana e aua take. Heoi ta taua tangata he uiui ano i nga tangata, a he kimi ano i runga i nga huarahi, kua oti ra te patai me te kimi e te Komiti. Ki taku me whakatu rawa he Komihana hei rapu i to ahua o enei take. Kaati, hei whakatutuki i to kupu a te Minita, ka tono atu ahau ki a ia mana e whakahau atu ki a Te Heretini kia ata whakaritea e ia he ra hei taenga atu moku ki a ia hei whiriwhiritanga ma maua i aua take. E mohio ana hoki te Minita he tangata mate ahau, e kore ahau e kaha ki te kopikopiko tonu ki nga tari Kawanatanga.

Nga Maori Whenua - Kore o Waikato.

Henare Kaihau (mema Maori mote Tai Hauauru).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea ka tahuri ratou, i tenei tuunga ano o to Paremete, (1) Ki te hanga ture whakarite whenua mo nga Maori whenua-kore o Waikato me era atu takiwa i te ripa ki raro o te motu nei; (2) ki to whakatu i tetahi Roiara Komihana hei uiui i taua take a te wa tuatahi tonu e taea ia; a (3) ki te wehewehe atu i etahi wahi o nga whenua Karauna e rite ana i roto i aua takiwa ka rahui ai hei hoatu ki nga Maori whenuakore? I mua atu i te tau 1863, he iwi nui te whenua nga iwi Maori o Waikato me era atu takiwa o te ripa ki raro; ki taku mohio kaore pea e he taku whakahua ki te ki atu ahau e tae ana pea ki waenganui o te rima mano tae atu ki te tekau mano eka whenua to nui o te paanga o ia tangata o ratou I aua ra. Engari koia tenei to take i mate ai, no te putanga o te whawhai ki Waikato i te tau 1863, ka murua aua whenua i runga i te raupatu. Kaati, he tino mate mui tena i pa ki runga ki nga Maori. Engari ko te he, kaore i mutu te muru whenua i raro i taua raupatu i nga whenua anake o nga tangata i mau patu i roto i taua whawhai. Ina hoki ko etahi wehenga o nga iwi Maori i noho kupapa, piripono ki a te Kuini i roto i taua whawhai, a murua ana ano nga whenua o aua tangata. He maha noa atu nga tono atu ki te Kawanatanga i ia tau i ia tau kia wehea atu he whenua mo aua tangata. Kua whakaaetia noatia mai ka whakahokia mai tetahi wha miriona rima miriona ranei eka whenua, engari tae mai ki naianei kaore ano he eka kotahi kia homai. No reira e hiahia ana ahau kia mohio ahau kei te pehea te whakaaro a tenei Kawanatanga mo runga mo te hiahia o era atu Kawanatanga kua puta nei a ratou kupu whakaae kia whakahokia mai aua whenua. Ki taku mohio i te mea kua korero mai te Pirimia raua ko te Minita Maori i mua ake nei kei te whakaaroaro ratou mo runga mo taua take kia whakahokia mai he whenua ki aua tangata, heoi ano taku kupu atu ki a raua me homai i naianei tonu kia kotahi miriona eka mo aua tangata. Kaore au e tumanako ana ka rite te whakaaro o tenei Kawanatanga ki te iwi Maori ki te whakaaro o nga Kawanatanga o mua atu mo runga mo nga whakahokinga whenua, a i te mea e mohiotia ana e kore pea tenei Kawanatanga e pera rawa te aroha mai, no reira ka whakahokia iho e au taku tono, ara, kaati i te kotahi miriona eka. Ki taku mohio kaore pea he take e whakaponu atu ai ahau tera e mana i te Kawanatanga taku tono, ahakoa kua whakahokia iho nei e au taku whakahua i nga eka. Otira, kua ki ake nei au, kua ahua whakaae mai te Pirimia raua ko te Minita Maori tera e whakaritea e raua tenei take, a i te mea e tatari ana ahau kia kite au i te whakatutukitanga o taua kupu, na reira ka hoatu e au tenei patai aku ki runga ki te Ota Pepa.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—He take nui rawa tenei kua homai nei e te mema honore. Mo runga mo tenei mea mo te Maori whenua-kore, kei te mohio te Kawanatanga e tika ana kia tau taua mate ki runga ki a ratou, ara, ma te Kawanatanga e whakarite he tikanga marama mo nga Maori whenua-kaore kaore nei o ratou orange. Ki taku whakaaro he mahi tika tera ma nga Kawanatanga katoa. E kore ahau e korero ki te mema honore i naianei mo te tika me te he ranei o te raupatutanga o nga whenua o tona iwi; no nga ra o mua tena raupatu. Na nga Kawanatanga o mua, i kii nei e te mema honore he nui atu to ratou nei aroha i to tenei Kawanatanga, na aua Kawanatanga tonu i muru aua whenua; a, ahakoa he take tika ano pea nga take i murua ai e ratou, engari kaore ahau e mohio ana he aha te take kia puta he kupu whakapai ma te mema honore mo aua kawanatanga nana taua mahi. He tika pea, na aua tangata i raupatutia nei o ratou whenua te take o te whawhai, e hara ranei i a ratou, otira e mohiotia ana i tino kaha rawa te raruraru me te mate o te motu katoa i runga i taua whawhai. He pono te kupu a te mema honore i ki nei, kaore i mutu i o nga tangata anake i mau patu i roto i taua pakanga nga whenua i murua, engari i murua ano hoki nga whenua o etahi o nga tangata i noho kupapa, kaore nei i uru ki te whawhai. Kaati, ki taku mohio ko enei ke nga tangata e tika ana kiiia kia he mate nui to ratou. Engari e hara i te mea ko nga Maori anake o te takiwa pooti o te mema honore nga mea i peratia, notemea kei nga wahi katoa puta noa i te koroni, e noho ana etahi iwi i mate pena i runga i te murunga hetanga o o ratou whenua i runga i te raupatu. He mahi tika tera te whakahoki whenua ma nga Kawanatanga o mua, notemea na ratou i muru aua whenua i nga Maori; a, ka hia ra nga whenua kua whakahokia e ratou? Ma te mema honore pea e korero mai. Otira, kaore pea i rahi, ina hoki te nui o te tono a te mema honore e tono nei, e ki nei ia kua e hoki iho i te hawhe miriona eka nga eka e whakahokia hei whakaora i te mate o ona iwi. E hara i tenei Kawanatanga nga he o mua, ara, nga he i mahia e o mua atu Kawanatanga. Heoi ano te mahi tika ma tenei Kawanatanga i naianei he rapu i te ahua o nga mate o te iwi Maori, me te kimi huarahi e taea ai e ratou te whakaora. Mehemea ka kitea e mate ana nga Maori i te kore whenua, ma te Kawanatanga e rapu te ritenga e taea ai ratou te whakawhiwhi ki te whenua. Kei te whakaorangia hoki e te Kawanatanga i naianei nga Maori rawakore i nga wahi katoa o te koroni. Nuku ke atu nga Maori e atawhaitia ana e te Kawanatanga i roto i te takiwa o te mema honore i o era atu takiwa o te koroni. He maha ke atu nga mea e awhinatia ana ki te moni o roto i te Civil List, me nga mea e whiwhi ana i te penihana kaumatua i roto i te takiwa pootitanga o te mema honore i o era atu takiwa katoa o te koroni nei. Kua hira ake nga whakaarohanga pai a tenei Kawanatanga mo te takiwa o te mema honore. Mo te taha ki nga Maori whenua-kore, me matua kimi e te Kawanatanga kia mohiotia ai te aronga, kia kitea ai nga mea e taea e ratou. E kore hoki e taea te hanga ko to te honore mema

takiwa anake e arohatia. Engari me titiro nga wahi katoa o te Motu o Aotearoa ina whakahaerea taua take. Me pera ano te ahua o nga tikanga i hanga mo nga Maori whenua-kore o Te Waipounamu. Ko Tiati Make te Komihana i whakaturia hei uiui i te ahua o nga Maori o tera motu. Ka mahia e ia tana ripoata, ka mutu, ka whakaturia e te Kawanatanga ko Te Mete, Tumuaki Kairuri i aua ra, hei hoa mona. Katahi ka wehea atu e raua tahi etahi poraka whenua, me te hanga rarangi ingoa o nga Maori whenua-kore e tika ana kia whakawhiwhia ki aua whenua. Ko te whakatautaunga haeretanga o ia wehewehenga pera kaore ano i ata oti noa, engari kia oti marire ka hanga he ture hei whakatutuki i aua mahi. Ka pera ano he tikanga mo te taha ki nga Maori e Aotearoa. Kia hiki te Whare ka whakaturia e te Kawanatanga he apiha hei uiui i nga kereeme me nga pitihana a nga Maori o Aotearoa, me te whakaputa ripoata hei whakaatu i to ratou ahua, me te tohutohu i nga tikanga e tika ana kia mahia hei whakaora i a ratou. Kia tae mai taua ripoata ki te Kawanatanga ka whakaarohia mehemea e tika ana kia wehea etahi poraka whenua e ahei ana hei whakarato i nga Maori whenua-kore ki te whenua. Ka mutu, ka hanga he Ture hei whakatutuki. E pouri ana ahau mo te korenga o te Kawanatanga e kaha ki te whakamana i naianei tonu i te hiahia o te mema honoree tonu nei kia rahuitia he whenua i naianei tonu ka tuku atu ai ki nga tangata o tona takiwa. Otira, ka whakahaere tika ano te Kawanatanga i runga i te whakaaro ki te ora mo te iwi Maori katoa, a ka kamakama ratou ki te rapu tikanga whakahaere. Kei runga kei te pukapuka o nga Ture e noho ana i naianei tetahi Ture Whakahaere Whenua Maori. Kaati, kia timata te mahi a taua Ture ka oti te taha ki nga tangata whenuakore te whakaoti pai i runga i ona huarahi, kaore e nui te raruraru kaore e nui te taumaha. Ka taea e taua Ture nga aronga katoa o taua ahua te mahi taea noatia tona mutunga; he hanga ture anake te mea e toe. Heoi ra, mehemea ka taea e te mema honore te pupuri tona ngakau kaikaa, a ka waiho i aua tikanga kia ata mahi pai ana i runga i o ratou huarahi, tena ia e kite ka ata whakatutukitia ano a matou kupu mo te taha ki nga Maori whenua-kore kia whakawhiwhia ki te whenua pera me nga kupu i whakapuakina ki te araro o nga huihuinga tangata.

Henare Kaihau.—Ka tu ake ahau ki te whakamarama. E hara i te mea e tonu atu ana ahau, ko nga Maori anake o Waikato e arohatia. E mea ana ahau kia whakaarohia mai nga Maori katoa i raupatutia o ratou whenua. E rereke ana te ahua o nga Maori whenua-kore o Aotearoa i nga Maori whenua-kore o Te Waipounamu. Ko nga whenua Maori katoa o Te Waipounamu he mea ata hoko marire, tena ko te nuinga o nga whenua i Aotearoa i murua noatia atu i runga i te raupatu, a ko taua muru kaore i mutu i nga whenua anake o te hunga i hapai patu ki te whawhai atu ki te Kawanatanga, engari i murua ano nga whenua o te hunga piripono, noho kupapa, i raro i taua raupatu. E tika ana kia ata whakaarohia taua ahua. Kaore rawa e tika kia rite tahi he tikanga mo nga Maori whenuakore o tenei motu ki nga iwi o Te Waipounamu.

Timi Kara (Mr. Carroll).—E hara tenei i te wa tika hei korerotanga mo tena ahua o te take nei. Kua whakautua e te Kawanatanga te patai, a ma ratou e ata whiriwhiri tetahi tikanga mo runga i tenei mea a taihoa ake nei.

Whare Nohoanga Mo Nga Maori I Te Parewha.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea kua whakaarohia e ratou te pitihana a nga Maori e noho ana i Te Parewha, i Rakiura, me Ruapuke, e inoi ana kia whakaorangia, kia whakahoutia te whare nohoanga o nga Maori i te Parewha, i te mea e nohoia tonutia ana taua whare i nga wa katoa e nga Maori e whakawhiti mai ana i Rakiura me era atu kainga i tera takiwa?

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—Kua whakaae te Kawanatanga kia whakaturia he whare nohoanga mo nga Maori ki taua takiwa, i te mea kua korerotia mai ko te whare tawhito e nohoia ana e ratou i taua whenua i nga ra o mua kua pakaru kua kore e pai hei nohoanga tangata. I muri i tera kua kite matou he nui rawa te utu o te tu ahua whare i whakaaetia e matou kia hanga i runga i te whakahua a nga tangata hanga whare. Kei te mohio ano te mema honore e tino nui ana nga moni e tangohia ana i roto i te Civil List i roto i enei tau e rua ka taha nei—i runga i nga aronga katoa kua whiwhi Te Waipounamu i tana wahi o aua moni—a e kore e tika kia makamakaia noatanga e matou. Kua kitea kaore e oti taua whare i te £250 i whakaaetia. Engari ki ta nga kai whakaara whare ka eke rawa ki te £400 te moni e oti ai.

Tame Parata. — Ka oti ra taua whare i te £200.

Timi Kara.—Kua whakaaetia ra e matou kia £250. Mehemea ka oti i enei moni ka pai noa atu matou ki te hoatu.

Nga Ripoata a Te Komiti Mo Nga Mea Maori.

Hen Are Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, Mehemea tera ranei e hanga e te Kawanatanga i tenei tuunga ano o te Paremete he rarangi ture hei whakamana i nga pitihana maha a nga Maori kua ripoatatia paitia nei e te Komiti mo nga Mea Maori i roto i enei tuunga Paremete e wha kua hori ake nei? E ahua rite tenu ana tenei patai ki te patai a te mema mo te Tai Rawhiti, i

rangona atu nei e au te whakahoki atu a te Minita; engari te tino tikanga o taku patai e ui ana mo etahi tino take whai tikanga nui rawa i whakahaerea e te Komiti mo nga Mea Maori, puta ana ta ratou ripoata tautoko i aua mea, otira kaore i whakaurua ki te "Pire Horoi" o tera tau. No reira ko te take o taku patai nei, he mea naku kia whakaurua he rarangi ki te Pire o tenei tau nei whakaoti i aua take. Me tohu atu e au nga ingoa o nga poraka e whakaaro ana ahau, ko Hopuhopu, ko Te Kohanga, me Moeawha, kei nga ringaringa o te Haahi Mihinare aua poraka e pupuri ana i naiane, a e ki atu ana ahau ki te Kawanatanga tera aua poraka e tau hei huarahi e taea ai te whakarite nga hiahia o nga Maori whenua-kore. Ko aua poraka toru he mea ata hoatu na nga Maori hei awhina i tetahi tikanga motuhake—ara, he kura ako matauranga mo nga Maori nana nei i tuku aua whenua; a e noho nei kaore ano i mana i te Haahi tetahi mea kotahi o nga take i tukuna ai. I te whakahaerenga o taua take i te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori kite ana taua Komiti me ripoata atu e ia kia whaka hokia mai aua whenua e aua ropu Haahi ki nga uri e ora nei o nga Maori nana i tuku. A ka noho tumanako atu ahau kia whakatakotoria mai he ture i tenei tuunga ano o te Paremete hei whakaoti tika i aua mea.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—Ka pena ano taku whakahoki mo tenei patai me taku whakautu i te patai a te mema mo te Tai Rawkiti. Engari mo runga mo te korero hou kua whakaaturia mai e te mema honore mo nga whenua i tukuna ki nga ropu Haahi hei awhina i nga tikanga ako tamariki, e hara te Special Powers and Contracts Bill, e karangatia nei ko te "Pire Horoi," i te pire tika hei urunga atu mo ena take.

Haere tonu nga mahi a te Whare i etahi atu mea.

No te waru meneti te paahitanga o te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 2 o Oketopa, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute - Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Whenua Rahui Mo Ngatikuia.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita o nga Whenua, Mehemea kua oti ranei nga motu ririki e rua, kei waenganui o Rangitoto me te tuawhenua e tu ana te wehe atu hei rahui mo nga Maori o Ngati-Kuia hapu, hei whenua mahinga ika mahinga tiitii, hei whakarite i te kupu whakaae a te Tari o nga Whenua kia peratia aua moutere? Ko te take o tenei patai he pitihana i tukua mai ki te Whare Ngati-Kuia me era atu iwi Maori o tera takiwa o Te Waipounamu mo runga i taua mea. Kei roto i taua pitihana e whakaatu ana he hiinga ika, he mahinga karaka, he mahinga tiitii, aua moutere na aua Maori o namata mai ra ano, no reira e tono ana ratou kia rahuitia mo nga Maori aua motu e te Karauna. I muri nei ka tukuna atu taua take ki te Hekeretari mo nga Whenua o te Karauna, puta ana tana kupu, ae, e whakaaro ana te Kawanatanga kia rahuitia aua motu mo nga Maori, koia ahau ka tono atu nei kia whakaaturia mai mo a hea ka whakamanaia e te Kawanatanga taua kupu whakaae.

Te Takana (Mr. Duncan, Minita mo nga Whenua).—Ko te kupu whakahoki mai a te Hekeretari o nga Whenua e penei ana, ae, i puta he kupu whakaae kia puritia aua moutere mo nga Maori o Ngati-Kuia. Engari ko era atu tangata o taua takiwa o te koroni e hiahia ana kia rahuitia aua motu mo nga taru Maori, me nga manu Maori, me ana mea ataahua, kua hei riro anake i nga Maori, notemea ki ta ratou mahara tera pea e whakangaromia e nga Maori nga mea pai o aua wahi ataahua.

Tama Parata.—Kaore rawa nga Maori i te hiahia ki te whakakino i nga mea whakaataahua i aua moutere mehemea ka wehea mo ratou aua whenua. Heoi ano ta nga Maori e mea ana kia mana ratou ki te haere ki reira ki te mahi ika, ki te mahi tiitii, me era tu ahua mahi.

Te Takana (Mr. Duncan).—Heoi te wehi o te Tari nei, kei tahuna nga ngaherehere e nga Maori ki te ahi, me era atu mahi whakakino, engari e hara i te mea e hiahia ana ratou ki te atete atu i nga Maori kia kua rawa e tae ki reira. Ka whai mana noa atu nga Maori ki te haere ki aua moutere, pera ano me nga Pakeha.

Tame Parata.—Ka kahititia ranei e te Kawanatanga he kupu whakaatu i te whakamananga o nga Maori kia haere ki reira.

Te Takana (Mr. Duncan).—Ae, e pai ana kia penatia.

Taite, te 3 o Oketopa, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tono nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea nga motini me nga patai, a ka tae ki te patai mo—

Taieri Kainga Maori.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita o nga Whenua, Mehemea ranei ka whakahaua e ia kia whakahaerea he tikanga e taea ai te Panuitanga i whakaputaina nei i raro i te ringa o te Kawana i te 23 o nga ra o Maehe, 1901, a i panuitia nei ki roto ki te *Kahiti o Niu Tireni* No. te 31, o te 28 o nga ra o Maehe, 1901, wharangi 779, te whakatikatika mo runga mo etahi piihi whenua e rua tahi e whakahuatia ana i roto i te kupu apiti ki taua Panuitanga—ara, (1) mo runga mo Tekiona 84, Poraka VI., Takiwa Ruri o Maungatua, Otakou, tona nui 4 eka 2 paati; me (2) mo Tatawai Roto, Otakou, tona nui 121 eka—kia tukua rawatia atu, kia whakamanaai rawatia atu aua wahi whenua e rua ki nga tangata Maori e noho ana i Taieri Kainga Maori?

Te Takana (Mr. Duncan, Minita mo nga Whenua).—Ko te wha eka i korerotia nei e te mema honore i wehea mo nga Maori Ko te Roto i wehea hei mahinga ika, engari kaore i tino kiia ka whakamotuhaketia ki nga Maori anake. Ko te ritenga o taua rahui ka taea te whakatuturu i runga i te whakaputanga o tetahi Panuitanga e ki ana kua rahuitia mo nga Maori e noho ana i Taieri Kainga Maori. Ka taea te peratia i raro i "Te Ture Rahui mo te Katoa, 1881." E hiahia ana ahau hia kerero mai te mema honore mehemea e tino whai tikanga ana kia whakawhaititia taua rahui ki nga Maori anake.

Tame Parata.—Ki taku mohio kaore pea he whakahe mo te haerenga o era atu tangata ki reira, engari kua puta he whakahe mo te haerenga o nga Maori ki taua wahi.

Te Takana (Mr. Duncan).—Maku e whakahau kia whakamutua aua whakahe, kia haere noa atu ai nga Maori ki reira mahi ika ai i nga wa katoa e pai ana ratou ki te haere.

Paraire, te 4 o Oketopa, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea ko nga motini.

Nga Whenua Maori.

I runga i te motini a Hen are Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru) whakahaua ana, Kia whakatakotoria ki te aroaro o tenei Whare tetahi ritaana hei whakaatu,—(1) I te maha, ina huihuia katoatia, o nga eka whenua e toe ana ki nga iwi Maori i roto i te Motu o Aotearoa, me te ata wehewehe i nga whenua papatupu, me nga whenua e puritia ana i raro i nga ahua taitara katoa, ahakoa pehea te ahua; (2) i te maha o nga eka o nga whenua Maori (a) i roto i ia takiwa Kaunihera motuhake i whakaturia i raro i "Te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori, 1900," (b) i roto i tera wahi o te Motu o Aotearoa kaore nei ano i oti te whakatu ona takiwa Kaunihera i raro i taua Ture, (c) i roto i nga rohe e whakahuatia ana i roto i "Te Ture Rahui Maori o te Takiwa o te Urewera, 1896," me ona Ture whakatikatika, (d) "Te Ture Ngawha, 1881," me ona Ture whakatikatika, (e) "Te Ture Rahui o te Tai Hauauru, 1892," me ona Ture whakatikatika; (3) te nui o te wariu, ina huihuia katoatia, i whakanohoia e te Karauna ki runga ki aua whenua, me te maha o nga Maori, ina huihuia katoatia, e noho ana i roto i ia takiwa kotahi o aua takiwa kua korerotia ake nei. A ko taua ritaana me takoto ki runga ki te teepu o tenei Whare i mua o te haerenga o nga whai - korero ina panuitia tuaruatia te Pire whakatikatika i te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori, 1900.

No te mutunga o etahi atu motini, ka whakahaerea ko nga patai, ka roa aua mea e haere ana ka tae ki te patai a Heke mo te—

Whakatuunga Mema Mo Te Whare Kaunihera.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea, a te wa e whiriwhiria ai e ratou he mema hou mo te Whare Kaunihera, ka ata whakaarohia ranei e ratou te tika o Tamati Waaka Nene, kua mate, kia whai maharatia e te koroni, ka whakatu ai i tetahi o nga mokopuna a taua rangatira hei mema mo taua Whare Kaunihera? I roto i nga tau tata kua hori ake nei heoi ano nga Maori e whakatuungia ana hei mema mo te Whare Kaunihera mo te motu o Aotearoa no nga iwi anake o te Tai Rawhiti me te Tai Hauauru. Ko Meiha Ropata to te Tai Rawhiti, a i muri i a ia ko Mokena Kohere i mate nei, no te Tai Rawhiti ano; no reira ki taku mohio kua tae tenei ki te wa tika, mehemea e mahara ana te Kawanatanga kia whakatuungia ano he mema mo te Whare Kaunihera, kia whakaarohia e ratou te taha ki te takiwa Maori o te Tai Tokerau, a me tino whai mahara ratou ki nga uri o Tamati Waaka Nene, ara, ki taku whakaaro, me kowhiri he mema pera i roto i nga uri e ora nei o taua rangatira. He tino tangata totika etahi o taua whanau, a he mahi

tika rawa kia whakaturia e te Kawanatanga tetahi o aua tangata hei mema mo te Whare Kaunihera.

Te Hetana (Mr. Seddon, Pirimia).—

E pouri ana ahau mo te korero a te mema honore e ki nei e whai kereeme ana nga whanaunga o taua rangatira i mate nei, i tika ai kia ata whakaarohia ratou, notemea mo te taha ki to tatou Whare Kaunihera, e kore rawa e taea te whakaaro atu ki nga mana tuku iho i runga i te momo, ahakoa he Pakeha he Maori ranei. A mo te taha ki tenei whanau e korerotia nei he ahua matara noa atu te whanaungatanga —ehara hoki i te mokopuna ake nana, engari he mokopuna-iramutu. Tenei ke te mea e whakaaetia ana e te Kawanatanga; e tika ana kia whakaturia etahi atu mangai ano mo te iwi Maori mo roto i te Whare Kaunihera, a kia tae ki te whiriwhiringa o taua take ka mahara ano matou kia whanui noa atu te kowhiriwhiri kia ahei ai he mangai mo ia wahi o te koroni, a hei nga tangata totika o te iwi Maori nga tangata e karangatia, kia totika ai he mema mo ratou ki roto i te Kaunihera.

Hone Heke.—E hara i te mea hei whakangawari i te whakaaro o te Kawanatanga i hapai ai ahau i taua whanau. Heoi he mahara e whai take ana taua whanau ki taua nohoanga.

Whare Nohoanga Mo Nga Maori.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mehemea ka whakahaua e ia kia whakahoutia te whare nohoanga o nga Maori i Waipapa, Akarana, ara, me whiriwhiri me whakariterite raua ko te Kai-tiaki o te Katoa kia wahia te whare kei reira e tu ana i naiane, kia hanga he whare pai atu ki taua wahi, kia whakatikaia tona ahua hei tiaki i te ora o nga tangata e noho ana i roto i taua whare?

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—He patai tika te patai a te mema honore. Kua uia e au tenei take kt te Kai-tiaki o te Katoa, kua kite ahau ko taua whare Maori i Akarana e awhinatia ana ki nga moni reti e puta mai ana i etahi rahui kei Akarana me Onehunga e takoto ana, ko te huihuinga o aua moni reti e tae ana ki te £194 15s. Ko nga moni e pau ana i te tiakanga i taua whare Maori kaore e neke atu ana i te £30, no reira he ahua nui ano nga moni kei te toe ki te kaute o taua whare Maori. E whakaae ana te Kai-tiaki o te Katoa kua tawhitotia, kua kino, te whare e tu mai nei i reira i naiane, a e tika ana kia whakaarahia he whare hou. Ki taku whakaaro e tino tika ana kia tu he whare nui he whare totika ki Akarana hei painga hei nohanga mo nga iwi Maori e haereere ana ki reira. Ka peratia ano hoki he tikanga mo Niu Paremata, notemea ko nga Maori e haere atu ana e hoki mai ana ranei i nga whenua o raro, a e tika ana ma Taranaki te huarahi, he uaua rawa ka whiwhi ai i te nohoanga i nga hotera o Taranaki. He aha ranei te take, engari kaore rawa nga tangata hotera o reira e hoatu ruma moenga ki te Maori, ahakoa mo te po kotahi anake, no reira raruraru atu nga Maori i te rapunga wahi hei nohoanga hei moenga mo ratou ki reira. Otira e koa ana aua tangata hotera ki te tango i nga moni a nga Maori i runga i te hoko waipiro ki a ratou a kii noa nga puku i nga waipiro kikino, engari ka tono nga Maori kia hoatu he ruma moenga he kai ranei e kore rawa e hoatu. Kaati, he mate tera e tika ana kia ata tirohia, notemea kaore rawa e tika kia waihotia nga tikanga pera, whakahaweia iwi, kia mana ana i tenei koroni. Kei te mohio ano ahau he rereke etahi Maori, he rereke etahi; engari i te mea ko tenei mahi whakahaweia e whakahaweia ana ki te iwi Maori katoa katoa, no reira ka whakahe hoki ahau ki taua mahi. No reira ka whakaarahia e te Kawanatanga he whare nohoanga mo nga Maori ki Niu Paremata. I runga i te whakahuatanga o te utu i tukua mai ki a matou, ki ta matou titiro ka ora noa atu taua whare i a ia ano, kaore he taumahatanga e eke ki runga ki te koroni.

Hone Heke. — Ka whakahaere tikanga ano ranei te Kawanatanga mo te Whare Maori i Onehunga.

Timi Kara (Mr. Carroll).—Ae.

Hohaia Patuone.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea ka whakaarahia ranei e ratou he pou kohatu tohu whakamaharatanga mo te urupa o Hohaia Patuone, i te mea ko taua kaumatua he tino rangatira no tona takiwa, he iramutu hoki na Tamati Waaka Nene.

Timi Kara (Mr. Carroll. Minita mo nga Mea Maori).—Kua tuku patai ahau mo runga mo tenei take, engari ko nga whakautu kaore ano i tae mai ki ahau. Otira i runga i te ritenga whanui ko te hiahia o te Kawanatanga he whakahonore i nga ingoa o nga tupapaku nunui, rangatira, o te iwi Maori puta noa i nga wahi katoa o te koroni, e pa nui ana o ratou ingoa ki nga korero tawhito o te koroni. Kei te mohio ahau ki te whanau o tenei tupapaku e patairia nei, engari kaore au i te mohio ko tenei ranei tetahi o nga tangata i uru nui atu ki nga mahi o aua ra. Ki taku mohio kua whakaturia pea e matou he pou kohatu mo tona matua. Kaati, ka whakaarohia e te Kawanatanga tenei take, a mehema ka kitea e ratou kaore ano i ata tutuki tika he whakahonoretanga mo taua whanau, katahi ka whakaturia te pou kohatu e tona nei e te mema honore.

Whakangawaritanga Tikiti Reriwe Mo Nga Maori.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, I te mea he maha rawa nga taumahatanga me nga here kua utaina e te Kawanatanga ki runga ki nga whenua Maori i te motu o Aotearoa, kua tino kore rawa e taea e nga Maori no ratou nga whenua te tuku aua whenua ki te riihi ki tetahi atu tikanga ranei e hua mai ai he painga ki a ratou i runga i o ratou whenua. No reira ka whakaae ranei te Kawanatanga kia eke aua Maori ki runga ki nga reriwe katoa o te motu o Aotearoa mo te hawhe-tikiti?

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—Kaore ahau i te ata mohio, otira tena pea e whakaaro ana te mema honore, kua tata te ra o te pooti a e whakaatu ana ia i tona hiahia kia whiwhi ia i tetahi mea ataahua hei whakatakoto atu mana ki te aroaro o ana iwi pooti. Kaati, mo te wahi tuatahi o tana patai, kei te tino whakahe ahau ki tena, ko te take, kaore rawa tera i te tika. Ahakoa kua whakanohia e te Kawanatanga he here ki runga ki nga whenua Maori o Aotearoa kia kore ai e mana nga whakahaerenga hoko, mokete, tuku, riihi ranei, ki te kore e matua ata tiroirohia, engari e hara i te mea kua araitia e te Kawanatanga kia kua rawa e whakahaerea etahi mea pera ki runga ki nga whenua Maori. Mehemea e whakahengia ana te ahua o nga ture e pa ana ki nga whenua Maori i naianei, kaati, na te mema honore ano hoki tetahi, e hara i te mea no etahi tangata anake te he. Otira me ki atu ahau ki te mema honore, e mama ai te whakatutuki o ona hiahia mo nga tuku whenua Maori me paahi e tatou i tenei tuunga ano o te Paremete te Pire e noho nei i runga i te Ota Pepa. Ka tonono atu ahau ki te mema honore kia tautokona mai ahau e ia i runga i taua Pire, a e mohio ana ahau kaore ia e kore te awhina i ahau mo taua mea, notemea ko ia ano hoki tetahi e hiahia ana kia whakangawaritia he huarahi e taea ai te tuku o nga whenua Maori. Engari ko tana hapainga i tenei take hei tononga mana kia whakaaetia nga Maori kia haereere i runga i nga reriwe o te koroni mo te hawhe tikiti, kaore i te ata marama i au tena. Me tonono atu pea te mema honore i tana tonono ki taku hoa ki te Minita o nga Reriwe; engari tenei taku tohutohu atu ki a ia, ki te pera ia, me matua rapu e ia etahi take kaha atu i enei e noho nei i roto i tenei patai ana.

Pire Mo Nga Oha Taonga Maori o Namata.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—He Pire tenei e tonono ana e etahi tangata e whai whakaaro ana ki nga taonga Maori o namata, a he oranga ngakau te kitenga iho i te tokomaha o nga tangata o te koroni e ngakau nui ana ki tenei Pire. I taku tirohanga i nga pukapuka takotoranga korero o nga whenua mo runga mo nga whare (museums) e whakaturia ana hei wahi e tiakina ai nga oha taonga me nga korero o namata o aua whenua, kaore i nui nga tauira i kitea e au e hangai ana mo tenei koroni. Te tino aronga i kitea e au hei tauira mo tatou kei roto i nga ripoata a Lord Cromer ki te Kawanatanga o Ingarangi mo runga mo nga oha taonga o Ihipa; i tuhia aua ripoata e taua tangata i nga tau 1897 me 1898. A kei roto i taua ripoata e mau ana nga korero whakaatu i te ngakaunui o tera whenua. o Ihipa, ki te hanga whare (museums) hei takotoranga, hei tiakitanga i nga oha taonga me nga pukapuka korero o namata o nga iwi o tera whenua. A he nui nga moni e whakapana ana e taua iwi i runga i taua mahi. Kua paahitia e te iwi o taua whenua he ture hei pupuri i aua taonga ki reira kei riro ki nga whenua ke. Ko taua ture e pa tahi ana ki nga Pakeha me nga toi-whenua o Ihipa; a riro ai ma te Katimauta o reira e whakahaere taua ture, e arai, kei hariharia ki nga whenua ke aua oha taonga me aua pukapuka o namata. Ara, ki te haere te tangata ki Ihipa ki te hoko taonga pera hei hari mana ki tetahi atu whenua, penei me nga oha Maori e hariharia atu nei i tenei koroni, ka kite ia e kore e taea e ia, i te mea ka araia ia e te ture o tera whenua. Na, e te Pika, e whai ana matou, te Kawanatanga, kia rite ki ta taua whenua he ture mo tatou, hei whakarite i te hiahia o te iwi puta noa i te koroni nei, hei tiaki i aua tu taonga kia mau ai ki tenei koroni. Kei te whakapai te koroni katoa ki tenei tikanga, a hei whakatutuki i taua tikanga te Pire nei. Na, ka whakawhetai atu ahau ki nga tangata o te koroni nana i tautoko tenei whakaaro, ara, ki a Te Mete (Percy Smith), ki a Te Hamutana (Mr. Hamilton), me etahi atu tangata matau. Ki toku whakaaro me whakaara e tatou tetahi whare (museum) mo te koroni, ki Poneke nei tu ai, i te mea ko konei te taone e tu waenganui ana i te koroni nei, a i te mea hoki ko konei te tuunga o te Paremete. Ko te tuunga pai mo taua whare ko te pito ki tua o te Whare Paremete nei, ara, ko te papa purei i tua o nga whare nei. Kaore he painga o tenei Pire kia paahitia ki te kore hoki he whare hei whawhaotanga. hei tiakanga i aua oha taonga me era atu mea pera. Na reira, ki taku whakaaro me hanga e te koroni tetahi whare totika, whare nui, whare kohatu, kia kore ai e pau i te ahi hei tuunga mo aua mea. Me whawhao ki reira nga oha taonga Maori katoa e taea ana te kohikohi, nga mahi whakairo o namata o era whakatupuranga. Ki taku mohio ka tautoko nga Maori i tenei mahi a ka homai i a ratou nei oha taonga hei whakaki i taua whare, hei wahi e takoto ai aua mea, ara, nga oha kaore rawa nei e hokona e ratou. Me whakarite etahi ruma i roto i taua whare hei takotoranga mo nga oha raonga a nga whanau rangatira o te Maori. Na ko tetahi mahi ano, me whakarite etahi tangata tohunga ki taua tu mahi, hei kohikohi i roto i ia takiwa i nga mea e tika ana hei wha whao ki taua whare; a ahakoa kua mahue atu nga ra tika mo tenei mahi, otira ki te mohio te whakahaere he nui ano nga oha taonga e whakaemia ki reira. Na ko tetahi taha e taua whare me whakarite hei tuunga mo nga pukapuka o nga korero e pa ana ki te iwi Maori, me nga whakaahua me era atu mea huhua noa iho, hei whakaatu i nga ahua katoa o te iwi Maori o mua, ara, i ana tikanga, i ana kai, i ona pueru, i ana mea ahu i te whenua, patu kai mana, patu tangata; i ana toki hahau waka, whakairo whare me

era atu mea katoa. Ko te Pire nei e mea ana me arai te hokohoko o aua tu mea kei haria atu ki nga whenua i waho atu o te koroni i te mea he nui o aua mea e riro ana i nga turihi whai moni e tae mai nei ki tenei motu. Ko tetahi rarangi o te Pire e mea ana me riro i te Kawanatanga te mana tuatahi ki te hoko i nga oha taonga a te Maori. Me matua hoatu aua tu mea ma te Kawanatanga e hoko, ki te kore ia e hoko, heoi, katahi ka watea te tangata nana nga oha taonga ki te hari atu i aua mea ki te Pakehu noa iho hoko atu ai. Tena pea etahi mema honore e mahara e uaua rawa ana te Pire, kei pa he mate ki etahi mahi kei etahi wahi o te koroni nei. Ina hoki kei Akarana etahi Pakeha kohikohi i nga taonga Maori hei hokohoko, otira kaore te Kawanatanga e mea ana kia pa he mate ki aua tu tangata. Ma nga mema honore e tirotiro nga wahi uaua o te Pire, a ma tatou tahi e whakatikatika. Heoi ta te Kawanatanga he whakatakoto tikanga e whakawhiwhia ai te koroni ki nga oha taonga a te Maori hei whawhao ki roto ki tetahi whare (museum) hei painga mo nga iwi e rua, hei pupuri i aua tu mea ki tenei koroni. Kei te mea te Kawanatanga me ata hoko ano e ia aua tu taonga ki te moni ina hiahia te tangata nana ki te hoko, kia kore e pirangitia e te Kawanatanga te hoko katahi ka tika te hoko atu e te tangata nana nga oha taonga ki nga tangata ke atu, turihi ranei. E hara te Pire i te mea roa rawa, a ki taku mohio kua mene atu i au ona aronga katoa te korero atu ki a koutou. Heoi, ma nga mema honore e tautoko te Pire, e whakatikatika ona wahi e whakaarohia ana e uaua ana e takoto kino ana. E te Pika, ka motini ahau kia panuitia tuaruatia tenei Pire.

Ka mutu te korero a te Minita mo nga Mea Maori, he maha nga mema Pakeha i tu ki te korero mo te Pire, a he tautoko katoa i te Pire te aronga o a ratou korero. Kotahi tonu te mema Maori i whai-korero mo te Pire, ara, ko te mema mo Te Waipounamu, a tenei ana korero e whai ake nei:—

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu)—E te Pika, ki taku whakaaro e he ana te whakaurunga penei o tenei Pire ki te Whare nei e takahi ana pea i nga ture o te Whare ki taku mohio. Ina hoki kaore ano kia whakamaoritia Katahi tonu au ka kite i te Pire nei no te kawenga mai ki te Whare i tenei ahiahi. Otira e hara i te mea e hiahia ana ahau ki te tawari ki te whakararuraru ranei i te Pire kia kore ai e puta. Kei te whakapai atu ahau ki te Minita mo tana kawenga mai i te Pire penei te ahua—ta te mea ko te take o tenei Pire ki taku mahara he tiaki i nga oha Maori o namata apiti atu ki era atu ahua mea e pa ana ki nga korero o mua hei painga mo nga whakatupuranga i muri i a tatou. Engari tera ano tetahi tikanga kei roto i taua Pire e whakahe ana ahau. Ki taku titiro e whakaarohia ana kia hanga he tikanga e tukua ai ki te Karauna anake te mana hoko i aua tu mea, pera ano me te mana motuhake o te Karauna ki te hoko i nga whenua Maori. Ina hoki, ki to hiahia te Maori ki te hoko i tetahi taonga penei me enei e whakaaturia ake nei i roto i tenei Pire, me matua whakaari atu e ia ki te Kawanatanga i te tuatahi. A ahakoa iti rawa te utu i whakahuatia e te Kawanatanga mo aua mea, heoi ki te kaore e paingia taua utu e taua Maori kaore e tukuna kia hoko ke atu ia i ana taonga, ahakoa tera pea nga tangata ra waho e hiahia aua ki te hoko ino nga moni nui atu i ta te Kawanatanga i whakahua ai. Ka whanga tonu ahau kia whakakorea kia whakangawaritia ranei tera tikanga ina tae ki te Komititanga o te Pire. Engari, i runga i tona aronga nui, kei te tautoko ahau i tenei ahua o te Pire, ara, kia tiakina kia puritia nga taonga Maori o namata me nga mahi pai, mahi tohunga, a te Maori—e tata nei te ngaro atu, notemea he tokoiti nei nga tangata o te whakatupuranga kaumatua e ora nei e mohio ana ki nga mahi whakairo me era atu mahi tohuuga a te Maori o nga ra o mua. Eua tae mai te tono a Te Hamutana ki ahau kia tautoko ahau i tenei Pire, a e mohio ana ahau e tika ana kia tautokona e au i te mea ko tona tikanga he pupuri he tiaki i nga taonga Maori o namata. E te Pika, e pouri ana ahau ki te ki atu, kua ngaro te mohio o nga iwi Maori o Te Waipounamu ki nga mahi whakairo Maori o mua, notemea kua mate katoa te whakatupuranga kaumatua i mohio ki taua mahi. Engari kei te toe auo ki etahi o nga tangata o tenei whakatupuranga e ora nei o nga iwi Maori o Te Waipounamu etahi taonga, he oha no mua—he patu, me era atu taonga ingoa nui—e matenuitia ana e manaakitia ana e nga tangata no ratou aua taonga. Kei ahau nei etahi oha nui, na oku tupuna, e tae ana pea ki te ono whakatupuranga tangata i naianei, neke atu etahi. Ko etahi o aua taonga aku o namata, kua maha nga tanumanga ki te taha o tona ariki, i ia wa i ia wa, taki rima taki ono tanumanga o etahi. A. ka marama mai ano pea te Whare ki taku korero e ki atu nei ahau ahakoa pehea rawa te nui o te moni o te aha ranei e homai ki ahau mo aua mea, e kore rawa ahau e whakaae kia riro atu aua taonga i te tangata ke, a ka tino mate rawa atu ahau ka tino pouri ka tino mamae, mehemea ka ngaro atu aua oha i toku whanau ake, haunga ia ki te haria atu i te koroni, katahi ka he rawa. Otiia ka nui taku koa i taku kitenga ko tetahi tikanga o tenei Pire e arai ana kia kaua e haria atu i Niu Tireni nga taonga pera te ahua me taku kua korero ake nei. Na, e te Pika, nui rawa atu te whakapai o taku ngakau mo te kupu i whakapuakina e te mema honore mo Waitaki, te Hon. Meiha Tuari, e mea ana kia whakatikaia nga ingoa Maori o nga wahi e he nei te takoto o nga reta puta noa i Niu Tireni. Ki taku mahara kua ai tenei Pire hei whakaurunga i tetahi rarangi ki roto mo runga mo taua take. Ko ahau e mea ana e tino tika ana kia ata whakatikaia te takoto o nga reta o aua ingoa Maori, notemea mehemea e tika ana kia mau tonu aua ingoa he aha te whakatikaina ai nga reta kia hangai ai te whakahua ki runga ki te tuturu o te reo Maori. Ki taku mohio me hanga he rarangi ingoa kia poto katoa atu ki roto aua ingoa Maori e he nei i naianei te takoto o nga reta me te rarangi ingoa e whakaatu ana i nga whakatikatikanga ka whakairi ai ki roto ki te museum a te iwi, e tumanako atu nei toku ngakau e whakaarohia ana pea e te Kawanatanga kia whakaturia a tona wa hei whakatutuki i nga ritenga o tenei Pire e korerotia nei e

tatou. Mo te taha ki tetahi atu mea i whakamaharatia mai ki ahau e te mema honore mo nga takiwa i waho tata o Poneke, i puta te kupu a te mema honore whakahe mo te mahi a nga tangata nanakia e haere nei ki te takahi i nga urupa Maori tawhito, ki te rapu i nga taonga Maori o namata e maharatia ana kei roto i aua urupa tupapaku e tanu ana. Kei nga Motu e rua o Niu Tireni etahi ana tawhito, he maha rawa kei te Motu o Te Waipounamu, e waihotia ana hei urupa takotoranga tupapaku; a heoi ano nga tangata e pokanoa ana ki te takahi i aua urupa—he tino urupa tupapaku hoki aua ana—ko nga Pakeha; a ko ahau e mea ana me whakamutu rawa taua mahi a nga tangata haere mai ki Niu Tireni, a nga tangata tuturu ake ranei o kouei, e takahi nei i o matou urupa tupapaku tawhito. Kua rawa ratou e tukua kia haere ki runga ki aua wahi takahi ai i nga tapu o te iwi Maori. Kei te whakaaro ahau mo etahi ana nunui kei te takiwa ki Waiiau, kua tata nei te tae atu he reriwe ki reira. Kei te huarahi e haere ana ki Te Anau Moana, a ko ahau e mea aua ko nga mea whai tikanga katoa i tangohia i roto o aua tu ana e korero nei ahau, ara, oha tupuna, me era atu mea e whakaarohia nuitia ana, e pa ana ki nga korero o namata, me whakarite he takotoranga mo aua mea i roto i te museum a teiwi. A ka tono atu ahau ki te Kawanatanga me te Minita kei a ia tenei Pire e tiaki ana, kia takoto mai te rarangi moni apiti (Supplementary Estimates) ki te aroaro o te Whare me whakanoho e ia he moni ki runga hei whakatu i taua museum hei timatanga i tenei mahi a tatou. He ah a hoki te pai o te korero kau noa iho ki te kore tatou e hanga i tetahi tikauga marama hei whakatutuki i tenei whakaaro. E te Pika, ka tuarua ano ahau ki te ki ka nui taku koa me taku whakapai atu ki te Minita mo tana kawenga mai i tenei Pire hei tiaki i nga taonga o namata me era atu mea e pa ana ki nga korero tawhito o te iwi Maori Kaati, e te Pika, i korerotia e te mema honore mo Waitemata tetahi paki pai ki te Whare nei, e whakaatu ana i nga mahi a tetahi rangatira nui o mua, no nga iwi o te pito ki raro o tenei Motu; a i muri i a ia ka ta ko te mema honore mo Nepia ka korero hoki i tana paki pai ano mo te mahi whakamiharo a tetahi kaumatua toa o tona takiwa o te Motu o Aotearoa. Kaati, maku e hapai te rongo o Te Waipounamu; a hei kupu whakamutunga maku, me korero paki hoki ahau ki a tatou. Ka rima ka ono ranei whakatupuranga i naianei tera tetahi toa rongonui no Ngati-Mamoe, no ratou nei nga whenua i te takiwa ki Otakou. Te ingoa o taua toa ko Tarewai, he tino toa taua tangata, he nanakia, a i tetahi wa e haere noa ana taua tangata ko ia anake, te putanga ohoretanga o tetahi ope nui atu o te hoa riri ka whaia taua toa ka oma ia i te taha tika i te puaha o Otakou, e oma ana ki Pukekura Pa, i reira hoki ona hoa e noho iho ana e titiro iho ana ki a Tarewai e whaia ra e te hoariri, me te maranga o ratou reo i roto i te pa ki te karanga atu ki a Tarewai, kia kaha ki a ia, kia tere, kia tere; na wai a kua tata mai ki te pa, kua totoro mai nga ringa o nga mea o mua o te hoariri e whai mai ana ki te hopu i a Tarewai, ko te tarapeketanga o te tangata ra whakarunga, kua mau ki te peka rakau e tupu ana i te taha o te pari e tu iho ra te pa i runga, ka riro ma te whiu o taua peka rakau ra e whakakaha tona rere, a eke noa ia ki runga ki te tihi o te pari whiti rawa i te taiepa o te Pa, tatu rawa atu nga waewae ki te whenua kei waenganui o ona hoa i roto i te pa e tu ana, tu kau ana nga hoa riri i te one, hamama ake ai nga waha i te kaha o te whakamiharo me te whakatakariri. Na, i tetahi wa ano ka tinihangatia taua toa, ara, he mea mahi kohuru, ka mau ki roto ki tetahi pa e tata ana ki Makahoe, katahi ka pokea e nga hoariri ka riro ki te whenua ka tangohia te patu. Katahi, ka haea te puku ki te niho tuatini, kia taona ki te hanga kia kainga. Ka whakangohe noa iho a Tarewai i tona ahua kia pohehe ai nga hoariri kua tino mate rawa ia, a waiho atu kia tapahi ana nga hoariri, no te hohonutanga o te tapahi, ka whano ka tae ki te manawa, tona hamamatanga o te waha, katahi ka kowiri te tinana porotitititi haere atu ana nga kaihopu i te kaha o te kowiritanga, rere atu ana te tangata ra ka rire. Katahi ka pikitia e ia tetahi toropuke teitei e tata ana ki tana wahi, a tae rawa mai ki tenei ra e karangatia ana te ingoa o taua puke ko Te Puke-o-Tarewai. Ka noho taua toa i roto i te ngaherehere huna ai aora noa tona tinana i haea ra. Ka ora, katahi ka hoki, riro ana ano i a ia tana patu. Taka marire ki tetahi po, katahi ka hoki, rokohanga atu e noho ana nga hoariri i te taha o te ahi e kororerero ana mo taua patu i haere atu ra ia ki te tiki, e titiro ana tera, e whawha ana tera, me te korero whakakinokino me te korero tawai mo Tarewai—a i a ratou e pera ana, ko Tarewai tonu tera ka tarapeke atu ki waenganui i a ratou, riro mai ana i a ia tana patu, huri atu ana ka rere, whiti atu i te taiepa o te pa, kuhu atu ana ki roto i te ngaherehere, haere atu ana ka riro; a i muri iho he mahamaha noa iho o aua hoa riro ona i patupatua e ia hei utu mo tona puku i haea ra e ratou. Tera atu ano tetahi tangata rongo nui i noho i taua takiwa kua korerotia ake ra e au, i nga ra o mua. Na taua tangata i inu te awa o Mataura pau katoa, mimiti rawa nei, i te inumanga kotahi. Te ingoa o taua tupuna ko Kopuwai, ko Kaiamio tana wahine. He maha noa atu nga korero whakamiharo o taua tupuna ka taea e au te korero atu ki te Whare; engari, e te Pika, ki taku mohio me kaati noa iho pea i tenei korero kotahi he paki maku ki a koutou; notemea ki taku mahara kua tu i au te rongo o te ingoa o Te Waipounamu, a ki taku mohio, ahakoa te mema mo Waitemata te mema ranei mo Nepia, e kore e taea e raua tetahi paki pai atu taku te korero atu ki a koutou.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—Ki taku mahara kaore nga mema honore i te pai kia whakaroina tenei korero e au, na reira ka whakapotonga e au aku korero. Kua ata whakarongo ahau ki nga korero i te ahiahi nei; he maha nga ahua korero, a i ngakaunui au ki te whakarongo atu. Ka nui taku koa ki te tapatahi o nga whakaaro o nga mema ki te tautoko i tenei: Pire. Kaore e whaia e au nga aronga kupu katoa kua korerotia nei, engari ka taea e au te whakarite nga hiahia o nga mema, i te mea kotahi ano te take kei mua i o tatou whakaaro e hiahiatia ana e tatou kia whakatutukitia. Na mo te aronga o te Pire nei, e mahara ana e etahi

mema he uaua rawa te Pire, ko etahi e mea ana he ngawari rawa, otira ko ena ahua katoa me waiho kia uru te Pire ki te Komiti nui o te Whare, ki reira whakaoti ai. E hara i te mahi mama noa iho te whakatakoto i nga kupu mo roto i te Pire penei te ahua me tenei. Kua kimihia e au nga pukapuka katoa ki tetahi tauira hei whakaatu kaupapa mo te Pire, kihai i kitea. A ki te kimi nga mema honore e kore ano hoki e kitea e ratou. Heoi ra, kaore kau he pukapuka pera i roto i ta tatou raipere. Kotahi te pukapuka i kitea e au i ahua tatata mai, ara, ko te ripoata a Lord Cromer mo nga taonga tawhito o Ihipa kia tiakina; na reira me ngawari mai nga mema ki te ahua o te Pire nei Otira, i te mea kua kotahi to tatou whakaaro mo te Pire, kaati, me waiho kia uru ki roto ki te Komiti, hei reira ma o tatou matauranga katoa e whakatika te takoto o nga kupu o roto i te Pire. Kei te whakaae au ki te kupu e korerotia nei me whakanoho he moni ki roto ki nga Supplementary Estimates hei whakahaere i tenei Pire. Ka taea ano e au nga korero o namata mo te iwi Maori te whakatepe atu ki nga mema honore, otira i te mea kua po rawa, kaati, me whakarere ake e au era korero.

Heoi no te tukunga o te patai, paahitia ana te panutanga tuarua o te Pire.

No te tekau ma whitu meneti ki te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

No te iwa o nga ra o Oketopa i Komititia ai e te Whare te Pire mo nga Oha Taonga Maori o Namata, a oti noa. Katahi ka panuitia tuaruatia, a paahitia ana.

Taite, te 10 o Oketopa, 1901.

No te whakahaerenga o nga patai i tenei ra ka nia kia whakamaoritia nga pukapuka whakaatu i—

Te Maha o Te Iwi Maori.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, Mehemea tera e whakahaua e ia kia whakamaoritia nga korero mo te tatautanga i te maha o te iwi Maori o Niu Tiren i te tau 1901?

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—Ae.

Mane, te 21 o Oketopa, 1901.

No te hawhe-paabi i te rua karaka ka mohu te Tepute-pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Pire Whakahaere I Nga Whenua Maori.

No te whiunga o te parai, kia panuitia tuaruatia tenei Pire, ku tu ko—

Te Rahera (Mr. G. W. Russell, mema mo Riccarton).—Ka tu atu ahau ki te whakahe, notemea kaore i riro ma te kupu a te Kawana e whakauru tenei Pire ki te Whare.

Te Tepute - Pika (Mr. Deputy- Speaker).—Kaore ano ahau i whai taima ki te ata korero i te Pire, e mohio ai au me whakauru ranei i runga i te kupu a te Kawana kua ranei e peratia; otira, i te mea kei tetahi o nga Minita te Pire nei e whakahaere ana, mehemea ka kitea akuanei me riro ma te kupu a te Kawana e whakauru te Pire, kaati, e takoto noa iho ana te pera i mua o te paakitanga o te Pire. Na reira ka penei taku whakatau, ara, kei te whai mana noa atu te Minita ki te motini kia panuitia tuaruatia te Pire i naianei.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—E te Pika, ki taku whakaaro kaore kau he rarangi taumou moni i roto i te Pire, na reira kaore he tikanga e riro ai ma te kupu a te Kawana e whakauru te Pire ki te Whare. Ko taku whakaaro he whakarite i nga hiahia o nga mema o te Whare e whai tikanga ana ki tenei Pire. Haunga ia nga mema e whakahe ana i te Pire. Taihoa ake nei, kia uru te Pire ki te Komiti hei reira whiriwhiria ai e ratou. Ka motini ahau kia panuitia tuaruatia te Pire *pro formâ*, ka tuku atu ki te Komiti mo nga Mea Maori kia whiriwhiria e taua Komiti. Ki taku whakaaro kaore e roa atu ki reira te Pire. Heoi ano aku kupu, ka motini ahau kia panuitia tuaruatia te Pire.

Te Tamihana (R. Thompson, mema mo Marsden).—He kupu atu taku ki te mema honore, ko tekiona 9 o te Pire nei e whakakore ana i te mana o etahi o nga tekiona o te Ture o tera tau, na reira ina tae te Pire nei ki te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori, me perehi ki nga tapa o te Pire nei nga tekiona e whakokorea ana.

Timi Kara (Mr. Carroll).—Ka whakaae au ki tena, kia ai ai tena hei maramatanga mo nga mema honore.

Te Auhana (Mr. Houston, mema mo Peiwhairangi).—E hiahia ana ahau kia ki mai te Minita mo nga Mea Maori mo ahea takuna ai e ia te Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori. Kei apopo i te ata te Komiti huihui ai.

Timi Kara (Mr. Carroll).—Ka motini ahau, Me tuku atu tenei Pire i naianei tonu ki te Komiti mo nga Mea Maori, a hei apopo whiriwhiria ai e te Komiti.

Heoi, panuitia tuaruatia ana te Pire.

Pire Mo Pariroa Rahui Maori.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—Ko tenei Pire e pa ana ki tetahi piihi whenua kei te takiwa o Patea, a e nohoia mai nei taua piihi e etahi Maori. He whenua tenei i whakahokia ki a ratou i te tau 1873, e te Minita mo nga Mea Maori o taua wa, ara, e Ta Tanara Makarini. Ko te kupu tenei i whakahokia ai taua whenua, ara, hei whenua rahui, hei kainga hei nohoanga, a hei akoranga ki te kura, mo nga iwi e rua, ara, mo Ngatitupito me Ngatiringi. Otira, i muri iho ngaro ana aua kupu a Te Makarini, a he maha nga tau e maharatia ana he whenua no te Karauna taua piihi, a riihitia ana mo tetahi wa ki etahi Pakeha. Na reira ka uru ki raro i te whakahaere o te Kai-tiaki mo te Katoa, a ko nga moni reti o aua whenua i puta ki taua tangata kua hoatu e ia ki te Public Account. No naiane, ka maharatia me whakatutuki te kupu a Te Makarini i korero ai i mua ki aua iwi, na reira ka mahia ko te Pire nei. Ko te Pire e penei ana me whakatau te whenua ki te Kai-tiaki mo te Katoa, a ma taua tangata e tiaki. Ma te Kooti Whenua Maori e kimi e whakatau nga tangata e tika ana kia whiwhi i nga painga e puta ana i taua whenua. Kei tekiona 2 e noho ana etahi kupu hei whakamana i te Kai-tiaki mo te Katoa kia ahei ai ia ki te whakaputa raihana noho i te whenua ki ia o nga tangata i whakataua ki taua whenua e te Kooti Whenua Maori. E ono rau pauna nga moni reti kua puta i aua whenua a kua tae aua moni ki te Kaute Moni a te iwi katoa takoto ai. E tika ana aua mom kia utua ki nga Maori no ratou te whenua ina oti o ratou paanga te whakahehe e te Kooti Whenua Maori. Ka motini ahau kia panuitia tuaruatia te Pire.

Hone Heke (mema mo te Tai Tokerau).—Ka whakaatu ahau ki te Whare he take tawhito tenei. Kua oti katoa ona ahua te korero e te Minita mo nga Mea Maori. He mea tenei kua roa nga Maori e tonono ana ki nga mema o te Whare, a e tika ana kia paahitia te Pire kia whai mana ai te Kooti Whenua Maori ki te kimi ki te whakatau i nga tangata me o ratou paanga ki te whenua. Ko tetahi, ma te Pire e whai mana ai te Kai-tiaki mo te Katoa ki te utu i nga moni reti ki ia tangata

Te Herihi (Mr. Herries, mema mo Pei o Pereti).—Kaore aku whakahe ki nga kupu a te Minita mo nga Mea Maori i a ia i korero ake nei na Te Makarini tenei whenua i whakahoki ki nga Maori. Engari he aha ra i waiho ai kia roa e takoto ana. E ahua pai ana te Pire, otira tenei ano etahi o ona tekiona me ata whakamarama e te Minita. He tikanga hou kei roto i te Pire, ara, he tuku i te whenua i runga i te raihana. Otira kia uru te Pire ki roto ki te Komiti o te Whare me ata hurihuri taua tikanga Ko tetahi whakahe aku, ko nga moni reti e £600, e kiia nei me utu ki nga Maori; ki taku me ata waiho aua moni ki te Kai-tiaki mo te Katoa takoto ai, hei painga mo nga Maori no ratou te whenua. Me whakamarama mai e te Minita Maori te take e hoatu ai aua moni ki nga Maori.

Tena ano etahi mema Pakeha i tu ake ki te korero mo te Pire. Te mutunga iho paahitia ana te panuitanga tuarua o te Pire

No te hawhe-paahi i te tekau ma rua o nga haora i te po ka hiki te Whare.

Turei, te 22 o Oketopa, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea tetahi Pire me nga ripoata a nga Komiti, ka mutu era ka haere ko nga patai a ka tae ki te patai mo—

Nga Motu I Wharekauri.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounatnu).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mehemea ka whaka-whanuitia te mana o "Te Ture Kaunihera Maori, 1900," kia pa ai ona tikanga ki nga motu i Wharekauri? Ko te take i uia ai e au tenei patai he kupu i tukua mai ki ahau e nga Maori o Wharekauri, koia te motu nui o aua motu e karangatia nei ko Chatham Islands, e tonono ana kia whakawhanuitia nga ritenga o "Te Ture Kaunihera Maori, 1900," kia pa ki runga ki o ratou motu. Kua rongo ano hoki ahau tera tetahi pitihana pera, na nga Maori o Wharekauri, kua kokiritia ki te Whare nei; a kei te noho tumanako atu toku ngakau kia kite ahau—otira ka kite ano ra hoki ahau i muri i te hikitanga o tenei tuunga o te Paremete—kua whakamanaia taua Ture Kaunihera Maori, 1900, kia pa ki runga ki te Motu o Te Waipounamu e tu nei ahau hei mema. E pohehe ana ahau i tera po i au i tu ake ra ki te whakahe i tetahi atu Pire, e mahara ana hoki ahau i reira e pa ana ki tenei take taua Pire. Engari no muri ahau i mohio ai e pohehe aua ahau. Ko tenei take e pa ana ki te Ture Kaunihera Maori, kaore i te pa atu ki te Pire Kaute, i pohehe nei ahau i tera po e pa ana ki runga ki tenei take.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—Ka ata whakaarohia ano e te Kawanatanga te tonono a

nga iwi Maori o Wharekauri kia whakaekengia nga ritenga o te Ture Kaunihera Maori, 1900, ki runga ki a ratou. Ki toku nei whakaaro, he mea tika rawa kia whakamanaia taua Ture ki runga ki aua Motu. Koia tena te tikanga e ora pai ai nga Maori o reira. Ko nga tikanga me nga ahua katoa o taua Ture ka tino marama te whakahaere ki reira, a ki taku mahara ki te peratia tena e pono hei painga mo aua Maori. He oranga ngakau taku rongonga atu i nga kupu a te mema honore e ki nei, tena e tahuri nga iwi Maori o Te Waipounamu ki te tono kia whakaekengia taua Ture ki runga ki a ratou, kia whakaritea nga rohe wehenga i o ratou takiwa i Te Waipounamu e hiahiatia ana kia paangia e taua Ture, kia panuitia hoki i roto i te *Kahiti*. He Ture pai rawa tenei ki taku titiro, a nui atu te ora e puta ana ki nga iwi Maori o Aotearoa kua timata ki te whakahaere i nga ritenga o taua Ture, ara, te ora ki o ratou tinana. Otira, kaore i mutu i reira anake ona painga, notemea e mana ana ano hoki ratou, i raro i ona tikanga whakahaere, ki te hanga tikanga peehi i te mahi kai waipiro, e korerotia nei, a nga Maori i o ratou na kainga, a he tino mea pai tena ki taku titiro.

Te Mahi Kai Kino I Te Waipiro a Nga Iwi Maori o Taranaki, e Ai Ki Ta Te Korero.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mehemea kua rongo te Kawanatanga ki nga ripoata e panuitia ana i roto i nga Nupepa mo te kai kino a nga iwi Maori o Taranaki i te waipiro, e ai ki ta te rongo korero, a mehemea ka whakaturia e te Kawanatanga he Roiara Komihana i muri tonu iho i tenei tuunga o te Paremete hei uiui i te pono i te pehea ranei o taua kupu wbakapae. E kiia ana kei te kino rawa atu aua iwi i te waipiro. Kaati, ki toku nei whakaaro. e whakanuia rawatia ana taua korero e aua ripoata, notemea e mohio ana ahau ki taua takiwa, i haere katoa ahau i roto i taua takiwa i tenei tau i mahue ake nei, tae atu ki te tino kainga nui o nga Maori o taua whenua, ara ki Parihaka; a i roto i nga hui katoa i tae ai ahau, kore rawa atu au i kite i tetahi Maori, kia kotahi, e haurangi ana; a kaore hoki ahau i kite i a ratou e inu ana i te waipiro. Otira, ko te ture a nga rangatira o te hui i Parihaka kore rawa e whakaaetia ana te waipiro kia tae ki roto i nga rohe o te pa. Taku whakaaro ko taua korero me aua kupu whakapae, na nga Minita o nga Haahi whakapono e noho nei i Niu Tireni. E mohio ana hoki ahau he kaha rawa te ahua puhaehae o aua tini Haahi tetahi ki tetahi, e korero ana hoki ia Haahi no ratou anake te whakapono tika kei te he katoa etahi; a ki taku titiro e whakanui noa iho ana ratou i tenei korero hei ritenga e puta ai a ratou nei mahara e mohio ana ratou, a whakakinongia iho te ingoa o nga Maori. No reira ahau i whakaaro ai ki a uia e au tenei patai, a ka tono atu nei ahau ki te Minita me whakatu e ia he uiuiuga i naianei tonu mo aua kupu whakapae e korerotia aua mo tetahi wehenga o nga iwi nana nei ahau i pooti mai ki konei; a mehemea ka kitea e te Minita i runga i taua uiuinga, he tika aua kupu whakapae, a kei te mahi pera aga Maori o etahi o nga takiwa pamamao o roto i toku takiwa pootitanga, me tahuri ia ki te whakatakoto i tetahi tikanga whakamutu atu i taua mahi.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori),—E whakaae ana ahau ki te tika o te kupu a te mema honore e ki nei, ko etahi wehenga o te iwi, i runga i te kaha o to ratou hiahia kia kawea te tikanga e hapaingia ana ratou kia puta—ahakoa te raro o etahi tangata i aua kupu—whakapono he noa iho ai ki aua kupu whakapae mo te iwi Maori, a tena pea kei te whakanuia rawatia taua korero, ahakoa kaore i te tino pera rawa tona tuturutanga, kia ahei ai ratou ki te hapai ake i tetahi mea kino rawa hei tirohanga ma te iwi. Ki taku titiro na to ratou ngakau nui rawa ki te kawea i a ratou nei tikanga whakapono, nana ratou i arahi ki te panui pohehe noa i etahi kupu whakapae mo etahi tangata, a kaore nei e ea to ratou uauatanga i taua mahi a ratou. Otira, e koa ana ahau mo taku kahanga ki te ki atu, ko taua rongo korero, ahakoa tika ahakoa he, e pa ana ki runga ki te wahi kotahi anake o te Motu. Ki taku, a e mohio ana au he pono enei kupu aku—ara, puta noa i te koroni he iti iho ta te Maori kai waipiro i ta te Pakeha, he iwi ata noho te Maori kore haurangi. Na mo te taha ki tenei mahi e korerotia nei, a e ki nei nga tangata nana taua korero, i mahia ki te takiwa o te Tai Hauauru, ki taku mohio e tika ana ano pea tetahi wahi o taua korero. Me ki atu ahau, i mua tata ake nei ka tae mai a Te Hamana, he Minita karakia, me etahi atu tangata ki au, ka korero mai i kite tonu ratou i etahi tikanga tino kino rawa e mahia ana ki taua whenua, a i nga Maori hoki, i etahi o nga kainga, e kai kino ana i te waipiro; me te korero mai ano hoki kei nga takiwa o nga hui, me nga tangihauga tupapaku te tino kino rawa ai aua tu mahi. Kaati, kua uiuia ano e au ki etahi tangata ra waho atu i aua Minita nei, a kite ana ahau koia ano e tino kino ana te haere. Engari ki taku titiro e hara i te mea he kaha no te hiahia o aua Maori ki te waipiro, engari na te ngakau pohehe noa iho. Kei raro ratou i te mana o Te W hiti raua ko Tohu, a he tangata era kaore e pai ana ki nga Ture katoa e paahitia ana e te Paremete, a no te paahitanga a te Whare i te Ture Kaunihera Maori i paahitia i tera tau. e noho na tetahi o ona tikanga he peehi i te mahi kai waipiro i roto i nga kainga Maori, no reira tahuri ana aua iwi, i runga i te ngakau whakatete ki te kai kino i te waipiro, he whakahawea na ratou ki te ture. Otira, kei te perehitia nga tikanga-whakahaere i raro i taua Ture, a ka kaha te whakahaere i aua tikanga i roto i taua takiwa kia ahei ai te Kaunihera ki te whakamutu i to mahi harihari waipiro ki roto ki nga kainga Maori, me to kai waipiro i nga hui Maori katoa e tu ana ki taua takiwa. Tena e tika kia paahitia tetahi Pire poto i tenei tuunga ano o to Paremete hei whakarahi ake i to mana o nga Kaunihera Maori, kia ahei ai aua Kaunihera, i nga wa katoa e kite ai ratou e kaha

rawa ana te mahi kai waipiro a nga Maori o tetahi takiwa, o tetahi kainga ranei, ki te ripoata atu i taua mahi ki te Kawana kia panuitia taua takiwa hei Takiwa Maori i runga i to ritenga o nga Ture Raihana Waipiro o te koroni nei. Ma tera hoki ka kore rawa te tangata e kaha ki te hoko i tena mea i te waipiro ki nga Maori o taua takiwa. Na, mo te tono kia whakaturia he uiuinga mo runga i tenei take, ae, ka penatia e au a te mutunga tonutanga o tenei tuunga o te Paremete Ka haere ahau tonu—he mahi tika tera maku—ki taua takiwa o te Motu kia kite ahau i a ratou, kia korerorero matou mo runga i tenei take. Engari e hiahia ana ano hoki ahau i mua o te mutunga o tenei tuunga o te Paremete, kia whakakahangia ahau, ara, kia paahitia tetahi menemana mo te Ture Kaunihera Maori hei whakawhiwhi i te mana e mahara ana ahau e tika ana kia homai hei whakatutuki i nga tikanga-whakahaere kua korerotia ake rae aua kia whiwhi ahau i taua mana hei kaha moku, apiti atu ki taku hiahia kia taea te ora mo ratou, hui atu hoki ki nga awhinatanga mai a nga hoa e mohio ana ahau e tino hiahia ana kia tutuki rawa he tino painga i runga i nga whakahaerenga e pa ana ki te taha Maori; e tino mohio ana ahau tena e taea etahi tikanga pai atu.

Rangitoto Moutere.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mehemea ka whakatakotoria mai e ia i tenei tuunga ano o te Paremete he rarangi ture hei whakamana i te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga i te pitihana a Karepa te Whetu me etahi atu toko ono, mo runga i ta ratou kereeme kia whakatikatikaina te takoto o o ratou paanga ki Rangitoto Moutere (D'Urville Island), i runga i te hanga Pire motuhake, i runga rauei i te whakaurunga atu o tetahi rarangi ki roto ki te "Pire Horoi" mo runga mo taua take? E ki ana nga kai-pitihana ko te take i kore ai tenei mea i tae i a ratou ki te aroaro o te Kooti Whenua Maori, i tu nei ki Porirua i mua ake nei ki te whakahaere i taua mea, i tureiti ratou, notemea tae rawa atu ratou ki Porirua, kua whakataua taua keehi i te ra i mua atu, ara kotahi raogi to ratou tureititanga, a kite iho ana ratou kua oti ke i te Kooti i mua o to ratou taeuga atu te whakaputa o tana whakatau mo o ratou hea, a kaore o te Kooti mana ki te whakarongo atu ki te tono a nga kaipitihana i muri iho, i te mea kua puta hoki tana whakatau. Katahi ka tuku tono nga kai-pitihana i raro i wahangatekiona (10) o tekoua 14 o "Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894," engari ki ana te Tumaki Kai-whakawa o te Kooti Whenua Maori kaore e pa ana taua tekiona ki runga ki te huarahi i maharatia e te kai-pitihana. No te tukunga atu o taua take ki a Tiati Make puta ana tana ripoata, ae he mate kua pa ki nga kai-pitihana, me tana tohutohu atu ki tana whakaaro me hanga he ture hei whakaora i taua take. Kaati, he pono, he mate tenei kua pa ki te kai-pitihana ratou ko ona hoa, a na kona ka hiahia nei ahau kia tere tonu te whakaorangia, kua hei whakaroaina. Koia i uia atu ai e au tenei patai aku.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—Kua ata whiriwhiria e te Komiti mo nga Mea Maori teuei take, a kua puta ta ratou ripoata tautoko i te pitihana. Kua tae atu taua ripoata ki te Kawanatanga, kua whiriwhiria e ratou, a ki toku whakaaro kaore he take e whakahe ai ratou ki taua ripoata. Ko te tikanga mo tenei take me whakauru he rarangi ki te "Pire Horoi," a ma te mema honore e motini ina tae ki te Komititanga o taua Pire.

Nga Roto I Torotoroa Me Taurutu.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea ka whakatakotoria mai ranei e ratou i tenei tuunga o te Paremete tetahi rarangi Ture e tuku ana i nga roto e rua e karangatia nei nga ingoa ko Torotoroa, me Taurutu, kei te takiwa o Kaiapoi, ki nga Maori o Kaiapoi? Ko ena roto e rua i hoatu ki nga Maori o Kaiapoi i te tau 1868. Kei roto i te tiiti o te hoko a Te Keepa, Komihana, i te Motu o Te Waipounamu e noho ana tetahi kupu mo nga roto nei —kaore mo enei anake e rua engari mo etahi atu hoki; otira i tino kiia i roto i te tiiti hoko o nga whenua o Te Waipounamu ka whakatuturutia ki nga Maori, ka rahuitia rawatia ki a ratou, a ratou mahinga kai, mahinga ika, mahinga tuna, me era atu mea. Kaati, kua kitea i naianei, ko nga Pakeha e noho ana i te takiwa o aua roto e ki ana na ratou aua roto. E ki ana ratou he wahi tena no nga whenua i hokona e te Karauna, a kua whenua Karauna i naianei. Kaati, ko ahau e ki ana, kaore; e he ana taua korero, notemea i ata kapea aua roto ki waho o te whenua i hokona i Te Waipounamu i roto i te tiiti hoko a Te Keepa, Komihana. A, i te mea kei te pera te takoto, te mea tika me whakaaro te Kawanatanga ki aua Maori, me te whakatika i te takoto o aua rahui kia tuturu ai ki a ratou mo ake tonu atu, kia kua rawa al he awangawanga a muri atu, kia tino mohiotia ai no nga Maori o taua takiwa aua roto, a ka tuturu tonu ki a ratou me o ratou uri i muri i a ratou ake tonu atu.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—Kaore te Kawanatanga e mea ana kia hanga he Ture mo aua roto e rua i naianei. Ko aua roto i rahuitia mo nga Maori i te tau 1883. Kaore he tohu hei whakaatu i rahuitia mo nga Maori o Kaiapoi anake. Te tikanga o aua roto e rua i naianei, no nga Maori: he rahui hoki. Me ki ake ahau e 38 pea eka o Torotoroa Roto a e 30 pea eka o Taurutu. I te marama o Hanuere kua taha ake nei, rahuitia ana a Taurutu roto hei rahui manu Maori—ara, parera, me era atu manu. Kua whakatapungia hei pera.

E tika ana, na nga Pakeha, ki taku mohio, i mea kia rahuitia. Na te Acclimatisation Society pea taua whakaaro, a hei painga ano hoki tena mo te iwi katoa. Otira ki taku mahara me tono ano nga tangata nana taua tikanga kia whakaaetia e nga Maori. He mea ngawari noa hoki te tono atu kia whakaaetia mai e ratou. Otira, kaore ano i tangohia te whenua, a e tika ana hoki nga Maori kia tupato mo to ratou mana ki runga ki nga mea kua tau ki a ratou. Kaati ra, kua kahititia a Taurutu hei Roto Rahui Manu i naiane, a kaore hoki he tino mate o tera, engari ki taku whakaaro ka pai noa atu pea nga Maori ki te tautoko i te tikanga pera, he tiaki hoki tera i nga manu Maori. Mo te taha ki Torotoroa Roto, kaore he raruraru o tera; kua tuturu tera no nga Maori i raro i o ratou mana e noho na i roto i te tiiti, i raro ano hoki i te Tiriti o Waitangi.

Haere tonu nga mahi a te Whare, a no te rua tekau meneti ki te rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Taite, te 24 o Oketopa, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi-mahi poto, ka mutu era ka karangatia ko te—

Pire Whakahaere I Nga Whenua Maori.

No te motinitanga kia tu kua tenei Pire kia komititia e te Whare, ka tu ake ko—

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser, mema mo Nepia).—Ka tu ake ahau ki te mea atu, ki taku whakaaro kei te takahia nga tikanga o te Whare nei e tenei motini, ina hoki—I te 4 o nga ra o Oketopa whakaaetia ana tetahi ritaana i runga i te motini a Henare Kaihau, mema mo te Tai Hauauru. Kaati, me panui atu e au taua ritaana, a ka tono atu au ki te Pika kia whakataua e ia tenei mea—ara, e tika ana ranei kia whakahaerea tenei Pire i mua o te homaitanga o taua ritaana, ara, o ton a takototanga ki runga ki te teepu o tenei Whare. Koia tenei nga mea hei whakaatu mai ma taua ritaana i whakaaetia ra, ara:—

"Me whakatakoto he ritaana ki te aroaro o tenei Whare hei whakaatu,—(1) I te maha, ina huihuia katoatia. o nga eka whenua e toe ana ki nga iwi Maori i roto i te Motu o Aotearoa, me te ata wehewehe i nga whenua papatupu, me nga whenua e puritia ana i raro i nga ahua taitara katoa, ahakoa pehea te ahua; (2) i te maha o nga eka o nga whenua Maori (a) i roto i ia takiwa Kaunihera motuhake i whakaturia i raro i "Te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori, 1900," (b) i roto i tera wahi o te Motu o Aotearoa kaore nei ano i oti te whakatu ona takiwa Kaunihera i raro i taua Ture, (c) i roto i nga rohe e whakahuatia ana i roto i "Te Ture Rahui Maori o te Takiwa o Te Urewera, 1896," me ona Ture whakatikatika, (d) "Te Ture Ngawha, 1881" me ona Ture whakatikatika, (e) "Te Ture Rahui o te Tai Hauauru, 1892," me ona Ture whakatikatika; (3) te nui o te wariu, ina huihuia katoatia. i whakanohoia e te Karauna ki runga ki ana whenua, me te maha o nga Maori, ina huihuia katoatia, e noho ana i roto i ia takiwa kotahi o aua takiwa kua korerotia ake nei. A ko taua ritaana me takoto ki runga ki te teepu o tenei Whare i mua o te haerenga o nga whai korero ina panuitia tuaruatia te Pire Whakatikatika i te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori, 1900."

Te Hetana (Mr. Seddon. Pirimia). —He mea hou rawa te take, ara, te paina, kua whakaarahia nei e te mema honore. Ko te Pire i whakahuatia i roto i te motini ko te Pire Whakahaere i nga Whenua Maori, he Pire ke tera he Pire ke tenei. Ko te Pire e takoto nei i te aroaro o te Whare ko te Pire Kaunihera Maori.

Nga Honore Mema.—Kaore.

Te Hetana (Mr. Seddon).—Kei runga ra i taku Ota Pepa e man ake ana "Pire Whakahaere Kaunihera Maori kia komititia." Otira mehemea koia tena he tikanga, ka taea e nga mema nga Pire katoa i runga i te Ota Pepa te puru kia oti ra ano tetahi ritana. Kaore rawa tera e tika hei take e araia ai te whakahaere o nga Pire; heoi ano te mea mana e kati te haere o tetahi Pire ko te pooti a te nuinga o nga mema o te Whare.

Te Hooro - Teone (Mr. Hall- Jones, Minita mo nga Mahi Nunui).— He mea atu taku ki te Whare, e hara tenei i te mea he panuitanga tuarua no te Pire, engari he motini kia komititia te Pire.

Te Tepute-Pika (Mr. Deputy- Speaker).—I runga i nga Ture o te Whare, ki te takoto he motini kia panuitia tuaruatia tetahi Pire *pro formâ*, waiho ai nga whai korero mo taua Pire kia tae ki te taima e takoto ai te motini kia komititia te Pire, na ko nga whai korero e puta ana i reira e rite ana era ki te korerotanga o te panuitanga tuarua. He mea hou te take kua whakaarahia nei e te mema honore mo Nepia. Engari i matua whakaatu mai ano te mema honore nana te take nei i whakaara, tera e whakaarahia e ia tenei mea i tenei ra; na ki toku whakaaro e kore e tika kia whakahaerea te Pire i naiauei, engari me waiho marire kia oti ra ano taua ritaana, kia whakakorea atu ranei e te Whare te ota mo taua ritaana.

Heoi hikitia ana te Pire mo tetahi atu wa.

Haere tonu etahi atu mahi a te Whare.

No te rua tekau ma rima meneti te paahitanga i te tekau ma rua karaka i te po kahiki te Whare.

Paraire, te 25 o Oketopa, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Pire Whakatau Kereeme Whenua Maori Whakatika Tika Hoki I Nga Ture Maori.

No tenei ra ka panuitia tuatahitia tenei Pire.
Ka whakahaerea ko etahi mahi ka mutu era ka karangatia ko te—

Pire Whakahaere I Nga Whenua Maori.

Timi Kara (Mr. Carroll. Minita mo nga Mea Maori).—Ka motini ahau kia whakakorea te kupu whakamutunga o tenei ota a te Whare e whai ake nei, i puta nei i te 4 o nga ra o Oketopa, ara: Kia whakatakotoria he ritaana ki te aroaro o tenei Whare hei whakaatu,— (1) I te maha, ina huihuia katoatia, o nga eka whenua e toe ana ki nga iwi Maori i roto i te Motu o Aotearoa, me te a, ta wehewehe i nga whenua papatupu, me nga whenua e puritia ana i raro i nga ahua taitara katoa, ahakoa pehea te ahua; (2) i te maha o nga eka o nga whenua Maori (a) i roto i ia takiwa Kaunihera motuhake i whakaturia i raro i "Te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori, 1900," (b) i roto i tera wahi o te Motu o Aotearoa kaore nei ano i oti te whakatu ona takiwa Kaunihera i raro i taua Ture, (c) i roto i nga rohe e whakahuatia ana i roto i "Te Ture Rahui Maori o te Takiwa o Te Urewera, 1896," me ona Ture whakatikatika, (d) "Te Ture Ngawha, 1881," me ona Ture whakatikatika, (e) "Te Ture Rahui o te Tai Hauauru, 1892," me ona Ture whakatikatika; (3) te nui o te wariu, ina huihuia katoatia, i whakanohoa e te Karauna ki runga ki aua whenua, me te maha o nga Maori, ina huihuia katoatia, e noho ana i roto i ia takiwa kotahi o aua takiwa kua korerotia ake nei. A ko taua ritaana me takoto ki runga ki te teepu o tenei Whare i mua o te haerenga o nga whai-korero ina panuitia tuaruatia te Pire Whakatikatika i Te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori, 1900. Kaati, ko nga kupu whakamutunga o tenei ota kei te arai i te Whare, na reira kaore e taea te whakahaere o tenei Pire. Na, ko tetahi, e rua rawa nga tau e mahi ana ka oti te ritaana e tonoa nei. Otira ko nga take nunui o roto i te ritaana, ka taea era te whakarite, me era atu mea katoa e taea ana te whakarite i runga i te aronga o taua ritaana.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—E whakahe ana ahau ki te motini a te honore Minita Ko taua ritana, naku i tonoa kia homai, a i whakaaetia mai i te 4 o nga ra o Oketopa, a no reira me tuturu homai ena maramatanga i tonoa atu nei kia takoto mai ki te aroaro o tenei Whare i mua ano o te haerenga o nga whai korero mo teuei Pire, notemea ko tenei Pire e tino pa ana ki nga whenua Maori. E pa ana ki nga whenua Maori katoa i Niu Tireni, ahakoa, whenua Karauna karati whenua pehea ranei. Ko te take i tonoa ai e au taua ritaana he mea naku kia tino whakaaetia mai e te Kawanatanga ki te aroaro o tenei Whare te tuturutanga o te takoto o ia takiwa kotahi o te Motu nei e ekengia ana e taua Ture, a kia ahei ai hoki nga mema o tenei Whare te mohio pono ki nga hiahia o nga Maori e noho ana i roto i aua takiwa Kaunihera—ahakoa, e whakaae ana ratou ki tenei Pire, e whakahe ana ranei. He maha noa iho nga pitihana kua kokirihia ki te Whare, na nga Maori maha noa atu puta noa i te Motu o Aotearoa, o tino whakahe kaha ana ki te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori o tera tau, me oku iwi e noho nei i naiane e tino kaha rawa ana te hiahia kia mohio ratou ka pehea te paanga atu o tenei Pire whakatikatika, e takoto nei i te aroaro o te Whare, ki runga ki a ratou me o ratou whenua. Kaati, i runga i tenei ahua kua whakamaramatia atu nei e au, e mea ana ahau me tino whakatakoto taua ritaana ki runga ki te teepu o tenei Whare i mua o te haerenga o nga whai-korero i te panuitanga tuarua o te Pire nei. I te wa i whakaaetia mai ai taua ritaana e te Kawanatanga, kaore ratou i kore te mohio ki te take i tonoa atu ai. Kaore ahau e mea kia whakaaetia mai e te Kawanatanga nga tono pohehe, tono whakararururu ranei, engari i te mea kua ata whakaaetia mai e ratou tenei ritaana i tonoa nei e au, no reira ka tino whakahe ahau ki tenei motini a te Minita mo nga Mea Maori, notemea ki te puta taua motini ana, heoi ano kua hinga te tino take i tonoa atu ai e au taua ritaana kia homai.

No te whiunga o te patai ki te Whare mo te motini, whakaaetia ana.

Heoi whakaaetia ana ko ta te Minita mo nga Mea Maori, a hinga ana ta Henare Kaihau.

Haere tonu etahi atu mahi a te Whare.

No te koata paahi i te wha karaka i te atatu ka hiki te Whare.

Wenerei, te 30 o Oketopa, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tona nohoaoaga.
Ka karakia te Whare.

Nga Whenua Paraharaha.

I runga i te motini a Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau), whakahaua ana, Me whakatakoto he ritaaua ki te aroaro o te Whare hei whakaatu i nga ingoa o nga whenua katoa kua kiia a kua panuitia e te Karauna he whenua paraharaha; ko taua ritaana me whakaatu,— (1) I te ingoa me nga eka o ia poraka, me te takiwa o ia poraka; (2) nga poraka kua hokona, nga piihi ranei o nga poraka kua hokona, te maha o nga eka i hokona, me nga eka kei te toe i te hoko; (3) nga poraka me nga eka o aua poraka kua riihitia, nga tau i riihitia ai, me nga eka kei te toe i te riihi.

Rarangi Moni e Whakapaua Ana I Raro I Te Civil list Mo Nga Maori.

I runga i te motini a Pirani (Mr. Pirani, mema mo Pamutana), whakahaua ana, Me whakatakoto ki te aroaro o te Whare he ritana hei whakaatu i nga moui kua whakapatia mo nga Maori i raro i te "Civil List mo nga Maori" tae noa ki te 31 o Maehe, 1901, me te whakaatu ano hoki i te ra i timata ai te mahi a ia tangata a ia tangata.

Pire Whakahaere I Nga Whenua Maori.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—E te Pika, e hara te Pire nei i te Pire whakatau tikanga, i te mea kua oti ke te tikanga me te aronga o te Pire Whakahaere i nga Whenua Maori i te tuunga o te Paremete i te tau kua hori ake nei. Ko te Pire kua takoto atu nei ki o koutou aroaro he Pire whakatikatika i te Ture o tera tau, a ku te taima, pai hei whakamaramatanga atu i aua whakatikatika ko te wa e uru ai te Pire ki te Komiti Nui o te Whare katoa. Kua ki ake nei ahau, kua oti, ara, kua takoto te tikanga o tenei Pire i te Paremete i tera tau.

Te Maka (Mr. Monk, mema mo Waitematu).—A he aha te take i hiahia ai koe kia paahitia tenei Pire.

Timi Kara (Mr. Carroll).—Te take, kua kitea e matou me whakatikatika etahi wahi o te Ture o tera tau kia pai ai, kia mama ai, te whakahaere o etahi o nga tikanga o taua Tare. Ko etahi hoki o nga tekiona o taua Ture kei te kino e kore e taea te whakahaere. Maku e tohutohu atu etahi. I roto i te Ture o tera tau i kiia kaore te Maori e whai mana ki te tuku i tona whenua i runga i te hoko ki te kore e taea e ia te whakaatu kua whiwhi ia i te tiwhikete papakainga —ara, kia whiwhi ra ano ia i te tiwhikete pera katahi ia ka kaha ki te hoko i tetahi whenua ona. Na, i runga i te uaua o te takoto o taua wahi o taua Ture, whakaaro ana matou me whakatikatika taua mea. He menemana nui whai tikanga tena Na tenei ano tetahi menemana whakatikatika. Ko tekiona 4 o te Pire nei e whakakore atu ana i tekiona 22 o te tino Ture. E penei ana taua tekiona:—

"I muri tonu iho o te whakahaerenga o tenei Ture ki roto ki tetahi takiwa i whakatakotoria i raro i tekiona rima o tenei Ture, ko ia whenua Maori o roto i taua takiwa e tokomaha atu ana i te tokorua nga taugata nona te whenua, me kaua e taea te tuku i runga i te riihi, ahakoa ki te Karauna ki tetahi atu tangata ranei, engari e taea ai te pera me matua whakaae e te Kaunihera i runga ano i nga huarahi e whakaaturia ana i roto i tenei Ture."

Ko te menemana whakatikatika e hoatu ana e matou mo tenei: Mo nga tuku-a-hoko i te whenua kaore i nuku atu i te tokorua nga tangata nona, e apitiria atu ana nga kupu nei "he tuku-a-riihi he tuku-a-mokete ranei." Notemea ki te hoatu te mana hoko me hoatu hoki te mana riihi me te mana mokete. Koia tena te ahua o tenei menemana a matou.

Te Pereiha (Mr. A. L. D Fraser, mema mo Nepia).—Kaore rawa i te pena ta koutou mahi.

Timi Kara (Mr. Carroll).—Koia tena te aronga o ta matou menemana. Na, tenei ano tetahi menemana a matou mo tekiona 24 o te tino Ture. Ko taua tekiona 24 e penei ana, mo runga mo nga ritenga o taua Ture me ahei te Kawana i runga i te kupu a te Kaunihera ki te wewete i nga here katoa e arai ana i nga tuku whenua Maori. Na, ko ta matou i naianei, he whakarereke i tera, e penei ana, me ahei te Kawana, ina mutu i a ia te whiriwhiri o nga kupu whakahau a te Kaunihera, ki te wewete ki te whakakore atu ranei i nga here e arai ana i nga tuku whenua Maori. I raro i taua Ture ma te matua whakaae anake a te Kaunihera e taea ai e te Kawana aua here te wewete, engari i raro i nga menemana nei, kua hoatu ki te Kawana te tikanga, kei a ia te whakaaro, whakaae ranei whakakore ranei i te whakahau a te Kaunihera mo aua here. He whakatuwhera tenei i te huarahi kia taea ai etahi hoko, tuku ranei, i runga i te Ota a te Kawana i roto i tona Kaunihera. He huarahi pai tenei mo etahi mea ririki e takoto ana i waenganui i te Maori me te Pakeha, mehemea ra ia ka kitea kaore ona tikanga e hoatu ai ki te Kaunihera. Na, tenei ano tetahi menemana whakatikatika a matou i te Ture o tera tau, ara, i runga i nga tikanga o taua Ture, ko nga whenua kua kaporeihanatia ma te katoa anake o nga taugata nona e

whakawhiti ki te Kaunihera e whai mana ai te Kaunihera ki te whakahaere; na ko ta matou menemana mo tenei e penei ana: Me ahei nga tangata no ratou te whenua ki te tuku i taua whenua, engari kua e hoki iho i te tekau aua tangata. Te take o tenei, kia mama ai te mahi, mo te tupono ki te poraka whenua he tokomaha nga tangata nona, a e hiahia ana kia tukua taua whenua ki te Kaunihera, heoi kua ai he huarahi e taea ai e te tekau taugata te tuku taua whenua ki te Kaunihera. I te mea, kia oti ra te tuku o te whenua ki te Kaunihera, hei reira me uiui e te Kaunihera kinga tangata nona te whenua, kia mohiotia ai to ratou hiahia, a ki te kitea e hiahia ana ratou kia riihitia te whenua, hei reira me tahuri te Kaunihera ki te whakarite i o ratou hiahia. Ma tenei ka kitea he huarahi mama e taea ai te haehae nga whenua Maori me te tuku atu ki te Pakeha hei painga mo te Motu. Koi nei ano te tikanga e whakahaerea nei i raro i te Ture Whakanohonoho Tangata ki runga ki nga whenua e tangohia nei e te Kawanatanga i nga Pakeha.

He Mema Honore.—Ki taku whakaaro he pai me tuku te Pire ki te Komiti ki reira whiriwhiria ai enei mea.

Timi Kara (Mr. Carroll).—Koa tena taku e hiahia ana. Ki taku whakaaro he pai ke te tuku i te Pire ki te Komiti, ki reira whiriwhiri ai tatou i ia tekiona.

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser).—I muri o te urunga o a koutou menemana.

Timi Kara (Mr. Carroll).—Ko te Komiti te wahi pai hei whiriwhiringa hei korerotanga mo ia tekiona. Ka motini ahau, Me heke iho te Pika i tona nohoanga, kia ahei ai tatou ki te Komiti i te Pire nei.

Kapene Rahera (Captain Russell, mema mo Haaki Pei).—Ki taku whakaaro me tu atu ahau ki te motini kia nukuhia te korerotanga o tenei Pire. Kua tino tatu oku whakaaro mo runga i nga mnhi whakahaere i nga whenua Maori. K taku mohio kaore rawa e whai hiua te tikanga i whaona nei ki roto ki te Ture i paahitia nei e tatou i tera tau, a e kore rawa e taea e tatou te hoatu etahi menemana hei whakatikatika i taua Ture e pai ake ai tona ahua. Ko tetahi ka rua enei po e oho roa ana tatou. a kua ngenge ahau kua kore e kaha e marama ki te ata whiriwhiri i te Pire nei. Na, ko tetahi, tenei tetahi Pire roa, e rima tekau ona tekiona, kei te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori, he Pire tino whai tikauga ki te iwi Maori, na reira kua rawa matou, nga mema o te Komiti mo nga Mea Maori, e ngaro i nga huihuinga o taua Komiti, otira e kore e taea e matou te pera ki te penei tonu te mahi a te Whare nei e noho nei a tae noa ki te wha karaka i te atatu i ia po i ia po. Ka motini ahau kia nukuhia te korerotanga o teuei Pire

Timi Kara (Mr. Carroll).—Kaore oku hiahia ki te whakaroa i te mahi mo te Pire nei. Kua oti noa atu i a tatou i tera rangi mehemea kaore i haukotia te motini whakauru i te Pire ki te Komiti e tetahi o nga mema o te Whare nei—otira e kore wakahuatia e au tona ingoa. Ki taku whakaaro, e te Pika kua taka te taima e tahuri ai tatou ki te mahi i te Pire nei.

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser). —E hara i te mea he Pire whakatikatika anake tenei, engari he Pire e taoro atu ana ki nga wahi katoa o te ture pirau o tera tau, i whakaae nei te Minita mo nga Mea Maori i a ia i Rotorua, me etahi atu wahi, e kore rawa e taea te whakahaere he mahi i raro i taua ture.

Te Tepute-Pika (Mr. Deputy-Speaker).—Kua te mema honore e whakawhanui i ana korero kia taoro atu ki runga ki nga aronga katoa o te Pire, notemea kua takoto to motini kia nukuhia te korerotanga o te Pire nei.

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser). —Te take i whakaaro ai ahau me nuku tenei korero, he mea noku kia ata mohio ai te Whare ki te take i whakahe ai tatou ki te Ture i paahitia nei i tera tau, a i whakahe ai ki nga menemana kua homai nei hei whakatikatika i taua Ture. Na ko tetahi, me whakaaro ano te Whare, he hui tonu te mahi a te Komiti mo nga Mea Maori i ia ata i tenei wiki, kei te tekau ma tahi o nga haora i te ata ka titnata te mahi tae noa ki te tahi o nga haora, he whakatikatika te mahi a te Komiti i tetahi atu Pire e pa ana ki nga Mea Maori kia pai ai te takoto o ona tekiona, a ahakoa te nui o taua mahi a te Komiti kaore te Whare e whakaaro ana, he haere tonu ana mahi tae noa ki te wha karaka i te atatu o ia po. Na i te mea e mohio ana te Minita mo nga Mea Maori he ngana tonu ta tatou mahi ki te whakamama i nga mahi ture a te Whare nei, he mea tika kia ngawari mai hoki tana, a kia whakaae ia kia mikuhia te korerotanga o tenei Pire. Ki taku titiro, heoi tana he puru kia koromakitia ai nga korero a nga mema mo tenei Pire. i akiaki ai ia kia tere te uru o te Pire ki roto i te Komiti nui o te Whare. Na reira, i runga i enei aronga katoa, kaore e tika kia tohea kia mahi tonu tatou i te korerotanga tuarua o tenei Pire whai tikanga nui i naiane, i tenei haora o te po, kua tata nei te takiri mai o te awatea.

No te whiunga o te patai kia nukuhia te korero, kihai i whakaaetia.

O'Meara (Mr. O'Meara, mema mo Pahiatua).—I nga whakakorerotanga i nga Pire penei te ahua me tenei, ki taku whakaaro me nui te taima e homai e te Whare hei whiriwhiringa hei korerotanga. Ko au tetahi mema o te Whare nei he maha nga Maori kei roto i toku takiwa e noho ana, na reira ka tiaki ahau i nga Pire e pa ana ki a ratou. Kua roa ahau e noho ana hei mema mo te Komiti mo nga Mea Maori, a ko nga mahi e haria atu ana ki te aroaro o taua Komiti he mea whai tikanga rawa atu hei whiriwhiri ma nga mema o tenei Whare. Otira, i te mea kua mahue noatu te weherua o te po nei, ki toku whakaaro, e hara i te mea tika kia noho tonu te Whare ki te mahi i tenei Pire. Tena ano e puare he taima moku hei whakaputa i aku korero mo tenei Pire.

Te Hetana (Mr. Seddon, Pirimia). —Kua whiriwhiri maua ko toku hoa Minita, kei a ia nei tenei Pire e whakahaere ana, na ki toku whakaaro ka puta he painga mo te Pire me te iwi Maori hoki ki te nukuhia e tatou

tenei korero. Na reira, ka motini ahau, kia nukuhia tenei korero. Engari ka ki atu ahau ki te Whare ko te hiahia o te Kawanatanga me paahi tenei Pire i tenei Paremete.

Pirani (Mr. Pirani, mema mo Pamutana). —Ka tu ake ki te whakahe i te motini a te Pirimia.

Te Hetana (Mr. Seddon). — He whakamarama atu, ko te take i motinitia ai e au kia nukuhia te korero nei, he kite noku koia tera te hiahia o te niunga o nga mema.

No te whiunga o te patai, whakaaetia ana kia nukuhia te korero.

No te tekau meneti ki te toru karaka i te po ka hiki te Whare.

Taite, te 31 o Oketopa, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi Pire me etahi atu mea poto katahi ka karangatia kia whakahaerea ko te korerotanga tuarua o te—

Pire Whakahaere I Nga Whenua Maori.

Te Herihi (Mr. Herries, mema mo Pei o Pereti).—He Pire whakatikatika tenei i te Ture o tera tuunga o te Paremete. I te wa i whakaurua ai ki te Whare nei te Ture o tera tau, i kiia mai ki a tatou ma taua Ture e tino ora ai e tino pai ai te whakahaere o nga whenua Maori. He pehea te tukunga iho? Kua kite tatou, i muri tata iho i te paahitanga o taua Ture tae mai ki naianei kaore ano he mea i pahure i raro i taua Ture. He tika ano, kua rongo tatou i nga kupu i hoatu nei e nga Minita ki te Kawana hei korero mai mana ki a tatou i roto i tana whai-korero i te whakatuwheratanga o te Paremete o tenei tau; otira kaore i uia i kimihia ranei e te Kawana he tika ranei aua kupu he he ranei, notemea mehemea i uiuia mariretia e ia ona tikanga kihai ia i whakapuaki i aua kupu. Koia enei aua kupu:—

"E koa ana ahau i au e whakaatu atu nei ki a koutou kua timataria te whakatu haere i nga Kaunihera me nga Poari i raro i nga tikanga o te Ture Kaunihera Maori me te Ture Whakahaere Whenua Maori, a kua wehewehea a takiwatia te koroni, kotahi ano te wahi kaore i wehewehea. Kei te mahia paitia aua tikanga, a e maharatia ana tera e whakapuaretia nga whenua a nga Maori e takoto watea ana, a e kore pea e roa ka whakanohonohoa ki te tangata."

Na i roto i ta tatou Pukapuka Whakahoki i te Whai-korero a te Kawana e penei ana ta tatou kupu, ara—

"Ka nui to matou koa ki to matou rongonga kei te pai te haere o nga mahi i raro i te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori o tera tau, a tera ano e whai hua, e ai ki te ahua."

Kaore au i ata titiro i enei kupu, penei, kihai au i whakaae, kaore hoki au i te whakaae ki te tika o te kupu e ki nei kei te pai te haere o nga mahi i raro i te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori, notemea kaore ano he mahi i mahia e taua Ture; a ko te Pire tonu nei, kua homai nei kia mahia e tatou, te tohu mana e whakaatu he tito aua korero i hoatu nei ki roto i te waha o te Kawana hei whakapuaki mana. Kaore rawa e taea te whakahaere o te Pire o tera tau. He whakamatau noa iho tona ahua, i pera katoa nga korero a te niunga o nga mema honore i tera tau mo taua Pire. Na kua tika taua korero, ina hoki kua homai te Pire o tenei tau hei whakatikatika i taua Ture o tera tau. Ko toku hiahia kia oti tetahi Ture pai mo nga Maori. Kaore oku hiahia ki te patu i te Pire nei, engari ki te kimi i etahi tikanga e pai ake ai tona ahua; otira ki taku titiro kei te he te kaupapa, na reira e kore rawa e puta. Ki taku me whakakore katoa atu nga Ture mo nga mea Maori e mana nei a me mahi he ture hou, ture marama.

Tenei ano te roanga atu o ana korero me titiro i *Hansard*.

Te Tamihana (J. W. Thomson, mema mo Clutha).—Kaore au i te tino mohio ki nga mahi e pa ana ki te iwi Maori, i te mea kaore ano ahau i noho i roto i nga takiwa Maori. Engari e rongono ana ahau ko o ratou whenua to ratou raruraru. Ko te Pire nei e pa ana ki o ratou whenua. Na he nui o ratou whenua kua pahuhu atu i o ratou ringaringa. Timata i te tau 1870 tae noa mai ki te 31 o Maehe, 1900, ka whitu miriona e rima rau e waru tekau ma rua mauo (7,582,000) nga eka whenua o te Maori kua pau te hoko e ratou ki te Kawanatanga, a ko te moni kua riro atu i a ratou e rua miriona (£2,000,000) pauna. Tena, kua peheatia e ratou enei moni nui? Kua pau i a ratou ki te hoko pueru ki te hoko kai, ki nga mahi huhua kore noa iho; a te tukunga iho e rima anake miriona nga eka o te Motu o Aotearoa e toe nei ki te iwi Maori. Na ki te penei tonu me to mua ahua te pahuhu haere o aua whenua i nga ringaringa o te iwi Maori, kaati, kia rua tekau nga tau ki muri nei kua mene katoa, kua kore rawa he whenua i a ratou, kua tika te ingoa e karangatia nei "Maori korewhenua." Tenei tetahi ritaana he mea whakatakoto mai ki to tatou aroaro i tenei tuunga o te Paremete, e whakaatu nei e toru mano e whitu rau (3,700) nga Maori kore-whenua. Ko te ora pai mo te Maori ko tona wheuua, me whiwhi ia i tetahi piihi whenua motuhake mona. He iwi ahau whenua te Maori, a ko toku hiahia kia whiwhi ia tangata ia wahine ia tamaiti o

ratou i tana i tana piihi whenua, kaua rawa tetahi e hapa. Me pehea e mau tonu ai he piihi oneone ki ia taugata o ratou? Ki toku whakaaro, ko te mahi tuatahi tonu, me wehe etahi rahui nunui mo ratou. Me ki kia kotahi miriona (1,000,000) nga eka e rahui mo ratou. Ka toe e wha miriona (4,000,000) nga eka, na ko enei eka me whakahaere i runga i etahi tikanga e puta ai he oranga mo nga Maori. Me whakatu etahi kaitiaki hei whakahaere i aua wha miriona eka ka tuha i nga hua e puta ana ki nga Maori hei painga hei oranga mo ratou. Me riro ma te Minita mo nga Whenua (Mr. Duncan) e whakahaere, he tangata mahi paamu hoki ia, na reira ka nui tona mohio ki nga whakahaere katoa e pa ana ki te whenua Ki te ngakau nui ia ki taua mahi e kore e maha nga tau kua kore atu nga raruraru mo nga whenua Maori. Ma tenei ka taea te whakakore atu o te Kooti Whenua Maori, e ruihi nei te knroni i ia tau i te £11,000 tae atu ki te £12,000 i te tau.

Te Witiwhata (Mr. Witheford, mema mo te Taone o Akarana).—Kua ata whakarongo atu au ki nga whai-korero a te mema hunore mo te Pei o Pereti me etahi atu mema, otira ki taku titiro kaore i te tino tika ta ratou korero e ki nei kua mahia kinotia nga Maori o Niu Tireni, ara, kua tahaetia o ratou whenua. Ki taku titiro ko te iwi Maori te iwi ora atu o te ao nei. Mehemea i taka a Niu Tireni ki roto ki te ringa o tetahi atu iwi, i waho atu o te Ingarihi, kua murua noatanga atu o ratou whenua i muri iho i te whawhai. Ki toku whakaaro ka nui to tatou pai ki nga Maori, a e kore rawa te Paremete e whakaae kia mahia kinotia nga Maori. Ko tenei Pire i mahia ai, hei whakahaere i nga whenua Maori, a kei te whakapaua e te Kawanatanga tona kaha ki te hanga i tenei Pire kia pai. He tika ano kia ata whiriwhiria e te Kawanatanga etahi o nga kupu a te mema mo Pei o Pereti. Me mutu te morimori tonu a te Whare nei i te iwi Maori, kua mohio noa atu ratou i naianei ki te whakahaere i a ratou. E rima miriona nga eka whenua Maori e toe nei ki a ratou; ki te rihanatia tena ki nga Maori katoa, ka rite tena ki te kotahi rau eka ma ia tane, wahine, tamaiti Maori e noho nei i Niu Tireni. Tena, e hia nga Pakeha i pena te whiwhi i te whenua? Ko te aronga ka riro ko nga Maori hei rangatira mo Niu Tireni. Titiro ki nga Maori, to pai o te ahua te koakoa o ng kanohi. Tirohia hoki ki te Pakeha, kaore i rite te koakoa o nga kanohi ki to te Maori ahua. I kite ahau i nga Maori i to ratou taenga ki Poihakena, me era atu wahi o reira, a ki te whakaaro a o reira Pakeha he iwi whai moni, whai taonga rawa atu te Maori. Otira, i te mea ko te Honore Timi Kara te upoko o te Tari mo nga Mea Maori, e kore e mahia kinotia nga Maori. Me wliakarite te tu o nga Maori ki nga Pakeha. a me whakaeke etahi taake mama ki runga ki a ratou, kia utu ai ano ratou i tetahi taha o nga rori me nga piriti e mahia nei mo o ratou whenua. Me hanga etahi tikanga e mohio ai te iwi Maori ki te whakahaere i a ratou. Kia rahi tonu he whenua e wehe hei rahui mo nga Maori kei whenua-koretia ratou, ko nga toenga me whakahaere i runga i etahi tikanga e puta ai he painga ki a ratou. Kaore ahau e tino pai ana ki te riihi, notemea e hara tera i te tikanga pai rawa. Kaore te tangata e kaha ki te tino whakapai i te wlienua i runga i tera tikanga, ina hoki, ka tata te pau o nga tail o te riihi ka tukuna nga taiapa kia pirau kia hinga. Kaore rawa ahau e whakapono ki te kupu e korerotia nei kei te tahaetia nga whenua o nga Maori, engari ki taku whakaaro me mahi etahi tikauga marama ino nga whenua Maori; kaua e waiho mangere engari me mahi kia whai hua ai, kia nui baere ai te tupu o te rawa ki nga Maori me nga Pakeha.

Te Arena (Mr. J. Allen, mema mo Bruce). — Ko te mema lionore mo te Taone o Akarana kua noho iho nei, e pohe noa iho ana tana whai me tana tautoko i te Kawanatanga, na reira e kore rawa, e ai ki tana, e mabi he te Kawana-tanga. i korero ia ka nui te pai o ta ratou whakahaere i nga Maori; kaore rawa he mahi i mahia ki nga Maori e amuamu ai e aue ai rhiou, a kaore ano he whenua o ratou i tahaetia, a he iwi whai taonga whai muni rawa ratou. Ma nga iwi Maori e titiro mai te tika o ana kupu; engari ki taku kei te rereke te korero a te meina honore i ta nga Maori i kite ai i raohio ai. Ina hoki tirohia nga puka-puka ritaana mo nga whenua kua hokona i nga Maori e te Kawanatanga, i te wa kua katia te hoko a te Pakeha noa iho, ka kitea, i te mea ko te Karauna anake te tangata whai man a ki tp hoko i nga whenua Maori, noho ana ki te rim a, ki te wha, ki te torn, ki te rua, a ki te kotahi hereni me te hikipene te utu mo te eka whenua. Ko enei utu kaore i tata ki te koata ki te hawhe ranei o te wariu tika o aua whenua. Ko te mahi ture mo te iwi Maori waiho ai e matou, e nga mema o Te Waipounamu, ki nga mema o Aotea-roa, otira i naianei nei me uru tahi matou Kua taka te wa e tino tahuri ai tatou ki te hauga i tetahi ture pai ture marama mo te iwi Maori, a me tahuri nga mema o Te "Waipounamu ki te ako i a ratou ki nga mea e pa ana ki te iwi Maori, mo te tu rawa ake o te Paramete a tera tau kua mohio ratou ki te whakatakoto i tetahi ture pai atu i enei e mana nei.

Te Whaura (Mr. Fowlds, mema mo te Taoue o Akarana).—E te Pika, me ata tittro tatou ki te ahua o te haere o te korero nei. Ka maha nga tanginga o te pere, he karauga kia huihui mai nga mema kia whai korama ai te Whare, a i roto i aua karangatanga katoa kaore e-nuku atu ana i te tokoono Dga mema o Te Waipounamu e uru mai ana ki te Whare nei. Kua korero te mema mo Bruce no nga mema o Aotearoa te he i kore ai e oti he ture pai mo te iwi Maori. Ki tnku whakaaro no nga mema o Te "Waipounamu ke te he, notemea ko ratou ki te lautoko i te Kawanatanga, i puta ai a ratou Pire.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a tenei mema, me titiro i nga pukapuka reo Pakeha o te Paremete.

Ka mutu tenei mema ka tu ake ko etalii atu mema Pakeha ki te whai-korero mo te Pire. Me titiro a ratou korero i nga korero Pakeha o te Paremete. Katahi ka tu ake ko—

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser, mema mo Kepia).—E te Pika, ki toku nei whakaaro, i a tatou e

whai-korero nei mo tenei Pire, kua e tu-a-whakatetenga taha e rua o te Whare nei ki a raua, arar te taha Kawanatauga ki te taha Apiti-haua; kua. e tukua kia uru ki roto i nga korero mo tenei Pire nga kupu whaka-taritari i nga iwi e rua, i te Maori me te Pakeha, engari me tino whiriwhiri pai e tatou teuti Pire a taea n oat in tona pooti-tanga—kaore hoki e kore te karangatia kia pooti te Whare mo tenei Pire Na, ka nui toku koa i au e kite nei i te nga-kaunui o nga mema o nga taha e rua o te Whare ki te whiriwhiri i te Pire nei, i te mea he take tino nui tenei e pa ana ki te koroni katoa. Ki au nei, kua taka te wa e rite tahi ai nga tikanga me nga whakahaere mo te iwi Maori raua ko te Pakeha, kua e tikanga ke mo tetahi e tikanga ke mo tetahi Koia tenei te take i uru mai ai me Minita mo nga Mea Maori ki te Whare nei, i tona urunga tuatahi mai, ara na tana kupu, me kotahi te ritenga mo te Maori raua ko te Pakeha. No te putanga o taua kupu, pamamao ana tona rongu ki nga wahi katoa o te motu nei, ura, atu ano i te Rerenga-Wairua, i Te Aupouri, puta noa ki Murihiku, i Te Waipounamu, me te whakapai o nga iwi e rua ki taua kupu. Ka koa, ka mea, kua uru he tangata matau ki roto ki te Whare hei whakahaere i nga mea e pa ana ki te iwi Maori, he tangata kua pukengatia ki aua mahi, e kore e hoki mai tona ringa, ka maro tonu atu tana haere. No te tau 1887 te rongu o taua tangata i taoro ai i te koroni nei, otira mai i taua ra tae noa mai ki tenei ra ko te aronga o ana mahi katoa he wehe i te Maori raua ko te Pakeha kia matara rawa atu tetahi i tetahi. Ki taku, i te mea kei te tupu tahi ake tatou nga Pakeha me nga Maori a kei te whakaurnuru nga toto, a e tumanakotia nei kia roa nga toto o te Maori e rere ana e whakauruuru ana ki nga toto o te Pakeha, kia tupu ai raua hei iwi kotahi; na reira, kua e mutu ta tatou ako i a ratou, engari me arahi haere tonu ma nga huarahi e whiwhi ai ratou i nga matauranga, e eke ai ki runga ki te ora me te tika noho ai. Koia tenei te mahi ma tatou, kua e whakahawe ki a ratou i te mea he iwi ke ratou, engari me whakakotahi te Maori me te Pakeha. Ka kite tatou e mahue ana ratou i roto i nga mahi o te ao, me tiki atu me whakahauhau kia ngakau nui ai ki te ngana tonu. Na, ka huri aku kupu ki te Pire nei, he mea he, ki au nei, mehemea ka mahia e te Paremete tetahi tikanga e mau tonu ai tetahi mea kino. Na, ko te Ture o tera tau he ture kino rawa atu. He whakamatautau noa iho tona tikanga. Ko tona aronga he hahu mai i nga ture tawhito, i mahia nei i nga tau o raua, timata i te tau 1858 tae noa mai ki te tau 1886, he tiki atu i aua ture hei whakamatautau ano i naianei. Ki taku kua e hahua mai aua ture tawhito, engari me horoi atu kia ngaro, notemea kua kitea te kino o aua ture. Ko te Pire nei me te Ture i paahitia i tera tau kaore i te rite ki te hiahia o nga Maori. E te Pika, taku kupu ki nga mema honore, kei te raruraru tonu kei te taka-a-kino tonu nga whakaaro o te iwi Maori, kaore ano i tatu, mo te ture e hanga nei mo o ratou whenua; kei te taenga ki te wa e tino mohio ai ratou ki te tino tikanga o te ture e mahia nei e tatou, tena e nui rawa atu to ratou pouri me to ratou whakatakariri, a i te kawenga a te pouri, mehemea, a taua wa, ka tu mai te Minita mo nga Mea Maori kia pootitia ia e nga Maori hei mema mo te Paremete, e kore ia e tu i to ratou kino ki a ia mo tenei Pire. Na tetahi, he nui nga moni e pau i te whakahaerenga i tenei Pire ina oti hei ture, na me taku whakaatu ano ka riro ma nga Maori anake me o ratou whenua aua moni e whakaea. Ahakoa pehea te iti, ahakoa pehea te nui o tetahi take o tetahi mahi ranei e pa ana ki te whenua, me hari katoa ki te aroaro o te Kaunihera mana e mahi. a ma nga Maori ano e utu te mahinga. Ko te utu mo ia mema o te Kaunihera tekau hereni i te ra, a tena, ko te hea tu ahua Pakeha ra e whakaae kia tu ia hei mema mo te Kaunihera mo tena utu? Ka tika ranei kia riro ma era tu tangata e whakahaere nga whenua e rite ana ki te £50,000, ki te £100,000, nga utu o etahi? Ka tono atu ahau ki nga mema honore o Te Waipounamu me Aotearoa kia ata titiro ki tenei Pire, kia tika te hanga kia tau ai i runga i te aronga marama. Na waii tenei te hoatu ma nga tu tangata e whakaae ana ki te whawna atu i te tekau hereni i te ra a te Kawanatanga e whakawa nga taitara ki nga whenua, e wawahi aua whenua, e whakatau nga hea, e whakatu nga kai-riiwhi tupapaku. A ko tetahi, ko te utu mo nga mema Maori mo nga Kaunihera, ko taua tekau hereni ano i te ra. He aha te tikanga o tenei mahi? Homai tetahi £100 ki taku ringa oti tonu atu i au ratou katoa te whakapati me te hoko ki te muni. Kua ki te Kawanatanga i mua ake nei, kaore e taea e ratou te whakapono ki nga mahi a nga Ateha Maori. Na i mua atu i te tau 1894 e whai mana ana aua nga Ateha Maori ki runga ki nga whakatau a nga Tiati o te Konti Whenua Maori, otira i te wa e tu ana ko te Pirimia te Minita mo nga Mea Maori, ka mohio ia kaore e taea te whakapono nga mahi a nga Ateha Maori. Tena i pehea tana mahi mo taua ahua? I whakatikatikaina e ia te ture, ara, i hanga o ia te Ture o te tau 1894, a kei tekiona 18 o taua Ture e mau ana ka whai mana noa atu te whakatau a te Tiati ahakoa kihai te Ateha i whakaae ki taua whakatau; a kite rawa ake nei tatou, tenei e hoatu nei e te Pire nei kia tokowha rawa nga mema Maori mo te Kaunihera, me te whai mana o aua Ateha ki runga ki ia whakatau a te Kaunihera. Ki taku titiro e rangirua ana tenei mahi a tenei Kawanatanga. Na, hei whakatika i taku korero, me titiro tatou ki nga Komihana i whakaturia nei i te tau 1896 mo Te Urewera, tokorima Maori tokorua Pakeha. Tena ia na me haere te Kawanatanga ki a Te Mete (Percy Smith), ki a Tiati Patara (Judge Butler), ki a Tiati Kanara (Judge Scannell) ranei, ui ai kei te tere kei te pehea ranei te haere o ta ratou mahi, mai o te tau 1896 tae mai ki naianei. Ko te utu tenei mo te patai, kei te porori noa iho te haere o taua mahi, a e tika ana kia tawaitia e te tangata tera ahua. Mehemea e tukua ana ma nga Tiati matau anake e whakahaere taua mahi, me etahi Ateha mohio hei hoa, kua pai ake te mahi a kua tere hoki te oti. Tena ko nga Komihana nei ka toru nga tau e mahi ana, a kaore ano i panuku atu ta ratou mahi, na nga Komihana Maori i whakaroa.

Timi Kara (Mr. Carroll).—Kua whiwhi na hoki a Te Urewera i te taitara mo to ratou whenua.

Te Pereiha (Mr. A. D. L. Fraser). —Kaore ano ratou i whiwhi i te taitara.

Timi Kara (Mr. Carroll).—Kua whiwhi.

Te Pereiha. (A. L. D. Fraaer). —Waiho kia tu te mema honore ki te whakautu i nga whai-korero, hei reira ia whakaatu mai ai i te taitara e ki nei ia kua whakawhiwhia ki a Te Urewera mo to ratou whenua. Kua he noa iho, kua moutou noa iho, nga mahi a aua Komihaua.

Te Raheha (Mr. G. W. Russell mema mo Riccarton).—A me pehea ki a koe e ora ai enei mate?

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser). —Taihoa ahau ka tae ki tena. Engari i te mea kua poto te taima e toe ana ki au, me utu e au te patai a te Minita mo nga Mea Maori i ui ai i mua ake ra, ko e hea, e ai ki taku, nga ture i paahitia e te Paremete i mua, a kua whakakorea atu i muri mai, e rite ana te ahua ki tenei Pire e korerotia nei e tatou. Me korero atu e au kia mau ai nga ingoa ki roto ki nga pukapuka o te Whare nei koia enei aua Ture, ko "Te Ture Kooti Takiwa. 1858," "Te Ture Whenua Maori, 1862," "Te Ture Whenua Maori, 1865," "Te Ture Whenua Maori, 1873." tekiona 73, "Te Ture Komiti Maori, 1883," tekiona 14, "Te Ture Whakahaere Whenua Maori, 1886," "Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894," tirohia i nga tekiona mo nga kaporeihana, me "Te Ture Whakatikatika i nga Ture Whenua Maori. 1897," tirohia i nga tekiona mo nga kaporeihana. Otiri, me aro ak'u korero ki te Ture o te 1894, notemea kei roto i taua Ture e noho ana nga kupu, mehemea ta hiahia nga Maori ki te whakakaporeihana i a ratou me to ratou whenua, e pai ana, ka taea i raro i taua Ture. Otiia, e te Pika, ahakoa ko te whitu tenei o nga tau e mana ana taua Ture, ka kotahi tonu te whenua kua hoatu kia whakakaporeihanatia i raro i taua Ture. Na, ka utu au i naianei i te patai a te mema honore mo Riccarton, i ui mai nei ki au, he aha taku nei rongoa e ora ai enei mate katoa. A ka utu hoki au i te patai a te mema honore mo te Tai Tokerau, i a ia i karanga ake ra i mua ake nei, "Kaore kau aku rongoa." Taku utu mo aua patai, kua oti aku kupu me oku whakaaro mo tena aronga te perehi ki roto ki tetahi o nga niupepa o te taone nei, ara, ki roto ki te *Evening Post*, a whano ka kapi katoa te taha kotahi o tetahi wharangi o taua niupepa i aku korero, whakaatu atu i aku nei huarahi e whakahaere ai i nga whenua. Maori kia puta ai te ora ki a ratou. Engari kotahi te wahi o aua korero i he te perehi, ara, ko taku kupu i roto i taua panui i mea ai au me tuwhera te huko o nga whenua Maori ki nga Pakeha katoa. E he ana tera wahi o aua korero aku, notemea kaore au i te pai ki tera tikanga, ara, kia tuwhera te hoko whenua Maori ki nga Pakeha katoa. E whakahe ana au ki tera tikanga. Ko taku, kua te Kawanatanga e hikihiki tonu e morimori tonu i te iwi Maori me ona whenua, me tuku te Maori kia whakahaere i ana whenua, heoi ma te Kawanatanga he tiaki i te Maori, he tupato, kei pau katoa i a ia ona whenua te hoko, kia toe nui ai he whenua hei oranga mo ia Maori. Me rite tonu te mana o nga Maori ki to nga Pakeha e hokohoko noa atu nei i o ratou whenua, kaati te wahi e rereke, kua e tukuna kia mene katoa i te Maori ona whenua te hoko. Me whakaae nga whenua Maori kia riihitia, engari me tino tupato me tino tiaki te Komihana Arai Hoko Tahae i nga riihi whenua Maori, kia tino tika rawa nga ritenga katoa o te riihi katahi ka whakamana e ia. Ki te oti ki taku e korero nei, ka kore o tatou awangawanga mo te Maori kei pa he mate ki a ia. Ka maha nga korerotanga mai o te Pirimia ki a tatou e rima miriona tonu nga eka whenua e toe ana ki nga Maori, a kaore e rato i aua eka nga morehu o te Maori e noho nei i Niu Tireni—e tata ana hoki ratou ki te wha tekau mano. Na, ka patai ahau ki nga mema honore o tenei Whare, he aha te painga e puta ki te katoa o te iwi Maori i nga rima miriona eka nei, i te mea e hara aua eka i a ratou katoa, engari no etahi anake o ratou, ara, no nga mea kaore ano i hoko. Tena, i pau i a wai nga whenua o nga Maori? Ki taku—me taku mohio ano ki te taumaha o tenei kupu aku—rokohanga te tau 1894 kaore kau he Maori kore-whenua o Niu Tireni, haunga ia nga iwi Maori i raupatutia e te Kawanatanga o ratou whenua.

Hone Heke.—Kua pau noa atu i mua atu o te tau 1894 nga whenua o Te Waipounamu.

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser). —Kaore au i te korero mo Te Waipounamu. E penei ana taku korero, ko nga hoko, ko nga riihi, ko nga mokete me nga tuku katoa i mua atu i te tau 1894 me tae ki te aroaro o te Komihana Arai Hoko Tahae. Ko taua tangata he mea whakatu e te Kawanatanga, hei tiaki i nga tuku whenua a te Maori kei tahae te Pakeha; ko te tikanga me tino uiui e taua apiha nga ritenga katoa e pa ana ki nga tuku whenua Maori; otira no te mananga o te Ture o te tau 1894 ka timata i kona te kitea o tenei mea o te Maori kore-whenua. Na, ki te haere koutou ki nga tari o nga apiha whakahaere i nga penihana kaumatua, ka kite koutou i nga Maori kua poharatia e mui ana ki reira. Tena, na wai i whakapohara aua Maori? Na tenei Kawanatanga, notemea kaore i ata haere tana hoko me tana ano i nga whenua a te Maori, kaore i ata uiuia i te tuatahi e ana apiha, i mua o te hokonga o te hea o te tangata, mehemea kei te toe ano he whenua i tua atu i tera e hokona ra hei oranga mona. Kua tangohia nga whenua o te Maori e te koroni i runga i ta te Kawanatanga moni i pai ai. No te tau 1893 ka paahitia e te Kawanatanga tetahi Ture, tona ingoa ko te Ture Hoko Whakawhiwhi Whenua Maori, he ture tika taua Ture, i te mea hoki e ki ana taua Ture me matua kimi e tetahi Kooti matau te wariu tika o te whenua katahi ka hoko ai i runga i taua wariu tika i kitea ra, ara, me rite ano ki te tikanga e whakahaerea nei mo nga whenua Pakeha e tangohia nei i raro i te Ture Whakanohonoho Whenua; otira ka miharo pea te Whare me te iwi ki te kiia atu e au kore rawa taua Ture i whawhatia atu e te Kawanatanga e tu nei; kore rawa he eka kotahi i hokona e ratou i raro i taua Ture. Kua whakahaweatia e te Kawanatanga taua Ture, tangohia ana e ia te mana motuhake i raro i te Ture o te 1894, a riro ana mana anake e hoko nga whenua

Maori, a hoatu ana e ia ko tana utu i pai at ki nga Maori. He tika tonu taku e korero ata nei he maha nga whenua e £2 e £3 mo te eka i whakaaria atu e nga Pakeha noa iho ki nga Maori hei utu mo aua whenua, kihai i taea i te mea kua araitia mai e te Ture o te 1894, a te mutunga iho riro ana aua whenua i te Kawanatanga mo te tekau hereni mo te eka. Tenei ano etahi atu whenua i peratia. Tetahi whenua e ono hereni tae atu ki te tekau hereni te utu a te Kawanatanga i hoatu ai mo te eka, akuanei no te matenga o tetahi tangata o taua whenua kihai i hoko i ona hea, ka whakahaerea e ona kai-riiwhi te wira o taua tupapaku, no te putanga o te pukapuka whakamana i te wira tonoa ana e te Kawanatanga kia utua te tiute, kitea ana kotahi pauna e rua hereni me te hikipene te wariu mo te eka o taua whenua, ara, te utu tika mo te eka o taua whenua, i riro ra te nui nga i te Kawanatanga mo te tekau hereni mo te eka. Ka tuaruatia atu e au taku kupu o te tuatahi ra, ara, he he rawa atu te mahi a tenei Kawanatanga ki nga Maori i runga i a ratou ture i hanga ai me a ratou tikanga i whakahaere ai mo nga Maori.

Te Tepute-Pika (Mr. Deputy-Speaker).—Kua pau te taima o te meina honore.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a tenei mema, engari me titiro i nga korero reo Pakeha o te Paremete. Ko te aronga o aua korero he whakahe i te Pire.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—E te Pika, e tu ake ana ahau ki te whakaatu atu ki te Whare i aku nei whakaaro mo runga mo nga tikanga e man nei i roto i te Pire whakatikatika e takoto nei i o tatou aroaro. Taku tino hiahia me noho katoa ia mema o tenei Whare i tona nohoanga i tona nohoanga ki te whakarongo ki nga kerero katoa e whakapuakina ana mo runga i tenei take. Ki taku titiro ko tenei Pire tetahi o nga tino take nui atu i takoto ki o tatou aroaro mai o mua iho, e pa nui ana ki ia Maori o te Motu o Aotearoa. Kei te mohio pea nga mema katoa o tenei Whare i roto i nga whakatupuranga maha i mua atu i te taenga mai o te Pakeha e noho ana nga Maori i Niu Tireni, no ratou anake te whenua katoa a kaore kau he Ture kia kotahi i runga i a ratou. Ko te Ture i paahitia i tera tau nui atu te kino o tona taumaha ki runga ki nga iwi Maori o Aotearoa. Maku e whakamarama te tikanga o taku korero. E tika ana nga Maori o tenei Motu kia haere mai ki konei tono ai kia whakawhiwhia ratou ki tetahi Ture e whai mana ai ratou ki te whakahaere i o ratou whenua i runga i nga huarahi e puta ai he tino painga ki a ratou, a i te wa i whakapuakina ai taua hiahia e nga Maori o tenei Motu, ko te tino hiahia nui tera o te Motu katoa o Aotearoa, ara, o te takiwa ki te Hauraro, o te takiwa ki te Hauauru, o te takiwa ki te Rawhiti, o te takiwa ki waenganui o te Motu, me te takiwa ki te Tonga. Engari, e te Pika, ko te mea i inoitia e ratou, i tumanakohia e ratou, kaore i hoatu e te Ture i paahitia i tera tau. Ko te Ture o tera tau kaore i tino tautokona e matnu katoa, i te mea kaore i ata rite ki to matou hiahia; engari i mahara matou tera matou e whiwhi i raro i taua Ture i te mea kua whakaaetia kia tu he Kaunihera hei whakahaere i o matou whenua i a matou whakaaro me a matou tikanga. Kaati, i te mea kua takoto ki o tatou aroaro i naianei tenei Pire hei whakatikatika i te Ture o tera tau, ka penei taku whakaatu kupu ki a tatou, kaore rawa he painga o tenei Pire ki nga Maori o roto i toku takiwa pootitanga puta noa, kore rawa e mama ake o ratou taumahatanga, kore rawa e ora iti nei o ratou mate i tenei Pire, kore rawa atu. Otira, e te Pika, me penei taku kupu, ko toku takiwa te takiwa ka tino mate rawa atu i raro i nga tikanga o tenei Pire—otiiia, ki te kore toku takiwa me nga whenua kei roto e takoto ana, e kore rawa e whai mahi tenei Pire me te Ture o tera tau. Ki te kore e marama ki au nga menemana e mau nei i roto i te Pire e takoto nei i o tatou aroaro, he aha ano hoki te take e ki atu ai au kei te pai au ki ena menemana whakatikatika? Kei hea nga whenua e tika i raro i tenei Pire? Taku kupu ki a koutou heoi ano te wahi o te Motu o Aotearoa e toe ana tetahi wahi whenua ki nga Maori i naianei e rite ana hei whakaora ma tenei Pire—mehemea ra ka taea e tenei Pire te whakaora—kei toku takiwa anake. Ko toku takiwa e korero nei ahau, he maha nga taumahatanga me nga here e takato ana i runga. Kaore rawa nga Maori o taua takiwa e kaha ana ki te rihi i o ratou whenua, ki te whakahaere i etahi atu tikanga ranei e puta ai tetahi painga iti nei ki a ratou i aua whenua. Ko te tukunga iho tena o nga Ture e paahitia ana e tenei Whare i ia tau i ia tau. Otiiia, e te Pika, e kore ahau e ki na te Honore Minita mo nga Mea Maori e noho mai nei te take o aua ture e whakahe nei ahau. Kei te ki atu ahau na nga mema tonu o tenei Whare te he, notemea na tenei Whare i paahi aua Ture katoa e peehi kino nei i te iwi Maori. Tetahi mate hoki ko nga tikanga whakahaere a te Kawanatanga mo te taha ki te iwi Maori e riro ana e haere ana i runga i nga hiahia o nga mema Pakeha o tenei Whare. Koia ahau i mohio ai e kore e tika kia kiia e au no te Minita Maori anake te he. Engari e tika ana kia penei taku kupu ko nga mate e utaina ana ki runga ki te iwi Maori i runga i nga mahi hoko whenua a te Kawanatanga na te Kawanatanga anake tena mahi, no reira, e tuturu ana no te Kawanatanga anake tena he. Kei te takoto hoki i a tatou te pukapuka perehitanga o nga mahi a te Tari Hoko Whenua a te Kawanatanga, a kitea ana e tatou ko etahi whenua Maori i hokona e te Kawanatanga mo te rua hereni noa iho mo te eka, a kaore rawa e neke atu ana i te tekau herein mo te eka a runga o te moni e utua ana e te Kawanatanga mo nga whenua Maori. Kaati, ma koutou ma nga mema honore e ki mai ki au mehemea ki ta koutou whakaaro he utu tika ranei te 2s. i te eka mo tenei mea mo te whenua, ahakoa pehea te ahua o te whenua, ahakoa ranei kei hea e takoto ana? Ki taku titiro kaore e tika tena utu mo te tikaokao, mo te taihana heeki ranei. Kaati, i te mea kua pena, na te Kawanatanga anake tena mahi kino, koia ahau i mea ai e tika ana taku korero i ki ake ra no te Kawanatanga anake te he, na ratou anake aua mahi kino ki a matou, i ta ratou hokonga i o matou whenua. Na, ka patai ano ahau i taku patai ano o mua, He aha te he ki te whakawhiwhia nga iwi Maori o tenei whenua—i te mea he inoi tonu ta ratou mahi i nga wa katoa

—ki tetahi mana motuhake hei whakahaere i nga mea e pa ana ki a ratou? Ko matou ko nga iwi Maori o tenei koroni e hara matou i te tamariki, kei te mohio noa atu matou ki nga mea e hiahia ana e matou, kei te mohio noa atu matou ki te whakahaere i a matou mahi, i a matou tikanga, me o matou ahua, rite tonu te kaha o to matou mohiotanga ki to re iwi Pakeha o te koroni nei, rite tonu, kaore i rere ke. Ki te araitia rawatia te iwi Maori, kia kaua rawa e whai mana ki te whakahaere i a ratou mea, me pehea ratou e mohio ai ki nga mahi paamu me era atu tikanga e hua mai ai he painga ki a ratou i runga i o ratou whenua, me era atu tini ahua mahi katoa? Ki te kore ratou e tukuna ki te whakahaere i a ratou mea, ki te riihi i o ratou whenua, me era atu ahua, me pehea e kitea ai e ratou he huarahi e whiwhi ai ratou i tetahi orauga i tetahi painga i runga i o ratou whenua? Ko ahau e ki ana kaua rawa he here ki runga ki nga whenua Maori, engari me homai ki nga Maori anake te mana ki te whakahaere tikanga mo o ratou whenua. E kaha noa atu ana ratou ki te whakahaere i a ratou tikanga mo runga mo nga riihi ahakoa mo te rau tau mo te rua tekau tau ranei Kua roa tatou, nga iwi Maori me nga iwi Pakeha o tenei Motu, e noho tahi ana i naianei, a i roto i tenei wa roa i noho tahi ai tatou, he aha te mahi a nga Pakeha ki a matou, ki nga Maori? Heoi te mahi he tinihanga i a matou. Ka korero atu ahau ki a koutou, koia tenei te tino mate kino e akina ana ki te iwi Maori ko te kore kaore e tukuna e nga Pakeha ki nga Maori ano te mana whakahaere tikanga mo o ratou whenua, apiti ki tera ko te mahi hoko whenua a te Kawanatanga i riro ai nga whenua o nga Maori mo te moni korekore noa iho. Kaati, e te Pika, i te mea e pena ana te takoto me taku e whakamarama atu nei, no reira ki taku mohio e tika noa atu ana ahau ki te korero atu ki te Whare nei, e kore rawa matou e whakapai ki nga menemana e noho nei i roto i te Pire e takoto nei i te aroaro o te Whare. Ki toku whakaaro e kore nga mate o te iwi Maori e ora i tenei Pire menemana. Ko te Ture o tera tau e ki ana ko nga whenua me riro ki roto ki nga ringa o te Kaunihera, ma taua Kaunihera e whakahaere. Kaati, me penei taku patai ki nga mema honore: Ko wai o koutou, mehemea he rau eka whenua tona motuhake ki a ia, ka whakaae ranei ia ki te tuku atu i te mana whakahaere o tona whenua ma etahi tangata ke e tiaki e whakahaere? Maku e whakautu tena patai; e kore rawa taua tangata e whakaae. Kaati ra, i te mea kei te pena te ahua, koia ahau i ki ake ai e tika ana kia kaha rawa ta matou whakahe i tenei Pire. Engari, e te Pika, tera atu ano etahi o a matou whakahe ki tenei Pire, e hara i te mea ko ena anake. Me pehea hoki nga moni ruri ina whakaekengia ki runga ki nga whenua? Tetahi tikanga kino rawa atu e kite ana ahau i roto i taua Pire, koia tenei, mehemea ka hiahia nga tangata kotahi tekau o roto o te hunga tokomaha no ratou tetahi poraka whenua ki te tuku atu i taua whenua ki raro ki te whakahaere a te Kaunihera, ka tino riro taua whenua ki raro ki te whakahaere a taua Kaunihera, ahakoa, pehea te whakahe a te nuinga o nga tangata no ratou te whenua. Mehemea kotahi rau nga tangata o tetahi poraka whenua, ki te mea nga tangata kotahi tekau kia tukua atu ki te Kaunihera me pehea koia te hiahia me te whakaaro o nga tangata e iwa teka i e toe ana? Ko ahau e ki ana katahi ka tino nui atu nga mate e ara i raro i tenei Pire, ko toku takiwa ka tino mate atu, notemea ko ena nga whenua ka tino paangia e taua mea. Kaati, ka korero atu ahau ki te Whare i naianei: Tera tetahi tangata Maori kei Waikato ko ia nei te tino upoko ariki o nga iwi me nga hapu o taua takiwa, a ko ia hoki te tangata kaha atu ki te ki atu ki nga tangata e noho ana i raro i tona mana kia kaua rawa e tukua tetahi poraka kotahi o o ratou whenua ki raro i te whakahaere a tena Kaunihera. Ko taua tangata te tangata i whiriwhiria e nga iwi katoa o Waikato hei upoko mo ratou, hei tino tangata mo ratou i roto i a ratou whakahaerenga katoa me nga tikanga katoa e pa ana ki runga ki o ratou tinana me o ratou whenua. Tona ingoa ko Mahuta. Ko ia te tangata e karangatia nei ko te Kingi Maori, a e mea atu ana ahau kaua tenei Whare e pouri mo te karangatanga o tena ingoa ki runga ki a ia. Ki te whakahuatia te ingoa o Kingi Eruera i roto i tenei Whare, kaore rawa he tangata e pokanoa ki te whakahe i taua ingoa ona. Ka whakahua ana ahau i te ingoa o Kingi Mahuta e hara i te mea e whakahua ana ahau i runga i te mahara kia whakaturia ia hei kingi whakatete ia Kingi Eruera. Ina ke te mea e hiahia ana ahau ki te whakaatu atu ki tenei Whare, ko tenei tangata i puta mai i a Maniapoto. No Ngati-Maniapoto ano ia, a kei reira nei hoki te nuinga o nga whenua Maori e toe ana i naianei. Kaati, e te Pika, kua korero te mema honore o te Tai Tokerau (a Hone Heke) ki tenei Whare i roto i tetahi whai-korero ana i mua ake nei, ko tenei tangata ko Mahuta, e karangatia nei e au ko te Kingi Maori, kaore i whiriwhiria kaore i whakaaetia e nga iwi Maori katoa o te Motu nei hei Kingi mo ratou. E te Pika, he tamariki taua mema honore. E kore ahau e ki kaore he rangatira o nga iwi Maori o tenei Motu, e mohio ana hoki ahau he uri katoa ratou no nga iwi i haere mai nei ki konei i runga i nga waka e whitu, me tona rangatira me tona rangatira, a ko nga uri o aua rangatira e whitu ko nga rangatira ena o nga iwi Maori e noho nei puta noa i Niu Tireni i tenei ra. Na nga uri o aua waka e whitu i whiriwhiri tetahi tangata, i heke tika mai i ia o aua tupuna nui e whitu, hei upoko ariki mo te iwi Maori puta moa i Niu Tireni. Mehemea e roa ana te taima hei korerotanga atu maku ka taea e au tewhakaturu rawa, e mohio ai te Whare koia ano kei te tika taku korero e korero nei. Ka taea e au te whakaatu ki te Whare he uri tuturu a Mahuta no aua rangatira, a ko ia tonu te tangata tika hei Kingi mo nga Maori. Tetahi o aua waka e whitu ko "Takitumu," ko Ruawhoro te ingoa o te rangatira o runga. Tenei kei taku ringa e pupuri ana te whakapapa, kua oti te tuhituhi, engari i te mea e poto ana taku taima e kore e panuitia katoatia e au. Me penei taku korero, ka taea e au te whakapapa, e rua tekau ma rua whakatupuranga i taua tupuna ka puta iho ki a Kingi Mahuta. Tetahi o nga waka ko "Te Arawa," ko Tamatekapua tona rangatira. He maha nga tangata nunui i puta mai i tena waka, koia tena ona uri ko nga hapu o

te Tai Rawhiti e noho mai nei i tenei ra. No taua rangatira o Te Arawa tekau ma waru nga whakatupuranga ka puta ko Mahuta. Te toru o nga waka ko "Aotea," ko Turi te rangatira ko te tupuna tena o nga iwi katoa e noho mai nei i te Tai Hauauru o tenei Motu—i Taranaki me era atu takiwa o reira. Ka taea e au te whakaputa a Mahuta ki taua tupuna, a e rua tekau nga whakatupuranga. Ka taea ano hoki e au te hoatu enei whakapapa ki nga mema honore, kia kite iho ai ratou koia ano e tika ana taku korero. Ko "Matatua" tetahi o nga waka, te rangatira o runga ko Turoa, tekau ma ono nga whakatupuranga tangata mai o taua rangatira ka puta ko Mahuta. Tenei ano tetahi waka ko "Tokomaru," ko Rakeiroa te rangatira. Tekau ma iwa whakatupuranga i tena tupuna ka puta ko Mahuta. Kua tae tenei ki tetahi waka ano ko "Kurahaupo" te ingoa, ko Apa te tangata o runga, tekau ma waru whakatupuranga i tena rangatira ka puta ano ko Mahuta. Ko "Tainui" tetahi o nga waka, ko Hoturoa te rangatira, na tena i man mai nga tupuna o Waikato katoa ki Niu Tireni, tae atu hoki ki nga tupuna o te mema mo te Tai Tokerau e ki nei kaore ia e mohio ana ki a Mahuta. E rua tekau ma wha nga whakatupuranga mai i taua waka ka puta ko Mahuta, a i tenei o nga whakapapa e tino puta ana a Mahuta i roto tonu o nga tupuna ate o taua mema o te Tai Tokerau. Koia ahau i ki ai ki a ia he tamariki ia. Mehemea hoki e mohio ana ia ki nga whakapapa o nga tupuna e kore ia e korero pera. I te timatanga o te mahi whakatu Kingi i huri katoa mai nga iwi katoa o te Motu nei ki te tautoko. Tenei kei an te rarangi ingoa o nga iwi me nga hapu nana i tautoko. Engari me whakamarama atu ano ahau ko taua mahi a nga Maori e hara i te mea he hiahia na ratou kia maunu atu i raro i te mana o to tatou Kuini i mate nei. Na, me whakaatu hoki ahau i tahuri nga mihinare Pakeha o aua ra ki te hapai i taua mahi whakatu kingi, a maku e whakaatu ki te Whare i te take i tautoko ai ratou. Koia tenei, kei a ratou te mana o nga Haahi karakia whakapono, a ko nga Haahi o te Whenua Matua, ara o Ingarangi, kei raro katoa i te mana o te Kuini Me whakaatu atu e au ki te Whare tetahi kupu kei roto i te Paipera Tapu e tautoko ana i taku korero. Kei Tiutoronomi xvii., 15, ka kite koutou e man ana enei kupu na—

"Ko ta Ihowa, ko ta tonu Atu a e whiriwhiri ai, ko ia anake tau e mea ai hei kingi mou; ko tetahi o o tuakana tau e mea ai hei kingi mou: e kore e ahei kia meatia e koe hei kingi mou te tangata iwi ke, ehara nei i te tuakana nou."

Kaati, i te mea kei roto tonu i te Karaipiture e mau ana nga kupu whakamana i a matou, me pehea hoki e tika ai te ki e he ana taua mahi a matou. Tenei ano tetahi whakapapa ka whakaaturia atu e au ki te Whare i naianei—e heke tika tonu ihoanai a Ihowa tenei huarahi. Kote tangata e karangatia ana e nga Hurai, ko Ihowa, ko Io te ingoa ki nga Maori. Ko nga ingoa o etahi o nga tupuna tapu o te Maori ko Io, ko Rangi, ko Papa, ko Teema, ko Tahuhunuiorangi Otira ka ngenge noa iho te Whare mehemea ka whakapapangia e au nga whakatupuranga maha kia puta iho ki a Mahuta, engari ka taea e au te hoatu te whakapapa tuhituhi e whakaatu ana i taua huarahi kia kite iho nga mema honore, mehemea ra e pai ana te Whare. Mehemea e roa ana taku taima ka taea e au te whakaatu pono ki te Whare i o matou huarahi hekenga iho i aua tupuna nunui puta iho ki a matou—

Te Tepute-Pika (Mr. Deputy-Speaker).—Kau pau to taima.

Te Piha (Mr. Fisher, mema mo Poneke Taone).—E tu ake ana au ki te whakaatu kei te takahia nga tikanga o te Whare. Notemea hoki i raro i o tatou ture whakahaere i te Whare nei, he hawhe haora te taima e whakaetia ana ki ia mema o te Whare ina korero ia mo runga mo tenei nea mo te Pire. Kaati, ko te mema mo te Tai Hauauru e korero ana ki te kai-whakamaori, ko te kai-whakamaori ki te whakapakeha mai ki te Whare, no reira ko tona tikanga, tekau ma rima ano meneti te roa o te taima e hoatu aua mona. Na reira ka tono atu au ki a koe, mehemea e kore ranei koe e whakaae, i te mea e korero ana taua mema i te reo Maori, ki te hoatu kia roa ake te taima mona, kia tae ki te haora ia e korero ana.

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser, mema mo Nepia).—Ki taku whakaaro e ahei ana ano i etahi wa kia whakangawaritia e te Pika nga tikanga-whakahaere o te Whare nei, i te mea kei te iwi Maori anake te paanga o tenei take e takato nei i te aroaro o te Whare, no reira ki taku mohio e tika ana kia mene mai nga whakaaro o nga mema Maori. Me tohu atu ano hoki ahau ki a koe, e te Pika, he mate tenei e whakaekengia ana ki runga ki te iwi Maori, otira ehara i te mea ki a ia anake, engari ki te iwi Maori katoa puta noa i Niu Tireni. E pau ana tetahi taha o tona taima i te whakapakeha a te kai-whakamaori i ana korero, no reira kaore e taea e ia te korero ona hiahia katoa i te mea kua whakapotongia te taima mona he maha nga mema o tenei Whare tena e riro i ana korero me ona whakaaro, na reira ka nui toku hiahia kia hapainga ake e koe tou mana a kia whakaetia e koe kia tu ano te mema honore o te Tai Hauauru ki te whakapuaki i ona whakaaro mo te hawhe haora.

Te Tepute-Pika (Mr. Deputy Speaker) —Ahakoa, pehea te nui o taku hiahia kia whakaroaia te taima hei tuunga mo te mema honore kia kotahi atu hawhe haora ano, engari me titiro ano ahau ki nga run me nga taura kua oti te whakatakoto hei tohutohu mai mokn. Ahakoa, pehea tana whakapau i tana hawhe haora, ahakoa korero tahi raua ko te kai-whakamaori, ahakoa ko ia anake i tu ki te korero, e kore ano e taea e au te whakarereke i te tikanga a ka whakaroa i te taima moua, no reira kaore au e whakaae ki te putake kua whakaarahia ake nei e te menaa honore.

Te Piha (Mr. Fisher).—E te Pika, i runga i te aronga o to whakatau i whakaputaina i te wa e korero ana te Whare mo nga tima hari meera ki San Francisco, ka motini ahau kia hikitia te korerotanga o tenei Pire mo

apopo, kia whai taima ai te honore mema Maori o te Tai Hauauru ki te whakaoti i tana whai korero.

Te Tepute-Pika (Mr. Deputy-Speaker).—Ko wai e tuarua ana i te motini nei?

Te Hatihana (Mr. Hutcheson),—Ko ahau.

Henare Kaihau.—E te Pika, i te mea kua motinitia kia hikitia te komititanga o te Pire nei, kaati kua ahei pea ahau ki te whakaoti i aku korero.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—E hara i te mea e tu ake ana au ki te whakararuraru i te mema honore, kaore aku hiahia ki te korero roa, engari e tono atu ana au kia whakataua mai e koe, ara, ahakoa kua hoatu ano tetahi hawhe haora ki te mema honore hei tuunga mona ki te korero, otira ki taku whakaaro me whakawhaiti e ia ana korero ki runga anake ki nga take o tana whakahe ki te Pire nei.

He Mema Honore.—Me pehea te aronga o te whakatau mo runga i te meera ki San Fransisco?

Te Tepute-Pika (Mr. Deputy-Speaker).—E hara i te mea he motini tenei kia hikitia tenei korero. He motini ke kia kaua e komititia i tenei ra, ara, kia tukua atu mo apopo ra ano komiti ai.

Henare Kaihau.—I te mea kua homai ano he taima ki ahau, ka haere tonu taku whakamarama atu ki te Whare i nga kupu e maharatia ana e au hei korero atu maku. E penei ana, e te Pika, te tikanga. I te wa i timataria ai te mahi whakatu Kingi e korerotia nei, haere ana etahi tangata puta noa i nga takiwa katoa o te Motu o Aotearoa, ki te ata whiriwhiri i tetahi tangata totika i heke rangatira iho i nga tupuna rangatira o mua kia whakaturia hei upoko ariki, ara, hei kingi. Na, e te Pika, tera tetahi rangatira Maori i nga ra o mua ko Hongi Hika te ingoa, he rangatira nui no Ngapuhi; a, e te Pika, ko taku hiahia me whakarongo mai te mema o te Tai Tokerau—te tamaiti nei a Hone Heke—ki enei korero aku mo runga i tenei take. Haere ana a Hongi Hika ki Ingarangi, te taenga atu ki reira ka inoi atu ki te Kingi o Ingarangi i aua ra kia whakaturia ia (a Hongi) hei kingi mo nga Maori o Niu Tirenī. Tona hokinga mai i Ingarangi, ka hoki mai ki tona iwi, kitea ana e ia kaore e taea ia e ratou te whakatu hei kingi. He iwi tokoiti ratou, he iwi kore toa, e kore ratou e kaha ki te whakatutuki i tona hiahia. I muri nei ka tupu he mahara pena ano i nga iwi o te pito ki runga o te Motu nei, haere ana te tama a te Rauparaha ingoa nui—ara a Tamihana Te Rauparaha—ki Ingarangi ki reira rapu ai i tetahi tikanga e taea ai e ia te whakatu hei kingi mo nga Maori. Ka mutu tona noho i Ingarangi ka hoki mai, ka mea ki tona matua ki a Te Rauparaha, "Ko koe hei kingi mo nga Maori o Niu Tirenī." No te tau 1846 aua kupu i i whakapuakina ai. Ka huri atu a Te Rauparaha, ka ki atu ki tana tamaiti, 'Kaore, e tama, whakahokia atu tena tikanga whakatu kingi ki roto o Waikato. Ko Te Wherowhero te tino rangatira o reira; nana ahau i ora ai, ko ia te tangata tika mo tena tuunga.' Na, tenei tetahi whakatauki nui mo te iwi o Waikato e rangona nuitia ana i aua ra; e korero ana mo te awa o Waikato, tetahi awa nui, awa ataahua, he maha ona hurihanga me ona pikonga, a kei ia piko o taua awa roa o Waikato, kei reira tona rangatira e mohiotia ana e noho ana, no reira te whakatauki nei "*He piko he taniwha, he piko he taniwha.*" Tona tikanga, kei ia piko o taua awa tona taniwha; tena meatetaniwha he rangatira, e ai ki te ritenga o taua whakatauki. I muri i tena haere ana a Matene te Whiwhi puta noa i nga wahi katoa o te Motu e rapu ana i tetahi rangatira totika hei kingi. Te rangatira tuatahi i tae atu ai ia ki te ki atu mona te kingitanga, ko Turoa, no nga iwi o Whanganui. A, e te Pika, no te haringa o taua whakaaro ki reira, ka ata tiroirohia e ratou tona ahua, kitea ana ko nga ika o tena awa he toitoi he kakahi, he ika ririki nei, kore tikanga noa iho. No reira kaore e ahei nga rangatira o taua takiwa kia whakaturia hei kingi. A, i muri i tena ka haria taua whakaaro ki Tongariro, kei waenganui pu tena o te Motu nei, ko te kainga tena o tetahi o nga tino rangatira nui o Niu Tirenī, ko Te Heuheu te ingoa. Tera ano to tera rangatira tona whakatauki e mohotia ana e te Motu katoa: "*Ko Taupo te Moana, ko Tongariro te Maunga ko Te Heuheu te Tangata.*" No reira haere ana aua tangata e mohio ana ki ena ahua katoa, aua tangata whakatu kingi, ka tae atu ki a Te Heuheu ka ki atu, ko ia hei kingi. Engari heoi ano nga ika o tera moana he kokopu he koaro. No reira, i runga i tera ahua, ahakoa, te nui o taua rangatira, o Te Heuheu, e kore e taea. Katahi ratou ka haere ki te Rawhiti—ki Rotorua. Haere ana ki to reira rangatira ki a Te Amohau, ka whakahuatia atu mona taua kingitanga, a i muri mai ki a Te Kani-a-Takirau. Engari kitea ana e ratou heoi ano nga ika o te moana o Rotorua, he koura he kakahi; a te tukunga iho o to ratou whakaaro i te mutunga o ta ratou haere ki nga wahi i tae ai ratou me te ata whiriwhiri i te ahua o ia takiwa, kitea ana kaore he tangata i roto o aua iwi katoa e ahei ana kia whakaturia he, kingi. Katahi ka whakahokia taua whakaaro ki roto o Waikato, a te mutunga iho whakaturia ana ko Potatau te Wherowhero hei kingi. Engari ko ahau e ki ana kua kingi noa atu ia i runga i tona huarahi hekenga iho i ona tupuna, i mua atu o tona whakatuunga hei kingi. E mohio ana hoki nga iwi i mua atu i tena wa ko ia to ratou kingi tika i runga i tona hekenga tikatanga iho i a Ihowa, ara, ia Io Kaati ra, i te mea e pena ana, ahakoa, ki te mea nga mema o tenei Whare me mutu te whakahua i te ingoa "kingi" mo taua tangata, e kore e e taea te muru atu o tona kingitanga i tau tika iho ki runga ki a ia i runga i ona tupuna. Mehemea e whakahe ana te Whare ki te ingoa "kingi," me hoki atu pea ki te Atua ra ano whakahe ai, a ki te tu ta ratou whakahe mo te ingoa o te Atua, katahi pea ka tika kia whakamanaia a ratou whakahe mo te karangatanga o taua ingoa ki runga ki a Mahuta. Ko te Minita Maori ano hoki tetahi e whakahe ana mo te karangatanga o taua ingoa ki taua tangata. E te Pika, i mahara ahau ko te Minita Maori tetahi o nga tangata ruarua e mohio tika ana ki nga korero tawhito me nga tikanga o mua o nga iwi Maori o tenei Motu, a, ki taku mahara koia tonu te tangata tika mana e korero atu ki te Whare te tino takoto

o tenei take. He tino korero pono taku korero e korero atu nei ki te Whare, he korero tauhou pea ki a ratou, engari maku e ki atu ki a koutou kei te mohio katoa te iwi Maori ki te pono o tenei korero aku. Akuanei pea kei te mahara te Minita Maori e kuare ana nga iwi Maori, kaore e mohio ana ki te huarahi hei takahanga ma ratou, e riro atu ai te mea e hiahia nei e ratou. Kaati i konei he kupu maku mo rurga i tena take. Mehemea e hiahia ana te Whare, ka taea e au te whakatakoto atu ki tona aroaro nga huarahi whakapapa o nga iwi otemotu, timata i te putaketanpa mai kua whakaaturia ake ra e au, tuku iho, tuku iho, i roto i nga whakatupuranga maha tae noa mai ki a matou e noho nei i roto i tenei ra. Na, ka hoki aku korero ki te Pire nei i naianei, e penei ana taku kupu, ko nga tikanga o tenei Pire e kore e pa ki te mema honore o Te Waipounamu, notemea ko nga whenua Maori o tera Motu e rereke noa atu ana te takoto i nga whenua Maori o Aotearoa. E kore ano hoki taua Pire nei e pa nui ki te takiwa o te Tai Rawhiti, ko te take he iti rawa nga whenua kei te toe i roto i te takiwa pootitanga o te mema honore, ko te nuinga kua oti katoa te rihi, kei raro ranei i era atu tikanga whakahaere e kore ai e ahei kia pa atu tenei Pire. Mo te taha ki te mema honore o te Tai Tokerau e pera ana ano te tikanga o taku korero, notemea he iti noa iho nga wahi whenua o tona takiwa pootitanga e ahei ana kia kawea ki raro i tenei Pire. Ki taku mohio he iti iho pea i te 400,000 eka uga whenua e watea ana hei paanga atu mo tenei Pire i roto i taua takiwa. Engari, e te Pika, ka hoki mai ano ta tatou korero ki nga whenua o toku nei takiwa —o Waikato—kite iho ana tatou he nui whakaharahara nga whenua Maori o reira i murua i runga i te raupatu a te Pakeha. Otira he nui nga whenua Maori kei te toe i roto i toku takiwa pootitanga. E penei atu ana taku korero, e te Pika, i te mea ko nga Maori o toku takiwa nga tangata e tino paangia nuitia ana e tenei Pire—nga tangata nana nei ahau i tuku mai ki tenei Whare—koia ahau i ki ake ai e kore rawa ahau e ngenge ki te whakapau i toku kaha katoa ki te patu me te arai i te paahitanga o tenei Pire ki te kore e whakauruhia atu aku menenana ka motinitia e au ina tae ki te Komititanga o taua Pire Tenei te waea a etahi tangata o toku takiwa no nakuanei i patua mai ai, ara:—

"Otorohanga Kua tae mai nga kape o au menemana e whakaarohia ana e koe hei motini mau. Nui atu te marama me te pai ki ta matau titiro, kia kaha a rawa koe ki te whakauru atu i aua mea. Kia era.

"Na Omipi, raua ko Pepene."

I konei aua tangata i Poneke nei i tera marama, he mea tuku mai na tetahi wahanga nui o nga iwi o toku takiwa pootitanga. E te Pika, ka tonu atu ahau ki te Minita Maori i naianei kia ngawari mai ia ki te whakaae ki aku menemana ka kokirihia nei e au a taihoa, e kawae anake ana hoki ahau i taku mohio ai hei ora mo oku iwi. Ka ki atu ahau e tino tika ana kia kaha rawa te whakaaro mai a te Kawanatanga ki a matou ko oku iwi, koia tenei te take: Mai o toku taenga tuatahi mai ki tenei Whare i te tau 1897, ko ahau tonu te tangata nana i hapai i mau tonu ai te Kawanatanga i tona turanga. Mehemea kaore ahau i toku nohoanga i tenei Whare e kore rawa ratou e kaha ki te pupuri i o ratou nohoanga Kawanatanga. Me titiro te Whare ki nga tuhituhinga o nga pootitanga o taua taima, ka kitea he maha noa atu nga pootitanga i runga i etahi take nunui na taku pooti kotahi anake, apiti iho pea tetahi pooti kotahi atu ano i etahi meatanga, nana i pupuri tenei Kawanatanga i mau ai ki runga ki o ratou nohoanga. E mohio ana ahau ka whakaetia mai e te taha Apititini o te Whare nei te tika o tenei korero aku. A, ka korero atu ano ahau i tetahi kupu, hei apiti atu maku ki tera kua mutu ake nei i ahau te korero, ara, me ki atu ahau na te huhua o nga kupu i korerotia mai, na te maha hoki o nga tikanga i whakaetia mai e te Kawanatanga, ara, penei, mehemea ki te tautoko ahau i a ratou ka hanga e ratou be tikanga e puta ai he painga ki oku iwi, e ata ora pai ai ratou, na kona hoki ahau i kaha tonu ai ki te tautoko i a ratou. E hara i te mea e mea ana ahau kia hanga mai e ratou he painga mo toku tinana ake, kaore, engari, e te Pika, heoi ano taku hiahia nui atu he whakaora i nga mate e peehi kino nei i nga iwi nana ahau i whiriwhiri, nana ahau i pooti, nana ahau i tuku mai ki konei hei mangai mo ratou. Kaore rawa hoki oku nei wehi ki te whakapuaki i aku mahara me oku wbakaaro i roto i tenei Whare, me te korero tinana hangai tonu atu i aku take katoa i kite ai ahau bei korero atu maku, notemea e hara hoki i te Kawanatanga ahau i whakatu hei mema a mo tenei Whare; ahakoa taku u tonu ki te tautoko i tenei Kawanatanga mai o taku urunga mai ki tenei Whare, a i roto i nga tau katoa o toku mematangā, kaore rawa e mutu ana taku inoi me taku tohe atu ki te Kawanatanga kia homai he ora mo oku iwi. Ko te Pire Kaunihara Maori tuatahi he roa noa atu te wa i whiriwhiria ai e te Pirimia e nga Minita me ahau. I tino kaha ta matou rapu ta matou hurihuri ta matou whiriwhiri i ona aronga katoa. Nui atu toku aroha ki taua Pire, a i mahara ahau kei te aroha hoki te Kawanatanga ki taua Pire. E te Pika, ko te ahua o taua Pire he tino whaiiaipo tuturu na matou tahi, engari no te whabamoenga o ta matou puhi, i arohatia ra i manaakitia ra e matou, ki te tane, te whanautanga mai o tana tamaiti kihai rawa i rite ki ta matou i mahara ai i tumanako ai, te whanautanga o te tamaiti he kopurepure. A e penei ana to matou ahua i naianei ko te mea i maharatia e matou hei tamaiti ma te iwi Maori kaore i rite tona ahua ki te ahua i maharatia; kaore i mangu katoa, i whero katoa ranei engari, e te Pika, rereke ana tona ahua, mau ana te wehi ki a matou, a kihai matou i kaha ki te whawha atu i taua tamaiti, i te rereke rawa atu o tona ahua. Hei kupu mutunga maku, e te Pika, e whakawhetai atu ana ki te Whare mo tona aroha ki ahau ki te homai i tetahi taima ano hei korerotanga atu maku i aku whakaaro ki a koutou mo runga i tenei take. E mohio ana ahau he manaaki tena ki au. E whakawhetai atu ana ahau ki nga mema honore mo te manawanui, i te mea he maha nga mema e hiahia ana ki te whai-korero, no reira, kaati i konei he kupu maku e kore ai ahau e whakaroa atu i te taima o te Whare.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—E te Pika, he mea tohutohu mai pea te mema mo te Tai Hauauru e ona iwi tae atu kia Mahuta kia tu i tetahi wa e ahei ai ia i roto i tenei Paremete ki te whakahoki i tetahi whai-korero whakautu aku i tetahi o ana i nga ra timatanga o te noho o te Whare nei, I puta he kupu mana i roto i tana korero, whakamarana, e tika ana ona iwi o te takiwa o Waikato ki te whakatu i tetahi o ratou hei kingi ki runga ki a ratou, me tana panui mai i nga kupu Karaipiture e rua i Tiuteronomi, xvii. 15, engari kei nga rarangi e rua o muri tonu iho o tana i panui a ai tetahi maramatanga atu ano, a nei tetahi, "Otiia kua ia e whakamaha i te hoiho mona, kua ano hoki e whakahoki i te iwi ki Ihipa hei whakamaha i nga hoiho: kua mea nei hoki a Ihowa ki a koutou, E kore koutou e hoki na taua huarahi a mua ake nei." Na ka haere tonu to muri iho o nga rarangi ki te whakatakoto i tetahi tikanga kua oti te takahi e taua kingi i whiriwhiria nei e te iwi o te inema honore, ara nga kupu: "Kua ano e tokomaha nga wahine mana." Kaati ko tena kupu kua takahia e Tawhiao. Otira, e te Pika, e kore ahau e mea kia maha rawa he kupu maku mo runga i tena o nga take a te mema honore o te Tai Hauauru ahakoa te maha o ana korero tautoko i te tika o Mahuta me tona matua, tupuna hoki, hei kingi mo nga Maori: kotahi ano whakautu, e he ana. Kua whakapaua e ia tana wa korero ki te whakahe i tetahi whai-korero aku i korerotia e au i roto i te Whare nei i muri o te puaretanga—kahore ahau e whai nui i a ia i runga i tena peka, kei kino. Notemea kaore e kore te oho i tera o nga paweraweratanga me nga puhaehaetanga i waenganui o nga iwi Maori, a kaore ahau e pai kia ara mai ano ena ahua i roto i enei ra, ko te take, ki taku whakaaro, pai atu te rapu tikanga e u ai te aroha o nga iwi Maori i te whakahaere kupu e oho ai, a e takoto ai he kino. Mo tana kupu mo Hongi, kei te pohehe ana take. E whakapeka ana hoki ia i te kupu mo Tamihana te Rauparaha: Otiia ko ana korero katoa mo te take kingi, he mea hanga, he mea whakapeka i tona hangaitanga. Kahore nga iwi o te pito ki raro o te Motu nei i aro mai ki te tikanga kingi. I tu ano era iwi i runga ano i to ratou rangatiratanga, mana hoki. Na, mo te taha ki nga rangatira Maori kei te mohio katoa matou ki tenei o a matou tikanga: kei ia iwi tona rangatira upoko ariki, a tera ano hoki etahi o aua rangatira e riterite tonu ana te whai mana tetahi ki tetahi, engari kaore tetahi e kaha ki te ki e nuku ke ake ana tona rangatiratanga i to etahi. Heoi ano te mea hei whakanui rawa ake i te rangatiratanga me te mana o etahi rangatira, ko tona toto apiti atu ki tana ringa kaha. Ko te ringa kaha te kai-pupuru. He ture nui tena no te ao. Kaore e pai kia korerotia tena taha, kei ara he mamaetanga he puhaehaetanga i waenganui i nga iwi Maori. Taku hiahia kia whakapaua katoatia e ahan taku wa korero ki runga anake ki te Ture Whakahaere Whenua Maori o tera tau, me te Pire Whakatikatika e takoto nei i o tatou aroaro. He roa te whai-korero a te mema honore o Nepia, he maha nga kupu o roto, a taea noatia te mutunga o tana korero ki te Whare, he aha tona tikanga? I whakaataria ranei e ia tetahi mea kotahi e tohu ana i te he o te Ture o tera tau, o tenei Pire ranei e takoto nei i o tatou aroaro? Kore noa iho. Engari i pehea? I hoki rawa atu he korero mana ki runga noa atu timata mai ai, ara, ki te tau 1858, ahu mai nei ki tenei ra, engari kihai rawa i taea e ia te korero mai tetahi mea kotahi e whakaatu ana i nga he o te Ture o tera tau. Heoi kau tana he whakahe noa iho ki nga tikanga whakahaere me nga ture a te Kawanatanga—ara, e whakahe ana ia i te rironga ki te Karauna anake te mana ki te hoko i nga whenua Maori Kei waho tenei i te take, kaore he kupu whakamarama, kua kitea e ia he huarahi e mutu ai nga raruraru e takoto nei, e pa nei ki te Iwi Maori. Me titiro nga mema honore ki ana korero i panuitia i roto i te *Evening Post*. He aha koia ana korero? Kaore noa iho; heoi ano he tuarua i ana korero mahamaha noa iho mo runga mo nga whakahaere a te Minita mo nga Mea Maori i nga tau o mua. Na, ko te korero a te mema honore e ki nei kua whakamatauria ano i mua nga tikanga o te Ture o tera tau tae mai hoki ki tenei Pire, e tino he rawa atu ana. I ki ano hoki ia i whakamatauria enei tikanga i raro i te Ture i paahitia e Hori Kerei i te tau 1858. Kei te he tera korero ana.

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser). —He aha koia nga kupu o taua Pire?

Hone Heke.—Kaore te mema honore i tahuri ki te whakamarama i nga ritenga o taua Pire, ui iho ano te honore mema ki a ia. He ki noa iho tana i whakamatauria enei tikanga i te tau 1838. Ko te Ture o te tan 1858 he whakamana i te iwi ki te whakatu Kai-whakawa pirihimana i roto i nga hanarete engari kaore kau rawa he kupu i roto i taua Ture e whakarite tikanga ana mo nga whakawakanga me nga whakahaerenga o nga whenua o nga Maori. I muri i tera ka korero te mema honore nei mo te Ture o te 1883, i tukuna ai he mana ki nga Maori ki te whakatu Komiti hei uiui hei whakatau i nga raruraru e pa ana ki nga whenua Maori; engari ko taua Ture o te tau 1883 kaore rawa atu i rite ki te Ture o tera tau. Kaore he mana i whakawhiwhia ki nga Maori e taua Ture; heoi ano tona tikanga i whakamanaia kautia ratou ki te uiui, ka tuku atu ai i te ripoata o ta ratou uiuinga ki te Tumuaki Kai-wha-kawa o te Kooti whenua Maori. A i tana korerotanga mo te korenga o nga Komiti Maori e kaha ki te kohikohi me te tuhatuha i nga moni, e korero ana tena kupu ana mo "Te Ture Whenua Maori, 1873." Kaore he mana i roto i taua Ture e taea ai nga raruraru e takoto nei i runga i nga iwi Maori te whakahaere, no reira kua hinga katoa ana korero. Ko te tikanga o te Ture o tera tau me te pire hoki o tenei tau, he tino tikanga hou rawa. Anei taku korero, ko te tauritanga tuatahi o te Paremete ki te rapu tikanga e taea ai nga raruraru o te iwi Maori, na te Paranihi, no te tau 1886 hoki ka paahitia e ia tetahi Ture pai, engari i whakakorea taua Ture i roto i nga tau kotahi e rua ranei i muri tata iho. Kaore tena Ture i whai wahi hei whakamatauranga i tona ahua; e mahara iho ana ahau mehemea i whakamatauria ona tikanga katoa, he nui nga pai e puta ki nga Maori i raro i ona ritenga. Engari he aha te take i whakakorea ai taua Ture? Na nga Kai-whakahaere Whenua Maori, me era

atu tangata raweke i nga whenua Maori.

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser) —Ka nui te ahua kaha o te aki o ena kupu au i te Minita Maori.

Hone Heke.—E korero ake ana ahau i toku whakaaro, me i tukua kia ata whakamatauria taua Ture o te tau 1886 he nui nga pai e puta. Tetahi korero a te mema o Nepia, he taumaha rawa te Ture o tera tau, be nui rawa nga moni e pau i tona whakabaerenga; engari, te kupu nui rawa i roto i tana korero, ko tenei Kaunihera he Kaonihera Maori, a ko tenei iwi ko te Maori he iwi riro noa i te moni; mehemea he £100 tana ka taea e ia te hokohoko nga Kaunihera Maori katoa i runga i te motu nei kia riro atu i a ia. Me penei ake ahau, me mohio tatou he Pakeha ano etahi o nga mema o nga Kaunihera net Mehemea tatou ka ata titiro ki taua korero a te mema o Nepia, e whakaatu ana koia i te aha? E whakaatu ana rapea, he tangata ia kua waia ki era tu mahi. He pera pea tana mahi, he harihari moni hei hokohoko Maori kia riro mai i a ia? E mohio ana ahau ko te mema honore o Nepia e korero nei koia tonu tetahi tangata e whakamabia tonutia ana e nga Pakeha hei mahi i nga whakahaerenga hoko me nga whakahaerenga riihi o nga whenua Maori o roto i tona takiwa; me takn mohio ano ko te mahi tuturu a te mema honore he to Kaiwhakahaere i te aroaro o nga Kooti Whenua Maori; be whakahaere i nga keehi a nga tangata Maori he Pakeha kei tua i o ratou tnara e te ana. Kaati. i te mea e puare ana tenei whakapae a te mema mo Nepia kia peneitia te titiro; ki te kore, no hea oti ia i mohio ai ki enei ahua? Kua uru ranei ia ki roto ki nga mahi penei, kua tu hoa ranei. Kahore ia e tika te whakapae rongo korero. E kore rawa e ahei kia whakaarohia nga korero a te mema nei. Tetahi o nga korero a te mema nei mo te Ture o tera tau, koia tenei, i ki ia, "Mehemea ka mahara te Kaonihera Maori, mana e whakawa te whakatuunga kai-riwhi mo nga tupapaku, me te wehewehe i nga whenua Maori, whakaarohia te nui o te taumaha ki runga ki nga tangata Maori e paangia ana e aua whakahaerenga." Kaati, kia tika te korero a te mema honore. Me ata whakamaramama e ia ki te Whare nga ritenga o te Ture o tera tau. Kia mohio mai nga mema ki tenei ahua. Ko te tikanga e taea ai te hoatu mana whakawa ki re Kaunihera Maori kei te Tumuaki Kai-whakawa o te Kooti Whenua Maori anake. E maratna ana tatou, e tino mohio ana te Tumuaki Kaiwhakawa kaore he painga mo nga Maori mehemea ka hoatu tena mana ki nga Kaunihera Maori i naianei. Me nga Maori hoki, kaore e hiahia ana kia whiwhi ratou ki tena mana i naianei, kei te mohio ratou ki nga taumahatanga mehemea ka tonoa e ratou tena mana kia whakawhiwhia ki nga Kaunihera. Ko te hiahia nui i naianei o nga Maori he whakamahi i nga Kaunihera hei ropu whakahaere riihi i o ratou whenua. Haunga nga mana uiui, whakariterite hoki, ma nga Komiti Papatupu e tika ana ki te whenua era e mahi, kia taea ai o ratou whenua kaore nei e taea e ratou te mahi, kia puta mai ai he hua ki a ratou; kia taea ai te tuku ki nga Kaunihera, ma aua ropu e whakahaere, e tapatapahi hei tekihana, kia karangarangatia hoki, kia riihitia. Ka haere tonu ano hoki te Kooti Whenua Maori ki re mahi i ana mahi tika—ara, ki te whakawa me te whakatau i nga whenua Maori. Tenei ano hoki tetahi o nga korero a te mema honore: kaore nga Maori e kaha ki te riihi i o ratou whenua i raro i te Ture o tera tau.

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser). —E taea ai ma runga anake i te whakaae a nga Kaunihera.

Hone Heke.—Ki te whakarongo atu, kaore te mema honore nei e hiahia ana kia whakamaramatia e ia ki nga mema o re Whare nga tikanga o te ture o tera tau e taea ai e nga Maori te riihi o ratou whenua, aua atu te Kaunihera, tera ke atu ano nga huarahi. Kei te tekiona 5 o tenei Pire, me tetahi o nga rarangi o te Ture o tera tau, e kii ana, ka ahei nga Maori te tuku tonu ki te Kaunihera, a ma te Kaunihera e tuku ki te Kawana me tona Kaunihera, inoi kia whaputaina o ratou whenua ki waho o te Ture o tera tau, kia taea ai e ratou te riihi o rutou whenua ki nga Pakeha o waho.

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser) —Ko te hea tekiona tena e korerotia na?

Hone Heke.—Ko tekiona 5 o tenei Pire, e whakakore ana i te tekiona tawhito i te Ture o tera tau. Me titiro ki nga kupu o tekiona 5 o te Pire nei. Kei taua rarangi e takoto nei ki te aroaro o te Whare e ki ana, ka ahei te Kawana i roto i tona Kaunihera ki te whakatakoto i tana tikanga i mahara ai ia e tika ana. A mehemea ka watea te whenua i runga i te unuhanga o nga here, ka tino whai mana te Maori nona te whenua ki te hoko, ki te mokete, ki te riihi ranei ki tana tangata e pai ai. Kaati, kia hoki atu ano he kupu maku mo runga i etahi o nga korero a te mema o te Tai Hauauru. I korero tahi raua ko te mema o Nepia ki te Whare nei, i ki, kaha rawa atu te tangi me te aue o nga iwi Maori mo te Ture o tera tau He tino korero he tera. Maku e whakamarama atu ki a koutou te putaketanga mai o tera korero. Tera korero na nga tangata e paangia ana e taua ture, na nga tangata e mahi ana e whakahaere tikanga ana mo nga whenua Maori, me nga ngaherehere rakau kei runga kei nga whenua Maori e tu ana—na nga tangata e tu ana hei kai-whakahaere i roto i nga Kooti Whenua Maori. Ko te iwi Maori nui tonu e hiahia ana kia hangaia mai he Ture e ahei ai ratou ki te riihi i o ratou whenua i runga i te whakaae a tetahi ropu whiriwhiri penei te ahua; me te whakamutu atu i nga mahi hoki whenua. Kua rongo ahau tenei etahi pitihana kua tukua mai ki etahi mema o tenei Whare, a he mea hari haere taua pitihana ki nga kainga Maori e nga tangata ra waho e whai paanga ana ki nga ahuatanga kua korerotia nei; engari ko nga ingoa o nga Maori i hainatia ki aua pitihana i pehen te hainatanga? He mea tuhituht ranei e nga Maori o ratou ingoa ki runga ki nga pitihana? Kore noa iho. Engari he mea tinihanga na aua tangata nana nei i rupahu atu ki nga Maori, e, ka mate rawa koutou i tenei Pire, me te korero atu ko tenei Pire he Pire kino, a te mutunga iho ka riro i a ratou nga hainatanga a etahi Maori whakaaro-kore; engari e hara i te mea na aua tangata i haina o ratou ingoa, na nga

tangata harihari ke i aua pitihana i tuhituhi, na reira kaore kau rawa he painga o aua hainatanga. Naku i whakaara tetahi take mo runga i tetahi pitihana i kokiritia e te mema mo te Tai Hauauru i tera tau, he rau he rau nga ingoa tangata e mau ana ki taua pitihana, na te ringa kotahi i tuhituhi. Me whai kupu ahau i naiane mo te korero a etahi mema kua mutu ake nei te korero. E patai ana ratou he aha te take i mahamaha noa iho ai nga Ture e pa ana mo nga whenua Maori. Kotahi anake to whakautu mo tena patai: na te huhua noa iha o nga tangata tawaho e rahurahu atu ana ki nga whenua Maori, e tuku mai ana i a ratou tangata hei whakakiki i nga mema, a ka kite ratou a te paahitanga o tetahi Ture kaore i hangai ki te whakarite me te whakamana i etahi o a ratou mahi, ka tahuri ka akiaki i nga Kawanatanga. Koia tena te take i maha ai nga Ture mo nga whenua Maori e paahitia ana e tenei Whare. He whakakoi toki taua mahi; na te ngakau nui o te Pakeha mo tana mea kia oti Me kaha rawa tatou ki te rapu i tenei take: Ka taea ranei e tatou te whakakore atu nga raruraru e pa ana mo te taha Maori? Ki taku nei, i runga ra i taku titiro i ahau e noho ana i tenei Whare, kaore rawa e taea e tatou mehemea ka kumea mai nga tikanga whawhai taha kaha ki roto ki a tatou whakahaerenga mo runga i tenei take; ki te pera e kore rawa e taea notemea he hiahia ke to tetahi i to tetahi. Engari mehemea ka mahi takitahi ia mema i runga i tenei take, i runga i ona aronga tika, tena e taea he ture e oti ai tetahi taha nui o nga tikanga whakatatu, whakaoti tikanga, hei whakahaere pai i nga whenua Maori. Engari ko te whakaoti rawa i nga ahua katoa o tenei take, e kore e taea i runga i te tini o nga huarahi whakahaere a tenei hanga a te Kawanatanga. He nui rawa no nga mahi whakakoi toki e whakahaerea ana e te Pakeha. Ko te kaupapa o te Ture o tera tau, he kaupapa tika, kaha, hei tuhononga atu mo nga whakatikatika e taea ai e tatou te whakamama, te whakariterite, te whakahaere nga whenua Maori, i runga i te pai mo nga iwi Maori. Ko nga huarahi mo aua Ture ki taku, me penei te whakatakoto, ko nga toenga o nga whenua Maori katoa, me pupuri, me rahui tuturu mo nga morehu o te iwi Maori, hei oranga mo ratou, me o ratou uri, whakatapuranga hoki e haere ake nei. Kaati, i a tatou e hanga Ture ana hei whakatutuki i tenei whakaaro me whakatakoto ano e tatou he huarahi e taea ai nga whenua o nga Maori te riihi e te Kaunihera, a kei roto hoki tena i te Ture o tepa tau. Heoi te take mate i roto i taua Ture ki taku, he maha rawa nga mema o te Kaunihera. Taku korero tuturu tena o mua iho, me whakahoki iho te maha o nga mema i te whitu, kia hoki iho ki te rima a runga ki te toru a raro: Otiia me toru. Katahi ka taea te whakahaere mama nga mahi a te Kaunihera; a ka mama ano hoki te haere o nga mahi. Tenei tetahi ahua e hiahia ana ahau ki te whakatakoto atu ki te aroaro o nga mema o te Whare, he mea tino tika kia tahuri te Kawanatanga me nga mema ki te whakatikatika marire i te Ture o tera tau kia marama ai te takoto. Me pooti e te koroni he moni hei utu i nga mema o nga Kaunihera, hei utu hoki mo nga whakahaere katoa e mahia ana i raro i taua Ture. Maku e whakamarama te take. E tino tika ana kia ata whakaarohia e te Kawanatanga nga iwi Maori mo runga i tenei take. Kua nui rawa te whiwhi o te Karauna i runga i tana apohanga ki a ia anake te mana ki te hoko i nga whenua o nga Maori i nga tau maha kua huri nei. Titiro hoki ki nga korero a te mema honore o Bruce, e whakaatu nei i te utu i whakahuatia e te tangata ra waho mo tetahi whenua, ara, e £30 rawa pauna mo te eka a heoi ta te Kawanatanga i whakahua ai e £9 ano pauna, a riro atu ana i te Kawanatanga taua whenua mo taua moni. Kaati, kua whakarereketia e tatou tena ahua i te Ture o tera tau. Kua tino ki tatou me mutu rawa te hoko o nga whenua Maori. A i runga i tena aronga kua mutu hoki te nama moni i Ingarangi hei hokohoko whenua. Kua kore he itarete hei utunga. Tenei ano tetahi tikanga kua oti i a tatou, kua ki tatou ko nga whenua toenga, mehemea e hiahitia ana e nga Maori kia peratia, me tuku atu ki nga Kaunihera, a ma aua Kaunihera Maori e tapatapahi, e tuku atu ki te makete kia riihitia. No reira, kua ahei te Pakeha te whiwhi whenua; kahore he moni a te Kawanatanga e pau i te hokonga whenua. He pai katoa enei mo te koroni, he pai mo te Kawanatanga. Ka puta he painga ki nga mana takiwa tae noa ki te Kawanatanga i te nui o te tangata hei noho i roto i te takiwa. Ka nui nga tangata, ka nui nga mahi, ka nui te hora o nga oranga. Na enei ahua katoa i tino tika ai kia whakaarohia e te Kawanatanga me nga mema o tenei Whare, tenei take i tohungia nei e ahau, ara kia awhinatia nga Maori ki tetahi wahi moni i roto i nga tau tuatahi e rua e timata ai te whakahaere a aua Kaunihera. Tenei ano tetahi ahua e tika ana kia mau tonu te mahara o te ngakau e ka whakahaere i nga mea e pa ana ki te taha Maori E tu mai nei o tatou whare awhina rawakore, me ta tatou puranga moni penihana mo nga kaumatua, ka kore nei e tino ora ana. Na reira ahau i ki ai, ata rahuitia mo nga Maori o ratou whenua e toe nei i naiane, kia kaua ai te Maori e taka ki runga ki nga Poari awhina rawakore, ki tu moni Penihana Kaumatua ranei. I a tatou ka rahui nei i o ratou whenua ki a ratou, kaua tatou e wareware ki te whakangawari i nga huarahi moni e whiwhi ai te Maori, kia taea ai e ratou te whakapai me te mahi i o ratou whenua, kia puta ai nga hua hei ora mo ratou, hei whakaea hoki i te moni i tangohia e ratou hei whakapai i o ratou whenua. Otira ki taku, kia whanui noa atu te whakahaere a te Whare nei: Me hanga he ture kia pa ki runga ki nga Maori nga tikanga e mau na i roto i te Ture Whakaputa Moni Nama ki nga Tangata Noho Whenua; mehemea ka taea e tatou te whakaputa moni pera ki nga Maori, e taea ai e ratou o ratou whenua te whakapai, he huarahi nui tenei, hei pai. He maha nga Maori ahu whenua e tahuri ki te ngaki i te whenua Mehemea ka taea tenei te whakaae mai, tera te Maori e mama. He nui nga tikanga kei roto i te Ture o tera tau, me te Pire nei e whakatutuki ana, e whakapai ake ana, i etahi onga hiahia maha o te Maori. Ko enei korero e korerotia nei kei te whakahe nga Maori ki te Ture o tera tau, he korero rupahu noa iho na nga tangata e okioki ana to ratou oranga ki runga ki nga whakahaere whenua Maori, me ki ake auo ahau mo

ena tu korero, e kiia nei he Ture kino taua Ture; kei hea te kaha o enei korero, kaore nei ano hoki i whakamatauria e tatou taua Ture. Heoi ano te whakahe tika mo taua Ture o tera tau, ko te korenga kaore i timataria te whakahaere i ona mana i muri tonu iho i te paahitanga. He rawe ki au, te whakarongo ki te whai korero a te mema honore o Nepia. I roto i tana whai korero mo tenei Pire kaore rawa ia i whakamarama i tetahi tikanga kotahi o te Ture o tera tau, kaore ano hoki aua korero i pa mai ki te Pire e takoto nei i te aroaro o te Whare. Hoki ke noa atu ana he korero mana ki te tau 1858 ra ano; a a ka haeremai ki te tau 1873, a tae mai ki naiane. He aha te maramatanga o ena korero? Pehea ranei te paanga mai o tana whai korero ki te Ture o tera tau me te Pire e korerotia nei? Kore rawa atu i pa. Heoi ra te ritenga o taua whaikorero ana he whakapuaki kupu kau kupu noa iho, kaore kau he hua i roto.

Te Tepute-Pika (Mr. Deputy-Speaker).—Kua pau te taima.

Wi Here (mema Maori mo te Tai Rawhiti). —E te Pika, e tu ake ana ahau ki te whakapuaki kupu mo runga mo nga whaikorero a nga mema kua mutu ake nei mo runga i tenei Pire. Ki taku titiro he tino take uaua tenei e whakahaerea nei e tatou. Tae mai ki naiane katahi ano te kaumatua ka tu ake, a tenei te tohu o te pakeke, me titiro mai nga mema honore ki ahau kua hore te upoko. E te Pika, nui atu taku whakama mo nga korero a te mema mo te Tai Hauauru i korero ai mo te taha ki a Mahuta. Kei tona kainga a Mahuta, kaore i konei; ko te mema honore nei kei konei e whakapuaki ana i te kupu a Mahuta, e ai ki taua korero. Kaati, me penei taku kupu mo tetahi o nga kupu a te mema honore i ki ra ia no Rotorua a Te Kani-a-Takirau, engari e hara i Rotorua taua tangata. Ko taua tangata, ko Te Kani-a-Takirau he rangatira no te Tai Rawhiti, no nga iwi o Turanga, o Uawa, o Waiapu, o Te Wairua, me era atu takiwa o reira, puta noa ki Te Whanau-a-Apanui. I te wa i timata ai te whakaaro whakatu kingi, ko Matene te Whiwhi te tangata nana i hapai tuatahi taua whakaaro. I mea taua tangata kia whakaturia hei kingi mo nga Maori ko tetahi o enei rangatira e rua, ko Te Heuheu ranei, ko Potatau te Wherowhero ranei; engari, no te korerotanga o Te Heuheu raua ko Potatau mo taua tikanga, puta ana te kupa a Potatau ki a Te Heuheu, ara te kupu na, "E kore nga iwi o te Motu nei e whakarongo ki a taua, notemea ko o taua ringaringa he ringa paru i te toto." Ka mea ano a Potatau, engari a Te Kani-a-Takirau he tangata totika hei kingi, e ma ana huki ona ringaringa. Katahi ka tonoa e Te Heuheu tuna taina tuturu ake kia haere kia Te Kani kia whakaae a Te Kani ko ia hei kingi. Haere ana taua tangata ka tae ki tu Tai Rawhiti ka whakatakoto atu i taua kupu ki a Te Kani, ko ia hei kingi. Ka whakautua e Te Kani-a-Takirau, "E kore ahau e whakaae kia whakaturia ahau hei kingi; ko toku rangatiratanga no oku tupuna mai ra ano, tuku iho, tuku iho, tae iho ki au e tu atu nei, engari mehemea ka whakaaetia e au kia whakaturia ahau hei kingi, ka kiia mai au he rangatira hua hou; e kore ahau e whakaae. Tenei taku kupu: Hoki atu ki a Te Heuheu, ki atu ki a ia, e Pa, taku kupu, ki te tohea tena whakaaro tona mutunga iho ka heke te toto." Koi nei e te Pika, te take i kore ai nga iwi o te Tai Rawhiti i whakaae ki te awhina i te whakatuunga o Potatau hei kingi. Mei whakaaetia e Te Kani-a-Takirau i te kawenga atu o te kupu ki a ia, kua huri katoa ona iwi i raro i a ia ki te hapai i a ia, engari i ki atu ia e tino mohio ana ia mehemea ka kawea taua tikanga whakaaro hou, he whawhai tona mutunga iho, a na nga mahi hoki o muri i kitea ai te tika o tera mahara ana. Titiro ia nei, i runga i tena mahi ka whawhaitia nga iwi Maori ka patua te tangata ka murua nga whenua, a ko ahau e te Pika, e ki tuturu ana na taua whakaaro hou i ara ai nga raruraru kino katoa i pa ki runga ki te iwi me o ratou whenua. He tini noa atu nga mate i hua ake i runga i taua mahi, ko te take tuatahi hoki tena i hanga ai nga ture kino e peehi nei i te iwi Maori me o ratou whenua. Ki taku, mehemea i kore taua mahi whakatu kingi, kua whakahaerea paitia nga mahi katoa o tenei Motu i raro i nga ritenga o te Tiriti o Waitangi. E ki ana ahau no nga Maori tenei Whare Paremete i raro i te Tiriti o Waitangi; engari na te mahi whakatu kingi riro ana tenei Whare hei Whare Pakeha—he Pakeha hoki te nuinga o nga mema o tenei Whare, a tokowha tonu matou nga mema Maori o roto. E te Pika, nui rawa atu taku whakamiharo ki nga mahi a nga mema o tenei Whare. Ko nga Pire katoa e pa ana ki nga whenua Maori, e kawea mai ana ki tenei Whare, kaore ano tetahi kia kotahi nei i ata whakaarohia tikalia e te Whare. Ka kawea mai ana ki tenei Whare tetahi Pire e pa ana ona ritenga ki nga take Maori, me nga whenua Maori, me nga ritenga Maori, tahuri tonu atu nga mema Pakeha ki te whakararuraru. Kaati, ko te mema honore, ko Kaihau, i panui atu ki a koutou i etahi kupu o roto i te Karaipiture. Kaati, ka whakahua hoki ahau i etahi kupu o roto i te Karaipiture, hei tautoko hoki i taku korero. E te Pika, te ahua o nga iwi Maori me o ratou whenua, e tino rite ana ki te kupu o te Karaipiture e ki nei: "Ko te wahi hoki i te tupapaku, ko reira hoki huihui ai nga kaahu." Koia ahau i ki ake ai, kei pohehe koutou nga mema e kuare ana nga iwi Maori o te Motu nei ki te ahua o te Pire e takoto nei i te aroaro o tenei Whare. Ko te hiahia tenei o te nuinga o nga iwi Maori kia paahitia tenei Pire. I rongu ahau ki etahi o nga mema o te Whare i tenei po e ki ana kua tino kitea he Ture kino te Ture o tera tau; mehemea hoki he Ture pai e kore e kawea mai he Pire hei whakatikatika i taua Ture i tenei tuunga o te Paremete. I ki tetahi mema honore ki tona whakaaro he pai atu te whakakore rawa atu i taua Ture. Kaati, he korero pohehe rawa tera ki taku nei whakaaro. Ahakoa kaore i tino rite nga hiahia katoa i taua Ture, hei take koia tena e whakakorengia ai? Ki runga ra ki toku mohio ki nga Ture Pakeha e paahitia ana e tenei Whare, ki te kitea a muri atu e tika ana kia whakatikaia tetahi wahi, kaore e kore te hanga mai he Pire whakatikatika a muri atu. Na i te wa e korerotia ana te Ture o tera tau i te aroaro o te Whare nei, heoi ano te hiahia nui o nga Maori i reira, kia rira atu te

whakatakotoranga o te kaupapa e taea ai te hanga nga tikanga e hiahiatia ana mo muri atu; a e mohio noa atu ana nga Maori i taua taima, me te whakaae ano o ratou ngakau, kia tae ki tenei tuunga o te Paremete, mehemea ka kitea tetahi wahi o taua Ture e tika ana kia whakatikaina, ka whakatakotoria mai ano he Pire whakatikatika. E pataiana ahau e te Pika, ko wai ma koia nga tangata whakaaro tamariki i roto o nga mema o tenei Whare? Akuanei pea ko aku hoa ko Heke raua ko Kaihau, e korero mai nei i a raua korero rereke noa atu. Mehemea ka whakamanaia o raua hiahia, mehemea ka wehea atu he papakainga hei oranga mo nga Maori o tenei whakatupuranga, tuturu taku korero ko te hikoitanga tuatahi tena e tae atu ai ki te matenga rawatanga o te iwi Maori. I ki te mema o Waitemata ki tona whakaaro ka mate nga tangata ahu whenua, nga tangata puku mahi o te iwi Maori, i raro i tenei tikanga hou; ka hiangatia ratou ka whakararuraru e te whakatupuranga tai tamariki kua nukunuku ake nei te matauranga. Ki taku whakaaro kaore ano pea taua mema i titiro noa ki nga korero o roto i te Pire nei me ona tikanga. Ko te Kaunihera e whakaturia ana i raro i te Ture o tera tau he Pakeha etahi o ona mema, he mea ata whiriwhiri i roto i nga tangata marama anake e tika ana kia whakaturia hei mema. Ko etahi o nga mema he Maori, he mea ata whiriwhiri ano i nga tangata totika anake. A ko te tuhanga o nga moni e hua mai ana i runga i nga whenua ka haere tonu ano i runga i to nui me te iti o te paanga o ia tangata, ahakoa tangata kaha ki te mahi tangata mangere ranei. Ko aua moni kaore e hoatu toputia ki nga tai-tamariki e wehingia nei e te mema honore mo Waitemata, e taea ai e aua tai tamariki te apo mo ratou anake nga painga kua mo o ratou pakeke me o ratou whanaunga, engari ko ratou anake kia ora. E tino ki ana ahau mehemea ki te paahitia tetahi Ture e tuku ana ki nga Maori anake te mana ki te whakahaere i o ratou whenua, me te arai rawa atu i nga Pakeha kia kua rawa e uru atu ki tetahi wahi o aua whakahaerenga, e kore rawa tatou e rongoi enei tu ahua korero rereke penei me enei kua korerotia nei i konei i tenei po. Mehemea ki te whakaturia e tatou he Kaunihera me Maori anake nga mema, ko wai e kaha ki te ki mai ki ahau ka whakaae nga Pakeha o te Motu nei ki te hoatu moni ma ratou e ahei ai ratou ki te whakahaere i a ratou mahi? E kore rawa e hoatu. A mehemea ranei ka whakaae tetahi Pakeha ki te nama moni ki nga Maori ka tono taua Pakeha i te £10 i te £100 hei itareti, a ki te kore e utua taua itareti, a ki te kore e ata whakaritea era atu ritenga katoa, ka murua ka hokohokona atu nga whenua i hoatu hei punga mo tana moni. Na, e te Pika, kua korerotia tetahi pitihana i tenei po, e kiia ana nuku atu i te kotahi mano nga Maori nana i haina. Tenei te korero o taua pitihana. Na te tangata kotahi i mau haere ki nga kainga Maori korero tinihanga ai ki nga tangata kuare, a riro atu ana i a ia o ratou ingoa me o ratou haina ki taua pitihana. Tera hoki tetahi kaumatua kei Poneke nei e noho ana i naianei, he mea tono mai ki konei na aua tangata na ratou nei i haina taua pitihana, na ratou tonu i ki mai ki taua koroheke, "Haere ki Poneke, a mehemea ka rokohanga atu e koe kei te whiriwhiria he Pire whakatikatika, kua hei tukua tena pitihana kia haere." Titiro ki muri i a tatou ki nga nohoanga i te poroa o te Whare i tenei po, kii tonu i te Maori aua nohoanga, e tautoko katoa ana i tenei Pire, kaore i te tautoko i nga korero a te mema honore mo Nepia me nga tangata e korero pera ana me ia. Ki te kore e whakaotia tenei Pire heoi kua taka atu ano nga Maori ki raro i nga Ture tawhito e peehi kino nei i a ratou i roto i nga tau maha kua hori ake nei; a ka patai atu ano ahau ki nga mema honore e whakahe nei ki tenei Pire i tenei po, ka taea ranei e ratou te tohutohu mai i tetahi tikanga ke atu e mama ake ai enei taumahatanga? Tenei tetahi whakatauki a te Maori, e penei ana: "Ka nui te kaha o te waha i raro iho i te ihu." He aha koia te tikanga i haere tonu mai ai ki tenei Whare inoi ai "Homai he ora mo matou"? He aha te take o tena tangi i te ra i te ra? Heoi ano ra he mohio tuturu no ratou e kore e taea e ratou o ratou mate te whakaora. Engari no te taenga mai ki konei katahi ka korero taua waha nei ano i raro iho i te ihu, ka ki, "Patua tenei Pire i hanga nei hei whakaora i o tatou mate." Me ki ake ahau, ki taku titiro, e ka korero ana te mema honore nei i tena tu korero e whakarongo atu ana pea ia ki nga kupu tohutohu mai a ona hoa Pakeha ki a ia, me te mea nei ma ratou e hoatu he painga mo tona tinana a muri ake nei. No tenei po rawa ano katahi auo ahau ka mohio ki te take i whakahe ai taku hoa a Kaihau ki tenei Pire, a i kitea ai e au na taku whakarongo atu ki tana whai-korero. E ki ana tana kupu he kore no te Kawanatanga i tautoko i tana ake Pire. Ko te tikanga o taua Pire ana e whakatu ana i a Mahuta hei whakahaere i nga whenua Maori katoa o tenei Motu. Kaati, ka patai ahau ki a ia, ka tika ranei kia whakaritea e ia tona kingi hei kai-mahi mana? Ka whakama rawa atu ahau ki te pena mehemea noku tena kingi. Te kupu a taua mema mo te Pire a te Kawanatanga i tenei po, i ki ra ia he Pire paipooro. Ki taku nei whakaaro, ko tana ke te Pire paipooro te ahua. I mea hoki taua Pire ana kia rua tekau nga mema o te Kaunihera a te kingi ma te Kawanatanga e whakatu, a kia rua tekau ano ma Mahuta e whakatu, a me tetahi rua tekau atu ano ma nga iwi Maori katoa o Niu Tirenī e whakatu. Kaati ra, mehemea ki te tupono ka whakakotahi nga mema e rua tekau a te Kawanatanga i whakatu ai ki te rua tekau mema a Mahuta i whakatu ai, me pehea ra te hiahia a te rua tekau i whakaturia e te iwi? E ki ana ahau e tika ana taua Pire kia kiia he tuturu ngarara rawa atu, heoi ano tona tikanga mehemea i paahitia he kohuru he patu he kai i te iwi Maori. I mea hoki taua ngarara Pire kia taaketia nga mea katoa e ahei ana kia utaina he taake ki runga, nga kau, nga hipi, nga hoiho, nga kuri, nga tikaokao, nga nanenane, nga tupapaku, me nga hahunga tupapaku, me nga marenatanga tane wahine, me nga whanautanga tamariki. Ahakoa te huhua noa iho o nga ture Pakeha kua paahitia e pa ana ki te taha Maori, kaore rawa he taake o roto i aua ture i penei me enei e korerotia nei i roto i taua Pire a Kaihau. Heoi kau te taake i utaina e tenei Whare ki runga ki te iwi Maori kotahi ano heipene i te pauna kotahi. Te taake

tuatahi £10 i te £100, engari e pa anake ana ki te whenua taua taake, kaore he taake i utaina ki runga ki nga kuri, me nga koroheke, me nga kuia. Ko nga Maori o toku takiwa e tautoko ana i tenei Pire, tae noa hoki ki nga iwi o Whanganui me Patea. Heoi to ratou hiahia kia whakatikaina te Ture o tera tau e tenei Pire. Kotahi auo te tikanga o tenei Pire i whakahengia e te mema o te Tai Hauauru i te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori. I mea ra ia ko nga whenua o nga iwi Maori o Waikato me whakapuare ki te hoko—ara, nga whenua katoa e puritia ana i raro i nga Karauna karaati i whakaputaina ki te tangata kotahi, ki nga tangata tokorua ranei: toko ake ana he ngakau tupato i roto i ahau i taku rongonga atu i tera kupu ana; ko te take, ko aua whenua i korerotia e taua mema he mea hoatu na te Karauna ki aua tangata, a mehemea ka unuhia atu i naianei nga here e tau ana ki runga ki aua whenua ka pehea te mutunga iho? Ka hokohokona atu e nga tangata nona, ka pau, ka kore o ratou whenua, katahi ka hoki mai ki te Kawanatanga tangi ai kia hoatu ano he whenua mo ratou. Koia ahau i tono atu ai ki nga mema honore o tenei Whare kia tautokona tenei Pire.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—E te Pika, he kupu i pa mai ki taku tinana, e hiahia ana ahau kia tu ake ahau ki te whakamarama. Te kupu tuatahi a te mema honore o te Tai Rawhiti i tana tuunga ake ki te korero i kurero ia he kaumatua ia; engari, ki taku nei titiro, ahakoa kua kaumatutia ia, kaore ano ia kia mohio ki te tuturutanga o te takoto o tenei take. E ki ana ia kaore nga iwi Maori o te Tai Rawhiti i tautoko i te mahi whakatu kingi. Me pehea e taea ai e te mema honore te whakahe nga ingoa o nga kainga i roto i tona takiwa i whakaaetia ai e ona iwi taua tikanga, ko Titiokura me Tawhiti-a-Pawa aua ingoa. Ko nga kainga tena o tona takiwa i whakaae ai nga iwi katoa o tona takiwa ki te tautoko i te mahi kingi. Tera atu ano etahi o nga pou; ko Ngati-Porou te iwi nui e noho ana i roto i tana takiwa. Ko "Tohangaparaoa" tetahi, ko "Te Whanau-a-Apanui" tetahi; ko ena iwi nunui e rua o te takiwa o te mema honore i tautoko katoa i taua mahi, a pera ano hoki nga iwi katoa tae noa atu ki te whenua o Te Urewera. I tautoko nga iwi katoa o tona takiwa i taua mahi, engari kei te kuare pea te mema honore. I korero atu ano ahau ki te Whare mehemea e roa ana taku taima ka taea e au te tino whakatuturu rawa i taku korero, me te whakahua haere i nga ingoa katoa o nga pou whenua puta noa i te Motu, i whakaae ai nga iwi Maori katoa ki te taukoto i te whakatuunga o te kingi Maori. Na, i ki te mema honore i te kawenga o te kupu ki a Potatau, ko ia hei kingi, whakautua mai ana e Potatau kaore ia e tika notemea ko ona ringa he ringa paru i te toto. Engari, e te Pika, ko ahau e ki atu ana koia tonu tena te tino take o Potatau i whakaturia ai hei Kingi.

Te Tepute-Pika (Mr. Deputy-Speaker).—E he ana ena tu ahua korero a te mema honore, e korero ana ia i ana whakaaro hei patu i te korero a Wi Pere; a kaore e tika ena tu korero.

Wi Pere—Kotahi anake te kupu e hiahia ana ahau ki te whakapukai. Mehemea i homai ki ahau te taima i tonoa atu nei e au, kua ata whakaaturia atu e au ki te Whare te tuturutanga o te takoto me nga korero pono o tenei take. Ko aua tangata i haere atu i te Tai Rawhiti ki te tautoko i tena mahi whakatu kingi i patapetua katoatia i te taenga alu ki reira, mate katoa atu, ko nga morehu orange i hoki mai na matou i patu.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—E te Pika, ki taku mahara e tika ana ano ahau kia tu ake ki te whakapuaki i etahi kupu ruarua maku mo runga i tenei Pire. He Pire tenei i hanga hei whakatikatika i te Ture Whakahaere Whenua Maori o tera tau—a ko taua Ture hoki e kore e taea te whakahaere pai ona tikanga ki te kore e matua whakatikatikaia i runga i nga ritenga e mauna tewhakaatu i roto i tenei Pire. Ko nga iwi Maori e hiahia ana kia whakatikatikaina peralia taua Ture. Toku whakaaro ake mo runga i tenei take e ahua rereke atu ana i o etahi o nga mema o tenei Whare. Ko te mema honore o te takiwa Maori o te Tai Hauauru i tana whai korero i tenei po, ki ana kaore tenei Pire e pa ki nga whenua Maori o Te Waipounamu, notemea naku i whakaara tetahi tikanga i uru ki te Ture o tera tau, ara, he rarangi penei na, kia kua taua Ture e pa ki nga whenua o Te Waipounamu, ta te mea ko nga whenua Maori o Te Waipounamu e rereke ana te takoto i nga whenua Maori o Aotearoa. E te Pika, i nga wa o mua rite tonu te takoto o nga whenua Maori o Te Waipounamu me nga whenua Maori o Aotearoa, engari no toku pootitanga mai ki tenei Whare, naku i kawe mai tetahi kupu ki te aroaro o tenei Whare kia paahitia he Ture hei wehewehe hei whakatautau i nga paanga o ia tangata ki nga whenua Maori o Te Waipounamu Paahi ana taua tikanga aku, a kua kitea hoki i muri mai he whakaaro tika tera, notemea kore rawa atu nei he raruraru i naianei mo nga whenua Maori i Te Waipounamu. Kei ia tangata, kei ia whanau ranei, tona wahi tona wahi e puritia ana i naianei i raro i te Karauna karaati motuhake. Koia tena te take e kore ai matou nga Maori o Te Waipounamu e whiwhi painga i raro i tenei Pire e takoto nei i te aroaro o te Whare. E te Pika, nui atu taku pai mehemea ka taea e nga mema Maori o te Motu o Aotearoa te whakaoti i tetahi tikanga pera ano mo nga whenua Maori o tenei Motu. Ki taku mohio kaore he tino uauatanga, engari e whakaae ana ano ahau nuku ke atu o konei uauatanga i nga uauatanga o tera Motu i taea nei e matou. Ki taku ake whakaaro heoi te huarahi e oti pai ai nga raruraru o te iwi Maori i tenei Motu me wehewehe marire nga whenua. Ka toru tau i naianei o taku korerotanga i tetahi kupu ki tenei Whare. I whakaatu ahau i aku whakaaro, me pena me taku i tohutohu nei he tikanga ma nga Maori o tenei Motu. Me whakapoto e au, i penei te tikanga o taua kupu aku. I nga whenua maunga, mehemea ka taea e nga Maori te whakanohonoho he taonga ki runga me ata waiho kia ratou pupuri ai aua whenua; a mehemea kaore e taea e ratou te pera, me riihi aua whenua kia puta ai he painga ki aua Maori. E te Pika, mo te aronga o te Pire e takoto nei i te aroaro o te Whare, e penei ana taku

korero, ko nga iwi Maori o tenei whenua e hara i te iwi whai moni e kaha ai ratou ki te whakahaere i o ratou whenua, kia puta ai he tino painga ki a ratou pera me nga iwi Pakeha. He maha nga here, me nga taumahatanga; i roto i nga Ture i paahitia e tenei Whare, nana i arai i kore ai ratou i kaha ki te ata whakahaere tika i o ratou whenua e puta tika ai he tino oranga ki a ratou. He tini noa iho nga Ture e paahitia e tena Paremete e tena Kawanatanga, me te korero ano ki nga Maori i te paahitanga o ia mea kotahi o aua Ture, e, katahi ka ora te iwi Maori, katahi ka kore atu nga raruraru mo ake tonu atu. Otira, kaore nei ano i taea; kei te rapu tonu nga Maori i tetahi tikanga e taea ai. Kei te ahua hopohopo toku ngakau i ahau e tu atu nei, kei te mohio iho hoki ahau he uaua rawa taku tu ake ki te korero mo runga mo nga hiahia o nga iwi Maori o tenei Motu, notemea e kite iho ana ahau, kaore ano i kotahi to ratou whakaaro mo tenei Pire. E te Pika, ka titiro ano ahau whakamuri ki toku tau tuatahi i pootitia mai ai ahau ki tenei Whare, kite iho ana ahau he tatari tonu taku mahi mai o reira, me taku patai tonu i tenei patai ki au ano, a hea ranei e kotahi ai nga whakaaro o nga iwi Maori o Aotearoa, e taea ai tetahi Ture te hanga e rite ana ki nga hiahia o nga iwi Maori katoa o tenei Motu. Koia tonu tena tetahi o nga tino take mate nana arai te whakatakatoranga mai o tetahi Pire marama e rite ai te ora o ia takiwa o te Motu nei, he kore no nga iwi Maori i kotahi te whakaaro ki runga ki tetahi huarahi pai e taea ai te hanga he ture pai mo ralou. E kite iho ana hoki abau ko nga iwi o te Tai Hauauru e mea ana kei ta ratou anake he tikanga e oti pai ai, a ko nga iwi o te Tai Rawhiti takoto ke ana ta ratou, me nga iwi o te Tai Tokerau he tikanga ke atu ano ta ratou kapre i rite ki ta te Tai Hauauru ki ta te Tai Rawhiti ranei. Kaati, i te mea he mema Maori ahau no tera Motu, ki taku whakaaro kei te kore marama te ahua o to matou nei tu ko aku hoa mema Pakeha o Te Waipounamu mo runga mo tenei take. Kaore matou i te ala marama pai me tahuri matou ki te tautoko i te hea whakaaro, notemea kaore ano i kotahi noa nga iwi Maori o Aotearoa ki te tautoko i tetahi tikanga e oti ai he Ture mo te taha Maori te hanga; kaore he ritenga e hoki ai ta matou titiro ki runga rawa i te mea ko nga mahi hoki o tenei po tonu e tino whakaatu ana i te pono o taku korero. Kua rongotou ki te whai-korero a te mema o te Tai Hauauru i te tuatahi, a i muri i tana ko te whaikorero a te mema o te Tai Rawhiti e whakaatu mai ana kei te takoto ke noa atu ona whakaaro; me nga whakaaro i whakapuakina e te mema o te Tai Tokerau i ahua rereke ano i a era e rua, otiia ki taku titiro te aronga nuitanga o tana korero i ahua tatata atu pea ki nga mahara a te mema o te Tai Rawhiti, Taku hiahia kia kite ahau i tenei Paremete, i tetahi atu ranei Paremete a muri atu i tenei, e tahuri ana ki te hanga i etahi rarangi Ture e rite ai te aronga ki te nuinga o nga hiahia o nga iwi Maori o Aotearoa. E te Pika, i teuei tuunga o te Paremete kua hori ake nei he haere tonu mai te mahi a te mema Maori o te Tai Hauauru nei ki ahau tonu mai ai kia tautokona e au te Pire e takoto ana i o tatou aroaro i taua wa, a i paahitia nei hoki hei Ture i tera tau; engari i teuei tau ka kite tatou tu mai ana taua mema honore ka korero whakahe mo taua Ture lae atu hoki ki ana korero ake ano i whakapuakina e ia i tera tau, e whakahe katoa ana ia i naiane. Ki taku titiro me hanga he Ture motuhake mo ia takiwa Maori o tenei Motu katahi ka tika. Me tonu atu ahau ki nga mema houore kia ata titiro mai ratou ki tenei ahua o tenei tautotohe. Te mea miharo ki ahau nei, te maha o nga mema kua korero whakahe mo tenei Pire, kua rawa hei paahitia, he Pire kino, lie aha; engari kaore ano tetahi o aua mema kia kotahi nei kia whakaatu mai i tetahi atu huarahi hei riiwhi mo teuei e whakahengia nei e ratou. Kaati, ko ahau e, penei ana, heoi ano nga mema o tenei Whare kua tohutohu mai i tetahi aronga ture ke atu i tenei, ara, i ta tenei Pire, ko te mema mo Haaki Pei, ko Kapene Rahera (Captain Russell), raua ko te mema mo Riccarton ko Te Rahera (G. W. Russell), a ko ta raua korero e penei ana, me wehewehe nga whenua. Ki ahau nei koia tonu tena te mea tika, ma kona ka mutu atu ai enei tini raruraru e korerotia nei. Ko nga tikanga me nga whakaaro i korerotia e aua mema, ki taku titiro, i ahua tatata ki taku aronga pira i whakaaro ai. Mo te taha ki nga kupu whakahe a nga Maori kaore nei e pai ana kia paahitia tenei Pire, me ki atu ahau kua tae mai ki ahau etahi reta a etahi tangata kaore i te hiahia kia paahitia tenei Pire. Ko etahi o nga kai whakahe o tenei Pire no te takiwa o te Tai Rawhiti, ko etahi no te Tai Hauauru, na kona ahau i patai penei atu ai ki te Whare nei, me pehea ahau, tenei mema o Te Waipounamu, e kaha ai ki te whiriwhiri i runga i te ngakau marama, ko te hea hunga e tautoko e au? Kua tu pohehe noa iho taku tu. Kaore ahau, e te Pika, e pai ana kia tautoko ahau i tetahi tikanga tena e waiho hei mate mo nga iwi Maori o enei Motu. Ka nui rawa atu taku koa me he mea e mohio tuturu ana toku ngakau ae, ka ora nga iwi Maori i tenei Pire. Engari, e te Pika, kaore rawa e taka atu i ahau tenei mahara na, ahakoa tenei Pire, ahakoa tetahi tikanga ture ke atu ranei, kotahi anake ano tona mutunga iho, ara, ka kite tatou a taihoa ake nei e kore e ora kia ata wehewehea mariretia ra ano nga wbenua. E kite iho ana hoki tatou ko nga taitamariki o tenei whakatu-puranga kua kaha rawa te mohio haere me te hapai haere nga tikanga me nga whakaaro Pakeha, a kaore e kore te tae ki tena ahua e tohutohu atu nei ahau a ona takiwa e takoto ake nei Kaati pea, kaore aku hiahia ki te whakarua i te Whare, engari hei kupu whakamutunga maku me ki atu ahau, ko te korero o nga waka i korerotia mai nei ki a tatou o te mema o te Tai Hauauru, e Henare Kaihau, ki taku mahara e hara tenei i te takiwa tika hei korerotanga mai i nga korero o ena waka ki a tatou. He korero pai ano pea ena tu ahua korero mo roto i te hui Maori, engari kaore e pa ana ki tenei Pire, koia ahau i ki ai e he ana te kawenga mai o tena take ki roto ki a tatou korero mo te Pire nei i tenei po.

Ka mutu te whai-korero a te mema Maori mo Te Waipounamu, ka tu atu ano te mema mo Nepia, ara, a Te Pereiha, ki te whai-korero.

Katahi ka tukuna kia pootitia te motini, kia nukuhia te korerotanga o te Pire ki tetahi atu ra.

Waahi ana te Whare, koia tenei, e whai ake nei te rarangi o nga mema i pooti.

Te putanga, 12.

Heoi hinga ana te motini, a baere ana ano te korero mo te Pire.

Katahi ka tu ake ko etahi mema Pakeha tokorua, ka whai-korero mo te Pire. Ka mutu raua ka tu ake ko—

Timi Kara(Mr Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—I te mea kua pau te po, a kua tata te awatea, i a tatou e korero ana mo te Pire nei, na reira e kore e taea e au te utu nga korero katoa a nga mema honore i korero ai mo tenei Pire. Na, kua maha nga mema kua tu ki te whakahe i nga tikanga e whakahaerea nei e te Kawanatanga mo te iwi Maori, otira kaore tetahi o ratou i kaha ki te tohutohu mai, ki te ki mai ranei, tera tetahi tikanga pai atu kei a ratou, ara, pai ake i ta matou e whakaatu atu nei, hei huarahi e puta ai te ora ki te iwi Maori. Ko etahi i korero me whakatuwhera te hoko o nga whenua Maori ki nga Pakeha katoa. Ko etahi e ki ana kotahi tonu te tikanga pai, ara, ko te wehe i etahi rahui nunui mo uga Maori, ka herehere ai i aua rahui kia kore rawa ai e taea te tuku, te hoko, te riihi, te mokete, te aha ranei e nga Maori no ratou; a, ki ta ratou, ko te toenga o nga whenua o le iwi Maori me tuku ki nga tangata no ratou aua whenua te tikanga, ma ratou e hoko atu, e riihi atu, e aha atu ranei, i runga i ta ratou i whakaaro ai he pai. Ko etahi mema i korero ko te riihi anake e tuwhera ki nga whenua Maori, ko etahi e ki ana me tango atu e te Kawanatanga nga whenua Maori katoa ki a ia tiaki ai, a mana e whakahaere. Na ma tenei ka kitea, i kotahi nga whakaaro o aua mema ki te whakahe i te Pire nei, otira no te tahuritanga ki te tohutohu mai i tetahi tikanga i tetahi huarahi ranei pai ake i ta te Kawanatanga kua whakatakoto nei ki roto ki te Pire nei, katahi ka kitea he rereke ta tenei mema, ta tenei mema, kore rawa tetahi o ratou i whakaaro tahi. Ko te mema honore mo Peiwhairangi i korero, ki tana whakaaro, e rua tonu nga huarahi e taea ai te whakahaere o nga whenua Maori, ara, ko te wehewehe i nga whenua Maori ki ia tangata ki ia tangata, a ki te kore tera, kaati, me hui katoa nga whenua Maori ki roto ki te ringaringa o tetahi tangata kotahi, ka whakatu i taua tangata hei kai-tiaki mo nga whenua, a mana e whakahaere aua whenua e riihi, e hoko, e aha ranei, a e tuha nga moni e puta ana ki nga Maori no ratou nga whenua. E te Pika, mo runga mo te tikanga tiaki, kua korero ake nei e etahi o nga mema me pera nga morehu whenua Maori; e tika ana, i pai taua tikanga i tona whakahaerenga ki runga ki nga rahui o te Tai Hauauru o tenei Motu, notemea kotahi ano te tangata i a ia te mana o te whenua, ara, ko te Karauna; tena ko nga whenua Maori he maha nga tangata no ratou, e tena pea a kore ratou e whakaae kia whakatoputia o ratou whenua ki raro i te mana o te kai-tiaki kotahi, pera me nga whenua rahui Maori o te Tai Hauauru o Aotearoa. Na, mo te kupu e kiia nei me wehewehe ki ia tangata Maori o ratou whenua, kei te pai tena, a kei te tuwhera tena huarahi i raro i te Ture o tera tau me nga ture o mua atu, kaore tena huarahi i te katia e tenei Pire e mahia nei e tatou. Ka maha nga tau e haere ana tena mahi te wehewehe i nga whenua ki ia tangata, mai ano o te timatanga o tenei mea o te Kooti Whenua Maori tae noa mai ki tenei ra, kei te here tonu te mahi wehewehe a te Maori i ona whenua. Kaore taua mahi i te araitia e tenei Pire. Heoi anake te mea nan a i turikore ai te wehewehe o nga whenua he kore moni hei utu i te whakamahinga. He mahi pai te wehewehe i te poraka whenua ki ia tangata nona, ki te whakaae aua tangata me pera, a mehemea he whenua pai e rite ana mo taua tu mahi. E te Pika, kaore tenei Pire i te arai i taua mahi engari ka whakamuma i taua mahi. Ko te tino mea hei kimi ma tatou, i runga i tenei take e takoto nei i o tatou aroaro, e hara i te mea he kimi anake i te pai e puta ki te tangata kotahi, engari ko te ata whiriwiri kia pai tona paanga me tona tukunga iho ki runga ki nga hapu, ki nga iwi, me te koroni katoa. He maha nga tikanga kei roto i tenei Pire e noho ana, hei whiriwhiri ma tatou, ara, ko te whakatakoto tikanga e ngakau nui ai nga Maori ki te whakapai i o ratou whenua ki te paamu; ki te whakanoho taonga, kau hipi, me era atu mea ki runga; ko te whakanohonoho i nga Pakeha ki runga ki nga whenua Maori e takoto mangere ana; ko te hanga tikanga e whai hua ai nga whenua Maori katoa e takoto kau ana i te koroni nei. Tena, me pehea te whakahaere aua whenua kia whai hua ai? Ki te tukua kia whakahaerea i runga i te tikanga wehewehe i te whenua ki ia Maori nona, he turikore rawa tena huarahi. He maha nga tau e tarari ana ka oti te wehe atu ki ia Maori ki ia Maori tona wahi tona wahi. Tetahi he mano he mano nga moni a te koroni e pau i tena tikanga.

Te Herihi (Mr. Herries).—He aha te penatia ai?

Timi Kara(Mr. Carroll).—E penei ana taku, e kore e taea i te nui rawa o nga moni e pau.

Te Herihi (Mr. Herries).—He ahakoa, i te mea ka tino ea aua moni.

Timi Kara (Mr Carroll).—Ko te he ka talari roa kia oti katoa ia eka o nga whenua nunui te wehewehe; kia oti rawa te pera katahi ano ka whakanohonoho ki te Pakeha. He pehea koia te tikanga i whakatakotoria e tatou i tera tau? I oti i a tatou me penei, me whakanohonoho ki te tangata nga whenua takoto kau o te iwi Maori; a me pehea te whakanohonoho? Me hanga etahi tikanga ngawari kia ngakau nui ai nga tangata Pakeha ki te haere ki runga ki aua whenua noho ai, kaua e arai ki nga tikanga uaua, penei me ta koutou e ki nei me waiho kia oti katoa te wehewehe ki ia Maori tona piihi whenua. Ki taku, koia tenei te huarahi ngawari kei te ture e hanga nei e tatou, ma tenei hoki ka whiwhi nga Maori i nga Kaunihera Whenua hei whakahaere i o ratou wheua, penei ano me nga whenua takoto kau a te Karauna e whakahaerea nei e te Poari Whenua A he aha te he ki te rite tahi te tikanga mo nga whenua Maori me nga whenua o te Karauna.

Pirkani(Mr. Pirani).—E hara te tikanga Poari Whenua i te mea pai.

Timi Kara (Mr. Carroll).—Kaati, me ki noa ake kei te he etahi wahi o taua tikanga, ara, me penei te ki, kei te tika te ture, engari he kuare no nga tangata ki te whakahaere i he ai. Kaati ra, me tino tupato te kowhiri i nga mema mo aua. Kaunihera Maori; me whiriwhiri ko nga tino tangata matau anake mo aua turanga, a ki te peratia, ki toku nei whakaaro, kaore rawa he take, i raro te Ture n tera tau, e kore ai e pai te whakahaere o nga whenua takoto kau o te iwi Maori, e puta ai he painga ki nga tangata nona tae atu hoki ki te koroni katoa. Na, mo te Ture o tera tau e whakahengia nei e etahi mema, i tino tupato matou, te Kawanatanga, kei pa he mate ki nga Maori ina whakahaerea nga tikanga o taua Ture, ina whakawhitia nga whenua ki te Kaunihera, na reira ka meinga, ko te mahi tuatahi ma te Kaunihera he uiui kia mohio ia ki nga hiahia o nga tangata no ratou te whenua, ara, me pehea te whakahaere o te whenua. Ka mutu tera, me wehe tetahi wahi e rite ana e rahi ana hei papakainga hei oranga mo nga tangata no ratou te whenua; ka mutu tera, me wehewehe, etahi piihi hei paamu ma nga Maori; ko te toenga, ko tera e wawahi ka tuku hei riihi atu ki te Pakeha i runga i etahi tikanga ngawari. I uru katoa enei tikanga ki te Pire o tera tau, a ki te tirohia nga whai-korero a nga mema honore o te po uei, e ki nei me penei na, me pera ra, e ora ai te iwi Maori, heoi te utu atu mo era tu korero, koia tenei, kua oti katoa nga tikanga te whakatakoto e te Ture o tera tau. Ko ta te mema honore mo Waitemata i penei na, ara: Ko te mahi tuatahi rawa, me wehe nga papakainga mo ia tangata, ara, etahi rahui e kore rawa e taea te hoko te tuku ranei, engari i penei tetahi kupu a taua mema, "kaua e nunui rawa aua rahui." Ki tana kaua e nunui rawa nga piihi ma nga Maori, ara, i penei tetahi pito o tana korero "kaua nga Maori e waiho kore whenua"! Ko ia tena tana whakaaro. Engari i pehea ia nei tana korero mo te nuinga o te whenua o nga Maori? I penei tana, me tuku atu ki nga Maori te tikanga, me watea aua whenua, ma nga Maori nona e hoko atu, e riihi atu, e aha atu ranei, i runga i ta ratou i pai ai. E te Pika, ka pehea te tukunga iho o tera mahi ina whakaaetia? He whakapuare tera i te hoko ki nga Pakeha noa iho, otira kaore te koroni e whakaae ki tena tikanga i naianei, na reira ka takahi tena whakaaro o te mema honore i nga hiahia o te iwi nui tonu o te koroni. Engaringari ta te mema honore mo Haaki Pei, kaore i rangirua, engari i mau tonu ki ana korero i kauhau ai o mua iho mo ana tikanga e whakahaere ai i nga whenua Maori, a he pai etahi wahi o ana tikanga i korero ai ki a tatou i nakua nei. Ki tana ko te wehewehe i nga whenua Maori ki ia tangata Maori te mahi tino tika kia mahia. Kaore he tangata e whakahe ana ki tera. E pena ana ano hoki taku, ara, ko nga whenua Maori katoa e taea ana te wawahi pai, me wehewehe ena ki ia tangata nona. Engari no te taenga o nga korero a te mema honore ki nga whenua takoto kau a te iwi Maori, kaore nei e pai ana mo te wawahi, katahi ka he ana korero. I penei tana, me waiho era tu ahua whenua ma nga tau e haere ake nei e kite he huarahi e taea ai te whakahaere, ma ia tangata nona te whenua e kimi he tikanga mo tona whenua. Otira e kore pea te iwi nui tonu o te koroni e pai ki taua tikanga a te mema honore, ka porahu tonu kia tere te whakanohonoho ki te tangata nga whenua takoto kau a te Maori; a i runga i tenei ahua e whakahe kau ana etahi mema honore i te Kawanatanga, i a matou e ngana nei ki te whakatutuki i nga hiahia o te iwi nui tonu o te koroni. E te Pika, he takoto noa iho tena mea te whakahe, e kamakama nei etahi mema honore ki te pera. He mahi mama te turaki, ko te whakaara ke kia tu te mahi uaua. Ki taku titiro, he tokoiti nga mema honore e whakaaro nui ana mo nga tau maha noa atu e takoto mai nei i mua i te iwi Maori, kia ora tonu ai te Maori, kia puta ai he hua ki a ratou i o ratou whenua. Ki taku, kaua e whaia ko te ora o te tangata kotahi, engari me whai ko te ora o te hapu, tae atu ki te iwi katoa. Me titiro ano hoki tatou ki nga mahi kura e whakaakona ai nga tamariki Maori, e ora ai to ratou iwi i nga whakatupuranga e takoto ake nei. Kotahi tonu te mema honore, ara, ko te mema mo Riccarton, i whakamataua i te po nei ki te whakatakoto i tetahi aronga tikanga e pai ai te whakahaere o nga whenua Maori. Otira, ki taku whakaaro, e kore rawa te Whare nei e whakaae atu ki taua tikanga taua mema honore, i te mea, tera te Whare e whakaaro he nui rawa te mahi me nga moni e pau e tutuki ai taua tikanga Engari, ki te whakaae te Whare ki te whakarite i nga moni e taea ai te whakahaere o taua tikanga, e tino mohio ana au kaore kau he tikanga i runga atu i tera te pai. E tino whakamoemiti ana ahau ki taua mema honore mo te marama me te whanui o ona whakaaro mo tenei putake e korerotia nei e tatou. Koia ano tera, ko ta taua mema honore i whakaputa nei, te ahua o te Ture o tera tau, engari kaore i rite ki ta te mema honore te nui o nga moni hei whakahaere. Ko nga korero a te mema honore mo Nepia, he taunu kau i te Ture o tera tau, a he whakahe. Otira, ki taku whakaaro, ko nga whakahe a taua mema honore mo te Ture o tera tau e kore e ea i ana menemana e mea nei ia ki te whakauru ki te Pire o tenei tau. He mea atu tenei naku ki taua mema honore; kaore tatou, i a tatou e mahi nei, i te whakakore i te Ture o tera tau; heoi ta tatou e mahi nei he whakatikatika i taua Ture, kia whai waewae ai kia whai wiira ai kia haere ai; na reira, kei te ngau ke noa atu ana korero me ana tawai, kaore i te hangai ki te Pire nei. Mehemea e hiahia ana te mema honore ki te whakakore i te Ture o tera tau me whakauru e ia he Pire hei pera, kaua e whakahoihoi i a tatou i te korerotanga mai i ana take kaore nei e pa ana ki te Pire. Ko te Pire nei he whakatikatika kau i te Ture o tera tau. He Pire hoatu wiira mo te Ture o tera tau. Heoi kau nga tekiona i rereke i tera ahua, ko tekiona 4 me 5. Kei te pai noa atu au kia patua enei tekiona e rua, mehemea e pera ana te hiahia o te nuinga o te Whare; engari e tono atu ana ahau kia ata whakamatauria tikatia te Ture o tera Ture, a ma tenei Pire kua hoatu nei kia paahitia e te Whare nei e taea ai te pera. E tino mohio ana ahau ki te manawanui te mema honore, kaua e kaika tona ngakau, engari me tatari

marire ia kia kite ia i te Ture nei e whakahaerea ana, ina oti i a tatou te whakatikatika, tena ia e kite, e whakaae hoki, koia ano he tino pai te Ture e whakahengia nei e ratou ko etahi mema honore. I korero te mema honore, kua whakamatauria ano etahi Ture rite tonu te ahua ki te Ture o tera tau, a kihai i pai te whakahaere a nga Komiti me nga Poari i whakaturia i raro i aua Ture, na reira whakakorea atu ana aua Ture. Ko te ahua o taua korero a te mema honore, he mea kia tino whakapono atu te Whare, koia ano kua tino whakamatauria aua Ture i mua; otira kei te tino mohio ia, e he ana aua korero ana, a katahi ano, na te Pire o tera tau, ka tino tu tenei mea te Kaunihera Whenua Maori; katahi ano ka tino whakamatauria taua mea, a ma tatou e tatari e kitea ai tona pai tona kino ranei. Ko nga tu Komiti me nga Poari i korerotia ake nei e te mema honore, kaore o ratou nei tino mana i raro i aua Ture tawhito, ko te ingoa kau heoi ano. Kaore he mana whakahaere, kaore he mana whakawa i hoatu ki aua mea. Katahi tonu, na te Ture o tera tau, ka tino whakawhiwhia nga Kaunihera Whenua Maori ki te mana whakahaere mahi, a whakahaere whakawa hoki ina whakahaua e te Tumuaki o te Kooti Whenua Maori. E takoto marama noa atu ana taku e korero nei i roto i te Ture o tera tau, me te mohio ano o te mema honore kei te pera, a mehemea i whai tana korero i te tika, kaua e whakawiri i te ahua kia rereke, kua whakamarama tika atu ia i te aronga o taua Ture ki te Whare. Na, ko a raua korero ko te mema honore mo Haaki Pei i korero ai mo te mema honore mo te Tai Rawhiti, e tino he ana. Tuatahi, i ki te mema honore mo Nepia kaore rawa atu he whenua kia kotahi o te mema honore mo te Tai Rawhiti, heoi ta te mema mo te Tai Rawhiti, e tatari ana kia paahi te Pire nei kia taea ai e ia te tango nga whenua o etahi atu Maori. E te Pika, e tino whakahe ana ahau i taua korero. Ki taku, e kore rawa te mema Maori mo te Tai Rawhiti e mahi i ena tu mahi. Kei te tika tonu kei te marama tonu nga mahi a te mema honore, a he pai rawa mehemea i rite ki a ia nei te mahi a etaki atu mema. I korero te mema honore mo Haaki Pei, kua whakamatauria te tikanga tuku i nga whenua Maori ma te kai-tiaki e whakahaere, a kua kitea te he o tera tikanga, a tikina atu ana e taua mema ko te Ture o te tau 1865 hei tuara whakatika i ana korero, i te mea i raro i taua Ture, e ai ki tana, tekau tonu nga tangata e whakaaetia ana kia uru ki roto i te karaati mo te poraka kotahi Otira e hara aua tangata kotahi tekau i te kai-tiaki, engari ko nga tino tangata ke era no ratou te whenua. Kaore i te rite te Ture o te tau 1865 ki te Ture o te tau 1900. Na, hei tautoko i te tikanga kai-tiaki, me korero atu au i etahi whenua i mahia i raro i te Ture o te tau 1897, ma tenei e whakaatu te he o te korero a te mema honore. I raro i taua Ture, i hoatu e tatou he mana ki te iwi Maori, kia ahei ai ratou ki te whakakapareihana i a ratou, a ki te whakatu kai-tiaki mo ratou. Na, me korero ake ahau mo etahi poraka whenua e rua kua whakahaerea i raro i taua Ture o te tau 1897, hei whakaatu i te pai o taua Ture me taua tikanga kai-tiaki. Ko Opuatia Poraka tetahi whenua i tukuna kia whakahaerea i raro i taua Ture i runga i te ritenga kai-tiaki, a i penei me tenei e whai ake nei te ahua o nga wahi o taua whenua i roherohea hei reti ki te Pakeha:—

Ko tenei whenua i wawahia kia toru tekau ma iwa nga tekihana, a pera ano te maha o nga Pakeha e riihi mai nei i aua piihi whenua, a e ono tekau tae atu ki te 260 eka te rarahi o nga tekihana, a kua riihitia katoatia mo nga tau e rua tekau ma tahi, a kia pau aua tau ka ahei aua riihi te whakahou mo tetahi atu rua tekau ma tahi tau; engari ki te meatia kia puta te Pakeha ki waho, kaati, me utu ana whakapainga i te whenua e nga Maori no ratou te whenua. Na nga Pakeha i utu nga ruri wawahi, me te ruritanga o nga rori, me nga moni i pau i nga riihi me nga pane kuini. Kua tu i a ratou he Rori Poari mo ratou, a ko taua Poari ki te whakahaere i nga rori o to ratou whenua Ko te Kai-tiaki o te Katoa ki te kohikohi i nga moni reti, a kua rite katoa aua moni reti te utu tae noa ki te tahi o Tihema e haere mai nei. E whitu pauna tekau hereni te moni e tangohia ana e taua tangata i roto i te rau pauna, hei utu mo tana whakahaerenga me tona tuhanga i nga moni reti ki nga Maori, a hei utu hoki i te tikiti Reriwe o te tangata mahi. Na, tenei ano tetahi poraka whenua Maori kei Khipane, ko Mangatu No. 1 Poraka tona ingoa. Kua whakaturia he kaitiaki mo taua poraka i raro i te Ture o te tau 1897, a i hoatu ki aua kai-tiaki te mana ki te riihi i taua whenua, ki te nama moni, a ki te mahi i etahi atu mahi kei roto i te tiiti e mau ana. Na, kei te penei te ahua o taua Mangatu No. 1 i naianei, ara: Ona eka, 80,226, a e 26,597 o enei eka kua riihitia ki nga tangata tokowaru, ara, e 3,324 nga eka i te tangata kotahi; ko nga moni reti e puta ana i ia tau £1,059 6s. 9d., me puta-a-tau mo nga tau e whitu; mo nga tau e whitu o muri iho £1,412 9s. te moni reti e puta i ia tau; a mo nga tau e whitu o muri iho £1,765 11s. 3d. te moni reti e puta i ia tau Te moni i pau i te whakahaerenga e £220, a me hui atu hoki te room i pau i nga ruri. He poraka nunui enei, a he maha nga tangata Maori no ratou aua poraka, na kua kite koutou kua whakahaerea i raro i te tikanga kai-tiaki, na reira ka tohitu tonu atu taku patai ki nga mema honore, ka taea ranei tenei tu whakahaere i raro i tetahi atu tikanga i waho atu i taku i korero ake nei—ka taea ranei mehemea e tukuna ana ma ia Maori ano e riihi e whakahaere tona whenua ki nga Pakeha noa iho?

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser).—A hei aha tenei Ture e mahia nei e tatou?

Timi Kara (Mr. Carroll).—Kia pa ai ki nga whenua Maori katoa. A i te mea kua kitea tona pai i raro i te Ture o te 1897, na ma te Ture o tera tau katahi ka tino pai rawa te whakahaere. Me tika ta tatou mahi ki te iwi Maori me te koroni katoa, na reira me whanui nga tikanga e mahia e tatou mo te iwi Maori, kia tika ai o ratoa whenua te whakanohonoho ki te tangata—tuatahi me rato katoa nga Maori i etahi kainga me etahi mahinga kai ma ratou, kia noho ora ai ratou; tuarua, me rato ratou i etahi whenua hei paamu ma ratou; a tuatoru ko nga

toenga me riihi atu ki te iwi Pakeha e nga Kaunihera Whenua Maori, i runga ano i nga tikanga e riihitia nei nga whenua o te Karauna i enei ra. He aha rawa te he o tenei tikanga e whakamaramatia atu nei e au? Kaore kau; heoi ano ko nga whakahe anake a nga tangata kotahitahi i nei kia puta ai a ratou nei mahi raweke i nga whenua Maori, Engari me aro o tatou whakaaro ki te kimi i te huarahi e puta ai te pai me te ora ki te iwi Maori katoa, me te koroni hoki, na e taea ai tena, me nanao atu e tatou te Ture o tera tau, a me hanga e tatou kia tino pai te takoto o ona tikanga, a e taea ai tena me paahi e tatou te Pire nei.

Ka mutu uga whai korero, katahi ka tukuna te motini "Kia komititia te Pire."

Ka wahi te Whare. Koia tenei te pooti e whai ake nei.

Te putanga, 18.

Heoi uru ana te Pire ki te Komiti Nui o te Whare katoa.

Ka wha nga tekiona ka paahi, whakaae ana te Whare kia nukuhia mo tetahi atu ra whakaoti ai te Pire.

No te rua tekau ma rima menetxi te paahitanga o te wha karaka i te atatu o te Paraire ka hiki te Whare.

Paraire, te 1 o Noema, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Pire Whakahaere I Nga Whenua Maori.

I Roto I Te Komiti.

No tenei ra ka uru ano tenei Pire ki te Komiti Nui o te Whare katoa.

Tekiona 4.—"Kua whakakorea e tenei Ture te tekiona rua tekau ma rua o te tino Ture, a kua hoatu ko tenei e whai ake nei hei whakakapi i tera, ara:—

"I muri tonu iho o te whakahaerenga o tenei Ture ki roto ki tetahi takiwa i whakatakotoria i raro i tekiona rima o tenei Ture, ko ia whenua Maori o roto o taua takiwa e tokomaha atu ana i te tokorua nga tangata nona te whenua, me kua e taea te tuku i runga i te riihi, ahakoa ki te Karauna ki tetahi atu tangata ranei, engari ano ma te matua whakaae a te Kaunihera, i runga ano hoki i nga tikanga o roto o tenei Ture. Mehemea he tuku-a-hoko, a he tokomaka atu i te tokorua nga tangata no ratou te whenua, me matua whakaae e te Kawana i roto i tona Kaunihera e taea ai taua hoko; a mehemea ia he tuku-a-hoko, he tuku-a-riihi, he tuku-a-mokete ranei, a kaore i maha atu i te tokorua nga tangata no raua te whenua, heoi e kore e pa atu nga tikanga o tenei Ture, engari ano ia mehemea i whakawhitia taua whenua ki te Kaunihera."

Te Mete (Mr. G. J. Smith, mema mo te Taone o Christchurch). — Ka motini ahau kia nukuhia te korerotanga o tenei Pire.

Heoi pooti ana te Whare, koia tenei e whai ake nei te rarangi o nga mema i pooti.

Te putanga, 23.

Heoi hinga ana te motini a Te Mete, a haere tonu te mahi a te Komiti i te Pire.

Hen Are Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—Ka motini kia patua te kupu "rua" i rarangi 25, a kia whakaurua atu hei whakakapi i taua kupu ko tenei kupu na "tekau."

Wahi ana te Komiti. Koia tenei e whai ake nei, te rarangi o nga mema i pooti:—

Te putanga, 23.

Heoi hinga, ana o te motini a Henare Kaihau.

Ka motini ano taua mema, kia patua katoa nga kupu i roto i taua tekiona o muri iho i te kupu "whakaae" tae noa ki te kupu "Ture," kia whakaurua atu ai et etahi kupu hou.

Waahi ana te Komiti. Koia tenei e whai ake nei te rarangi o nga mema i pooti:—

Te putanga, 24.

Timi Kara (Mr. Carroll).—Ka motini kia whakaurua tenei tekiona e whai ake nei.

Tekiona 6.—"Kua whakakorea e tenei Ture te tekiona rua tekau ma waru o te tino Ture, a kua hoatu ko tenei e whai ake nei hei whakakapi i tera, ara:—

"Ko te Maori nga Maori ranei, ahakoa kua kaporeihanatia kaore ano ranei, he whenua Maori, he whenua hoko ranei tona to ratou ranei, ka ahei ki te tuku atu i taua whenua, tetahi wahi motuhake ranei o taua whenua, ki te Kaunihera i runga i te tikanga tiaki, i runga i etahi tikanga mo te riihi, mo te roherohe, mo te whakahaere,

mo te whakapai ranei, mo te nama moni ranei i runga i taua whenua, i runga ano i nga tikanga e whakaaturia ana e nga pukapuka i tuhituhia i waenganui i nga tangata no ratou te whenua me te Kaunihera; a e whakaaetia ana e whakamauia ana hoki te Kaunihera ki te tango i taua whenua i runga i te tikanga tiaki:

"Engari mehemea ia kaore i te noho kaporeihana nga tangata no ratou te whenua, hei reira kaua e hoki iho i te tekau nga tangata e haina i te pukapuka whakawhiti, mehemea ra kua whakamauia ratou i runga i te pukapuka tuhituhi a te nuinga o nga tangata whaitake, no ratou hoki te nuinga o nga paanga ki te poraka, a mehemea he tokoiti iho i te tekau nga tangata no ratou te whenua me haina katoa ratou i te pukapuka whakawhiti, a ka tino riro i taua pukapuka te katoa tetahi wahi motuhake ranei o taua whenua."

No te tukuna ki te Komiti, paahitia ana.

Henare Kaihau.—Ka motini ahau kia whakaurua atu ki tekiona whitu enei kupu, "he mea matua whakamana-a-tuhituhi e te nuinga o nga tangata no ratou te nuinga o te whenua."

No te hoatutanga ki te Komiti, whakaaetia ana.

Heoi paahi ana te menemana a Henare Kaihau.

Timi Kara (Mr. Carroll)—Ka motini kia paahitia a wahanga-tekiona (1) o tekiona whitu, e mau ake nei:—

"(1.) A tona wa engri kaua e roa atu i te rua marama o muri tonu iho i te huihuinga tuatahi o te Kaunihera, ka ahei nga taha katoa e pa ana ki taua tuku, ki te tuku panui atu ki te Kaunihera, he mea tuhi ki te pukapuka, hei whakaatu i te ahua o taua tuku, i te whenua e paangia ana, i nga wahi o taua tuku kua oti, me tona hiahia ki te whakatutuki rawa i taua tukunga."

No te hoatutanga ki te Komiti, paahitia ana.

Timi Kara (Mr. Carroll).—Ka motini kia whakatikatikaina etahi atu wahi o te tino Ture, ara, e whai ake nei:—

Wahanga-tekiona (1).—"Mo tekiona toru o taua Ture: Kua whakakorea atu whakamaramatanga o te kupu 'Maori' me nga kupu 'Whenua Maori,' a kua hoatu ko enei whakamaramatanga e whai ake nei hei whakakapi mo era, ara:—

"'Maori' tona tikanga he tangata Maori o Niu Tirenī, hui atu ki nga hawhekaihe me o ratou uri.

"'Whenua hoko' tona tikanga ko te whenua ahakoa e puritia ana e tangata Maori, he mea riro atu te fee-simple (te tino take tuturu) i runga i te hoko atu i te Karauna, i tetahi atu tangata ranei e hara nei i te Maori, engari kaua e uru atu te whenua i karaatitia e te Karauna mo etahi atu take e hara nei i te mea utu ki te moni."

Timi Kara (Mr. Carroll).—Wahanga-tekiona (11).—Mo tekiona rua tekau ma iwa o taua Ture: Kua apitiria atu ki te whakamutunga o te wahanga-tekiona tahi, enei kupu e whai ake nei:—

"(8.) A te paunga o nga tau o tetahi riihi i whakaotia e te Kaunihera i raro i te wahanga-tekiona rua o tenei tekiona, ka ahei te Kaunihera, i runga i te tono i tuhituhia atu e nga tangata no ratou te whenua, ki te whakahoki, i runga i te pukapuka whakawhiti, i taua whenua i pangia e taua riihi, i tetahi wahi ranei o taua whenua ki nga tangata no ratou taua whenua; engari mehemea kei te tau tetahi kupu whakaae riihi hou, etahi moni, riana, taunaha ranei, ki runga ki taua whenua, ki tetahi wahi ranei o taua whenua, ka ahei te Kaunihera ki te ki kaore ia e whakaae ki taua tono."

Henare Kaihau.—Ka motini ahau, i muri i nga kupu "Mo tekiona rua tekau ma iwa o taua Ture," kei raina 52, me apiti atu enei kupu e whai ake nei ki te whakamutunga o wahaugatekiona (1): "Me ahei me whaimana rawa te Kaunihera, i runga i te tono pera a te nuinga o nga tangata whaitake, ki te wehe atu i tetahi wahi o taua whenua hei tuunga taone Maori, a me ahei ki te mahi, ki te whakahau ranei kia mahia nga mea e tika ana kia ruriatia ai taua wahi, kia roherohea hei taone, kia riihitia, me era atu mahi whakahaere, i runga ano i nga tikanga e wehea ai, *mutatis mutandis*, e whakaritea ai nga whenua Maori, e ruriatia ai. e roherohea ai, e riihitia ai, e whakahaerea ai hoki i raro i nga tikanga o 'Te Ture Taone Maori, 1895.'"

No te tukunga o enei menemana e rua ki te Komiti, paahitia ana.

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser, mema mo Nepia).—Ka motini ahau kia whakaurua ki te Pire te tekiona hou e whai ake nei:—

"Ahakoa nga kupu me era atu tikanga i uru ki roto ki 'Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894,' me ona Ture whakatikatika, i uru ranei ki 'Te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori, 1900,' me ona Ture whakatikatika, ka ahei te Kawana, i runga i te Ota Kaunihera, ki te kape ki waho o te mana o tekiona kotahi rau tekau ma whitu o 'Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894,' i nga whenua Maori e meatia ana kia tukua i runga i te riihi mo nga tau kaua e nuku atu i te rua tekau ma tabi, engari ia me ata whakamana ano aua riihi i runga i nga tikanga kua whakaritea nei e 'Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894,' me ona Ture whakatikatika"

Wahi ana te Komiti. Koia tenei e whai ake nei te rarangi o nga mema i pooti.

Te putanga, 21.

Heoi hinga ana te motini a Te Pereiha.

Ka tu atu ano a Te Pereiha, ki te motini kia whakaurua tenei tekiona hou e whai ake nei:—

"3. Tekiona toru o 'Te Ture Whakatikatika i nga Ture Whenua Maori, 1895,' kua whakatikaina a kua

whakakorea i roto i taua Ture nga kupu 'i mua o te paahitanga o tenei Ture.'"

Wahi ana te Komiti. Koia tenei, e whai ake nei, te rarangi o nga mema i pooti.

Te putanga, 25.

Heoi hinga ana te motini a Te Pereiha, a kaore i whakaaetia te tekiona hou kia uru ki te Pire.

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser).—Ka motini kia whakaurua te tekiona hou e whai ake nei:—

"4. Ko te whakamaramatanga o te kupu 'Maori' i tekiona toru o 'Te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori, 1900, kua whakatikaina a kua whakakorea atu nga kupu whakamutunga o taua tekiona, ara. 'i te Maori.'"

Heoi whakaaetia ana tenei menemana kia uru.

Paahitia ana te Pire, a ripoatatia ana ki te Whare.

No te whiua o te patai kia panuitia tuatorutia te Pire, he maha nga mema i tu ake ki te whai-korero, a me titiro a ratou korero i te pukapuka reo Pakeha, ara, i *Hansard*. Ko Hone Heke anake te mea o nga mema Maori i tu ki te whai-korero, a tenei ana korero e whai ake nei:—

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—E hiahia ana ahau ki te whakaatu ko te nuinga o nga iwi Maori o tenei Motu e tautoko ana i tenei Pire. Ko nga iwi o Mahuta, e tu nei ko Kaihau to ratou mangai i roto i tenei Whare, tae noa ki nga iwi Maori o te Tai Hauauru, i tautoko i te Ture o tera tau. Ko Kaihau tonu tetahi i tautoko i te Pire o tera tau; a me tohutohu atu e au ana korero kei te wharangi 175 o *Hansard*, 1900, i te tuunga o te mema honore ki te whai-korero poto nei hei whakaatu i tona pai ki taua Pire. I korero ia i taua ra e hiahia ana tona iwi ki taua Pire. Na, mo te iwi nui tonu o Waikato, tera tetahi pitihana i kokirihia ki te Whare e Henare Kaihau i tera tau, be mea haina na Taingakawa me tetahi atu, he tautoko i taua Pire. Na, mo te taha ki nga Maori o te Tai Kawhiti kua puta te kupu a te nuinga o aua iwi e whakaatu ana i to ratou hiahia kia paahitia tenei Pire hei Ture; a i whakaae ano hoki ratou ki te Ture o tera tau. Me nga iwi o te Tai Tokerau pera ano. Kei roto i te Ture o tera tau tae noa ki tenei Pire e whakamatau ana ki te whakarite i nga wahi e taea ana o te hiahia o tera wehenga o nga iwi e hiahia ana kia whakapuaretia te hoko o nga whenua Maori, a e ahei ana te Maori kotahi, nga Maori maha atu ranei ki te tuku i o ratou whenua ki te hook, ki te riihi, ki te mokete ranei, mehe-mea ka matua tonoa atu ki te Kauni-hera Maori kia whakaaetia e ratou, ka mutu, ka whakamana e te Kawana i roto i tona Kaunihera heoi ano kua taea. Otira ka taea e te Kawana anake i roto i tona Kaunihera ahakoa pehea te whakahe a te Kaunihera Maori, engari he wahi kino tena no te Pire nei. Na i runga i ena ritenga o te Ture ka taea e nga Maori e hiahia ana ki te pera te whakapai i o ratou whenua. a ko nga mea kaore e hiahia ana ki te whakapai i o ratou whenua, engari e hiahia ana ki nga painga o aua whenua kia whakaputaina atu ki a ratou. e ahei ana ki te tuku atu i aua whenua ki te Kaunihera, ma te Kaunihera e wehewehe nga wahi e tika ana, me te tuku ki te makete kia riihitia. A mo te taha ki nga wehewehenga whenua, kaore he take nana i arai tena hiahia a nga Maori e mea ana ki te pera i naiane. I korero te mema o Nepia mo toku ahua i te tau 1894 mo runga mo te Pire Kooti Whenua Maori o taua tau, Kaati, ko toku ahua i reira mo nga tikanga ture katoa e pa ana ki te taha Maori, koia tonu tenei, he whakamutu i te hoko o nga whenua Maori, engari ko nga riihi anake e whakaaetia. Ka kitea mehemea ka tirohia aku whai-korero i roto i tenei Whare, tae atu hoki ki aku whakaaro i panuitia nei i roto i nga nupepa o te koroni, ka kitea, taku korero tuturu tera me whakawhiwhi nga Maori ki tetahi ture e taea ai e ratou te whakahaere tika o ratou whenua e puta mai ai he painga ki a ratou. Taku hiahia tena, kia whakatakotoria he tikanga e rite ai nga hiahia o nga Pakeha e mea ana ki tetahi whenua hei nohoanga mo ratou, me te awhina ano hoki i nga Maori e hiahia ana ma ratou ano e mahi o ratou whenua hei oranga mo ratou. He tangata whakahe tonu ahau, mai o mua iho, ki te mahi a te Karauna i apo nei ki a ia anake te mana hoko, me te tuku i ana apiba kia haere ki nga wahi katoa o te Motu hokohoko haere ai i nga whenua Maori. Otira kua puta te kupu a te Kawanatanga i naiane e whakaae ana, ka mutu tana hoko whenua Maori, heoi nga whenua ka hokona e ia i naiane ko nga mea anake kua timataria te hoko, a, kua riro i te Kawanatanga etahi o nga paanga i mua atu i te paahitanga o te Pire o tera tau. Kaore au e mohio ana ki tetahi whenua hou i timataria e te Kawanatanga te hoko i muri mai o te paahitanga o te Ture o tera tau; kore kia kotahi. Kaati, e whakaatu ana tena kua tino tahuri te Kawanatanga ki te ata whakamatau tika i nga tikanga o taua Ture o tera tau. Hei kupu whakamutunga maku, me ki atu ahau, ki taku titiro kei roto i te Ture o tera tau, tae mai ki tenei Pire, e mau ana nga tikanga e taea ai e tatou te whakarite nga wahi e taea ana o etahi o nga hiahia o nga iwi Maori o te Motu nei.

Katahi ka tu ko te Minita mo nga mea Maori ki te whai-korero, no te mutunga o tana paahitia ana te panuitanga tuatoru o te Pire.

Ka tahuri te Whare ki etahi atu mahi.

No te tekau ma toru meneti ki te tahi karaka i te Rahoroi ka hiki te Whare.

Turei, te 5 o Noema, 1901.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka mutu etahi mahi a te Whare, ka karangatia kia whakahaerea ko te—

Pire Whakahaere I Nga Whenua Maori.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—Ka motini ahau, Me whakaae e tenei Whare nga menemana whakatikatika i paahitia e te Runanga Kaunihera mo tenei Pire. Ko nga menemana nei ko a tatou ano i whakaae ai i ta tatou komititanga i te Pire. Heoi ta te Kaunihera he whakawhitiwhiti i te noho o aua menemana i roto i te Pire, kia tika ai te noho.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—He hiahia toku ki te whakamarama i tetahi take i tu ake ai au. I kokirihiia e te mema mo Nepia (Mr. A. L. D. Fraser) i mua tata ake nei, tetahi pitihana, mo te ki mai kei roto i taua pitihana e noho ana nga kupu whakahe a nga Maori kotahi mano e toru rau e whakahe ana ki te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori o tera tau. Kaati, kua tirohia e au taua pitihana, a kua kite iho au he whanui noa atu ona tikanga, ara, e whakahe ana ki te Ture mo nga Mahi Nunui, te Ture Reiti, te Ture Hoko Whenua, me era atu Ture maha Kaati, he whakaaro naku kia ata whakamaramatia atu e au te tikanga o tena pitihana i tu ake ai ahau ki te mea atu ehara i te mea e whakahe ana aua kai pitihana ki te Pire nei engari e whakahe ana ki te nuinga o nga Ture katoa o te koroni.

Heoi whakaaetia ana nga menemana i whakaurua i te Runanga Kaunihera i runga i te motini o te Minita mo nga Mea Maori.

No tenei ra ka tino mutu nga korero mo tenei Pire, ara, no tenei ra tino paahi ai i nga Whare e rua o te Paremete.

No te rua tekau meneti ki te tahi karaka i te ata tu o te Wenerei ka hiki te Whare.

Taite, te 7 o Noema, 1901.

No te tekau ma tahi o nga haora i te ata ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Pire Kaunihera Maori.

Ka panuitia tuaruatia tenei Pire. Ka mutu ka hoatu ano kia panuitia tuatorutia, a whakaaetia ana. Heoi paahi ana te Pire. Kaore kau he korero a nga mema mo tenei Pire.

Ka whakahaerea etahi atu Pire e rua, ka mutu era ka hiki te Whare mo te hawhe-paahi i te whitu o nga haora i te ahiahi, he whakaaro ki te matenga i taua ra o Hon. James A. Bonar, M.L.C., mema o te Kaunihera.

Pire Whakatau I Etahi Kereeme Whenua Maori Whakatikatika Hoki I Nga Ture Maori.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—Ka motini ahau kia panuitia tuaruatia tenei Pire, a kia uru ki te Komiti Nui o te Whare, hei reira whakamarama atu ai ahau i nga uiui a nga mema honore mo te Pire.

Kapene Rahera (Captain Russell, mema mo Haaki Pei).—Kaore e roa aku korero mo tenei Pire. Ki taku whakaaro ko nga Pire penei te ahua me tenei e korerotia nei me whakaae kia paahitia, engari ina kitea te he o etahi wahi o te Pire a muri nei, me uta atu aua he ki runga ki te Kawanatanga, me tau ki runga ki te Kawanatanga te he mo aua mea i he, notemea e kore rawa e taea e nga paraewiti mema te whiriwhiri o te tika o te he ranei o nga rarangi o nga Pire penei te ahua. Ko nga Minita anake me nga apiha o nga tari Kawanatanga nga tangata e tino mohio ana ki te aronga o nga take e whakaurua ana ki te Pire nei, a me tau ki a ratou te he ina kitea a muri ake nei kua he tetahi mea i paahitia i roto i te Pire. Kua whiriwhiria e te Komiti mo nga Mea Maori o tenei tau nga take kua whaona nei ki roto ki te Pire nei, a kua whakapaua e taua Komiti tona kaha ki te kimi i te tika me te he; otira, ahakoa te kaha o te kimi a taua Komiti, kaore rawa e taea te ki i marama katoa i taua Komiti nga tekiona rima tekau ma ono o te Pire nei. Ko nga korero e korerotia ana ki te aroaro o te Komiti mo nga mea i roto i te Pire nei, na te taha kotahi anake i korero, ara, he *ex parte*, na rein kaore au e pai kia utaina mai ki runga ki au te he mo tetahi mea i paahitia i roto i tenei Pire, ina kitea te he o taua mea a muri ake nei. Kaore au e mea ana e he ana te Kawanatanga mo tana homaitanga i tenei Pire kia paahitia e te Whare, engari he whakamarama taku i te uaua o enei tu Pire. Na reira ka mea atu ahau ki te Whare nei, kia tino tupato te whakahaere i tenei Pire, mo te kitea rawa ake ona he, me tau aua he ki runga ki te Minita mo nga Mea Maori me te Kawanatanga, a kua e whakahengia ko te Komiti mo nga Mea Maori.

Te Hetana (Mr. Seddon. Pirimia). —Te take i whakaurua ai tenei Pire ki te Whare, he mea tono kia peratia e nga mema o te Whare nei, a tetahi he mea pitihana ki te Paremete e nga hunga e paangia ana e nga mate e whakaorangia nei e te Pire nei. Me hoatu ano ki te mema honore mo Haaki Pei etahi o nga taumahatanga o tenei Pire whakawaha ai, notemea ko ia tetahi o nga mema o te Komiti nana i whakatau nga take maha kua whaona nei ki roto ki te Pire nei, a heoi kau ta te Kawanatanga he whakamana i nga ripoata a taua Komiti. He tika, e kore ano e taea e te Kawanatanga te kimi kia kitea nga ahua mahamaha noa iho o nga take katoa e homai ana ki a matou; otira, ko nga mea e taea ana, ko ena nga mea kua whaona ki roto ki te Pire nei. Ki ta te Kawanatanga whakaaro ki te kitea kua pa he mate ki tetahi tangata, me whakaora taua mate e te Paremete. Ko nga take me nga mate kua whaona ki roto ki te Pire nei, ka maha nga tau e takoto ana, a he maha nga Maori me nga Pakeha e noho tumanako tonu ana e titiro tonu mai ana ki te Paremete nei kia whakaorangia aua mate o ratou; a koia tenei ko te Pire nei te mea mana e whakaora aua mate Ki te kitea e te Whare nei he tika kia patua atu, kia whakatikatikaina ranei, etahi rarangi o te Pire, e pai ana, me pera.

Te Era (Mr. Ell, mema mo Christchurch City).—Ka whakahe ahau ki ta te mema honore mo Haaki Pei e ki nei me paahi te Pire, engari me uta katoa ona taumahatanga ina he ki runga ki te Kawanatanga. Kaore e tika kia pera te ahua, a kaore hoki e tika kia whakaae te Whare ki tera ahua. Ki toku nei whakaaro kua e utaina nga uauatanga me nga taumahatanga katoa o te Pire ki runga anake i to Minita mo nga Mea Maori, engari ma tatou katoa ma nga mema o te Whare nei i aua taumahatanga e amo. Ki taku, kua tenei Pire e whakahaerea i naianei, me waiho mo tetahi atu tuunga o te Paremete. E rima tekau ma ono nga tekiona o tenei Pire, a kua tata tonu, i tenei ra tonu, te mutu o tenei Paremete, na reira kaore rawa ahau i te marama me pehea e whakahaerea tikatia ai tenei Pire e pa nei ki etahi aronga maha noa atu o nga ture whakahaere whenua.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—Mo runga mo nga tino tekiona o te Pire, kaore kau he take e whakahengia ai e nga mema o te Whare, notemea he whakatutuki kau ta era i nga ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori.

Te Auhana (Mr. Houston, mema mo Peiwhairangi)—Ko to Pire e takoto nei he whakatutuki i etahi o nga ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori i mahi ai i roto i nga tau kua hori ake nei. I tukuna atu aua ripoata ki te Kawanatanga, a koia tenei te whakahoki mai ko etahi o nga tekiona o te Pire nei. I te wa i whiriwhiria ai aua mate e te Komiti i tino kitea he tika rawa kia whakaorangia nga Maori no ratou aua mate, a koi nei anake, ko te Pire nei, te huarahi e taea ai te whakaora aua mate. Ko te mahi tonu a nga mema o te Komiti mo nga Mea Maori, a au hoki, i te mea ko au tona Tiamana, he akiaki tonu ki te Kawanatanga, i roto i nga taua e wha e rima kua hori ake nei, kia hanga he Pire hei whakaora i aua mate, a hei whakatutuki i aua ripoata. Kaore e tika kia waiho tonu nga Maori kia whanga ana, ia tau ia tau. Kei roto i te Pire nei etahi tekiona e whakaora ana i etahi mate i pa i nga tau o mua. He mea tino ata whiriwhiri te Pire nei e te Komiti mo nga Mea Maori. I tae ki te aroaro o taua Komiti te Tumuaki Kaiwhakawa o te Kooti Whenua Maori, te Tiati o te Kooti Whakamana Take Tika, me te Hekeretari o te Tari mo nga Mea Maori, a na ratou i ata korero mai i ata whakamarama mai nga take i whakaurua ai ia tekiona ia tekiona ki te Pire. Ko nga tekiona i he ki ta te Komiti titiro i whakatikatikaina era, a kia oti marire te tino whiriwhiri e te Komiti katahi ano ka ripoatatia te Pire ki te Whare nei. Ki toku nei whakaaro he mea tika kia paahitia tenei Pire. Kia uru ki roto ki te Komiti o te whare hei reira Whakamaramatia ai nga tekiona e uauatia ana.

Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori).—He tika nga kupu a te mema honore mo Haaki Pei i korero ai, e pa ana etahi o nga tekiona o te Pire ki etahi whakataunga a te Kooti Whenua Maori i whakatau ai i roto i nga tau maha kua hori ake nei, a ki nga ripoata hoki a te Komiti mo nga Mea Maori. He tika, hei whakatikatika hoki i aua whakataunga, a hei whakatutuki i etahi o aua ripoata, te take o tenei Pire i homai ai ki te Whare nei. Ko nga take katoa kua whaona nei ki roto i te Pire he mea ripoata te nuinga e te Komiti mo nga Mea Maori, a kua ata uiuia aua take katoa e nga tari a te Kawanatanga, a no te kitenga kei te tika na reira ka mahia nga tekiona o te Pire kia penei te ahua me tona ahua e takoto nei, hei huarahi e taea ai e te Paremete te whakatutuki aua ripoata. Ka mutu aku korero i konei, engari kia uru te Pire ki te Komiti maku e whakamarama atu ia tekiona ina uia mai e nga mema honore.

Whakaetia ana te panuitanga tuarua o te Pire.

I Roto i te Komiti.

Tekiona 9.—Kia hoatu he taima hei tukunga piira ma nga Maori i runga i te whakatuunga o nga kai-riiwhi mo Wahanui Huatare.

No te whiunga o te patai, "Kia whakaetia nga whakatikatika a te Komiti mo nga Mea Maori," wahi ana te Whare.

Te putanga, 17.

Heoi, whakaetia ana nga whakatikatika a te Komiti mo nga Mea Maori i hanga ai mo taua tekiona 9.

Tekiona 30.—Me whakakore atu te wawahanga o Aropaoanui Poraka.

I runga i te motini a Timi Kara (Minita mo nga Mea Maori), tapahia atu ana taua tekiona.

Tekiona 33.—Me karaati tetahi whenua, kei Milford Sound, ki a H. K. Tairaroa.

I runga i te motini a Timi Kara (Mr. Carroll, Minita mo nga Mea Maori), tapahia atu taua tekiona.

Tekiona 43. —"Whakatikatika i te Ture Kooti Whenua Maori, 1894."

Wahanga-tekiona (a). —"Kaua te wira e meinga he tuku whenua tera, mo runga ia mo nga tikanga o te wahanga-tekiona tahi tekau o te tekiona tekau ma wha o taua Ture, e katia ai te whakahaerenga o taua wahanga-tekiona. Ko nga whakatau a te Kooti a te Kooti Piira ranei kua whakaputaina i mua atu o tenei Ture, e ki ana he Tuku aua wira, kua whakakorea e tenei, haunga ia mehemea kua rehitatia te whakawhitinga o te whenua i raro i taua wira i runga i te mana o te Ture Rehita Tiiti i runga ranei i te Ture Whakawhiti Whenua, a kua oti tetahi whakahaerenga mahi mo te hea i roto i te whenua i paangia i taua wira."

Tehooro (Mr. Hall, mema mo Waipawa) —Ka motini kia patua nga kupu "Ko nga whakatau" tae noa ki te mutunga o taua wahanga-tekiona.

Whakaaetia ana te menemana.

Te Era (Mr. Ell, mema mo Christchurch City).—Ka motini kia patua atu taua tekiona katoa.

No te whiunga o te patai mo te motini, "Kia mau te tekiona," wahi ana te Whare.

Te putanga, 9.

Heoi Mau ana te tekiona i runga i tona ahua i whakatikatikaina ai.

Ripoatatia ana te Pire, a panuitia tuatorutia ana.

Katahi ka tahuri te Whare ki te mahi i etahi atu Pire a mutu noa.

Huhuinga O Te Paremete A Te Tau 1902.

Te Arena (Mr. J. Allen, mema mo Bruce).—Ka ui ahau ki te Pirimia i tetahi patai, koia tenei. Kua paahitia tetahi moni, ara, kua whakaritea e tenei Whare tetahi moni hei hari i te Pirimia ki Ingarangi a te marama o Hune e haere ake nei, kia kite i te Whakawahinga o te Kingi. Na reira e hiahia ana ahau kia whakaaturia mai mo a hea huihui ai te Paremete a te tau e haere ake nei.

Te Hetana (Mr. Seddon, Pirimia). —Ki ta te Kawanatanga whakaaro kaore e rereke te wa e tu ai te Paremete a tera tau. I puta ano he kupu me tere te huihui o te Paremete a tera tau, oira kaore te nuinga o nga mema i pai ki tera; engari ki te haere ahau ki Ingarangi i runga i taua mahi nui, kei te mohio ahau ka taea noa atu e aku hoa Minita te whakahaere o nga mahi o te Paremete i au e ngaro atu ana. A e tumanako ana ahau ki te haere ahau ki Ingarangi, a ina hoki mai au i reira, tera e puta he painga ki te koroni me te iwi katoa i runga i taua haere aku.

NGA MAHI A TE PAREMETE O TE TAU 1901.

No tenei ra ka whakatakotoria e te Tepute-Pika ki runga ki te Teepu o te Whare te rarangi e mau ake nei, hei whakaatu i nga mahi i oti e te Paremete i tenei tau:—

- Nga Komiti Motuhake—
- 2. Nga Pire mo Katoa—
- Nga Pire a nga Mema Ake—
- Nga Pitihana i tukua ki te Whare—
- 5. Nga Pootitanga—
- 6. Nga Huinga o te Whare—
- Nga Pooti me nga Whakahaere—
- Nga Ota mo nga Pukapuka 92
- Nga Pukapuka i Whakatakotoria ki runga ki te Teepu o te Whare—
- Nga Ripoata o nga Komiti Motuhake—

Hikitanga O Te Whare

Te Hetana (Mr. Seddon, Pirimia). —Ka motini ahau kia hikitia te Whare. No te tukunga o te patai pooti ana te Whare.

Koia tenei e whai ake nei te rarangi o nga mema i pooti.

Te putanga 9.

Whakaaetia ana te motini.

Te Tepute-Pika (Mr. Deputy-Speaker).—I mua o taku hekenga iho i taku nohoanga e hiahia ana ahau ki te whakaputa i etahi kupu ki nga mema honore. Koia tenei, he whakawhetai atu naku ki te Pirimia mo te pai o ana korero moku i runga i taku mahi e tu nei au hei Tepute-Pika mo te Whare. A. mo te taha ki a tatou katoa, ki nga mema honore o tenei Whare, kei te pouri ahau mo te roa o te mate e pa ana ki to tatou Pika, ki a Sir Maurice O'Rorke, i kore ai ia e kitea ki konei hei tumuaki whakahaere i a tatou mahi. Ka whakawhetai atu ano hoki ahau

ki nga mema honore mo te pai o ta koutou tautoko i au i runga i nga mahi o tenei huihuinga roa o te Paremete. E tumanako ana ahau tera ano tatou e huihui mai ano ki konei a tera tau ki te whakahaere i a tatou mahi mo te iwi He kupu ano tenei, ara, he whakawhetai atu naku ki nga apiha o te Whare mo to ratou nei kaha hoki ki te tautoko i au i runga i aku mahi i te Whare nei.

Meiha Tuati (Major Steward, mema mo Waitaki).—Me tu ake hoki ahau ki te whakaputa i aku whakawhetai ki te Kawanatanga me te Whare mo te pai rawa o a ratou kupu moku mo runga i aku mahi e tu nei au hei Tiamana mo te Komiti Nui o te Whare nei.

Hiki ana te Whare.

No te toru o nga haora i te ahiahi o te Paraire i hiki ai.

O Te Whare Runanga Mo.

Nga Mahi Paamu, Kararehe hoki (Joint).—Mr. Lawry (Chairman), Mr. Bollard, Mr. Buddr, Mr. Lethbridge, Mr. Massey, Mr. Rhodes, T. Mackenzie, Hon. Major Steward, Mr. Syrnes, and Hon Mr. Duncan (Mover). (3rd July. 1901.)

Nga MahiWhakawhitiwhiti Taonga.—Mr. Bollard, Mr. Hardy, Mr. Hogg, Mr. Houston, Mr. Laurer son, T. Mackenzie, Mr. McNab, Mr. O'Meara, Mr. Symes, Mr. Witheford, and Hon. Sir J. G. Ward (Mover). (3rd July, 1901.)

Nga MahiMainaKari Koura.—Mr. Palmer (Chairman), Mr. J. Allen, Mr. Bennet, Mr. Carucross, Mr. Colvin, Hon. Mr. Duncan, W. Fraser, Mr. Gilfedder, Mr. Guinness, Mr. Herries, Mr. Lang, Mr. R. McKenzie, Mr. Millar, Hon. Mr. Mills, Right Hon. Mr. Seddon, Mr. E. M. Smith, and Hon. Mr. McGowan (Mover). (3rd July, 1901.)

Whakahaere i te Whare (Joint).—Mr. A. L. D. Fraser (Chairman), Mr. Speaker, Mr. Bollard, Mr. Colvin, Mr. Herries, Right Hon. Mr. Seddon, Mr. Wilford, Mr. Witheford, and Hon. Mr. Carroll (Mover). (3rd July, 1901.)

Nga Pire (Joint on Bills).—W. Fraser, Mr. Graham, Mr. McGuire, Mr. McNab, and Mr. Guinness (Chairman and Mover). (3rd July. 1901.)

Nga Ture o te Whare me nga Pire Paraewiti.—Hon. Major Steward, Mr. Hardy, and Mr. Guinness (Chairman and Mover). (3rd July, 1901.)

Nga Pire mo nga Kai-Mahi.—Mr. Millar (Chairman), Mr. Arnold, Mr. Barclay, Mr. Bollard, Mr. Collins, Mr. Ell, Mr. Hardy, Mr. Hutcheson, Mr. Laurenson, Mr. Morrison, Mr. Palmer, Captain Russell, Mr. Tanner, and Right Hon. Mr. Seddon (Mover). (3rd July, 1901.)

Te Raipere (Joint).—Mr. Speaker (Chairman), Mr. J. Allen, Mr. Fisher, Mr. Gilfedder, Mr. Guinness, Mr. Herries, Mr. Lethbridge, Hon. Major Steward, Mr. Tanner, and Hon. Sir J. G. Ward (Mover). (3rd July, 1901.)

Nga Pire Takiwa.—Mr. Graham (Chairman), E. G. Allen, Mr. Ell, Mr. Hall, Mr. Massey, Mr. McGuire, Mr. R. McKenzie, Mr. Millar, Mr. Rhodes, and Hon. W. Hall-Jones (Mover), (3rd July, 1901.)

Nga Ropu Whakahaere Takiwa.—Mr. McNab (Chairman), Mr. J. Allen, Mr. Bennet, Mr. Bollard, Mr. Buddo, Mr. Carncross, Mr. Colvin, Mr. Field, Mr. Flatman, Mr. Fowlds, Mr. A. L. D. Fraser, W. Fraser, Mr. Guinness, Mr. Hall, Mr. Hardy, Mr. Herries, Mr. Hogg, Mr. Hornsby, Mr. Houston, Mr. Lang, Mr. Lethbridge, Mr. Massey, Mr. McGuire, T. Mackenzie, Mr. R. McKenzie, Mr. McLachlan, Mr. Meredith, Mr. O'Meara, Mr. Palmer, Mr. Pirani, Mr. Rhodes, Captain Russell, Mr. Stevena, Mr. Symes, Mr. J. W. Thomson and Right Hon. Mr. Seddon (Mover). (24th July, 1901.)

Nga MeaMaori.—Mr. Houston (Chairman), E. G. Allen, Mr. A. L. D. Fraser, Mr. Gilfedder, Mr. Hall, Mr. Heke, Mr. Kaihan, Mr. McGuire, Mr. Monk, Mr. O'Meara, Mr. Parata, Mr. Pere, Captain Russell, Mr. Stevens, Right Hon. Mr. Seddon, Mr. Willis, and Hon. Mr. Carroll (Mover). (3rd July, 1901.)

Nga Penihana Kaumatua.—Mr. Laurenson (Chairman), Mr. Arnold, Mr. Field, W. Fraser, Mr. Hanan, Mr. Herries, Mr. Hogg, Mr. Lethbridge, Mr. Palmer, and Right Hon. Mr. Seddon (Mover). (10th July, 1901.)

Wehewehe I NGA Pitihana.—Mr. Fowlds (Chairman), Mr. J. Allen, Mr. Buddo, Mr. Herries, Mr. McNab, Mr. Monk, Mr. E. M. Smith, Mr. Symes, Mr. Willis, and Hon. Mr. McGowan (Mover). (3rd July, 1901.)

Nga Kaute Moni a te Kawanatanga.—Mr. Fisher (Chairman), Mr. J. Allen, W. Fraser, Mr. Graham, Mr. Guinness, Mr. Morrison, Mr. Palmer, Captain Russell, Hon. Sir J. G. Ward, and Right Hon. Mr. Seddon (Mover). (3rd July, 1901.)

Nga Ritenga Tapu o te Whare.—Hon. Major Steward (Chairman), Hon. Mr. Speaker, Mr. Fisher, Mr. Pirani and Hon. Sir J. G. Ward (Mover), (28th July, 1901.)

NGA Pitihana a te Iwi Katoa A tae ki L.—Mr. Symes (Chairman), Mr. Colvin, Mr. Hall, Mr. Lawry, Mr. Lethbridge, Mr. R. McKenzie, Mr. Rhodes, Mr. J. W. Thomson, Mr. Witheford, and Hon. Mr. Hall-Jones (Mover). (3rd July, 1901.)

Nga Pitihana a te Iwi Katoa M tae ki Z.—Mr. Meredith (Chairman), Mr. Bennet, Mr. Buldo, Mr. Fowlds, W. Fraser, Mr. Rhodes. Mr. Monk, Mr Morrison, Mr. O'Meara, and Hon. Mr. Mills (Mover). (3rd July, 1901.)

Nga Reriwe.—R. McKenzie (Chairman), Mr. Flatman, Mr. Lawry, Mr. Massey, Mr. Morrison, Mr. McGuira, Mr. G. W. Russell, Mr. Tanner, Mr. J. W. Thomson, and Hon Sir J. G. Ward (Mover). (3rd July, 1901.)

Ripoata Korero, Perehi hoki.—Hon. Major Steward (Chairman), Mr. Speaker, Mr. Carncross, Mr. Fisher, Mr. Hornsby, Mr. Lethbridge, Mr. Pirani, Mr. G. W. Russell, J. W. Thomson, and Hon. Mr. Hall-Jones (Mover). (3rd July, 1901.)

Whiriwhiri. — Hon. Mr. Hall-Jones, Mr. Hardy, Mr. Hutcheson, Hon. Major Steward, and Mr. Guinness (Mover). (3rd July, 1901.)

Nga Kaipuke me ngu Heramana. — Mr. Fowlds (Chairman), E. G. Allen, Mr. A. L. D. Fraser, Mr. Hutcheson, Mr. Laurenson, T. Mackenzie, Mr. Millar, R. Thompson, Mr. Willis, and Hon. Mr. Hall-Jones (Mover). (9th October, 1901.)

Nga Tikanga Tuturu o te Whare. — Mr. J. Allen, Mr. Buddo, Mr. Fowlds, Mr. Herries, Mr. McNab, Mr. Monk, Mr. E. M. Smith, Mr. Syrnes, Mr. Willis, and Hon. Mr. McGowan (Mover). (3rd July, 1901.)

Tirotiro i nga Ture (Joint). — Mr. Napier (Chairman), Mr. Atkinson, Mr. Barclay, Mr. Field, Mr. Hanan, Mr. Palmer, Mr. McNab, Hon. Major Steward, Mr. Wilford, and Right Hon. Mr. Seddon (Mover). (3rd July, 1901.) Mr. Arnold, Mr. Fowlds, Mr. Gilfedder, Mr. Hardy, and J. W. Thomson. (30th July, 1901.)

Nga Whenua Takoto kau o te Karauna. — R. Thompson (Chairman), Mr. Bennet, Mr. Flatman, Mr. Gilfedder, Mr. Hardy, Mr. Hogg, Mr. Lang, Mr. McLachlan, Mr. J. W. Thomson, and Hon. Mr. Duncan (Mover). (3rd July, 1901.)

Nga Ingoa O Nga Mema Honore O Te Kaunihera Runanga O Niu Tireni. Huihuinga Tuarua O Te Tekau Ma Wha O Nga Paremete—1901.

Nga Ingoa O Nga Mema O Te Whare Runanga, O Te Tau 1901. Huihuinga Tuarua O Te Tekau Ma Wha O Nga Paremete.

He mea whakahau i Taia aie Hoani Makae, Kai-ta a te Kawanatanga.